

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK
ROMANINDA BATILILAŞMA
(1923–1940)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof.Dr. İbrahim KAVAZ **Ahmet Faruk GÜLER**

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA
(1923–1940)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İbrahim KAVAZ

HAZIRLAYAN
Ahmet Faruk GÜLER

Jürimiz,/....../2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. İbrahim KAVAZ**
2. **Doç. Dr. Tarık ÖZCAN**
3. **Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN**
4. **Yrd. Doç. Dr. Mutlu DEVECİ**
5. **Yrd. Doç. Dr. Özcan BAYRAK**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/.....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET
DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA
BATILILAŞMA (1923–1940)
Ahmet Faruk GÜLER

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2011, SAYFA XVI + 305

Osmanlı İmparatorluğu’nun yeni bir medeniyetin eşiğine doğru sürüklenişi, Batılılaşma sürecini başlatır. Batılılaşma, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla asıl kırılma noktasını yaşar. Batıyı tanıma ve Batılı unsurları yaşama arzusu sistemli bir değişim sürecini beraberinde getirir. Toplumsal düzeyde gerçekleşen bu değişim süreci, toplumu oluşturan her alanda kendini gösterir. Bu çalışmamız, Batılılaşma sürecinde görülen değişimlerin, Cumhuriyet dönemi romanlarına yansıyan unsurlarının tespitine yöneliktir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın temelini oluşturan birinci bölümde, Cumhuriyet dönemi Türk romanında, 1923–1940 yılları arasında basılan elli roman, “Kurgudan Kurumsal Hayata Geçiş” aşamasında Batılılaşma açısından ele alınmıştır. Toplumun temelini oluşturan bireyin davranış ve düşünce boyutundaki değişim süreci sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi bilim dallarından hareketle belirginleştirmeye çalışılmıştır. Batılılaşma sürecinin kültürel yapıda oluşturduğu değişim, bu dönemde yayınlanmış romanlardan hareketle gözler önüne serilerek, yanlış Batılılaşma süreci ile bu süreçle oluşan toplumsal çöküşün romanlara yansımalarını belirleme yoluna gidilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde “Kurgudan Eğlence Hayatına Yöneliş” başlığı altında, romanlarda geçen eğlence hayatında görülen değişimler ve bunların kültürel

hayata yansımaları ele alınarak, yanlış Batılılaşma sürecindeki fonksiyonları belirlenmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Türk romanlarında Batılılaşmanın nasıl bir süreç geçirdiğini anlatan sonuç bölümünden sonra, çalışmamıza katkı sağlayan geniş bir kaynakçaya yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet Dönemi, roman, batılılaşma, kültürel değişim, yabancılaşma

SUMMARY

DOCTORATE THESIS
WESTERNIZATION IN TURKISH NOVEL IN REPUBLIC PERIOD
(1923–1940)
Ahmet Faruk GÜLER

T.C.
FIRAT UNIVERSITY
INSTITUTES OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF NEW TURKISH LITERATURE
2011, PAGES XVI + 305

The drift of Ottoman Empire to a new civilization initiated the westernization period. Westernization had an actual breaking point with rescript of Gülhane declared in 1839. The desire of knowing the west and having western elements in their life brought a systematic change period. This change period occurring in social terms took effect in all areas to form the society. Our work intends to detect the elements of this change seen in westernization period which reflected to novels of National Literature period.

Our work is composed of two parts. In the first part which is the main part of the work, in Turkish Novels of Republic Period we examine fifty novels printed between the years of 1923–1940 in the “Transitional stage of fiction to real life” in terms of westernization. We try to concretize the change process in the behavioral and ideational dimension of individual which forms the basis of society according to science disciplines sociology, psychology and philosophy. We try to reveal the change caused by westernization in cultural structure in accordance with novels published in that period. We take the way of detecting the wrong westernization change and the reflection of the social breakup on novels caused by this change process.

In the second part of our work under the title of “Inclining from fiction to entertainment life” we determine the functions of these changes in faulty westernization

period by examining changes in entertainment life in novels and reflections of these changes in cultural life.

After the conclusion part which tells what kind of a process that westernization had in Turkish Novels of Republic Period, a broad bibliography which contributes to our work takes place.

Key Words: Republic Period, Novel, Westernization, cultural change, alienation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ	1
A. Bir Kavram Olarak Batılılaşma.....	1
B. Batılılaşmanın Ortaya Çıkışı ve Değişim Süreci	6
C. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatı’nda Batılılaşma.....	16
C.1. Tanzimat Dönemi Edebiyatı	16
C.2. Servet-i Fünûn Dönemi Edebiyatı.....	21
C.3. II. Meşrutiyet (Milli Edebiyat) Dönemi Edebiyatı.....	24
D. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1940)	28

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURGUDAN KURUMSAL HAYATA GEÇİŞ	33
1.1. Kültürde Batılılaşma.....	33
1.1.1. Eğitim-öğretim	34
1.1.2. Yabancı dil kullanımı	46
1.1.3. Yabancı eserler	54
1.2. Gelenek ve Görenekte Çözülüş	57
1.2.1. Ahlaki çöküntü	57
1.2.2. İnanç kaybı	74

1.2.3.	Geçmişe yergi	83
1.2.4.	Kimlik bunalımı.....	90
1.3.	Zihniyette Batılılaşma.....	107
1.3.1.	Kadındaki değişimin topluma yansıması.....	108
1.3.1.1.	Geleneksel kadın.....	110
1.3.1.2.	İdealize edilen kadın	116
1.3.1.3.	Züppe kadın	123
1.3.2.	Erkekteki değişimin topluma yansıması.....	134
1.3.3.	Doğu-Batı mukayesesi.....	139
1.3.3.1.	Doğu'nun çöküşü	141
1.3.3.2.	Batı'nın yükselişi	146
1.3.3.3.	Doğu ve Batı'nın terkihi	149
1.3.3.4.	Aslına dönüş (özlenen bir değer olarak Doğu)	153
1.3.4.	Mekânda batılılaşma.....	158
1.3.4.1.	Şehir	158
1.3.4.2.	Semt	163
1.3.4.3.	Mahalle	169
1.3.4.4.	Ev	172
1.3.4.5.	Tefrişat	175
1.3.5.	Aile hayatında batılılaşma	181
1.3.5.1.	Aile hayatını bozan ilişkiler ve olaylar	190
1.3.5.2.	Nesil çatışması	196
1.3.6.	Evlilik	201

İKİNCİ BÖLÜM

2.	KURGUDAN EĞLENCE HAYATINA YÖNELİŞ.....	210
2.1.	Zevkte Batılılaşma.....	210
2.1.1.	Moda.....	210
2.1.2.	Giyimde batılılaşma.....	217
2.1.2.1.	Erkek giyimi	218
2.1.2.2.	Kadın giyimi	224
2.2.	Eğlence Hayatında Batılılaşma.....	241
2.2.1.	Müzik.....	241
2.2.2.	Dans	255
2.2.3.	Balo.....	261
2.2.4.	Çay partileri	270
	SONUÇ	276
	KAYNAKLAR	280
	ÖZGEÇMİŞ	305

ÖN SÖZ

Osmanlı toplum hayatı, İslam inancının ve Türk kültürünün harmanlandığı bir yaşama kültürü halinde varlığını on dokuzuncu yüzyıla değin sürdürügelir. Fakat muhafazakârlığın ve gelenekselliğin sınırlarını çizdiği bu sosyal yapı, on dokuzuncu yüzyılda belirgin biçimde politik bir sürecin etkisiyle sarsılmaya başlar. Tanzimat olarak adlandırılan Osmanlı Batılılaşması yönündeki tüm adımlar, kısa sürede etkisini politik hayatın yanı sıra daha çok ekonomik ve kültürel hayatta gösterir. Yüzyılların birikimi neticesinde oluşan Osmanlı yaşama üslubu, birtakım krizlerle yüz yüze gelir. Batılılaşmanın yanında, toplumun iç bünyesinden kaynaklanan aksaklıklar ve yozlaşmalar sosyal yapının olumsuzluklar yaşamasına neden olur.

Batılılaşma kavramı altında tanımladığımız Tanzimat’tan günümüze kadar gerçekleşen bu süreç, yerleşik yaşama kültürünün çok boyutlu olarak değişmeye başladığı bir dönemin adıdır. Değişimi Cumhuriyet döneminde de hayatın her alanında görmek mümkündür. Bu durum karşısında, başta bürokratlar olmak üzere gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet aydınları ve yazarları; ekonomik, politik ve kültürel çözülüşü önlemek için yeni öneriler üretmeye çalışırlar.

Cumhuriyet dönemi romancıları; yaşanan sosyal krizlere, ahlakî çöküntülere, ekonomik konulara, kültürel yozlaşmalara, iç ve dış politik çatışmalara duyarsız kalmadıkları gibi, kendilerini meselelerin çözümünde birinci derecede sorumluluk sahibi olarak görmüşlerdir. Bu bakımdan rahatlıkla söylenebilir ki roman, dönem yazarlarının sosyal mesaj verme gayretlerinin başlıca araçlarından biri olmuştur.

Yaptığımız çalışmanın amacı, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma’nın” hangi konular üzerinde yoğunlaştığını ve ne tür bakış açılarıyla sunulduğunu ortaya koymaktır. İlmi çalışmalarda materyalin seçimi önemli bir problemdir. 1923-1940 yılları arasında yayımlanmış beş yüzü aşkın eser bulunmaktadır. Bunların tamamını okuyup tahlil etmemiz mümkün olmadığından tezimizde edebiyat tarihçilerinin hakkında araştırma yaptığı, Batılılaşma temasını yansıtan, dönemin sosyal hayatından izlere belirgin bir biçimde yer veren romancıların eserlerini esas aldık. Bu yazarlar II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış ve eserlerine yansıtmış olmaları münasebetiyle önemlidir.

Cumhuriyet'in öncüleri olan bu yazarların incelediğimiz romanlarında, Batılılaşmanın sosyal hayat içerisinde nasıl yansıdığını göstermeye çalıştık. Dönemin önde gelen on iki yazarının (Halide Edip Adivar, Sabahattin Ali, Safiye Erol, Memduh Şevket Esendal, Reşat Nuri Güntekin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halid Karay, Mithat Cemal Kuntay, Şukufe Nihal, Mehmet Rauf, Peyami Safa) 1923–1940 yılları arasında yayımlanmış elli romanını değerlendirdik. Romanların ilk baskıları, basım yılı ve yayınevleri liste halinde yer almaktadır. Ancak tezimizde kullanılan alıntılar için kaynakçada yer alan roman listesindeki baskılar esas alınmıştır.

Çalışmamızda Cumhuriyet döneminin diğer romancılarının eserlerinin dâhil edilmemesinin nedeni, Cumhuriyet kuşağının önde gelen yazarlarının çalışmalarına yoğunlaşma isteğimizden kaynaklanmaktadır. Çalışma yönteminde; romanlar okunmuş ve Batılılaşma içeren ifade ve bölümler fişlenerek tasnif edilmiştir. Çalışmanın bütün mahsulü bu fişlemeler ekseninde şekillendirilmiştir. Tezimizin içerisinde fişler kullanılırken, incelediğimiz romanlarda yer alan konu ağırlığına göre bir sıralama takip edilmiştir. Tespit ettiğimiz Batılılaşma fişleri yorumlanmış, Cumhuriyet dönemi üzerine yazılan kitap, makale ve tez çalışmalarından da elden geldiğince faydalanılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1923–1940) başlıklı tezimiz; Giriş başlığı altında “Bir Kavram Olarak Batılılaşma”, “Batılılaşmanın Ortaya Çıkış ve Değişim Süreci”, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatı’nda Batılılaşma”, “Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1940)” başlıkları altında, edebiyat tarihlerinde yer alan dönemler hakkında genel bilgiler verildi. Asıl tezimiz, yukarıda ifade edilen romanların incelendiği, I. Bölüm “Kurgudan Kurumsal Hayata Geçiş” ve II. Bölüm “Kurgudan Eğlence Hayatına Yöneliş” olmak üzere, iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bahsinde, “Bir Kavram Olarak Batılılaşma”, “Batılılaşmanın Ortaya Çıkış ve Değişim Süreci”, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatı’nda Batılılaşma” ve “Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1940)” hakkında genel bilgileri içermektedir. Cumhuriyet’e gelinceye değin Batılılaşma hareketlerinin nasıl bir süreçten geçtiği incelenmiş ve Tanzimat’tan Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Türk edebiyatına Batılılaşma unsurlarının nasıl yansıdığı genel hatlarıyla anlatılmıştır.

Birinci bölümde, çalışmamızın esası olan yukarıda ifade ettiğimiz elli romanı esas alarak, Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında yer alan Batılılaşma unsurları detaylı olarak işlenmektedir. Kurgu dünyasına yansıyan kurumsal hayatın kültürel hayatta nasıl bir değişim sergilediği, Batılılaşma adına nelerin yaşandığı detaylı olarak incelenmektedir. Kadın-erkek ilişkileri başta olmak üzere şehir yaşantısı, eğitim, dinî yaşayış gibi çeşitli sosyal hayat meseleleri de sosyokültürel yapıyı içerdiği için bu başlık altında incelenmiştir.

İkinci bölümde, kurgudan eğlence hayatına yönelişin daha çok maddi tüketim kültürünün etrafında şekillenmesi neticesinde Türk insanının yaşadığı farklılaşmalar işlenmektedir. Çünkü eğlence, sadece kültürel bir gelenek olarak değerlendirilmemelidir. Eğlencenin tarihi, sosyal özelliklerinin yanı sıra psikolojik, ekonomik, eğitsel ve iletişimsel boyutları da oldukça önemlidir.

Çalışmanın sonunda, tez hazırlanırken incelenen romanların, faydalanılan edebî ve sosyolojik kaynakların, makalelerin ve tezlerin listesi, “Kaynaklar” bölümünde verilmiştir. Kaynakçada, roman türü hakkında yazılmış bütün teorik kaynaklardan ziyade tez konumuza uygun olarak faydalanılan kitaplar yer almaktadır.

Uzun sayılabilecek bir dönemin ürünü olan tez çalışmamdaki rehberliği için, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum saygıdeğer Hocam, Sayın **Prof. Dr. İbrahim KAVAZ**’a sonsuz teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde büyük emeği olduğuna inandığım **Doç. Dr. Tarık ÖZCAN**’a; tez sürecindeki maddi ve manevi desteğinden ötürü Sayın **Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN**’a, **Yrd. Doç. Dr. Özcan BAYRAK**’a ve Sayın **Yrd. Doç. Dr. Mutlu DEVECİ**’ye de teşekkür ediyorum.

Elbette desteklerinden dolayı aileme ve ailemden sonra her daim yanımda olan kıymetli arkadaşlarım **Yrd. Doç. Dr. Ünal TAŞKIN**, **Dr. Taner NAMLI** ve **Nuh YAVUZALP**’e teşekkür etmezsem haksızlık etmiş olurum. Benim için hayli zor bir süreç olan doktora çalışmam esnasında hayatımın dönüm noktası olan ve asla unutamayacağım güzel insan, ağabeyim merhum **Şükrü GÜLER**’in aziz hatırasına bu tezi ithaf ediyorum.

Biliyorum ki burada sıraladığım teşekkür ifadeleri, başta Hocam **Prof. Dr. İbrahim KAVAZ** olmak üzere, üzerimde emeği olanlara borcumu ödemek için yeterli olmayacaktır. Onların beklentilerini boşa çıkarmayacağımı umuyor, saygılar sunuyorum.

ELAZIĞ–2011

Ahmet Faruk GÜLER

1923-1940 Yılları arasında yayımlanmış, çalışmaya esas alınan romanlar¹

ADIVAR, Halide Edip, (1924), **Kalp Ağrısı**, Vakıf Matbaası, İstanbul

_____, (1926), **Vurun Kahpeye**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul

_____, (1928), **Zeyno'nun Oğlu**, İlhami Feyzi Matbaası, İstanbul

_____, (1936), **Sinekli Bakkal**, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1937), **Tatarcık**, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

ALİ, Sabahattin, (1937), **Kuyucaklı Yusuf**, Yeni Kitapçı, İstanbul

_____, (1940), **İçimizdeki Şeytan**, Remzi Kitapevi, İstanbul

EROL, Safiye, (1938), **Kadıköyü'nün Romanı**, Vakıf Gazetesi (Tefrika), İstanbul

ESENDAL, Memduh Şevket, (1924-1925) **Miras**, Meslek Gazetesi (Tefrika Roman),
İstanbul

_____, (1934), **Ayaşlı ve Kiracıları**, Vakıf Kütüphanesi, İstanbul

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1924), **Gizli El**, İkbal Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1924), **Damga**, İkbal Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1924), **Dudaktan Kalbe**, İkbal Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1926), **Akşam Güneşi**, İkbal Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1927), **Bir Kadın Düşmanı**, Yeni Matbaa, İstanbul

_____, (1928), **Yeşil Gece**, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul

¹ Çalışmamızda kullanılan alıntılar için “Kaynakça” bölümünde yer alan, incelenen roman listesindeki baskılar esas alınmıştır.

_____, (1928), **Acımak**, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul

_____, (1930), **Yaprak Dökümü**, Görülemedi.

_____, (1932), **Kızılçık Dalları**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1935), **Gökyüzü**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, (1924), **Meyhanede Hanımlar**, Kitabhane-i Hilmi, Orhaniye Matbaası, İstanbul

_____, (1925), **Ben Deli miyim?**, Hilmi Kitabevi, İstanbul

_____, (1926), **Billur Kalp**, Kitabhane-i Hilmi, Marifet Matbaası, İstanbul

_____, (1927), **Tutuşmuş Gönüller**, Kitabhane-i Hilmi Marifet Matbaası, İstanbul

_____, (1927), **Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?**, Kitabhane-i Hilmi, Orhaniye Matbaası, İstanbul

_____, (1928), **Muhabbet Tılsımı**, Marifet Matbaası, İstanbul

_____, (1933), **Şeytan İşi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul

_____, (1935), **Eşkîya İninde**, Hilmi Kitabevi, İstanbul

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1927), **Hüküm Gecesi**, Milliyet Matbaası, İstanbul

_____, (1928), **Sodom ve Gomore**, Hamit Matbaası, İstanbul

_____, (1933), **Yaban**, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1934), **Ankara**, Akba Kitabevi, Ankara

KARAY, Refik Halit, (1939), **Yezidin Kızı**, Sühûlet Kitabevi, İstanbul

KUNTAY, Mithat Cemal, (1938), **Üç İstanbul**, Sühulet Kitabevi, Bozkurt Matbaası, İstanbul

NİHAL, Şukufe, (1928), **Renksiz İstirap**, Sühûlet Kütüphanesi, İstanbul

_____, (1931), **Yakut Kayalar**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul

_____, (1933), **Çöl Güneşi**, İstanbul

_____, (1938), **Yalnız Dönüyorum**, Kenan Basımevi, İstanbul

RAUF, Mehmet, (1924), **Karanfil ve Yasemin**, Amedi Matbaası, İstanbul

_____, (1925), **Genç Kız Kalbi**, Halk Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1927), **Define**, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1928), **Kan Damlası**, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul

_____, (1929), **Halas**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

SAFA, Peyami, (1923), **Şimşek**, Semih Lütüfi Kitabevi, İstanbul

_____, (1923), **Sözde Kızlar**, Orhaniye Matbaası, İstanbul

_____, (1924), **Mahşer**, Orhaniye Matbaası, İstanbul

_____, (1925), **Cânân**, Orhaniye Matbaası, İstanbul

_____, (1930), **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul

_____, (1931), **Fatih-Harbiye**, Semih Lütüfi Kitabevi, İstanbul

_____, (1933), **Bir Tereddüdün Romanı**, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul

KISALTMALAR

Ankara: Ankara

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Edt.: Editör

Haz.: Hazırlayan

İstanbul: İstanbul

MEB.: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: Sayfa

S.: Sayı

Ünv.: Üniversite

vb.: ve benzeri

vs.: vesaire

Yay.: Yayınları

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

A. Bir Kavram Olarak Batılılaşma

İnsanlık tarihi boyunca uygarlık, kimi zaman Doğu'nun kimi zaman ise Batı'nın öncülüğünde ilerlemiş ve yirmi birinci yüzyıla kadar bu devinim içerisinde günümüze kadar gelmiştir. On yedinci yüzyıldan itibaren uygarlık bayrağı Avrupa'nın lehine dalgalanmış ve günümüzde hâlâ bu etki azalarak da olsa devam etmektedir. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren bayrak değişiminin farkına varan Türk insanı, yaşanan sürece verilen adı çeşitli dönemlerde değiştirmiş olsa da Batılılaşma, Avrupalılaşma, Medenileşme, Çağdaşlaşma, Asrileşme vb. kavramlarla bu olguyu isimlendirmiştir. "(...) çağdaş ve çağdaşlaşmadan söz edilmektedir. Geçen dönemlerde 'muasır' ve 'muasırlaşmak' denilmekteydi. Belli bir dönem ise 'asrı' ve 'asrileşmek' sözcükleri gözdeydi. Sorunun Türkiye'ye giriş yıllarında kullanılan sözcükler, olayın yüzyılı yakalamak amacıyla başlamış bir çaba olduğunu bize anımsatmaktadır. Ancak yüzyılı yakalamak için başlayan bu çaba iki yüzyıldan bu yana sürmektedir. Yüzyılın kendi süresinden fazla bir çaba gerektiren bir zaman dilimi niteliği kazanmasının yadırganır olması nedeniyle günümüzde sözcük de kök değişikliğine uğramıştır. Bugün çağdaşlaşmaktan söz edilmektedir. Sözcükte kök değişikliği ile birlikte toplumumuza yöneltile eleştiri giderek daha da ağırlaşmaya başlamıştır. Artık bizim belli bir gecikmeyi kapatmamız, yeni koşullara uygun yeni bir görünüm kazanmamız yerine çağ atlamamız istenmektedir." (Sezer, 1992: 5)

Bir kavrama çeşitli isimler vermek suretiyle temelde aynı düşünce doğrultusunda geri kalmışlığa çözüm yolları üretilmiş ve çeşitli eylem planları devreye sokulmuştur. Günümüzde hâlâ uyum yasaları, kişisel hak ve özgürlükler gibi çeşitli alanlarda yapılan değişimler temelde bu kavramın günümüzdeki yansımalarından öte bir durum değildir.

Batılılaşma olarak ele aldığımız bu kavram, devlet politikası oluncaya kadar adı konmadan toplumsal hayatın içerisinde kendisini hissettirmekte ve zaman içerisinde Doğu ile Batı arasındaki farkın açılmasına bağlı olarak genel kabul görmektedir. "Ülkemizde İkinci Meşrutiyet'e kadar bir devlet politikası olarak değil, yarı şuurlu bir

özlem olarak daha çok aydınlar arasında” (Meriç, 1983: 234) beliren bu tutum daha sonra devlet politikası haline gelecek ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren geçerliliğini koruyacaktır.

Muasırlaşmak, garplılaşmak, batılılaşmak, çağdaşlaşmak, modernleşmek gibi sözcüklere yüklenen değerlerin de, zamana ve bakış açısına göre değiştiği gözlemlenmektedir. Sözcüklerin kendi anlam değerleri içerisinde zamanla farklılıklarını kaybetmeleri, bir süre sonra benzer sözcüklerle eş değer konuma gelmesini sağlamıştır.

Temelde yukarıda da bahsettiğimiz bütün kelimeler tek bir gerçeğin çeşitli yansımalarıdır. “Türkçenin ve aydınlarımızın geçirdiği değişim süreci içinde muasırlaşmak, garplılaşmak, çağdaşlaşmak, modernleşmek gibi konaklardan geçen Batılılaşma kavramı, bugün hem Batılaşma hem de Batılılaşma biçiminde ifade edilmektedir. Batı gibi olmak ya da Batılı gibi olmak, farklı söylemler olmasına rağmen anlam olarak özde aynıdırlar. Her ikisi de toplumsal değişmeye, yönü ve hedefi belli olan gelişme sürecine işaret etmektedir.” (Ceylan, 2002: 58) Uygarlık yolunda önde olan devletlerin geride kalanlara dönük yapmış oldukları emperyalist zihniyetin ürünü olan bu tanımlar, çeşitli dönemlerde şartlara uygun şekilde değişmektedir. “Emperyalizm, ele geçirdiği ülke halklarını tedirgin etmemek için gittikçe daha nazik, daha yuvarlak kelimeler seçer. Dava iktisatça ileri bir dünyanın, iktisatça geri kalmış bölgeleri rahatça sömürmesinden, onları ehlîleştirilmesinden ibarettir.” (Meriç, 1983: 234) Emperyalist ülkelerin, ötekileştirdiği ülkeler üzerinde maddi ve manevi açıdan hüküm sürme isteğinin bir sonucu olan Batılılaşma kavramı, bugün dahi şekil değiştirerek devam etmektedir.

Batılılaşma, garplılaşma, modernleşme, asrileşme, muasırlaşma, çağdaşlaşma, medenileşme gibi sözcüklerle karşılanmaya çalışılan yeni dönem zihniyet değişimi, kavram kargaşasını da beraberinde getirmektedir. Osmanlı toplumu, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı’nın üstünlüğü karşısında yeni bir mücadele içerisine girmiştir. Batı’yı taklit etmek suretiyle geri kalmışlığına çözüm arayan Türk toplumu, ortaya çıkan bu yeni zihniyet için yukarıda bahsettiğimiz kavramlar kullanılmaya başlanmış ve zaman zaman biri diğerine göre öne çıkarılmıştır.

Çeşitli dönemlerde farklı anlamları karşılayan bu kavramlar genel anlamda on dokuzuncu yüzyıldan günümüze Türk toplumunun içinde bulunduğu değişim sürecinin

ifadesi olmuşlardır. “Modernleşme hareketinin başlangıç tarihi şudur, demek: Hangi toplumsal fenomenden hareket ettiğimize bağlıdır. Eğer dil, tarih ve coğrafya alanında farklı ilgilerin ortaya çıkışını temel alırsak on yedinci yüzyıldan itibaren başlatabiliriz. Ancak hemen belirtelim ki değişim olgusunun farkına varmakla bir toplumu değiştirmek aynı şey değildir. Birincisi bilgi içerikli diğeri kültürel ve siyasî içeriklidir. Toplumsal alana yönelik bir hareket o toplumu oluşturan bütün dinamiklerle bağlantılıdır.” (Macit, 1999: 2) Bu nokta temel alındığı takdirde Türk milletinin bütün dinamikleriyle birlikte topyekûn harekete geçtiği ve Cumhuriyet ideolojisinin ortaya çıktığı dönem olarak karşımıza çıkar.

“Batılılaşma tabiri, genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda, özel olarak da Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye’sinde Batı’nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasî, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır.” (Hanioglu, 1992: 148) Bu tabir ile birlikte “gibi olma” anlayışı ön plana çıkmaktadır. Kendi değerlerinden uzaklaşan yapısıyla adeta kendini ötekileştiren Türk insanı; kültürüyle, yaşam biçimiyle, yabancılaşma sürecine girerek iki farklı medeniyeti bir bedende yaşamayı arzu etmiştir. “Çağdaşlık, bir toplumun, kendi kültür ve medeniyetini çağın insanına, benimsenebilir yaşanabilir, kulak asılabilir bir üslup içinde sunma ve bizzat yaşayarak –bir alternatif kültür halinde- temsil etme kabiliyetine ulaşmasıdır. Batılılaşma ise kendine yabancılaşma ve yok olmadır.” (Karaman, 1992: 27)

Batı toplumlarının bilim, teknoloji ve sosyal hayat açısından üstün olduğu fikri tarihi süreç içerisinde kabullenildiği andan itibaren bir başkası olma gayreti içerisine giren Türk insanı, bir başkası olamayacağını anladığında kendi kimliğinden de uzaklaşmış olması önemli bir sorun olarak Cumhuriyet dönemine yansımıştır. Tahsin Görgün’ün “Bir Problem Olarak Modernite” başlıklı yazısından naklen Nurullah Abalı, modernitenin gerçekleşme sürecinde bizi kimliğimizden uzaklaştırması noktasında şu tespiti yapmaktadır.

“Modernite, bizim hayatımıza girmesiyle birlikte, bir taraftan başkalaştı; diğer taraftan başkalaşmış haliyle bizde kendisine uygun ve bu anlamda bize has bir dizi ‘yeniliği’ de birlikte getirdi. Burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu yeniliğin, bizde mevcut olanın yenilenmesi (tecdid) şeklinde gerçekleşmeyip, ‘taşıma’

bir karakteri olmasıdır ki, taşıma olmasıyla taşınanın geldiği yerde, ondan önce ‘başkasının’ bulunduğu düşünülecek olursa, yeniliğin niçin bize has bir karakter kazandığı daha da kolay anlaşılabilir. Yani ‘yeniye’, kendinden öncekinin gördüğü vazifeyi üstlenmesi beklentisiyle bir yer verildi; ancak ‘yeni’ kendinden bekleneni değil, kendinde mündemiç olanı gerçekleştirerek varlığını devam ettirdi.” (Abalı, 2003: 155)

Batılılaşma çabalarının ilk dönemlerinde “Garplılaşma” tabirinin daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. 1911 yılından itibaren “Garpçılık” adı verilen bir fikir hareketinin olduğu görülmektedir. Bu harekete mensup aydınlar, garplılaşmanın toplum içerisinde her alanda ve topyekûn bir şekilde gerçekleşmesi düşüncesine sahiptirler. Osmanlı’nın iyileştirme çabalarını yetersiz bulmakta ve köklü değişimler yapılmasını istemektedirler. Daha sonraları Cumhuriyet’e de yansıyacak olan bu düşünce biçimi kendi içerisinde dini öteleyen yapısıyla dönem içerisinde hayli kalem münakaşalarına da sebep olmuştur. Batıdaki pozitivist, materyalist düşünce yapısını benimseyen bu aydın kesim için yeni bir ahlak anlayışının benimsenmesinin Batı’nın her şeyiyle kabullenilmesi suretiyle gerçekleşeceğine inançları tamdır. Abdullah Cevdet gibi isimlerin ön plana çıktığı bu harekette, Avrupa’nın tek medeniyet olduğu düşüncesi hâkim olduğundan çeşitli tepkiler almışlarsa da daha sonraki süreçte Cumhuriyet’in kurucuları arasında yer almaları, yenileşmenin hangi doğrultuda ilerlediğinin de bir göstergesi olmuştur.

Asrileşme yahut “asri” sözcüğü modern sözcüğüne karşılık olarak Osmanlı toplumu içerisinde düşünülen ilk karşılıklardan bir tanesidir. “20.yüzyıl başlarında Osmanlı kültür muhitini nispeten dindar ve/veya muhafazakâr kesimleri “asri” kelimesine zaman zaman menfi bir anlam yüklemiş ve bu kelimeyle geleneksel hayat tarzı ve dünya görüşüne ait unsurları eski ve geri bularak, modern Batı kültürünün rüzgârına kapılan kimselerin tavrını nitelemek istemişti. Modern, ‘şimdi ve yeni’ anlamlarıyla eskiyi (yahut esasen eskimez olanı) mazinin artık geri dönülmemesi gereken (!) karanlık dehlizlerinde(!) terk etmenin cüretkâr psikolojisini niteleyici bir kelime olunca ‘asri’nin zaman zaman menfi çağrışımlara sahip olması doğaldı.” (Kutluer, 1995: 9) Bir yanda geleneksel olan olumsuzlanırken öte yandan körü körüne yenileşmenin getirdiği ahlaki zaafların etkisiyle yenilik hareketleri de tepki almaktadır. Sırf yeni olmak adına her hususun kabullenilmesi beraberinde çatışma ortamını

doğurduğundan yeniliklere karşı bir cephe ortaya çıkarmakta, öte yandan yenilikler karşısında direnen geleneksel anlayışa da tepki verilmektedir.

“Modernleşme, Batılı olmayan toplumların ‘geleneksel toplum’dan ‘modern toplum’a doğru geçirmekte oldukları değişim sürecini ifade eder. Bu değişim süreci esas olarak üç aşamalıdır: Geleneksel toplum, geçiş toplumu ve modern toplum. (...)Değişim sürecinin başlangıcında toplum gelenekseldir. Modernleşme geliştikçe gelenek zayıflar, bu anlamda geleneksel ve modern arasındaki ilişki yerine geçme, çatışma ve dışlama ilişkisidir.” (Abalı, 2003: 152) Geleneği oluşturan en önemli unsurlardan bir tanesi olan dinî inanç, bu noktada modernleşmeyi tehdit olarak algılanmaktadır. Gelenekle birlikte inanç sisteminin derinden sarsılması toplum içerisindeki bireylerin ruhsal bunalımı yaşamalarında etkili olmaktadır.

Modernleşme bilim ve teknikten daha çok kültürel anlamda bir dönüşümün yaşanmasıdır. O sebeple, “düşüncenin sekülerleşmesi, toplumsal hayatın bütün alanlarındaki ölçütlerin bilimselleşmesiydi. Artık din, toplumun temelinde yer almayacaktı, toplumsal yaşamın temellerinin yalnızca bilimsel temeller olabileceği fikrinin egemen kılınması gerekiyordu.” (Abalı, 2003: 152) Bu doğrultuda Batı’yı bir hedef olarak belirlemek ve bunu resmi ideoloji kapsamında gerçekleştirmek dönemin iktidarının başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Batı gibi olmak ya da Batılı gibi olmak, farklı söylemler olmasına rağmen anlam olarak özde aynıdır. Her ikisi de toplumsal değişmeye, yönü ve hedefi belli olan gelişme sürecine işaret etmektedir.” (Ceylan, 2002: 58-59) Yönü ve hedefi belli olan bu gelişim ve değişim süreci Batılılaşma’dan ziyade Batılılaştırma sözcüğüyle eş tutulmuştur. Çünkü temelde örnek alınan medeniyet, Avrupa toplumlarının oluşturduğu anlayıştır. “Yunan medeniyeti kendisinden önceki medeniyetlere, İslam medeniyeti Yunan medeniyetine, Batı Avrupa medeniyeti de İslam medeniyetine göre Batı’dır. Dolayısıyla, Batı medeniyeti denildiğinde sadece Avrupa’da doğup gelişen bir medeniyet anlaşılmamalıdır.” (Turhan, 1987: 22) Mümtaz Turhan’ın söylemi toplum içerisinde bu şekilde algılanmamıştır. Bu noktada “gibi olmak” anlayışı devreye girmiştir ki bu daha çok psikolojik açıdan komplekse giren bir toplumun değişimde kendi değerlerini beğenmeyip başkası gibi olma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Kavramlara yüklenen değerler toplumsal değişime göre anlam kazanmakta ve bölünmüş bir ruh hali içerisindeki Türk toplumu için de zaman zaman çatışma unsurunu tetikleyici bir işlevi içinde barındırmaktadır. Bu noktada “çağdaş” sözcüğüne yüklenen anlamsal değer biraz daha farklı bir tezahür göstermektedir. Çağdaşlığın modern olarak kabul edilen zihniyete bağlanmaksızın zamanın ve dünyanın gereklerini yerine getirmek olarak algılanması, kullanım noktasında bu kavramın ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Ancak “Batılılaşma” Türk toplumunun askerî, siyasî, sosyal ve kültürel açıdan; gelişmişliğe, modernliğe, değişime verdiği genel bir tanım olarak varlığını belirgin bir biçimde korumuştur.

B. Batılılaşmanın Ortaya Çıkışı ve Değişim Süreci

Osmanlı Devleti’nin askerî açıdan yenilgiler almaya başlaması ve beraberinde coğrafi olarak geri çekiliş sürecine girmesi devletin üst düzey yöneticileri arasında sorgulanmaya başlanmış ve çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu arayış sonucunda Osmanlıyı askerî alanda yenilgiye uğratan devletler incelenmiş ve onların gelişmişliklerine sebep olan iç dinamikler çözümlenmiştir. Çünkü artık güç el değiştirmiş, Avrupa devletleri bu gücü devralmıştır. Osmanlı’nın yüzlerce yıllık askerî toplum özelliği taşıması ve bu alanda alınan yenilgiler askerî ve idari alanda yenilikler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Mevcut askerî teknoloji, Avrupa’dan eğer alınabilirse yeniden güçlü bir devlet olarak Osmanlı, dünya sahnesinde otoritesini devam ettirecektir. “Batıcılığın ‘güç’ ile eş tutulması, askerî yetersizliklerden kaynaklanan eksikliklerin, hemen bu yolla yani bir şekilde kaybedilen, elden kaçırılan güce yeniden kavuşulacağı ve içine düşülen durumun geçici olduğuna inanıldığını göstermektedir. Tekniğin tarih ve insanüstü büyüğü gücü hızla aktarılabilirse, geçici durumun da ortadan kalkabileceğine inanılıyordu.” (Deniz, 2005: 100) Bu doğrultuda gerçekleştirilen düzenlemeler, ıslahatlar temelde askerî yapıyı etkilese de toplumsal anlamda değişimin başlangıcı sayılmaktadır.

Askerî alanda yapılan ıslahatlar sonrasında idari ve ekonomik alanda da çeşitli düzenlemelerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bozulan ekonomi ve idari yapının hantallaşan işleyiş düzeni, toplum üzerinde de olumsuz bir hava oluşturmaktadır. Buna ilaveten askerî alandaki başarısızlıklar sosyal ortam içerisinde huzursuzluğun ortaya çıkmasını tetiklemiş ve beraberinde azınlıkların Avrupa’yı taklit

eden yaşam tarzı örnek teşkil etmiş ve Türk insanı üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur. Nitekim “Avrupa’da meydana gelen büyük değişim ve endüstriyel ve teknik üstünlük karşısında durulamayacağı, yapılması gereken yegâne şeyin, bu ilerleme seline kapılması gerektiğidir. Burada, iradi bir eylemden ziyade, zorunluluktan kaynaklanan bir tercih ve bu tercihin de doğurduğu bir acziyet duygusu belirgin olarak öne çıkmaktadır. Temel mesele, siyasî geri çekilişin bireysel düzeydeki tedirgin ruh halinin toplumsal düzeyde bir bitmişlik, tükenmişlik psikolojisine yol açmasıdır.” (Deniz, 2005: 112)

Bu bitmişlik, tükenmişlik psikolojisine yol açan sebeplerden belki de en önemlisi ve başlangıcı Osmanlı Devleti’nin askerî alanda yaşadığı başarısızlıklardır. “Tanzimat’a kadar daha çok askerlik ve biraz da eğitim alanında yoğunlaşan bir Batılılaşma gayreti görülmüştür. Askerî sahada bir asra yaklaşan bu gayretler devletin isyan eden Mısır Valisi ile dahi başa çıkmasına yetmeyince Batılılaşma hareketimizin temel stratejisi değişmiş ve bu sefer de başta hukuki müesseseler olmak üzere iktisadi ve sosyal alana yayılan bir ıslahat programı ağırlık kazanmıştır. Bütün bu yapılanların Batı ile aramızdaki farkı kapatmaya yetmediğinin geçen zaman içinde daha açık bir şekilde görülmesi ve üst üste gelen hayal kırıklıklarının yarattığı manevi travma ise kültürel Batılılaşmayı en yaygın tavır haline koymuştur. Kültürel Batılılaşmanın daha çok yozlaşmayı andıran kaba bir taklitçiliğe dönüşmesi de esas bundan sonra ivme kazanacaktır.” (Çalık, 1992: 37) Kültürel anlamda Batılılaşmanın temellerinde yer alan siyasî, askerî, ekonomik başarısızlıklar halk üzerinde olumsuz bir hava oluşturmuştur. Bu durum, azınlıkların sosyal hayat içerisinde artan etkisini engelleyememiş ve Türk aydınlarının Avrupa’yı hedef olarak göstermesiyle birlikte halk, değişimi vazgeçilmez bir zorunluluk olarak algılamıştır.

Coğrafi keşifler ve yeni ticaret yollarının bulunması sonrasında Osmanlı Devleti’nin gün geçtikçe kendisini belirginleştiren ekonomik alanda zayıflama emareleri ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde etkisini iyiden iyiye hissettiren ekonominin zayıflaması toplum içerisinde huzursuzluğun çıkmasına da sebep olmuştur. Devlet yönetiminin zayıflayan ekonomi için yeni düzenlemelere gitmesi daha çok bir kemer sıkma politikası şeklinde gerçekleşmiş, yeni açılımlara ve değişen dünya dengesine ayak uydurmak için herhangi bir çaba içerisine girilmesi düşünülememiştir. Bu durum için daha çok imparatorluğun güçlü yapısının devlet adamlarının gözlerini bağlayan bir

özellik göstermesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tanzimat Fermanı'na kadar gelen bu süreç; bozulan ekonomik yapı ve beraberinde idari yapıdaki çözülme, toprak kayıpları, toplumsal huzursuzluklar Batı'ya yönelimin ve sosyokültürel değişimin temellerini inşa etmiştir.

“Batı Avrupa kapitalizmin mucididir. Ve kapitalizm doğası gereği belli bir mekânla sınırlı kalamaz, limitte dünyanın tümünü kapitalistleştirir. Böylece kapitalizmi lanse eden ve onun peşine takılan Batı Avrupa, kendi modelini dünyaya dayatmıştır/dayatmaktadır; ya sömürgecilik yoluyla dıştan, ya da Batılılaşma yoluyla içten.” (Kılıçbay, 1992: 35) Avrupa'nın bilinçli olarak yöneldiği pazar konumundaki Osmanlı, Batı'nın bu düşüncesine, dikkatsiz bir biçimde ve Batılılaşma adına Avrupa'nın her türlü değerine, kapılarını ardına kadar açmıştır yahut açmak zorunda kalmıştır.

“Osmanlıların Batı medeniyetini tanımaları, daha doğrusu bu medeniyete ilgi duymaları daha geç yüzyıllarda vuku bulmuştur. Bunun sebeplerinden birini Türklerin, kurdukları devletin büyüklüğüne, umran ve mutluluklarına inanmaları gibi psikolojik bir tatminde aramak yanlış olmamalıdır. Bu büyüklüğün, umranın, mutluluğun gerçek derecesi münakaşa edilebilir. Burada önemli olan bir toplumun veya aydınların, yöneticilerin bu inancı taşımalarıdır. On sekizinci yüzyıldan itibaren artan ticaret ve bunun doğurduğu imkânlarla Batı medeniyetinin elle tutulur bazı somut parçalarına, tezahürlerine yakınlaşılmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyıldan sonra her manasıyla teknik ve kültür münasebetleri içinde Batı'ya alâka da uyanmıştır.” (Okay, 2005: 14) Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişim, devlet kademelerinden halka doğru ilerleyen bir yapı içerisinde gerçekleşmiştir.

Tanzimat Fermanı, bu değişimin resmi söylemi haline gelmiştir. Bilinçaltında oluşan değişim isteği zamanla söylem halini almış ve Tanzimat ile birlikte devlet politikası olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Orhan Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı adlı eserinde Tanzimat ile ilgili olarak: “Tanzimat, Batı medeniyetine resmen ve bir devlet politikası olarak yönelmemizin gerektiği ve bunun için gerekli şartların tamamlandığı farzedilen ve belki edildiği bir tarihtir. Benzer ıslahat teşebbüsleri arasında önemi bundan dolayıdır. Bu tarihten önce sathî, sonra daha derinlere nüfuz eden bir seri değişiklik hareketleri, on dokuzuncu yüzyılın özellikle ikinci yarısından

sonra Osmanlı'nın çehresini değiştirmeye başlar. Böylece coğrafya olarak Doğu ile Batı arasında yer alan Devlet-i Aliye, yönetim usullerinde ve kültür alanında da bu iki ayrı dünyanın arasını seçmiş olmaktadır.” (Okay, 2005: 15)

Tanzimat döneminde özellikle matbuat hayatının yaygınlaşması sonrası aydınlar halka doğrudan nüfuz edebilme imkânı bulmuşlardır. Avrupalılaşmak, muasırlaşmak gibi kavramları gazetelerde dile getiren aydın, bürokrat kesim farkında olarak yahut olmayarak Batı'da gerçekleşen fikir hareketlerini Türk toplumuna yansıtmışlardır. Materyalizm, pozitivizm, rasyonalizm gibi fikir hareketlerini kaleme aldıkları yazılarla halka ulaştıran Türk aydınları, sosyal yapının değişkenliğine hız kazandırmışlardır. “Tanzimat fermanının ilanıyla başlayan ciddi anlamdaki Batılılaşma hareketi; Osmanlı'nın gerileme ve çöküş sürecine girmiş olmasının, Batı dünyasının sadece askerî alanda değil, teknik, ekonomik, siyasî vb. alanlarda üstünlük arz etmesinin zorunlu sonucudur. Batı'nın üstünlüğünü kabul ve itiraf eden Osmanlı, çöküş sürecinin durdurulması, hatta kaybedilen üstünlüğün yeniden elde edilmesinin Batılılaşma ile gerçekleşeceğine inanır.” (Ceylan, 2002: 63) Osmanlı toplumu için artık Avrupa'ya bilinçli bir yönelim söz konusudur. Bu yönelimde en önemli etken gün geçtikçe yaygınlaşan dönemin gazeteleridir. Gazeteler aracılığıyla halka ulaşan ve onu yönlendiren dönemin entelektüel kesimi dönüşümün daha hızlı yaşanmasına sebep olmuştur. Muhalif sesler söz konusu olsa da süreç Batılılaşma yönünde ilerlemektedir. Bu duruma aydın, bürokrat kesimin aynı zamanda bu gazetelerde yazıyor olmasının etkisi büyüktür.

“Medeniyet fikri, Tanzimat'ın ilanı yıllarından itibaren Osmanlı aydınının konusu olur. 1856 Islahat Fermanı'nda da Batılı devletler hakkında ‘milel-i mütemeddine = medeni milletler’ deyiminin kullanılması dikkate şayandır. Medeniyet terimi ve bundan türemiş kelimeler, esası Arapça da olsa, bu şekilleriyle yenidir ve yeni bir kavramın karşılığıdır. Osmanlı, on dokuzuncu yüzyılda, Batı'dan gelen her kavrama karşılık bulduğu gibi bunu da Arapça iştikak usullerinden faydalanarak Osmanlılaştırmıştır.” (Okay, 2005: 19) ‘Medeni Milletler’ ifadesi ile kendini ötekileştiren Osmanlı aydını bu ötekileştirmeyi aynı zamanda bir kompleks haline getirmiş ve bu kompleksten kurtulmanın yollarını Avrupa'da, Avrupalılaşmada aramıştır.

Osmanlıyı Osmanlı yapan temel unsurlardan biri ve en önemlisi olan din, artık Islahat Fermanı ile birlikte etkisini kaybetmeye başlamıştır. Batılılaşmanın bir getirisi olan dinî değerlerden materyalist ve pozitivist anlayışa geçilmesi nihayetinde Islahat Fermanı ile birlikte ikinci plana atılmıştır. “Islahat Fermanı, o zamana kadar ‘millet-i hâkime’ olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir ‘Osmanlı’ vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu.” (Mardin, 1983: 247) 1860’lı yıllarda artık Batılılaşma felsefi ve iktisadi bir anlayış olmaktan çıkmış, yerini daha çok moda ve adabı muaşeret kurallarındaki değişime bırakmıştır. Bu durum Batılılaşma karşıtlarının eleştirilerini artırmış ve olumsuzlanan bir değer olarak muhalif söylemlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

I.Meşrutiyet’in ilanı ve akabinde devletin bütün kademelerinde, özellikle eğitim hayatında Batı’lı anlamda, dönemine göre modern sayılabilecek değişimlere gidildiği görülmektedir. II. Abdulhamid’in devlet yönetimindeki dirayetli tutumu bu değişime temel sebeptir. Ancak yine bu dönemde aydınların özellikle kültürel ve sosyal hayatta değişime dönük yazıları artarak devam etmektedir. Muhalif söylemin siyasî hayatta gün geçtikçe sesini arttırması, Jön Türklerin Avrupa’da yayın faaliyetlerinde bulunmaları yine bu dönemin önemli olaylarıdır. Siyasî çalkantıların sosyal hayatta yansımalarını bulması, değişim sürecindeki Osmanlı Devleti için karmaşıklığı arttıran önemli bir özelliktir. Bu noktada en önemli hususlardan bir tanesini de dönemin “ Hariciye Nazırı Mehmed Esad Saffet Paşa şöyle açıklamıştı: ‘İşitilen şu top sesleri bütün Osmanlı ülkesinde Kanun-ı Esasi’nin ilanını haber vermekteydiler ve o dakikadan itibaren, Türkiye (Osmanlı İmparatorluğu) meşruti hükümetler arasına girmiş oluyordu. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya delegeleri için bu tam bir sürpriz olmuştu. Osmanlı Devleti Batı manzumesine girdiğini, resmen ilan ediyordu.” (Tunaya, 2004: 38)

I.Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte demokrasi denemeleri hız kazanmış, Cumhuriyet’e adım adım yaklaşılmıştır. “Demokratik denemelerimizin ilk ve korkunç uygulaması budur. Buna karşılık, yarım yamalak ve biçimsel de olsa, Batı’dan alınan yeni politik kurumların bir düşünce canlılığına temel sağladığı da bu dönemde görülmüştür. Bütün imparatorluk tarihi boyunca reformları destekleyen ya da engelleyen fikir hareketleri İkinci Meşrutiyet sırasında düzenli akımlar haline gelmiştir. Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük, Meslekçilik ve Sosyalizm akımları imparatorluk

yıkıldıktan sonra da sürmüş ve politik hayatı etkilemişlerdir. İmparatorluğu kurtaramamakla birlikte, Cumhuriyet’i kuracak kadroların entelektüel besinini sağlamışlardır.” (Tunaya, 1983: 239)

II. Abdulhamid’in Meşrutiyet rejimine son vermesiyle birlikte Batılılaşmanın adeta isim değiştirdiğini görmekteyiz. Dönemin fikir adamları için artık Batılılaşma, Meşrutiyet’in tekrar ilan edilmesiyle eş değer görülmüş ve bu doğrultuda çabalar sürmüştür. Çünkü aydın kesim için Meşrutiyet’in ilanı demek Avrupalılaşmanın ilk adımıdır. Bu adım gerçekleşikten sonra değişimin önünde hiçbir engel kalmayacaktır. Fikir hareketlerinin en canlı dönemi olan bu dönemde Batılılaşmanın nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar sürerken aynı zamanda eski-yeni, gelenek-modern gibi kavramlar, yenileşmenin ağırlığında devam etmiştir.

Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi için çaba gösteren aydın, entelektüel kesim nihayet 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanıyla bu isteklerini elde edebilmişlerdir. Fakat sonrasında derin bir hayal kırıklığı meydana gelecektir ki temelinde şu sorun ortaya çıkmıştır: “Meşrutiyetçiler, Kanun-ı Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesiyle, parlamentonun yeniden toplanmasıyla, Osmanlı Devleti’nin derhal kurtulacağına, asırlık ıslahatın kuvveden fiile çıkacağına, siyasî ıslahatın sosyal ıslahatı gerçekleştireceğine inanmışlardır. Fakat çok geçmeden derin bir dehşet içinde görülmüştür ki, yabancı baskısı, sömürücü kapitülasyonlar halinde, yerli yerinde kalmıştır. Daha da ağır basmaya başlamış, ülkeden ayrılma cereyanları devam etmiştir. Büyük kitle, gene cahil, fakirdir.” (Tunaya, 2004: 41) Meşrutiyet’in adeta sihirli bir değnek gibi siyasî hayatla birlikte sosyal hayatı da değiştireceği kanaatinde olan dönemin Avrupalılaşma taraftarı olan entelektüelleri için bu durum tam bir hayal kırıklığıdır. Nitekim bu hayal kırıklığı Batı taklitçiliğine karşı olanlar tarafından değerlendirilmiş ve İslamcı akım ön plana çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı’na doğru ülke içerisinde baş gösteren isyanlar, siyasî alanda görülen hızlı değişimler, Osmanlı Devleti içerisinde yönetimde olan İttihat ve Terakki’yi de etkilemiş ve 1911 yılında gerçekleştirdikleri kongrelerinde Osmanlıcılık anlayışını ikinci plana atarak Milliyetçi-İslamcı anlayışı benimsemişlerdir. Türk Ocakları’nın ve Ziya Gökalp’in milliyetçiliği ön plana çıkaran çalışmaları bu dönemde önemlidir. Ayrıca “kültür alanında ‘milliyetçilik-garpçılık’ prensibinin bilhassa

uygulandığı hurafe ve gelenekçiliğe karşı büyük çapta savaş açıldığı bir vakıdır. Mesela, üniversite derslerine kadın talebelerin erkeklerle birlikte devam etmeleri, kadınların iş hayatına atılmaları bu arada zikre değer. Eğitimin laik olması, dinî teşkilatın okullara müdahale etmemesi, üniversite muhtariyeti sağlanması gayesiyle tedbirler alınmış, müesseseler kurulmuştur. Bu arada Milli Kütüphane, Milli Hazine-i Evrak, Milli Coğrafya Cemiyeti, turizm meseleleriyle ilgili tesisler kısmen kurulmuş, kısmen de temelleri atılmıştır. Milli tarih telakkisi ve buna uygun olarak yazılmış olan ders kitapları bilhassa üzerinde durulacak teşebbüslerdir. Milli müzik, milli filmcilik, edebiyatta milli hamleler (milli ve hamasi şiirler), dilde Türkçecilik, Osmanlı alfabesinin sadeleştirilmesi, İttihad ve Terakki'nin kültür ve sanat alanlarındaki icraatının delilleridir.” (Tunaya, 2004: 43)

Cumhuriyet'in fikri temellerinin atıldığı ve küçük de olsa örnek teşkil edebilecek çalışmalara imza atılması yönünden II. Meşrutiyet bir hayli önemlidir. Nitekim birçok uygulama ilk defa bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu noktada Tarık Zafer Tunaya'nın II. Meşrutiyet ile ilgili olarak söyledikleri dikkat çekicidir. “İkinci Meşrutiyet, yakın tarihimizde, kesif bir siyasî hayatın aynı zamanda Batılı anlamda ortaya çıktığı devredir. Bütün değeri ve özelliği de buradan doğmaktadır. Türkiye tarihinde ilk defa olarak, umumi efkâr denilen olayın ortaya çıkması İkinci Meşrutiyet yıllarında gerçekleşmiştir. İlk defa olarak siyasî fikirlerin cereyan haline gelmesi de, bu devrede mümkün olmuştur. Bilhassa 1912 yılına kadar, siyasî partilerin, iktidar-muhalefet olarak, bütün eksikliklerine rağmen, çok partili rejimin ortaya çıkmaları ve çalışmaları bu devrede görülmüştür. Bütün yönleriyle İkinci Meşrutiyet, Batı fikir ve müesseselerine ardına kadar açık bir kapı olmuştur.” (Tunaya, 2004: 44)

Cumhuriyet, Batılılaşmanın yüzlerce yıllık tekâmülü sürecinde nihai nokta olmuştur. Osmanlı'nın ıslahatlarla, değişim ve dönüşümlerle gerçekleştirmek istediği ve çoğu zaman başarısız olduğu modern çağa ayak uydurma mücadelesinde Cumhuriyet son noktayı koymuştur.

Cumhuriyet dönemini öncesinden ayıran temel unsur bunun bir halk hareketi olmasından kaynaklanmaktadır. Halkın özgürlük mücadelesi verdiği bir süreç sonrasında kurulan yeni yönetim, halktan aldığı destekle radikal kararlar almış ve bunların uygulanmasında takipçi olmuştur. “Cumhuriyet devletini kuranlar ve rejimin

angaje aydınları Osmanlı tarzı uzlaşmacı Batılılaşmanın yanlış ve yetersiz olduğu sonucuna varmışlar, bu uzlaşmacı tutum yüzünden hedefe erişilemediğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle Cumhuriyet boyunca Batılılaşma politikası radikalleşmiş, bir bakıma, Cumhuriyet ideolojisinin temel direği olmuştur. Bu yeni program çerçevesinde Batılılaşmanın özellikle kültürel alanda gerçekleşmesi istenmiş, ama yapılan yenilikler, çok zaman söylendiği gibi, gene kurumsal düzeyde kalmıştır. Radikalleşmeye rağmen seyir, dıştan içe bir yön izlemiş, sözgelişi kılık kıyafetin, takvimin vb. değişmesi ile Batılı bir hayat tarzının kurulması umulmuştur.” (Belge, 1983: 261)

Her ne kadar yukarıdan aşağıya şeklinde gerçekleşen Batılılaşma, seyrini devam ettirmiş olsa da artık tepede gücünü halktan alan bir irade bulunmaktadır. Artık Batılılaşma bir lüks olarak değil bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı’nın tarafı olan Avrupa devletleri ile mücadele için Türk-Batı sentezini yapma yoluna gidilmiştir ki bu durum ne tam bir Batılılaşma ne de taklidî bir çalışmadır. Bu durum, daha çok içinde bulunulan dönemin uygarlık düzeyini yakalamak ve bunu gerçekleştirirken de Türk vasfını ön plana çıkarmak amacına hizmet etmektedir.

Kurtuluş Savaşı sonrası Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte ülke sınırlarının daralması ve azınlıkların sayısının azalması Batılı hayatın yaygınlaşmasını sağlayan ara kesimin etkisini yitirmesine yol açmıştır. Ancak Atatürk’ün gerçekleştirdiği reformlar ve Batılılaşmanın devlet politikası haline gelmesi ile birlikte yurdun en ücra köşelerine kadar modernleşme çabası ulaşmıştır.

Bu noktada hem yeni bir devletin temellerinin atılması hem de çağdaş uygarlık seviyesinde atılımların gerçekleştirilebilmesi için Atatürk döneminde yapılan reformların neler olduğunu bilmekte fayda vardır.

Cumhuriyet’in ilanından yaklaşık dört ay sonra 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmış ve süratle hanedan üyeleri yurtdışına çıkarılmıştır. Halifeliğin kaldırılmasına bağlı olarak çeşitli kurumların da değiştirilmesi bir zorunluluk olduğundan aynı tarihte 3 Mart 1924’te Şeriat ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti kaldırılmış, yerine Diyanet İşleri Reisliği ile Cumhurbaşkanına bağlı

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği, yasa ile kabul edilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak bütün okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır.

20 Nisan 1924'te, bugün 1924 Anayasası diye de bildiğimiz, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilir ve 24 Mayıs 1924'te yürürlüğe girer. 25 Kasım 1925 tarihinde 'Şapka İhtisası Hakkında Kanun' çıkarılarak fes, kalpak ve benzeri başlıkların giyilmesi yasaklanır, kamu görevlileri için şapka giyilmesi zorunluluğu getirilir. 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyeler kapatılıp tarikatlar kaldırılır. 26 Aralık 1925'te dini takvimden modern takvime geçilir ve alaturka saat bırakılarak yerine Batı dünyasında kullanılan miladi takvim yılı ile 24 saat esasına dayanan saat kabul edilir.

17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni kanunuyla, bütün hukuk mevzuatı düzenlenerek laikleştirilme yoluna gidilir. Borçlarla Ceza, Ticaret, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile İcra ve İflas kanunları çağdaş normlar esas alınarak düzenlenir. 1 Kasım 1928'de TBMM'de kabul edilen ve 3 Kasım'da Resmi Gazete'de yayımlanan "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" ile Arap alfabesi terk edilerek yerine Latin alfabesinin kullanılması yasalaşır. 10 Kasım 1928'de Anayasa'daki 'Devletin dini İslam'dır' ilkesiyle, mahkemelerde dinî yemin uygulaması kaldırılır; 5 Nisan 1931'de, bilimsel alanda inceleme ve araştırmalarda bulunmak üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTK) kurulur.

12 Ekim 1932'de Türk dilinin çağdaş isteklere uygun bir bilim ve sanat dili olarak gelişmesini gerçekleştirme amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDK) kurulur. 1934 yılında ilk defa kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınır; kadının erkekle eşitliği sağlanarak soyadı kanunu çıkarılır. 10 Kasım 1938 Atatürk'ün vefatıyla birlikte Cumhuriyet artık yeni mecrasında yol almaya devam edecektir.

Cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 ile 1938 yılları arasında muasır medeniyet seviyesine ülkeyi çıkarmak adına gerçekleştirmiş olduğu devrimlere dikkatli bakıldığında, yapılan tüm yenilikler Osmanlı'nın hantallaşmış idari yapısını değiştirmenin ve halkın sosyal yaşam düzenini belirleyen kuralları yeniden tanzim etmenin amaç edindiğini söylemek mümkündür. "Avrupalıya göre klasik olmadan modern olmaz ve olunamaz. Avrupa'da en 'çağdaş' kültürün, sanat ve edebiyatın arkasında en eski kökler vardır. Bunun içindir ki bugün en medeni milletler en muhafazakâr olanlardır. Ve bütün yüksek kültürler muhafazakârdır." (Emil, 1992:

22) Bu noktayı nazardan bakıldığında Atatürk, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Türk milletinin dili ve tarihi hususunda araştırmalar yapılmasını istemiş ve bu doğrultuda çalışmalarını sürdürmüştür. Çünkü Atatürk de modern olmanın geçmişten gelen kültürel birikim ile yaşanan dönemin ilim ve fennin birleşiminden vücuda geleceğini çok iyi bilmektedir. “Türkiye’deki modernleşme süreci aynı zamanda ulus-devlet yaratma sürecidir. Batı’da olduğu gibi Türkiye’de de ulus-devlet oluşturulurken, geçmişi belirli bir açıdan yeniden kurmak ya da üretmek gerekmiştir. Bu amaçla İslam öncesi Türk tarihinin keşfine çıkılarak önemli bir adım atılmıştır.” (Demiralp, 2002: 25)

1923-1938 yılları arasında siyasî alanda yapılan değişimlerin yanı sıra sosyal hayatta gerçekleşen yenileşmenin yukarıdan aşağıya seyreden yapısı kültürel anlamda çeşitli çatışma ortamlarının doğmasına sebep olmuşsa da, bu değişim ve dönüşüm devletin resmi politikasına bağlı olarak ivedi bir şekilde gerçekleşmiştir. Atatürk’ün ölümünün akabinde 1938 sonrasında ve 1940’lı yıllardan sonra bu değişim ve dönüşüm farklılaşarak devam etmiştir. Günümüzde devam eden bu süreç artık devletin üst yapısından kaynaklı gerçekleşmemektedir. Değişen dünyanın iletişim çağında, bireyler tarafından adeta devletin üst kademelerine baskı yaparak ve daha özgürlükçü bir ortam talep edilerek süregitmektedir.

C. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı'nda Batılılaşma

C.1. Tanzimat Dönemi Edebiyatı

Tanzimat Devri, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı hayatının siyasî, ekonomik ve kültürel açılardan önemli değişimler yaşadığı bir dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllar boyu İslam coğrafyasına hükmeden ve Hristiyan Avrupa'yı kontrol eden gücünü bu yüzyılda artık tamamen yitirmiştir. On yedinci yüzyıldan itibaren durağanlaşan askerî yapı, kaybedilen antlaşmalar, teknik ve bilimsel ilerlemeye kayıtsızlık gibi sebepler, Osmanlı'yı içine doğru çekilmeye ve ürkek politikalar gütmeye mahkûm etmiştir. Yaşanan bu politik olumsuzluklar, ekonomik ve kültürel kayıpları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı, böyle bir ortamda iki temel problemi aşma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır: Biri Batılılaşabilmek bir diğeri de Batılılaşmanın sınırlarını tayin edebilmektir. Yüzyılın Osmanlı aydınlarının en temel meseleleri de Batılılaşmanın sınırlarını tayin edebilmek ve yaşanan ekonomik, kültürel ve politik çıkmazlardan kurtulabilmek üzerine kurulmuştur. “Tanzimat fermanının ilanı ile başlayan ciddi anlamdaki Batılılaşma hareketi; Osmanlı'nın gerileme ve çöküş sürecine girmiş olmasının, Batı dünyasının sadece askerî alanda değil, teknik, ekonomik, siyasî vb. alanlarda üstünlük arz etmesinin zorunlu sonucudur. Batı'nın üstünlüğünü kabul ve itiraf eden Osmanlı, çöküş sürecinin durdurulması, hatta kaybedilen üstünlüğün yeniden elde edilmesinin Batılılaşma ile gerçekleşeceğine inanır. Mevcut şartlar ve ona bağlı olarak oluşan inanç, Osmanlı'yı, Tanzimat'la başlayan, Islahat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyetle devam eden Batılılaşma, yani toplumsal değişim sürecinin içine sokar. Bu süreç Osmanlı ile sınırlı olmayıp günümüze kadar uzanır.” (Ceylan, 2002: 63)

On dokuzuncu yüzyılda Batı'dan yapılan tercüme romanların etkisiyle doğan Türk romanından beklentiler de bu endişelere bağlı olarak şekillenmeye başlar. Çünkü roman türünü, sosyal hayattan ayrı düşünmek mümkün değildir. “Roman, toplumsal hayatı ele alan ve bu hayatı enine boyuna inceleyen, bu yönüyle de verileri içinde barındıran önemli bir edebi türdür. Romanlara dayanarak, bir toplumun demografik yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilebilir.” (Aytaş, 2002: 200) Ayrıca dönemine ışık tutan eserler, sosyal hayattaki değişimi aktarması bakımından bir belge özelliği de

kazanmaktadır. “Edebiyat ‘milletlerin hafızasıdır.’ Tarih içerisinde birbirine zincirleme bağlanan eserler, devirleri aydınlatması bakımından belge niteliğini kazandığı için, milletlerin kültür düzeylerini dikkatlere sunmaları açısından ele alınırlar.” (Kavaz, 1991: 217)

Osmanlı döneminde roman, yaşam süreci çerçevesinde ortaya çıkmış bir anlatı türü olmayıp, Batılılaşmanın uzantısı olarak yazarlarımız tarafından benimsenmiştir. Temelde Avrupa medeniyetinin bir gelişmişlik düzeyi olarak algılanan roman türü, Tanzimat dönemi yazarlarımız tarafından kısa sürede benimsenmiş ve bu türde eserler kaleme alınmıştır. “Yazarlarımıza göre eski hikâye türünden romana geçiş, hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa, kısacası ıllkellikten uygarlığa geçiştı. Batı’dan, uygarlaşmanın bir gereğı olarak aldığımız bu roman türü, daha sonra göreceğimiz gibi, aynı zamanda bizi uygarlığa götüreceğ araçlardan biri olarak kullanılacaktır.” (Moran, 2002: 11) Bu durum, yazarlarımızın aynı zamanda geleneksel anlatı türlerini gerileme sebebi olarak görmelerinden de kaynaklanmıştır. “Tanzimat devrinin ilk dönemindeki (1860-1876) Türk romancılığı ile hikâyeciliğı –romantizm istisna edilecek olursa- kesinlikle belirtmek gerekir ki Divân hikâyeciliğinin de, halk hikâyeciliğinin de tamamıyla dışındadır. Ne onların geliştirilmiş bir devamı, ne de modernleştirilmiş şeklidir. Doğrudan doğruya, Fransız romancı ve hikâyecileri örnek alınarak yapılmış denemelerdir. Ahmed Midhat’ın dil ve anlatımca kısmen halk hikâyelerine yönelmiş olması da bu durumu değıştirmez.” (Akyüz, 1995: 69) Gerek Berna Moran gerekse Kenan Akyüz’ün değlendirmelerinde de görüleceğı üzere geri kalmışlığı sebep olarak görülen eski değler bir kenara bırakılmış, yerine Batılılaşma doğrultusunda özellikle takip edilen Fransa ve Fransız edebiyatı örnek alınmıştır. Avrupa’nın mahsulü olan roman türü, diğler pek çok şey gibi bizde de kısa sürede benimsenerek yaygınlaşmıştır.

Tanzimat’ın temel mantığı, Osmanlı Devleti’nin çöküşüne dur diyebilmek adına Batının gelişmişliğine bağılı olarak idari müesseselerinin taklit edilerek uygulanması anlayışıdır. Aynı düşünce edebi türler için de geçerlidir. Batının edebi türlerini alarak edebi alanda da gelişmişlik düzeyine ulaşacaklarını düşünen dönem aydınları, Batı toplumlarının gelişimlerinin temelinde yatan ekonomik ve toplumsal şartları tam olarak kavrayamamışlardır. Bu kavrayış eksikliği sonucunda ortaya çıkan durum daha çok Osmanlının geri kalmışlığına adeta yama yapılmak suretiyle giderilmeye çalışılmıştır. Toplumsal tabana oturtulmayan bu yenileşme hareketleri zaman içerisinde havada

kalacağından aydınlar halkı eğitme yoluna gitmiş ve gazete, dergi gibi basın yayın araçlarını bu amaç doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Böylece edebiyatın daha çok faydacı özelliğini ön plana çıkaran yazar ve düşünürlerimiz, basın yayın yoluyla geri kalmış Türk toplumunu uygarlaştırabileceklerine inanmışlardır.

Tanzimat yazarları, Batının yukarıda bahsedilen özellikleri ile halkı bilinçlendirirken aynı zamanda dinî değerlere sırtlarını çevirmeden bir modernizmin doğacağına inanmaktadırlar. Ancak gerçekleşen süreç bu düşüncenin tersinin yaşanmasına sebep olmuştur. Toplum içerisinde kültür ikileşmesinin ortaya çıkması beraberinde çatışma unsurunu getirmiş ve Tanzimat yazarlarının düşüncelerini uygulama noktasında sıkıntılar çıkmasına vesile olmuştur. Osmanlının gün geçtikçe Batıya bağımlı bir yapıya bürünmesi beraberinde çeşitli reformların yapılmasını zaruri kılmıştır. Özellikle eğitim alanında yapılan yenilikler materyalist düşüncenin, genç okumuş kesim üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Yetişen nesillerin Batının akılcı yapısını ön plana çıkarmaları toplumun din-inanç eksenindeki varlığını tedirgin etmeye başlayınca kültürel ikileşme arasındaki mesafeyi açmaya başlamıştır.

Osmanlı sosyal hayatı ve öteki olarak konumlandığı Avrupa sosyal hayatı, on dokuzuncu yüzyılda sosyoekonomik açıdan zor bir darboğazdan geçmektedir. Batılılaşmanın, arzu edilen yönde gerçekleşmeyip gündelik yaşamın sığılığına sirayet etmesi, şekilci kalması ve en önemlisi de taklidî alafrangalılışmanın izleğinde yürümesi, Osmanlı'yı bir tüketim toplumu olmaya sürüklemiştir. Romancının şikâyeti, tüketimi çağıran bir sosyal yapı kurulmasına yönelik olmuştur.

Alafrangalılışma cereyanının etkisi altında türeyen züppe tiplerinin yaşam biçimleri, ekonomik bozukluğun en çok yaşandığı alanlar olarak görülmüştür. Çünkü züppe, tüketimin sembol insanıdır. Değer tanımazlığın birer örneği olan bu tiplerin "harcama"ya yönelik tutumları; çok boyutlu tüketim kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuş ve dolayısıyla geleneksel olanın yitimini de beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan, Batı karşısında belki de en büyük yenilgi, insan bazında bu tiplerin ortaya çıkışıyla yaşanmıştır. Züppenin, tümüyle gösterişe dayanan giyimi, Fransızca hayranlığı, müsrifliği, çalışmak ahlakından yoksun oluşu, Tanzimat romancısı tarafından züppenin en belirgin vasıfları olarak tenkit edilmiştir.

Tanzimat romanında, iki ayrı sosyal dünyanın sosyoekonomik yapısı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Osmanlı ve Avrupa hayatı, çoğu zaman birbirleriyle mukayese edilerek sunulur. Her iki toplumun yaşadığı politik/ekonomik ve kültürel değişimler, onların gündelik yaşamlarını, alışkanlıklarını, yeme içme biçimlerini, eğlence anlayışlarını da değiştirmiştir. Özellikle Osmanlı sosyal hayatının ekonomik açıdan yaşamaya başladığı problemlerin kaynağı da Batılılaşma olarak gösterilir. Avrupa ise, yaşayış olarak hemen tamamen sosyoekonomik çıkmazların içerisine yuvarlanmaktadır. Avrupa'daki tüketim kültürünün başlamasının başlıca nedenleri kumar alışkanlığı, gece âlemlerinin ahlaksızlıkları, Paris öğrenci hayatı, metres hayatı ve gayr-i meşru çocuk sahibi olmanın yaygınlığı olarak gösterilir. Osmanlı sosyoekonomik hayatının yaşadığı bozukluklar, dar ve yüzeysel bir alana sahip olmasına rağmen, öteki toplum, Osmanlı ile karşılaştırılamayacak kadar sosyo-ekonomik bozukluklar içerisindedir.

Toplumun değerlerini ayakta tutan ve sosyal yaşamı kuran en önemli ayaklardan birini de sosyokültürel yapı oluşturmaktadır. Tanzimat romancısı, bu konudaki eleştirilerini yine hem Osmanlı toplumunu hem öteki toplumu hem de evrensel ölçüleri göz önüne alarak yapmıştır. Öteki toplumun sosyal hayatına yönelik yapılan tenkitlerin başlıcaları; sosyal ilişkilerin yozlaşması ve kopması, Paris'in garipliklerle dolu alışkanlıkları ve yaşantısı, Batı'da ve Rusya'da esaret kurumunun acımasız işlerliği, dinin yozlaşmasından kaynaklanan meseleler, asalete verilen önem, Avrupalı yazarların Doğu toplumlarına ve Osmanlı'ya bakışları ve Avrupalıların evlilik adetleri etrafında yapılmıştır.

Osmanlı toplumunun sosyokültürel hayatına yönelik olarak da İstanbul'un şehirleşme meseleleri, seyir yerlerinde sergilenen ahlaksızlıklar, eğitim meseleleri ve kadın eğitiminin gerekliliği, esaret meselesinin Osmanlı'daki algılanışı, Hristiyanlık karşısında İslamiyet'in üstünlüğü, gazetecilik ve yazarlık başta olmak üzere meslek gruplarının tutumları ve özellikle de kadın ve kadın erkek ilişkilerine yönelik tenkitler yapılmıştır. Tanzimat romancısının tavrı, açık bir şekilde kadından yanadır. Kadının, geleneksel toplumun aşırıya varan tutumları karşısında hayattan soyutlanmasının yanlışlığına dikkat çekilerek onun, hayatın her alanında varlık göstermeye hakkı olduğu savunulmuştur.

Tanzimat romancısının terbiye ediciliği, insan ahlakına ve dünyanın kötü gidişatına karşı duyulan endişelerle de kendisini sık sık gösterir. Dedikodunun, insan ilişkilerine ve toplumsal ahenge verdiği zarar, insanların kendilerinin ve çevresindekilerin yaşadıklarından ibret almayışlarına karşı duyulan tepkiler de romanlarda önemle işlenmiştir.

Tanzimat romanında Osmanlı sosyopolitik hayatına yönelik yapılan tenkitler, kendisini Osmanlı merkezîyetçiliğinin sarsılmasına bağlı olarak göstermektedir. Yeniçerilerin otoriteye başkaldırarak devletin ve milletin huzuruna kastetmeye başlaması, on dokuzuncu yüzyıla geçişin en sancılı olaylarından biri olarak Osmanlı politik hayatında yer etmiştir. Bunun yanında Cezayir ve Mısır gibi eski Osmanlı topraklarının kaybı ve İstanbul'a olumsuz etkileri de göz ardı edilmemiştir. Osmanlı'nın iç politik hayatının en çok eleştirilen meselelerinin başında da bürokratik yapının yozlaşması ve memuriyet hayatının işlerliğini yitirmesi gelmektedir. Bu bozulmalar, iç otoriteyi zedeleyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. Buna rağmen başta Ahmet Midhat olmak üzere Tanzimat romancılarının, bir aidiyet meselesi olarak Osmanlılıklarını her şartta ortaya koymaya ve Osmanlı gururunu üstün tutmaya çalıştıklarını görürüz. Avrupalı'nın kafasındaki zayıf Osmanlı imajını kırmayı ve onu yüceltmeyi birincil ödev olarak üstlenirler. Tanzimat romancısının sosyopolitik meseleleri Osmanlı sosyal hayatı ile sınırlı kalmayarak öteki'nin sosyopolitik meselelerine de yönelmiştir. Öteki toplumun kendi içindeki otorite yitimi ve sosyopolitik huzursuzlukları, çoğunlukla adaptasyon romanlar aracılığıyla Tanzimat romanında yer almış ve tenkit edilmiştir. Osmanlı'nın ve Avrupa'nın karşı karşıya geldiği en önemli meselelerden biri olarak Avrupalıların Osmanlı hâkimiyetindeki milletlere yönelik gerçekleştirdikleri tahrikler de dönemin önemli sosyopolitik huzursuzlukları olarak romanlara aksetmiştir.

Tanzimat romancısının kafasındaki temel mesele; Avrupa'nın Osmanlı siyasal, kültürel ve ekonomik hayatı üzerindeki hâkimiyetinin olumsuz etkilerini sorgulamak olmuştur. Bunun yanı sıra etkinin sadece dış kaynaklı olmadığını, geleneksel yaşantının artık arıza vermeye başlayan, köhneleşen alışkanlıklarına ve geleneksel yaşayış biçimlerine de tepki verilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Tanzimat yazarlarının öncü rolünde Batılılaşma gayretleri, Batıyı tanıma ve gelişmişliğe sebep olarak gördükleri unsurları Batıdan alma çabaları şeklinde gelişmiştir. Bütün bunları yaparken var olan geleneksel yapıyı yıkmadan, adaptasyon şeklinde bir senteze ulaşmak istemişlerdir. Osmanlı'nın değer sistemi içerisinde yer alan dinî hayatın sosyal yaşamı düzenleyen yapısı karşısında gerçekleştirmek istedikleri tüm yenileşme hareketleri yapay bir değişime sebep olmuştur. Batının aklı ön plana çıkaran yapısı karşısında, Batı'yı sosyal yaşantısıyla değerlendiren Türk insanının bu özelliği Tanzimat dönemi roman dünyası içerisinde eleştirilmekle birlikte; Batılı olmanın nasıl gerçekleşeceğine dair ipuçlarına da yer verilmekten geri durulmamıştır.

C.2. Servet-i Fünûn Dönemi Edebiyatı

Batılı yaşam tarzının bireylere, bireylerden de ailelere sıçraması, toplumsal yaşamda birtakım değişikliklere yol açar. Bu değişikliklerin edebî eserlere yansımalarıyla, romanlarda sadece kahramanların psikolojik durumları sunulmamış, aynı zamanda sosyal ortamın onların yazgılarına sirayet eden etkileri ve modernleşme sürecindeki toplumun karşılaştığı ikilemler, roman kahramanlarının yaşamlarını yönlendiren unsurlar olarak ele alınmıştır. Nitekim Servet-i Fünûn romanında çevre-insan ilişkisini ön planda tutan yazarlar, çevrenin birey üzerinde oluşturduğu baskıyı ya da teşviki ruhsal bir zemini esas alarak ifade ederler. Tanzimat'tan sonra, yüzünü Batıya dönmek isteyen ve her anlamda Batıyı örnek almak isteyen bireylerin aşırılıkları ve toplumdaki çürümeler, bozulmalar kültürel bunalımın tetikleyicisidir. Bu durum, aynı toplum içinde farklı tarzda yaşayan ailelerin görülmesine zemin hazırlar. Özellikle bu dönemde Fransız kültürünün etkisinde kalan ailelerde moda ve gösteriş düşkünlüğü, yaşamın temel eksenini oluşturur. Böylelikle gazete ve dergiler sayesinde dış dünyaya açılan Osmanlı ailesi yeni bir sürecin eşiğine gelir. Osmanlı aile yapısındaki değişimi iki şekilde görmek mümkündür. Batıyı körüne taklit eden ve Batılı yaşam tarzını sadece eğlence ve giyim kuşam noktasında benimseyen aileler ile Batının ilim ve fennini almayı amaçlayan benliklerini kaybetmeden Batıyı özümsemeye çalışan aileler. Bu aileler arasındaki zıtlıklar aynı zamanda toplumdaki ikiliğin yansımasıdır.

Servet-i Fünûn romanında, bireylerin ruhsal durumlarının yansıtılması, romanlardaki ailelerin sosyolojik ve psikolojik açıdan anlaşılmasında önemli bir

etkendir. Bu anlamda Servet-i Fünûn romanında Batılılaşma ile ailelerin yeni yaşamın getirdiği kültür sonucunda nasıl bir çözülme içinde oldukları anlatılır.

Batılılaşma hareketi Tanzimat ile birlikte yoğun bir dönem yaşamış ve akabinde Servet-i Fünûn döneminde bütün edebi türlerde tam anlamıyla bir edebiyat yapısına ve tekniğine sahip olunmuştur. Edebiyatımızda Tanzimat kuşağından sonra köklü değişiklikler yapmayı hedefleyerek bir beyanname ile ilk duyurusunu yapan grup, sadece teoride kalmayarak düşünceleri doğrultusunda eserler de vermiştir.

Batı hayranlığının zirve yaptığı bu dönemde artık Tanzimatçıların bazı sınırlamalar ile Batı düşüncesini hâkim kılma istekleri ortadan kalkmıştır. Böylelikle Fransız edebiyatına yakınlaşan dönem şair ve yazarları, estetik ve fikri görüşlerini Fransız edebiyatından almaya devam etmişlerdir. Batı hayranlığının en üst düzeye çıktığı Servet-i Fünûn döneminde, verilen eserlerde de bu anlayışın yansımalarını görmek mümkündür. Tıpkı yazarları gibi roman kahramanları da Batıyı okuma yoluyla takip ettiğini, bu noktada yabancı yazarların eserlerinin yanı sıra gazete ve dergilerden de izlediklerinden, bir süre sonra sathi bir Batılılaşma serüveni ortaya çıkmıştır. Dönem insanının hayallerini süsleyen Avrupa'yı görme isteği, Avrupalı gibi yaşama arzusu İstanbul hayatının içinde bozuk bir Avrupa yaşamı taklidi başlamıştır. Konserler, tiyatrolar, kumar, içki gibi her çeşit alışkanlıklar bu dönemde hayli öne çıkar. Bu süreçte geleneksel hayatın küçümsenerek beğenilmediği buna mukabil Batı hayatının yükselen bir değer olarak öne çıktığını söylemek mümkündür. Öyle ki bu dönemin insanı bir yanda Batılı yaşamı kendi hayatına uygulama çabası içinde olurken, öte yandan bu düşüncenin yaygınlaştırıcısı konumundadır.

Edebiyat-ı Cedide romancıları arasında Doğu-Batı sentezi arayışı söz konusu değildir. Tek endişeleri Batılı zevk ve estetik görüşü doğrultusunda yaşam sürmektir. Çünkü örnek alınan tek model Avrupa'dır. Avrupalı gibi giyinip, Avrupalı gibi görünmek daha önemlidir. "Yüzlerini batıya çevirmiş olan roman kahramanları, dolayısıyla yazarlar, her şeyden önce çeşitli yollardan batıyı tanımaya çalışıyorlardır. Bu tanıyış kültür değişmesini, kültürde batılılaşmayı doğuruyor. Yeni kültür değerleri, yeni bir dünya ve hayat görüşü de, ister istemez zihniyet değişikliğine yol açıyor. Zihniyetteki değişimler ise zevklerde ve sosyal yaşayışta değişiklikler doğurmaktadır." (Kavcar, 1985: 266)

Tanzimat aydınlarının Batının bilim ve felsefesi yerine kültür ve yaşam prensiplerini örnek almaları ve etraflarındaki insanlara yol gösterici, ufuk açıcı olamamaları Servet-i Fünûn döneminde taklidî yaşamların artmasına sebep olmuştur. Tanzimat neslinin Doğu-Batı sentezi yaratma endişelerinden kopuk, Batıya tamamen inanmış bir Edebiyat-ı Cedide anlayışı sentezden uzaklaşmış ve aynı oranda kendi değerlerine yabancılaşmaya başlamıştır. “Servet-i Fünûn romancılarının –gerek büyük itibarını henüz koruyan romantizmin ve gerekse devrin ağır siyasî şartlarının tesiri ile-ferdî temaların çemberini kırarak sosyal temalara geniş geniş yönelemedikleri hakkında daha zamanlarında başlayan suçlama, bu romancılar için sonradan verilen hükümler arasında da yer almış bulunmaktadır.” (Akyüz, 1995: 111)

Servet-i Fünûn romanının en kusurlu yönü hiç şüphesiz diğer edebî türlerde de olduğu gibi dilidir. Sözlüklerden Arapça ve Farsça kelimeleri bulup çıkarmakta, Türkçeyi yabancılaştırmakta ileri gitmişlerdir. Üslup olarak üç-dört sözcükten oluşan tamlamalara yer vermeleri metin içlerinde anlam karışıklığı meydana getirmiştir. Nitekim bu dönem sanatçıları, sonraki yıllarda eserlerindeki dile müdahale etmişler ve sadeleştirme yoluna gitmişlerdir.

Bu dönem içerisinde Servet-i Fünûn akımı içerisinde yer almayıp eser veren sanatçılar da bulunmaktadır. Hüseyin Rahmi, Fatma Aliye, Mehmed Celal, Ahmed Rasim gibi sanatçılar bu dönemde eser vermeye devam etmişlerdir. Bu sanatçıların hiç şüphesiz önde geleni Hüseyin Rahmi Gürpınar’dır. Cumhuriyet döneminde de eserler veren Hüseyin Rahmi, eserlerinde Fransız natüralizmini örnek alarak bu akımın bizdeki en önemli temsilcisi olmuştur.

Dönem içerisinde siyasî ve politik hayatın değişmesine paralel olarak fikir akımlarının yaygınlaşması çözülme sürecini engelleyememiş ve milliyetçilik cereyanı içerisinde Osmanlı devleti dağılma sürecini yaşamaya başlamıştır. Emperyalist Batının kin kusan teknolojisi karşısında Türk insanı modernleşme hızında duraklamamış lakin kendi değerlerinin farkına varmaya kısmen de olsa başlamıştır.

Servet-i Fünûn dergisinin kapanmasından sonra ortaya çıkan Fecr-i Âtî dönemi, edebî hareketler açısından hayli canlı bir dönemdir. Yalnızca bu harekete bağlı sayılabilecek yazar sayısı sınırlıdır. Yakup Kadri, Refik Halid gibi yazarlar ilk başta bu akımın içinde yer almalarına rağmen daha sonra Millî Edebiyat hareketine

katılmışlardır. Bu edebî hareket, oldukça kısa süren varlık süreçlerinde ciddi anlamda bir roman yazarı ortaya koyamadıklarından detaylı olarak değerlendirme gereği duyulmamıştır.

C.3. II. Meşrutiyet (Milli Edebiyat) Dönemi Edebiyatı

Tanzimat Fermanı'yla ekonomide ve yönetim sisteminde amaçlanan Batılılaşma, hedefine ulaşamaz. İlim ve fenden ziyade; âdâb-ı muaşeret kuralları, eğlence ve moda ile sınırlı kalır. Gelişmelerin yaşandığı bu geçiş sürecinde, yeni insan tipleri ortaya çıkar. Bu özellikle çelişkiler yaşayan, iki kültür arasında bocalayan insan tipinin oluşmasına neden olur.

Tanzimat öncesinde özellikle askerî alanda yapılan yenilikler, bu dönemde devlet kurumlarının düzenlenmesine ve idari yapının modernleşmesine yöneltilir. Eğitim kurumlarına verilen önem devam ettirilir ve yeni eğitim kurumları açılır. Tanzimat'la hız kazanan Batılılaşma sosyal hayata yansır. Sosyal hayatta görülen bu yenileşme dönemin aydınına ilham kaynağı olur. Edebiyatın her alanında özellikle romanda Batılılaşma fikri ele alınır. Toplumsal değişim süreci birey ve toplum olarak eserlere yansır. Özellikle yanlış Batılılaşma sürecinde görülen tipler eserlerde işlenir.

Batılılaşmada en önemli örnek Fransa'dır. Sanat ve edebiyat camiasında Fransızca öğrenmek modadır. Bu etkinin 1908 sonrası kırılmaya başladığı görülür. 1908 sonrası İngilizce kendini hissettirir. Yenileşme, özellikle edebi faaliyetlerde birçok yeniliği beraberinde getirir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi kendinden sonraki sürece zemin hazırlar. II. Meşrutiyet dönemini, kendinden önceki Tanzimat hareketinden ayıran en önemli farkı, sorgulayan aydın tipini oluşturmasıdır.

Yanlış Batılılaşma süreci kötü gidişatı daha da kötüleştirip, ülkeyi yıkıma sürükler. Bu sürüklenişin farkına varan aydınlar 1908 sonrası oluşan özgür ortamda “Bu ülke nasıl kurtulabilir?” sorusuna cevap arar. 1908'de II. Meşrutiyet'in oluşturduğu ortam ve bu dönemde basın hayatının aktifliği, Milli Edebiyat döneminin ilk fikir kırılcımlarını oluşturur. Bu fikirler 1908 sonrası romanlara da yansır.

Meşrutiyet'in ilanıyla oluşan özgür ortam, insanların rahatlıkla fikirlerini belirttiği bir süreci başlatır. Genç aydınların fikirlerini dile getirdiği ve eserlerine yansıttıkları görülür. Toplum yaşamının dillendirildiği ve düzensizliklerin eleştirildiği yer olan roman, bu dönemi birçok yönüyle tanımamızı sağlar. Romanlarda eğitim konusunda kadınların daha ön plana çıktığı görülür. Bunun en önemli sebebi geleneksel yapıda sıkıntısı olmayan erkekler, eğitim konusunda da bir sıkıntı yaşamaz. Erkeklerin eğitim sürecinin sıkıntısız oluşu, eğitim noktasında kız çocuklarına yönelişi belirginleştirir.

Yenileşmeyle daha önce temelleri atılmış olan roman, tiyatro, edebi eleştiri, gazetecilik ve dergi gibi türlerin gelişimi bu dönemde de devam eder. Yeni fikirlerin edebiyata girdiği görülür. Bu dönemde özellikle dergi alanında önemli bir gelişme yaşanır. Meşrutiyet'in ilanıyla milli temele dayanan birçok dergi çıkarılır.

Batılılaşmanın getirdiği yeni yaşam, yeni insan tiplerinin oluşmasına neden olur. Romanlarda Doğu-Batı çatışmasını yaşayan birçok karakter görülür. Kadınların değişim sürecine bakıldığında okuyan, araştıran, imkân verildiğinde topluma sayısız faydalar sağlayan bir değişimi görürüz. Yanlış Batılılaşma süreciyle kadını ele aldığımızda birçok sorun belirginleşir. Batı hayatını taklit eden ve gelenekten uzaklaşan kadınların tamamı düşüşü yaşar ve bir yönüyle zarar görür.

Batılılaşma süreci iki kültürü Doğu ve Batıyı aynı zeminde birleştirir. Bu birleşim Doğu ve Batı mukayesesini belirginleştirir. Dönemin romanlarına yansıyan mukayese birçok konuda yapılır. Bu alanlar şunlardır: Düşünce, davranış, resim, müzik, misafir adetleri, kültür, yaşam tarzı, ticaret, bilim, kadının toplumdaki yeri, intihar ve sebepleri, üretim...

Osmanlı İmparatorluğunun birçok alanda geri kalışı ve Avrupa'nın ilerlemiş olması, Batı medeniyetinin üstün olduğu tarafların romanlara yansımaya zemin hazırlar. İki kültürün mukayesesıyla belirginleştirilen bu üstünlük ticaret, bilim, eğitim, kadın hakları gibi konular üzerinedir.

Batılılaşmanın getirdiği değişim, geleneksel yapıdan gelen insanın düşünce yapısıyla çelişir. Çelişki eski-yeni çatışmasını oluştururken, bir yönüyle de milli kimlik-Batı çatışmasını belirginleştirir. Doğu kültürüne ait bireyin Batılılaşması, kendi

kültürüne yabancılaşması demektir. Bu durum bireyde dışlanmışlık duygusunu oluşturarak çatışma ortamlarının oluşmasına neden olur. Çatışma ortamı milli şuurlu, milli kültür kavramlarını öne çıkararak yerleşmesine zemin hazırlar. Milli Edebiyat döneminde belirginleşen bu düşünce, Cumhuriyet sonrası köklü değişimlere zemin hazırlar.

Batılılaşmanın tam anlamıyla gerçekleştirilememesi, Batının fikir, ekonomi ve bilimsel yönünden ziyade; yaşayış ve eğlence hayatına yönelik olmasından kaynaklanır. Geleneksel yaşamdan çıkarak serbest bir yaşama yöneliş, yıkılan ve bozulan bir yapının oluşmasına yol açar. Dönemin romanlarında bu süreç ele alınarak; Batı yaşamının gerçek yüzü verilmeye çalışılır. Bireylerin yaşadığı düşüşler vurgulanarak, Batı medeniyetinin çöküşü belirginleştirilir.

Kültürel değişimin zamanı, mekânı ve sınırı olmaz. Batılılaşmayla görülen değişim zamanla aile yapısına da yansır. Ailedeki değişim aşk ve evlilikten başlayarak aileyi tamamen etkiler. Bu süreçte aşkını erkeğe itiraf eden, serbest evlilik olarak adlandırılan yaşamı arzulayan kızlara rastlanır. Evlilik öncesi yaşanan cinsellik ve ihanet oldukça sık görülür. Batılılaşmanın getirdiği serbest yaşamda yer alan bu kadınlar, topluma ve aile yapısına zarar verir.

Evlilik üzerine görüşlerin değiştiği, geleneksel yaşamın erkeğe verdiği hakların sorgulandığı görülür. Geleneksel yaşamda görülen, görücü usulü evliliğin istenilmediği ve aşk evliliğinin arzu edildiği bir hayat belirginleşir. Yaşanan aşkların büyük bir bölümü intihar, cinayet, evlilik dışı ilişki gibi problemler yarattığı görülür.

Batılılaşmanın getirdiği yaşam, giyimde birçok yeniliği belirginleştirir. Bu değişim toplumun tamamından destek görmez. Giyim noktasında bir karışıklık yaşanır. Giyimde başlayan değişim uzun zaman sonunda belirginleşir. Milli Edebiyat dönemi romanlarında bu değişim yer alır. Özellikle kadınların giyimine dair ayrıntılar verilir. Kadınların gezmelerde çeşitli renklerde kıyafetler giydiği, davetlere özel kıyafetler yaptırıldığı, geleneksel yapıda yeri olmayan vücut hatlarını belirgin hale getiren dar kıyafetlerin seçildiği ve dekolte giyim yer aldığı görülür.

Milli Edebiyat dönemi romanlarında Batılılaşmayı gördüğümüz alanlardan biri de müzik ve müzik aletleridir. Özellikle piyano her romanda yer alır. Piyanodaki ses düzeni ile geleneksel yapıdan gelen müzik anlayışı birbiriyle çelişir. Bu çelişki müzikte alaturka-alafranga çatışmasına neden olur. Çatışma birçok eserde belirginleşir. Piyanonun gelişi, Batı müzisyenlerinin konserleri ve yabancı müzik hocalarının bu değişimi ders boyutuna taşımaları, halkın ilgisiyle birleşince belirli bir mesafe alınır.

Batılılaşmanın getirdiği yaşam, yeni eğlence mekânlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Geleneksel yaşamda bireylerin eğlendiği mesire, meyhane, kahvehane gibi mekânlar görülür. Batılı yaşamla cafe, otel, lokanta, gazino, bar, birahane gibi mekânlar yaşamda yerini alır. Bu mekânlar romanlarda da geçer. Eğlence mekânlarının semtlerinde de değişim yaşanır. Bu semtlerin en önemlisi Beyoğlu'dur. Dönem içerisinde geleneksel eğlence ile Batılılaşma sürecinin getirdiği eğlence hayatı birlikte verilir.

Batılılaşmanın yaşandığı alanlardan bir diğeri sportif faaliyetlerdir. Dönemin romanlarında çok olmamakla birlikte jimnastik, tenis ve futbol oynandığı belirtilir. Özellikle futbolda yabancıların maç yaptıkları görülür. Batılılaşmayla mekânlarda da değişim görülür. Geleneksel yapıda görülen konak ve köşk hayatının yavaş yavaş yok olduğu belirtilir. Bu yok oluş süreciyle apartman hayatına geçiş belirginleşir. Yaşam alanında görülen bu değişim iç dekorasyona da yansır. Batı ticaretinin aktif olması ve Batı mallarına yönelim, ticaret hayatını olumsuz etkilerken; iç dekorasyonda Batı özelliklerini yansıtan bir süreci başlatır. İç dekorasyonda geleneksel yaşamdan gelen divan, minder, sedir gibi unsurlar kaldırılır. Koltuk, yemek takımı, komodin, aynalı dolap... gibi eşyaların kullanıldığı görülür.

“Batılılaşma sürecinde mekân olarak İstanbul'un içinde olan, fakat yaşam olarak geleneksel süreçten uzak olan bir yaşam tarzı görülür. Bu yaşam özellikle Beyoğlu, Galata, Şişli, Harbiye gibi semtlerde yaşanır. Batılı hayatın öne çıktığı semtlere bakıldığında bu mekânların en önemlisi Beyoğlu'dur. Bu dönem romanlarında sıkça yer alan Beyoğlu, birçok sorunun yaşandığı ve Batılılaşmanın en fazla görüldüğü yerdir. Beyoğlu, Batı hayatın öne çıktığı, bizim olup da sahip olamadığımız yerdir.” (Bayrak, 2009: 471) Beyoğlu, Bizans tarafından bize hediye edilmiş bir mikrop ve Doğu ile Batının gayri meşru çocuğu olarak görülür.

Batılılaşmada en önemli unsur yabancılardır. Çünkü yabancılar Batılılaşmanın hızlı ilerlemesinde aktif rol almıştır. Özellikle ticaret hayatında öne çıkan yabancılar, bu dönemde Beyoğlu'nda mağazalar açarak, ticarete önemli faaliyetlerde bulunurlar. Ticaret hayatı beraberinde lokanta, otel ve eğlence mekânlarının açılmasına zemin hazırlar. Açılan bu mekânlar ve ticari hayat, Batı medeniyeti ile paralel bir yaşamın şekillenmesine katkı sağlar. Geleneksel yapıya zarar veren işletmelerin açılmasında ve işletilmesinde yabancılar öne çıkmaktadır. Yabancıların en faal oldukları alan çocukların eğitimidir. Bu eğitimle aile yapısına kadar ulaşarak; Batılılaşmanın hızlanmasına neden olmuşlardır. Batılılaşma sürecinde mürebbiyelerle birlikte konak hizmetinde, ticarete, çeşitli mesleklerde ve memuriyette yabancıları görmek mümkündür.

Milli Edebiyat dönemi romanına genel olarak baktığımızda sorgulayan, doğruyu arayan, doğruyu ararken geleneksel yapıdan gelen bizi biz yapan değerlere zarar vermeden yapılan bir arayış belirginleşir. Batılılaşmayla yanlışa yönelen birey, bu yanlışlıkların kötü sonuçlarıyla yüzleştirilir. Türklük, vatan, millet gibi kavramların dert edinilip, üzerine düşünüldüğü görülür. Toplumun bir diğer yarısı olan kadınların eğitimiyle toplumun kalkınacağı ve kalkınmanın kadınının yetiştireceği çocukla belirginleşeceği vurgulanır.

“Bu devrin romanlarında ve hikâyelerinde, ferd hayatından sosyal hayata doğru genişçe bir açılmanın; tema bakımından, sosyal konulara doğru büyük bir kaymanın başladığını söylemek gerekir.” (Akyüz, 1995: 180) Değişim sürecinin yanlışlıklara rağmen yaşandığı, yanlış Batılılaşmaya karşıyız ama Batılılaşıyoruz, sonucunun çıktığı bir süreç yaşanır. Bu dönemde atılan adımlar 1923 sonrası kurulan devletin temellerini oluşturur.

D. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1940)

1923 sonrası Türk romanını bütün edebiyat türlerinde olduğu gibi tek başına, bağımsız düşünmek mümkün değildir. Romanın, Tanzimat ile başlayan sürecinin, Cumhuriyet dönemini hazırlayan temel unsur olduğu göz ardı edilemez. Tanzimat'la başlayan bu süreç II. Meşrutiyet'e kadar roman türü açısından ilk denemeleri verir. Bu dönemde kaleme alınan romanlar, henüz tam oturmamış olan roman türünün ilk

örnekleri olmaları münasebetiyle önemlidirler. Ancak II. Meşrutiyet döneminde gerçek anlamıyla Batılı formda roman örneklerinin verildiğini söyleyebilmemiz mümkündür. Halid Ziya'nın eserlerinde işlenen sınırlı temler II. Meşrutiyet'le genişlemiş ve özellikle Doğu-Batı, toplum-birey, kadın-erkek, alafranga-alaturka, yönetim-birey gibi çeşitli çatışmalar bu dönemde yazarlar tarafından işlenmiştir.

Modernleşme süreci ile birlikte başlayan roman türünün Cumhuriyet sonrasında da en çok temas ettiği konu Batılılaşma'dır. Çünkü bizatihi roman yazarları bu sürecin içerisinde yer almakta ve toplum içerisindeki değişimlere tanıklık etmektedirler. Bu dönemde romanlarda işlenen konularda iki ana unsurdan söz etmek mümkün olmaktadır. Toplumsal olayları ve değişimleri konu alan romanlar ve bireyi ele alan, bireyin iç dünyasındaki trajik öğeleri işleyen romanlar. Bu iki ana koldan Cumhuriyet sonrası devam eden Türk romanı 1940'lı yıllardan sonra daha da genişleyerek devam etmiştir.

Hem Cumhuriyet öncesi dönemde, hem de Cumhuriyet'in kuruluş süreci ve sonrasında eserler kaleme alarak Türk romanının şekillenmesinde yer alan önemli romancılarımız Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Safiye Erol, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Peyami Safa gibi yazarlardır. Bu yazarlarımızın eserleri bugün dahi büyük bir beğeni içerisinde okunmaktadır. Ortak özelliklerine baktığımızda; II.Meşrutiyet, I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi Türk toplumunu derinden etkileyen olaylara tanıklık etmiş olduklarını görmekteyizdir.

Cumhuriyet, yaklaşık iki yüzyıl süren bir değişim isteğinin nihai noktasıdır. Bu nihai noktaya gelinceye değin devlet idaresi içerisinde çeşitli ıslahatlar, düzenlemeler yapılma yoluna gidilmiş fakat kısmi değişimlerle, hedefe ulaşmaya engel olabilecek yapıların dirençleri kırılmadığından başarılı olunamamıştır.

Bu yapı, kısmi düzenlemelerle elbette değiştirilemez ve ıslah edilemezdi. Çünkü yaklaşık altı yüz yıl süren Osmanlı ve öncesindeki Türk devletlerinin oturmuş geleneksel yapısı, tüm değişimlere kapalı ve direnç gösterebilecek bir yapının oluşmasının müsebbibidir. Osmanlı'nın değişen dünya düzeni içerisinde geri kalmışlığını fark etmesi ve sonraki dönemde Avrupa devletleri ile arasında meydana gelen uçurumun azalması için çeşitli yöntemlere başvurduğu ve her seferinde daha çok

dejenerezasyona sebep olduğu, dönem entelektüelleri tarafından tespit edilmiş ve Cumhuriyet dönemine bu bilgi ve birikimle geçilmiştir.

Cumhuriyet'i meydana getiren güç, yeni devletin temellerinin atıldığı dönem ve bu süreçte yaşananlar, derhal roman dünyasında da yansımalarını bulmuştur. Cumhuriyet, gücünü halktan alan yapısıyla Osmanlı'dan farklılığını ortaya koymuştur. "Bu toplumsal ve kültürel misyon üstleniş olgusu ile birlikte, Cumhuriyet'in daha ilk yıllarından itibaren romancı da, Osmanlılık ve Osmanlı tarihi karşısında kendisine bir tutum ve konum belirleme gereği duymuştur." (Andı, 2006: 166) Atatürk'ün çizdiği muasır medeniyet çizgisine ulaşabilmek için onun gösterdiği ülkü ve idealler doğrultusunda uzunca bir süre unutulmuş Anadolu insanı, yeniden keşfedilerek içinde var olan potansiyel açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. 1923 sonrasında kaleme alınan romanlarda özellikle medeniyet değiştirmenin kaçınılmaz ikilemleri yazarlar tarafından işlenmiştir. Prof. Dr. İnci Enginün, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı eserinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında roman ve hikâyelerde işlenen temaları şöyle sıralamaktadır:

"1. Anadolu ve Anadolu halkı. İlk romanlarda İstanbul dışı ve Ankara ile savaş bölgeleri; burada yaşayan köylüler ve onlarla karşılaşan İstanbullu görevliler ve aydınlar işlenir. Milli Mücadele ve inkılapların anlatılması. İstanbul'dan Anadolu'ya bakış ele alınır.

2. Eskiye ve İstanbul'a karşı, yeni değerlerin ve Ankara'nın yüceltilmesi ve Ankara'daki hayat.

3. Zaferle sonuçlanan mücadele ve vatanın kurtulması, yeni zaferlerin kazanılacağı umudunu verir. Bundan doğan iyimserlikle tabiat, yoksulluk ve cehaletle mücadele hedeflenir. Yine de romanımızda kötümser bir şekilde fakirlik tabloları yer alır.

4. Maziyle hesaplaşma bugüne kadar sürmekle beraber, 1930'dan sonra mazi ile barışılmış, hatıraların güzelliği dile getirilmeye, Osmanlıya karşı daha müsamahalı bakılmaya başlanmıştır.

5. Aşk romanları, savaş sonrasının getirdiği ahlak çöküntüsünü özellikle İstanbul mekanında işlenmiştir.

6. İşçi-işveren ilişkisi. Sadri Ertem’le başlamıştır.

7. Psikolojik eserlerle (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu 1930) ferde dönüş başlamıştır.

8. Sıradan insanların hikâyeleri, vak’a hikâyelerinin yerini alır. Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali, Sait Faik.” (Enginün, 2001: 241)

Prof. Dr. M. Fatih Andı bu noktadan hareketle “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”, başlıklı makalesinde Cumhuriyet dönemi Türk romancısının eserlerinde işlemiş olduğu konuları şöyle sıralamaktadır: “Cumhuriyet’in daha ilk yıllarından itibaren romancı da, Osmanlılık ve Osmanlı tarihi karşısında kendisine bir tutum ve konum belirleme gereği duymuştur. Cumhuriyet dönemi romanında tarih konusu ve tarihî roman açılımı önemli bir damar olarak belirir. Bu açılım, romancının bu tutum ve konum belirleme tercihinin göre de zaman içinde farklılıklar gösterir. Osmanlı’yı ve Selçuklu’yu atlayarak İslamiyet öncesi Türk tarihine gitme, Osmanlı’yı kötüleme ve eleştirme, Osmanlı düşmanlığı, Osmanlı ile hesaplaşma, Osmanlı’yı savunma, Osmanlı’yı yüceltme gibi farklı tavır alışlar; tepki, nefret, inkâr, düşmanlık, hakaret, benimseme, sığınma, yüceltme, hamaset, nostalji, sorgulama, fantezi yapma, mazi egzotizmi, öğrenme ve anlama gibi farklı niyet, hesap ve psikolojilerle Türk romanının sayfalarına –hem de yoğun bir biçimde- taşınır. Türk aydını için olduğu kadar, bu aydın kitlenin bir mensubu olan Türk romancısı için de tarih ve tarihî roman, zihniyetleri ayırıştıran bir turnusol kâğıdıdır adeta.” (Andı, 2006: 166-167)

Bu dönem romanında Türk insanının fikri açıdan geçirdiği değişimleri de görmek mümkündür. Türkçülük, İslamcılık, Marksizm, liberal düşünce, dinî düşünceler gibi fikri yönelimler yine bu dönem romanlarında karşımıza çıkan unsurlardır. Özellikle modernleşme sürecinde yaşanan Doğu-Batı çatışması, Batı karşısında Türk insanının konumu Cumhuriyet dönemi Türk romanının temel meselesi olmuştur. Kimi zaman iç hesaplaşma, kimi zaman reddetme, kabul etme; toplum-birey uyumsuzluğu, insan ruhunun yaşamakta olduğu bunalımlar, cinsellik çeşitli şekillerde roman dünyasında kendilerine yer bulmuşlardır.

Prof. Dr. Orhan Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı adlı eserinde, Cumhuriyet dönemi ile ilgili olarak şu tespitleri yapmaktadır. “Cumhuriyet dönemi edebiyatı da, genel çizgileriyle Tanzimat’tan itibaren başlayan Batılılaşma sürecinin bir devamıdır. Bu bakımdan herhangi bir kopukluk bahis konusu olmaksızın önceki problemlerin bu dönemde de az-çok değişme ve gelişmesiyle devam etmekte olması tabiidir. Ancak burada, Cumhuriyet dönemi edebiyatının, önceki dönemlere göre farklı iki temel felsefe üzerine kurulduğu hatırlanmalıdır. Biri, Milli Mücadele’yle beraber iktidar odağının fiilen Ankara’ya kayması, 1923’ten sonra da hükümet merkezinin resmen Ankara olması dolayısıyla fikir, kültür ve edebiyat hareketlerinin de giderek Anadolu’ya yönelmesi hadisesidir. Bu durum 1910’larda başladığı farzedilen Millî Edebiyat akımının da Cumhuriyet’ten sonra bir Anadolu romantizmine doğru gelişmesine yol açmıştır. Konunun bir süre sonra köy realizmine dönüşmesi de aynı itici gücün farklı yönlerde, farklı ideolojilerin etkisiyle gerçekleşmiştir. İkincisi, yeni rejimin ve inkılâpların edebî eserlere de yansması hadisesidir. Rejimin bir çeşit savunma mekanizması gibi görünen bu durum tarih, kültür ve edebiyat anlayışında, Osmanlı’dan tamamen kopmak manasında anlaşılmalıdır. Böylece hayat tarzı ve medeniyet telakkisiyle bir taraftan Batıya bağlanılırken, horlanan Osmanlı tarihi yerine de Ortaasya Türk tarihi ikame edilmek istenir. İlkinin Batılılaşma akımı, ikincisinin de Türkçülükle az veya çok ilişkisi bellidir. Bu tutumun edebiyattaki zaman zaman aşırı hadlere varan tezahürleri çok partili demokrasi hareketlerinin başlayacağı İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar devam eder.” (Okay, 2005: 85-86)

Orhan Okay’ın tespitlerinden hareketle, Tanzimat ile başlayan Batılılaşma maceramız Cumhuriyet ile büyük bir ivme kazanmıştır. Ancak Cumhuriyet, kendisinden önceki dönemlerin Batılılaşma çabalarından farklı olarak daha keskin bir yönelim göstererek siyasî ve sosyal hayatta değişimlerin arttığı bir dönemdir. Bu durum artık devlet politikasıdır ve hazırlanan kanunlar ve gerçekleştirilen inkılâplar eşliğinde yer yer zorunlu bir müdahaledir. Temelde Cumhuriyet’in Anadolu’ya yönelimi, Anadolu gerçeğiyle tanışması; yeni rejimin ortaya koyduğu düşünce dünyasıyla birlikte inkılâpların edebî eserlere yansması, esas noktayı temsil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA (1923–1940)

1. KURGUDAN KURUMSAL HAYATA GEÇİŞ

1.1. Kültürde Batılılaşıma

Kültür, genel itibariyle bir toplumun yaşam biçimi olarak ifade edilse de, toplumun gündelik işlerini düzenleme biçimi, hayatini sürdürürken kullandığı üslup, yöntem ve araçlar yine bu tarifi içinde yer almaktadır. “Diğer bir görüşe göre kültür; teknik, iktisadi, içtimai, siyasî ve fikri formasyonu ihtiva eden kendini bilme hareketidir.” (Sağlam, 2000: 51) Yüzyıllarca gerek medeniyet noktasında gerekse idealleri doğrultusunda dünyaya hükmetmiş olan Türk insanı, zaman içerisinde milli kültürünün dejenere olmasıyla birlikte kendini ötekileştirmeye başlamıştır. Üstünlüğün izafi ve reel bir şekilde Avrupa’ya geçmesi, Türk insanı için Batıya yönelimi beraberinde getirmiş ve kendisine yabancılaşan bireylerin Batılı gibi olma idealleri gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Kendi milli kültürünü, örf ve adetlerini terk eden Türk insanının nelerle karşılaşacaklarını yüzyıllar öncesinden anlatan Bilge Kağan’ın sesi bu süreç içerisinde kaybolmuş yerine Batılılaşıma gibi genetiğiyle oynanmış bir kavram gün yüzüne çıkarılmıştır. Cumhuriyet’e kadar gelen bu süreçte gerçekleşen çözümü gören Atatürk: “Milli benliğini bulamayan milletler başka milletlere yem olurlar.” ifadesiyle de tehlikeye dikkat çekmiştir.

“Osmanlı toplumunda kültürel çatışma, millet sistemine göre oluşmuş cemaatler çerçevesinde belirirken, Müslümanlar arasında da Batıcı, Avrupa yönelimli, elit çevrelerin oluşumu, çatışmanın eksenini değiştirmiştir. Gayrimüslimler belli bir hoşgörü ile karşılsa da, alafrangalık aynı hoşgörüyle karşılanmayacaktır. Cevdet Kudret’ten öğrendiğimize göre setre (ceket), pantolon, frenk gömleği giymek, kravat bağlamak, saçları uzatmak, bıyıkları kesmek, tiyatroya gitmek, Beyoğlu yakasında oturmak, kagir

ev yaptırmak, konuşurken ve yazarken Frenkçe sözler kullanmak, çatalla yemek yemek, sabahları jimnastik yapmak, yabancı kadınla evlenmek, karı koca kol kola girip sokakta yürümek, birbirleriyle evli olmayan kadınla erkeğin el sıkışması, birbirine sarılıp müzikle dans etmek, kolları ve göğüsleri açık dekolte giysi giymek, saat 12’yi öğle ve gece yarısı saymak, şapka giymek eskiden hep alafrangalık sayılmaktaydı.” (Deren, 2002: 386) İşte bu alaturka-alafranga ayırımında gerçekleşen Batılılaşma maceramız, kültürel anlamda gerçekleşen tarihsel bir dönüşümün sosyal hayattaki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. “Herhangi bir eseri dış sebeplere bağlı olarak incelersek, onda meydana getirildiği zamanın sosyal şartlarını bulabiliriz.” (Kavaz, 1993: 180) Türk toplumunun yaşadığı kültürel dönüşümün izlerini, yine kurgu dünyası içerisinde, romanların dünyasında okumak ve değerlendirmek mümkündür.

Kültürün tüm boyutlarında başlayan çözülme süreci domino etkisiyle birbirini tetiklemekte ve büyük bir çığa dönüşecek olan kartopu çoktan düşmeye başladığından önüne set çekilemez bir hal almaktadır. Kültür ve zihniyette görülen bu hızlı değişim sosyal hayattan aile ortamına, oradan da bireye sıçramış ve günümüze kadar uzanan bir sürecin başlangıcı olmuştur.

1.1.1. Eğitim-öğretim

Osmanlı’nın çöküşüne sebep olarak gösterilen eğitim alanındaki bozulmalar, daha sonra Tanzimat’la birlikte Avrupalı tarzda yeni nesillerin yetiştirilme çabalarına sebep olmuştur. “Tanzimat Dönemi’nde eğitim alanında, zihniyet ve uygulamada meydana gelen değişim, Osmanlı eğitim sisteminin klasik-dinî yapısının sarsılmasında ve eğitimde laikleşmenin zemininin oluşmasında rol oynamış, bu laikleşme zemini ise Osmanlı Devleti’nin meşruiyetini temelde dinden sağlayan bir devlet yapısından, meşruiyetini temelde dinden sağlamayan devlet yapısına doğru yol alışının alt yapısının hazırlanmasıdır.” (Okumuş, 2005: 24) Osmanlı eğitim sisteminin dine dayalı yapısı bu süreçle birlikte sarsılmış ve sonraki süreçte “dinin gelişime engel olduğu” fikriyle birlikte çağdaş eğitimin gerçekleştirildiği okullar açılmıştır. Kendi içerisinde bir düalizmi oluşturan Osmanlı, dinî yapının güçlü etkisini kıramamış ve yumuşak bir geçiş içerisinde bu değişimi gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Oysa Cumhuriyet, bu noktada daha kesin çizgilerle din ile eğitimi birbirinden ayırarak modern eğitim anlayışını hâkim kılmak istemiştir.

Nitekim Şerif Mardin, bu dönemle ilgili düşüncelerini belirtirken “Tanzimat adını verdiğimiz 19. asır reform politikası birçoklarının iddia ettiklerinin aksine dinle devlet arasındaki kurumsal bağların çözülmesinde çok ileriye gidilen bir devirdir. Eğitim, Rüşdiye ve İdadiye gibi Batı modeline göre kurulmuş okullarda ve Mülkiye, Harbiye gibi yüksekokullarla, Ulema’nın nisbî tekelinden alınmış bir sivil idarece sınıfı kurulmuş, mahkemelerde şeriatın hükmü hissedilir şekilde daraltılmıştı.” (Mardin, 1997: 195) Dinî etkinin azaltılması Batının ortaçağdan ve kilise taassubundan çıkma süreci ile benzerlik göstermektedir. Batılılaşmak için dinin geri plana itilip öne aklın çıkarılması gerektiğini düşünen Cumhuriyet aydını, yeni kurulan devletin ilk iş olarak bu inkılabı yapması gerektiğini düşünmüş ve gerçekleştirmiştir. Bu zihniyete göre dinî değerlerin ötelenmesiyle aklın önündeki engeller kalkacak ve bilim, bu özgür irade doğrultusunda ancak ve ancak gelişebilecektir.

Cumhuriyet’in aklı ön plana alan bu anlayışının temelinde, Osmanlı’nın Tanzimat’tan itibaren Batıyı yakalamak adına gerçekleştirmek istediği ıslahatlardaki başarısızlığı etken olmuştur. Nitekim gerek yabancı dadı ve mürebbiyelerin evlerde çocuklara eğitim vermeleri gerekse medreselerin yanına Batılı tarzda okulların açılması ile değişikliğe giden Osmanlı, bu gerileyiş ve çöküşe engel olabileceğini düşünmüş fakat olamamıştır. “Modernleşme değişen toplumsal yapıya ait şekillenişe yeni bir kavram olarak ‘genç’i getirir. Modernleşme sonucu meydana gelen toplumsal değişmeye paralel olarak öne çıkan ‘genç kuşak’, toplumsal yapının biyolojik olarak tanımlanmasına neden olur. Böylece toplumsal yapı genç, orta, yaşlı kuşaklar arasında yeniden şekillenirken, toplum hayatında gençler Batı ahlakının ve âdâb-ı muâşeretinin temsilcisi, yaşlılar ise geçmişin ve çaresizliğin temsilcisi olarak algılanmaya başlanır. Değişimin iki önemli dinamosu vardır: gençlik ve eğitim.” (Şen, 2006: 79-80) Cumhuriyet ile birlikte yeni baştan dizayn edilen eğitim sistemi modernleşme unsurlarını içinde barındırmasının yanı sıra, yeni bir ülkü, ideal doğrultusunda yetiştirilecek gençlerle çağın gerekli donanımına sahip bireyler yetiştirilmesini hedeflemiştir.

Osmanlı döneminde her ne kadar çeşitli seviyelerde okullar bulunsa da özellikle zengin ve bürokrat aileler evde özel öğretmenler eşliğinde çocuklarına eğitim vermeyi ön plana çıkarmışlardır. Batı kültürüne aşina olan ve Avrupa’da bulunmuş aydın kesim

çocuklarına özellikle yabancı dil öğretimi ve Batı kültürünü bu eğitmenler aracılığıyla aktarmaya çalışmışlardır.

Mürebbiye kültürü, Osmanlı'nın özellikle 1830'lu yıllarda yurt dışından çocukların eğitimi için mürebbiye getirmeye başladıkları bir süreçle kendisini göstermektedir. 1850'li yıllardan sonra kendileri gelmeye başlayan mürebbiyeler, gazetelere ilan vererek öğrenci arayışlarına dahi girmişlerdir. "Üst düzey tabakaya Osmanlı konaklarında Avrupalı mürebbiyeler tercih edilmekle birlikte, bu moda akımdan mahrum kalmak istemeyen orta tabaka insanları, yerli Hristiyan mürebbiyelerle, dadılarla yetinmek zorunda kalmıştır. Bu mürebbiyeler, çocuğun geçmiş dönemle ilgili bütün bağlarını kopararak, onun 'değişmiş' bir insan olarak yetişmesini sağlayabileceklerdir." (Şen, 2006: 2) Ne acıdır ki sonuç hiç de ailelerin hesap ettikleri gibi olmayacaktır. Geçmişle bağları koparak yetişen bu gençler, ilerleyen süreçte değerlerinden yoksun bireyler olarak toplum içerisinde dejenerasyonu yaşayan ve yaşatan insanlar olacaklardır.

İncelemeye esas aldığımız romanlarda eğitim-öğretimin yansımalarına gelince, Reşat Nuri Güntekin'in özellikle *Yeşil Gece* romanında eğitim hususu merkeze alınarak eser vücuda getirilmiştir. Osmanlı'nın çöküş döneminde eğitim öğretimdeki aksaklıklar ve bunların toplum üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bu temayı Reşat Nuri'nin öteki romanlarında da görmek mümkündür. Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye*, *Tatarcık*, *Sinekli Bakkal*, Mehmet Rauf'un *Genç Kız Kalbi*, Peyami Safa'nın *Cânân*, *Sözde Kızlar*, *Şimşek*, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanlarında özellikle eğitimin aksayan yönleri dile getirilmektedir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* adlı romanında Halis Paşa, çocuklarının iyi bir eğitimden geçmeleri ve kendilerini daha iyi yetiştirebilmeleri için özel hocalar tutar. Fakat çocukları, mahallenin diğer çocukları gibi taş mektebe gitmek ister. Öyle ki Halis Paşa'nın çocuğu olan İffet, diğer arkadaşlarının mektebe gittiğini görünce "*Ne olur beni de buraya yazdırın.*" (Damga, s.9) diye serzenişte bulunur. Evde bulunan kalfalar misafir olarak İffet'in okula gitmesine izin alsalar da bu durumu çocuk kabullenmeyecektir. Sınıf farkı her ne kadar Osmanlı'da söz konusu olmasa da üst düzey bürokrat kesim (Paşalar), zengin kesim çocuklarına özel mürebbiyeler tutmak suretiyle eğitim aldırarak istemişlerdir.

İncelenen romanlarda ağırlıklı olarak bozulmuş eğitim sistemi ve çocukların yetiştirilmesinde yabancı mürebbiyelerin etkisi gündeme getirilmektedir. “*Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki?...*” (Yeşil Gece, s.43) Özellikle Reşat Nuri, *Yeşil Gece* adlı eserinde medreselerin eğitim kurumu olma vasfını kaybettiklerini ve adeta bakımevlerine dönüştüğünü ifade etmektedir. Osmanlının çökmesindeki temel unsur olarak gördüğü eğitim yuvalarını ıslah etme fikrini eserde Şahin Efendi’nin şahsında ortaya koyan yazar, bunun kısa soluklu bir süreç olmayacağını da farkındadır. “*Zaten kafaları değiştirmeden idareyi değiştirmek öyle pek tamah edilecek bir netice vermiyor. Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarf ediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş on sene beklemişiz, çok mu? Benim politikam sade mektebimi korumak ve kendim gibi düşünüp çalışacak hür fikirli arkadaşlar ve muavinler tedarik etmekten ibaret kalacak. Haydi bakalım Şahin Molla... Baban gerçi yeşil ordu düşmanı olarak yetişmeni istemezdi, ama anan seni bugün için doğurdu.*” (Yeşil Gece, s.65)

Şahin Efendi, medreseden yetişmiş biri olarak aksaklıkları ve hataları en doğru gözle görebilen bir kişidir. Bu bakış açısıyla çağın gerçeklerinin farkına varan idealist ve mücadeleci kişiliği birleşmektedir. Sevim Kantarcıoğlu eser için: “Yazar, gerçek norm değerlerin, bu kurumların geçmişinde kaldığını kabul etmektedir. Artık norm, içinde yaşanan çağın ilmî, bilimsel metotları, bilimin yarattığı teknoloji ve endüstridir. İşte medresenin etrafa yaydığı alaca karanlığın kesifleştiği Sarıova kasabasında, medrese zihniyetini temsil eden sözde yenilikçiler, eskiyi savunan softalar ve akli mantık merkezi yapmış bilimsel görüşe sahip devrimciler karşı karşıya gelmişlerdir. Bu romanda normlar, kurulu düzenin normları olmayıp devrimcilerin kurmayı tasarladıkları, bilimsel mantığı merkez yapan yepyeni bir düzenin normlarıdır.” (Kantarcıoğlu, 2008: 273) demektedir. Var olan sistemin yenileşme karşıtı yapısı karşısında eğitimde devrimci ruhu ortaya koyarak değişimin nasıl gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizen yazar, daha sonra kurulacak olan Cumhuriyet rejiminin eğitim politikasına da öncülük etmektedir.

Eğitim sisteminin bozuk yapısı, mektep binalarının ruhuna da sirayet etmiştir. Çökmüş bir sistemin köhne anlayışı, eğitimin bütün noktalarına nüfuz etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni kurulan devletin ideolojik anlamda kendisinden bir öncekini kötölemesi zorunludur. Bu açıdan Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde eser veren yazarlar, aynı ülkü doğrultusunda eserlerinde buna riayet etmişlerdir. Ancak unutulmamalıdır ki Cumhuriyeti kuran aydın kesim, yine Osmanlı'nın okullarında yetişmiş ve o dönemim kültürel yapısı içerisinde ruhları şekillenmiş bireylerdir. *"Mektebin pis ve karanlık toprak avlusunda kokusuna mâni olamadığı kırık kapılı helâ, Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine âlet olan ikinci muallime Hatice Hanım'ın rastıklı kaşları, elinden düşmeyen sigarasından sapsarı olan kınalı elleri, sonra bu kadının kendisine eski saraylarda yeni bir gözdeye karşı ihtiyar ve günü geçmiş gözdelelerin mübalâğalı tabasbuslarıyla karışık gayzları..."* (Vurun Kahpeye, s.8) Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı eserinden aldığımız bu alıntı, Osmanlı'nın çökmesine sebep olan her alandaki bozulmanın eğitime yansımasıdır. Pozitif bilimlerin göz ardı edildiği ve hakkıyla dinî eğitimin dahi verilmediği bu okullarda yetişen gençler ülkeyi çağdaş değerlerin ön planda olduğu konuma yükselteceklerine, çöküşü daha da hızlandırmışlardır.

Özellikle taşrada bu şekilde gerçekleşen eğitim ortamı beraberinde eğitimin, cahil ve kara taassubun elinde oyuncak olmuş bireylerin yetişmesini sağlamıştır. Yenilikler karşısında gerçekleşen değişimleri algılayamayan bu insanlar, sonraki süreçte sürekli karşıt güç olarak yer alacaklardır. Öte taraftan İstanbul'da özellikle varlıklı ailelerin, bürokratların çocuklarına verilen eğitim tamamen Batı güdümlü gerçekleşmektedir. Belli bir döneme kadar aile baskısına maruz kalan gençler, okul hayatında tanıştıkları yeni çevre ile aile ortamının çelişkisini yaşar. Çelişki, şahsın almış olduğu eğitimle içinden çıkılmaz bir hale gelir. Çocukların eğitiminde yanlış bir yol izlenildiği, aile ve okulda verilen eğitimin uyuşmadığı belirtilir. Uyuşmazlığın kişiyi mutsuz ederek, evlilik sürecinde sıkıntılar yaratacağı vurgulanır. Kız çocuklarının eğitim süreci şekillendirilirken toplumun beklentilerine dikkat edilmelidir. Bu süreç Mehmet Rauf'un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde Pervin'in değerlendirmesiyle şu şekilde verilir:

“Anam, babam beni evvela en muazzez, en nazik bir oyuncak gibi süslemek, yalnız kendi gururları, kendi azametleri, kendi iftiharları için süslemek istedi ve bütün başkalarının çocuklarına üstün, emsalsiz bir çiçek gibi yetiştirmek için çalıştı. Terbiye ve tahsilime büyük itina gösterdiler; lisanslar, piyanolar öğretiler. Bu lisanlar, piyanolar kimin için? Yalnız kendileri için mi? Hâlbuki kendileri o lisandan bir şey anlamazlar, o piyanoya bigânedirler. Yegâne olarak istiyorlardı ki herkes bana ve kendilerine imrensin. En parlak, müstesna bir evlat olarak gösterileyim. Düşünmediler ki bu memlekette ne kadar yegâne, ne kadar müstesna olursak o kadar bedbaht olacağız.” (Genç Kız Kalbi, s.21)

Bu eğitimi alan gençler, dönemin şartları içerisinde ne denli modernliği üzerlerinde taşıyor olsalar da kendi toplumuna, kendi değerlerine yabancılaşan ve yabancılaştıkça yalnızlaşan bireylerdir. “Eğitimin sağladığı imkânlarla bu dönemde gençler, hem yenileşen ve değişen toplum hayatına daha kolay uyum sağlar hem toplumsal yapının değişmesini hızlandırır hem de yeni normların geleceğe taşınmasında etkili olur. Genç, kurumsal eğitimle, değişen kurallar çerçevesinde yeniden şekillendirilirken toplum hayatında yeni bir kimlikle var olma mücadelesine başlar. Eskiye itirazlar, geri kalış nedeninin eski adetlere bulunması gibi bir dizi eleştiri yazıları bu dönemdeki gazetelerin gündemini oluşturur. Eğitimli genç kızların annelerini beğenmemeleri de bu dönemin eğitiminin sonucudur. Bu ve benzeri gelişmeler toplumsal yapının eğitimle değiştiğini ve yeniden tanzim edildiğini gösteren önemli ipuçlarıdır.” (Şen, 2006: 80) Ebeveynlerin çocukları için modern eğitimi örnek almaları sadece donanımlı bireyler yetiştirme amaçlı değildir. Sosyal statü açısından çocuklarına verdikleri Batı tarzı eğitimle üst sınıfta var olmak ve görevlerini hakkıyla yapmanın verdiği gönül rahatlığını yaşamak içindir.

Genç Kız Kalbi’nde eğitim, aile ve çevre unsurlarından hareket edilerek, ortaya çıkan uyumsuzluklar verilmeye çalışılır. Bu uyumsuzluğun bireyde oluşturduğu sıkıntılara dikkat çekilir. “Bir çocuk, anne-baba otoritesinin tehditkâr soğukluğu karşısında kendisini savunabilecek durumda değildir. Anne-baba, çocuğun duygularını zayıf ve değersiz olarak nitelerse, çocuk kendine özgü olandan utanmayı öğrenir. Böylece anne-baba, kendileri için tehdit olarak gördükleri bir şey için çocuğun suçluluk duymasını sağlamış olurlar. Bunun sonucu ise çok derinlere kök salan bir kendilik

değeri yitimidir. Kendilik değerinde oluşan bu boşluk, itaat ve anne-babanın direktiflerine kendini bırakmanın tahrikini oluşturur.” (Gruen, 2005: 46) Benzer durumu Halide Edip’in Sinekli Bakkal romanında da görmek mümkündür.

“Behire Hanım mürebbiyelerle büyütilen kibar kızlara, aynı zamanda kendi harsları, kendi klasikleri de öğretilen bir devrin mahsulüydü. O da tıpkı Arif gibi Satvet Bey’in evinde büyümüş, oradan gelin gitmişti. Kandilli’de oturuyordu. Kocasını tahsilini sade Avrupa’da yapmış bir mühendisti. Biraz da Avrupa’dan gelen her fikri gökten inme naslar diye telakkiye meyyaldi. Hatta Behire’nin yeni yetişen kızlarını da Türkçe okutmaya lüzum görmemiş Fransız mürebbiyeler elinde yetiştirmişti. İyi kızlardı. Fakat onlar da babaları gibi yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp gülererek kaçıyorlardı. Hayatlarının serbest ve mesut olmasına rağmen Behire’nin içinde bu bir dertti. Belki de biraz aksülamel olarak onda yerli an’anelere, güzelliklere karşı mübalağalı bir temayül uyanmıştı.” (Sinekli Bakkal, s.245)

“Geleneksel olanın tenkidi daha çok genç kızların eğitim ve terbiyesinde görülür.” (Gündüz, 1997: 506) Behire Hanım da, devrin şartları içinde modern tarzda eğitim almasının yanı sıra kendi değerleri ve kendi klasikleri de öğretilmiş bir kadındır. Ancak çağın gerekleri olarak gördükleri Batılı değerleri benimseyen kızları, sadece Avrupai yaşam biçimini öğrenmekte ve geleneksel unsurları aşağılayarak küçük görmektedirler. Öyle ki Avrupa’da eğitim almış ve Avrupa hayranı olan kocası, kızları için Türkçe dersi aldırmaya lüzum görmeyerek Fransız mürebbiyelerin elinde Fransızca öğrenmelerine gayret etmiştir. Böylece görünüşte Türk ama ruh ve düşünce dünyası itibarıyla yabancılaşan bireyler yetişmiştir. Aslında evlere eğitim amaçlı giren mürebbiyeler değildir, alafrangalılıktır. Bu alafranga hayat her anlamda bozulmanın da başlangıcı olmuştur. Peyami Safa’nın *Cânân* adlı romanında da bu duruma örnek oluşturabilecek ifadeler rastlamaktayız.

“Babası ona evde bir sarıklı Türkçe hocasıyla, bir de güzel Fransızca muallimesi tutmuştu. Hoca, Faik’e Türkçeyi öğreteceği yerde, Faik hocaya ata binmeyi öğretti. Fransızca muallimesine gelince ondan da en ziyade Şakir Bey’in istifade ettiğini Renknaz Hanım anlamış, kıyameti koparmış, matmazeli evden kovdurmuştu.” (Cânân, s.49)

Çocukların eğitimi için tutulan yabancı mürebbiyeler dönemi içinde ahlaki sorunların yaşanmasına da sebep olmuşlardır. Türk toplumunun değer yargılarına göre rahat bir yaşam anlayışına sahip mürebbiyelerin evlerde bulunması, ev içinde ahlaki bir takım rahatsızlıklara yol açmış ve dönemin sosyal şartları içinde aile kurumu bundan hayli olumsuz etkilenmiştir. Yabancı mürebbiyelerin bir gelişmişlik göstergesi olarak kendine yer bulmasıyla birlikte gerekli nitelikleri barındırmayan, memleketinde düşük insan kategorisindeki bayanlar İstanbul’da bu özelliklerine bakılmaksızın rağbet görmüşlerdir.

“Memleketini, Fransa’yı orada geçirdiği sefil hayatı, şimdi içinde bulunduğu aile yanındaki sıfat ve vazifesini düşünürdü. Fransa’da “fıy publik” denilen düşkün kadınlardan biriyken burada mürebbiyeliğe tayin edildiğine şaşar, “destina”, yani nasip denilen şeyin bu yoldaki garip hükümlerine, tuhaf cilvelerine şaşar kalırdı...” (Şeytan İşi, s.9) Özellikle Hüseyin Rahmi, daha önce yayınladığı “Mürebbiye” adlı eserinde, bu mürebbiyelerin sosyal hayatı nasıl olumsuz etkilediğini ve aile kavramını nasıl temellerinden sarstığını anlatmaktadır. Erkeğin fitratında var olan kadına olan zaaf, aile içi ilişkilerde nasıl tehlikeli olabildiği ve eğitim amaçlı tutulan mürebbiyelerin bunu nasıl kendileri için bir fırsat telakki ederek kullandıkları bütün boyutlarıyla işlenmektedir.

“Amca Bey’in birkaç karı alarak geçinemeyip boşaması Dehri Efendi’yi fevkalade kızdırmış ve bu hiddet neticesi zavallı Amca Bey’in edebi bir bekârlığa mahkûmiyeti gerekli olmuştu. İşte bu sebeple Mürebbiye Anjel’in yalıya gelişi, herkesten çok Amca Bey’in gözlerini kamaştırır; eğri boynuna güzel bir kadın tarafından beğenilmeye kuvvetli bir engel zannederken Matmazel’in gönül yakan sevdalı bakışlarının manalı manalı ara sıra kendine değmesinden, önüne atılan kandırıcı yemlere ağız açan bir aptal bir balık gibi eğrile büğrüle kızın etrafında dolaşarak kalbinde türlü gülünç ümitler halinde acınacak garabetler belirlemeye

başlamıştı.” (Şeytan İşi, s.33) Batılılaşma, asrileşme adına evlerde çocukların eğitimi için tutulan mürebbiyeler, eğitimden daha çok aile içi ilişkilerde ahlaksız ve nahoş durumların yaşanmasına sebep olmuşlardır. Bu noktada mürebbiyelerin eğitime katkılarından daha çok aile içi ilişkiler ve ahlaki boyuttaki çözümlerde etkin bir rol oynadıkları görülmektedir.

Mürebbiyelerin bu yapısının yanı sıra aynı zamanda geleneksel dönemde toplumsal hafızanın olumlu olarak değerlendirdiği davranışların, modernleşme döneminde sorgulanması hatta değiştirilmesini hem başlatmış hem de yaygınlaşmasını sağlamışlardır. İlerleyen süreçte mürebbiyeler beklenen faydadan çok Türk insanı için zarar verici bir özellik taşımıştır. Yeni nesil, değerlerinden uzak fakat bir o kadar Batıya yakın bir karakterde yetişmiştir. Türk milletinin geleceğini şekillendiren bu genç nesil Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde etkin olan ve Batılılaşma maceramızda aktif rol alan nesilden başkası değildir.

Özellikle kız çocuklarının eğitimi noktasında hassas bir duruş sergileyen “Halide Edip Adivar, kadının ev ortamında alacağı eğitimin verimsizliğinden ve herkesin istifade edemediği bir yöntem olmasından hareketle okul eğitiminin önemini ve gerekliliğini savunan bir romancıdır. Halide Edip’in hem bir kadın, hem kuruculuk ve yöneticilik vasıflarına sahip bir eğitimci, hem de ülkesinin ve milletinin geleceği adına beklentileri olan yenilikçi bir yazar olarak kızların eğitiminde okulların yeri ve önemi meselesi üzerindeki görüşleri son derece önemlidir. Bu mesele üzerine kaleme aldığı çok sayıda makale ve gazete yazısının hülasasını romanlarında bulmak mümkündür.” (Küçükgörmən, 2010: 264)

Bu dönemde yine çocukların eğitim noktasında yabancı okullara gönderildiğini görmekteyiz. Fransız, İngiliz ve Alman mekteplerinde eğitim gören bu öğrenciler o milletlerin kültürü etrafında eğitim gördüklerinden kendi değerlerinden uzaklaşmışlardır. “*Salime, ancak on altı-on yedi yaşlarında kadar vardı. Çocukluğunda bir müddet Rum kız mektebine gitmiş, sonra iki sene kadar da Fransız rahibelerinin idaresindeki bir mektepte okumuştur. Bir hastalık sebebiyle oradan ayrılmış bir daha avdet etmemişti.*” (Miras, s.83) Adeta misyonerlik faaliyeti işlevine bürünmüş yabancı okullar, Osmanlının son dönemlerinde yıkıcı etki yaratmıştır. Cumhuriyet ile birlikte kapatılan bu okullar Atatürk sonrası tekrar açılmış ve faaliyetleri devlet tarafından

oldukça sınırlandırılarak devam etmişlerdir. Yabancı okulların üstlendikleri misyon karşısında Peyami Safa, eleştirilerini *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda şöyle dile getirir.

“Beni susturan şey nefretimdi. En basit içtimaî dâvaları anlamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden bu insanlarla münakaşaya mecbur olmanın küçüklüğünden mustarıptım. Türkiye’de ecnebi mekteplerin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kafaların kesilmesinden başka çare görmüyordum. Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevî kapitülasyonları kaldırdığı için hükûmeti beğeniyordum. Bu mekteplerin benim aşkımda rol oynayacak kadar ileri gideceklerini evvelce tahmin edemediğim halde.”(Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, s.71)

Yabancı okullarda okuyan ve onların tesiri altında kendi şahsiyetlerini ve milli benliklerini kaybeden bireylerin çokluğu Cumhuriyet sonrası modernleşme faaliyetlerinin gelişmesinde de etkili olmuştur. Bu etkinin Osmanlı’da görülen yıkıcı yapısına bir önlem olarak yabancı okullar kapatılmıştır. Yabancı okullar, birçok yeni fikrin ve yeniliğin yayılmasında önemli rol oynarken; misyonerlik faaliyetlerinde de bulunur. Yerli ve yabancı eliyle açılan bu okullar, devirlerinin aydın insanını yetişmesine katkı sağlarken; kendi düşünceleri doğrultusunda bireyler yetiştirir. Bu okulları manevi kapitülasyon olarak gören Peyami Safa kapatılmalarının Türk milleti için doğru olduğunu düşünmektedir. Halide Edip’in *Tatarcık* romanında yazar, dönemin fikir hareketlerine bağlı olarak bu tarz eğitim almış bireylerin ve temsil ettikleri değerlerin köhnemiş olduğuna vurgu yapar. Öte yandan dünyadaki değişime paralel olarak yine bir başka ülkeyi bu noktada hedef olarak göstermekten de çekinmez.

“- İngiliz terbiyesi de, eğitimi de hep günü geçmiş şeyler. İdeolojileri olmayan, yalnız kasları işleyen bir millet. Sofrada herkesin, hatta Albay Nihat’ın bile ciddi konulardan kaçtığını gören Safa, sonunda Bayan Saide’yi herhangi konuyu dinleyecek kadar nazik bulmuştu. Kendisinin Şinasi’den daha yüksek bir yere, Bayan Saide’nin yanına konulduğunu görmek, onda her zamandan fazla kendi kendisine güvenin artırmıştı.

- Fransa için ne düşünüyorsunuz?
- Onların ne kasları, ne kafası var. Bütün anlamıyla köhneleşmiş.
- Her halde bu iki memlekete de öğrenci göndermek boşuna.

- *Hemen hemen öyle Bayan. Bunların dışında kalacaklar. Fakat ben dikkat ettim, bu iki memlekette gelen öğrencinin bize getirdiği, yarım yamalak Paris Fransızcasıyla tenis racketlerinden başka bir şey değil! Ben kendi hesabıma bu iki memlekette de öğrenim görmek istemem.*
- *Sen o halde ya Almanya'ya, ya Amerika'ya gitmelisin.*

En sonunda Şinasi de lakırdıya karışıyor, Safa başını çevirdi baktı. Efendinin oğlu diye yıllarca aşağıdan yukarıya baktığı Şinasi'nin onun alt tarafında olması çok tatlı bir şey. - Almanya faşist, Amerika kapitalİstanbul Hayır, bir Karl Marx ideolojisine inanılan yerde eğitimimi bitirmek isterim.” (Tatarcık, s.134)

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* ve *Şimşek* romanlarında kız çocuklarının eğitim ve öğretim süreçleri verilirken özellikle yabancı okullarda okuduklarından bahsedilmektedir. *Şimşek*'te, Pervin'in tahsili “*Üç sene iptidaî mektep. İki sene Fransız mektebi o kadar.*” (*Şimşek*, s.44) şeklinde verilirken, *Sözde Kızlar* romanında Mebrure karakteri iyi bir eğitim ve terbiye almak için İzmir'de Amerikan Koleji'ne yatılı olarak verilmiştir.

“Beni İzmir'de tahsile gönderdi. Çok fedakârlık etti. Çünkü bir tane evlâdı idim. İyi terbiye edilmemi istiyordu. Orada Amerikan mektebine leylî verdi, ayrıca Türkçe okumam için de hususî muallim tutturdu. Yedi sene İzmir'de kaldım.” (*Sözde Kızlar*, s.66)

İki romanda da kız çocukları yabancı okullarda eğitim alırken bir yandan da aileleri tarafından kızlarına Türkçe okumaları için hususi öğretmenler tutulduğu dikkat çekmektedir. Yabancı okullarda eğitim gören bu kız çocukları, gittikleri okulun bağlı bulunduğu milletin kültürel özelliklerine göre de yetişmektedirler. Kahramanların, kendi değerlerine yabancılaşmalarına sebep olan bu azınlık okulları; Batılılaşma maceramızda özellikle gençlerin gelenekle, kültürle, değerlerimizle iç dünyalarında bir çatışma ortamının oluşmasında etkili olmuşlardır. Aynı zamanda bu okullar, vermiş oldukları Avrupalı tarz eğitimle, Batı düşünce dünyası hakkında bilgi sahibi fakat kendi düşünce dünyasından bir o kadar uzakta nesiller yetiştirmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde görülen fikir hareketleri içerisinde Avrupa'nın emperyal, sömürgeci yaklaşımlarının karşıtı olarak Rusya'nın halkçı ideolojisi yakın görülmektedir. Cumhuriyetin bir halk hareketi olması bu noktada Rusya ile ortak payda olmakta ve bu dönemde ilişkiler sıcak yürütülmektedir. Hem bu durumun etkisi hem de Avrupa'nın Milli Mücadele sürecinde sömürge amaçlı ülkemizi işgalleri bu düşüncenin doğuşunu etkilemiştir. *Tatarcık* romanında ise kendi okuma azmi ile içinde bulunduğu zor koşulları aşip Kandilli Kız Lisesinden mezun olan Lâle, Robert Koleji olarak da bilinen Arnavutköy Amerikan Koleji'ne gitmeye başlar ve daha sonra mezun olduğu liseye yabancı dil öğretmenini olarak geri döner. O dönemin eğitim koşulları altında yabancı dil öğretmenini bulunmamasından kaynaklı bu durum aynı zamanda yetişmiş eleman sıkıntısının da bir göstergesidir. “Kadının eğitimden yoksun kalmasıyla hem erkeklerin, hem de toplumun büyük zarar göreceğini belirten Tevfik Fikret, düşüncelerini şu sözlerle anlatır: Kızlarını okutmayan bir millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrana ağlasın.” (Kurnaz, 1996: 35) Kız çocuklarının eğitimi konusunda eserlerinde özellikle bu hususa yer veren Halide Edip Adıvar, eğitim noktasında kızlara daha çok önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı romanının başkarakteri olan Aliye, Darulmuallimat'ta son yılında okulu bırakarak Anadolu'da öğretmenlik yapmak için ülküsü doğrultusunda hareket eden bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Son derece sağlam kişilikli, millî ve manevî değerlere bağlı, idealize edilen bir kadın olan Aliye, zor koşullara rağmen okuyup kendi ayakları üzerinde durabilmiş güçlü bir kadındır.

“Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde Batıya erkek öğrenciler gönderilir. Gönderilen öğrencilerde devlet ırk ayrımı yapmaz. Milli Edebiyat döneminde de erkek öğrenciler gönderilir. Batılılaşma sürecinde kültür etkileşiminde önemli rolü olan öğrenci gönderme politikasında “kız öğrencilerin gönderilmesi Cumhuriyet'le başlar.” (Özer, 2005: 121) Cumhuriyet sonrasında eğitimin birinci öncelikli mesele olarak ele alınması ve ülkede eğitim seferberliği başlatılması cehaletle mücadele açısından önemlidir. Ancak, taşranın onlarca yıl eğitimden uzak, sadece medreselerin tahakkümü altında göz ardı edilmiş olması, çatışmaları ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Anadolu'da geleneksel yapının güçlü bir yapı sergilemesi öğretmen olarak taşraya giden insanların oradaki halk ve geleneksel değerlerle mücadele etmesini gerektirmektedir.

Nitekim bu mücadele kimi zaman çatışma unsuru olarak romana yansımış, kimi zaman ise öğretmenin önderliğinde bulunduğu çevrede değişimin öncüsü olarak romanlarda yerini almıştır. Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında da bir çatışma unsuru olarak öğretmenin konumunu görmekteyiz.

“- *Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz.*” (Vurun Kahpeye, s.14) Kasabalarda zengin ve yoksul ailelerin çocuklarına eğitim veren muallimler Batılılaşma etkisiyle köylü için yoldan çıkmış, ahlaken bozulmuş bireylerdir. Özellikle eşraf çocuklarının bir sınıf farklılaşması söz konusu olduğunda ayrıcalıklı kılınmak istenmesi, öğretmenle kasaba eşrafı arasında büyük sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. “*Ondan sonraki hayatı memur hanımlarıyla, eşraf oğullarının mektebe birer birer gelip tehditleri, kavgalarıyla geçti. Fakat o, her şeye rağmen mektepte sükûneti ve asayiş iade etti.*” (Vurun Kahpeye, s.11) Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bu mücadeleyi veren öğretmenler, ülkenin bugünlere gelmesinde etkin rol oynamışlardır. Öte yanda eğitimsizliğe sebep okul ve öğretmen yokluğunun yanı sıra geçim sıkıntısı gösterilmektedir.

“- *Adın ne?*

- *İsmail.*
- *Okula gidiyor musun?*

Yarı öfke, yarı hayretle omuzlarını kaldırıyor:- Ne okulu be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee, imamın evinde okurlar.” (Yaban, s.24) Gerek I. Dünya Savaşında gerekse Kurtuluş mücadelesinde erkek nüfusunun azalması çocukların iş hayatına erken atılmalarına sebep olmuş ve eğitim süreci işlevsiz kalmıştır. Bu süreci yeniden ve büyük bir idealizmle hayata geçirmek isteyen Cumhuriyet devri bürokratları, topyekûn bir eğitim seferberliği başlatmışlardır.

1.1.2. Yabancı dil kullanımı

Osmanlının son dönemlerinde, özellikle askerî ve siyasî alanda alınan yenilgiler sonrası Batının üstünlüğü fikrinin benimsenmesi beraberinde Batıya yönelimi getirmiştir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve onların dönüşleri sonrası Avrupai hayatı

sürdürme çabalarının yanı sıra İstanbul’da bulunan azınlıkların ön plana çıkmaları dil noktasında Fransızca, İngilizce ve Almancanın etkisini göstermeye başlamasına sebep olmuştur. “16. asırda kapitülasyonlar dolayısıyla başlayan dostane münasebetler, muharebe ve muhasebeyi gerektiren pek az hadisenin zuhur etmesi de düşünülünce, Fransa ile kültür ve medeniyet temaslarımızın neden diğer milletlere nazaran daha kesif olduğu ortaya çıkacaktır.” (Okay, 2008: 355) Kapitülasyonlar Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde etkili olan Batılılaşmada, daha çok Fransız tesirinin görülmesinin en önemli nedenidir.

Bütün yeniliklerin Avrupa’dan geliyor olması dil açısından da bir baskı unsuru ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Hâlbuki meselenin anahtarı Türkiye’nin Batı emperyalizminin nüfuzu altına girerken tarihî birtakım şartlarla bu nüfuzun ilk önce ve en kuvvetli olarak Fransız emperyalizminden gelişindedir. Kapitülasyonlar dolayısıyla, Fransa’nın Yakın Doğu’yla diğer emperyalist devletlere nazaran daha önce alâkalı bulunması yüzünden ve nihayet Fransa’nın 1789’dan sonra Avrupa’da fikir hayatında tuttuğu imtiyazlı mevkiden dolayı bizdeki Fransız tesiri hem daha erken, hem daha derin olmuştur.” (Berkes, 2009: 130)

Osmanlı’nın öncelikli olarak etkisine girdiği devlet Fransa’dır. Özellikle kapitülasyonların Fransızlara verilmesi sonrası yoğun bir etki altında kalan Türk insanı, Fransızca’yı öğrenmenin, konuşuyor olmanın bir üstünlük ve medenileşme göstergesi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim “Osmanlı’nın son döneminde Fransızca bilmek bir moda halindeydi ve birçok eğitimli Türk, yabancı dil olarak Fransızca biliyordu.” (Özer, 2005: 56) Bir moda şekline bürünen Fransızca bilmek bir süre sonra şehir hayatında o derece yaygınlaşır ki dükkân tabelaları, sokak levhaları Fransızca yazılmaya başlanır.

Bu konuyla ilgili incelediğimiz romanların büyük çoğunluğunda dönemin sosyal özelliklerine bağlı olarak yabancı dilin metin içerisinde kullanıldığını görmekteyiz. Bir yanda yazarlar bu durumu eleştirirken öte tarafta bu durumun bir gelişmişlik göstergesi olarak algılandığını görmekteyiz.

Peyami Safa’nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı eserinde Safa ile Doktor Ragıp arasında dil hususunda bir çatışmanın olduğunu görmekteyiz. Tıbbiye-i Şahane’de dersler Fransızca olduğundan orada yetişen gençlerimiz de Fransız

kültürünün etkisi altındadırlar. Bu durumu eleştiren yazar, dilin kültür üzerindeki önemine vurgu yapsa da değişim ve dönüşüm sokak tabelalarına kadar yansıyacak şekilde yaygınlaşmıştır. *“Mevzuyu beğendim. Kime yaranmak olursa olsun, güzel Türkçe dururken, sokak levhalarına, tabelâlara Fransızca ibareler yazılmasına aleyhtar olduğumu söyledim. Paşa ve doktor, basit kozmopolit fikirleriyle bana hücum etmeye başladılar. Paşa, Fransızlara sevgisini içtimaî bir akide seviyesine çıkarmak için nafîle yoruluyor. Fransa’nın bizim kültürümüz üstündeki tesirlerine dair alelâde Tanzimat fikirlerini sıralıyordu. Doktorun samimi olup olmadığını bilmiyordum, fakat onun bütün delili, Türkçe’nin kifayetsizliğini iddiadan ileri geçmiyordu. “Reçetelerimizi bile Fransızca yazıyoruz” diyordu.”* (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, s.70) Özellikle günümüzde Türkçenin kötü kullanımına ilişkin olarak sürekli dil hassasiyetine dikkat çeken akademisyenlerin; dildeki bozulmaların temel noktasını doğru kavrayıp ciddi adımlar atabilmek için, Cumhuriyet’in ilk yıllarına hatta Tanzimat’la birlikte başlayan Batılılaşma maceramıza yönelinmesi gerekliliği elzemdir.

Batının ilim ve tekniğini mi yoksa kültürünü mü almalıyız çelişkisinin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemde, artık kendisini iyiden iyiye hissettiren Batı hayranlığı ön plana çıkmış ve onlar gibi giyinmek, onlar gibi yaşamak, onlar gibi konuşmak geçer akçe konumunda yer almıştır. Roman dünyasında da bu etkinin izlerini yazarlar, karakterler üzerinden vermektedirler. Türkçenin arka plana itildiği, yabancı bir dilde konuşmanın, ki ilk etapta Fransızca etkilidir, ön plana çıktığı Osmanlı sosyal hayatında farklı bir dilde konuşuyor olmak medenileşmenin ilk ve en önemli adımıdır.

“Canip Bey onu beraber alıp gezdirmekten zevkiyâb oluyor ve sokakta kızıyla Fransızca konuşuyordu. Beraber Beyoğlu’na çıkıp öteberi alıyordu. Trende, tünelde, sokakta ve hassaten mağazalarda Fransızca konuşuyorlardı. Canip Beyce, bu, onları muhitlerinden ayıran bir mümtaziyet idi ve kendisi de şimdi kır düşmüş olan sakalını Fransızlar gibi, elbisesini, kundurasını İngilizlerin kunduralarına ve elbiselerine muvafık şekillerden intihap ederdi. Başkalarının yanında bütün tavırları, bütün sözleri, hatta Türkçe konuşsa bile Fransızvari oluyordu.” (Miras, s.84)

Yabancı bir dilde konuşmak, Avrupai tarzda giyinmek ve öyle davranmak bir üstünlük ölçütü kabul edildiğinden dönemin üst düzey aileleri, bürokrat kesim özellikle buna dikkat etmektedir. Dejenerasyon, “gibi olma” mantığından hareket ettiğinden Avrupalılar gibi olmak, gerek sosyal hayatta gerekse kurgu dünyasında büyük bir elzem olarak yansımıştır. Kimi zaman yazarlar bu tür dejenere tipleri adeta karikatürize ederek mübalağalı anlatımlara başvursalar da Tanzimat sonrası dönemin en belirgin özelliği bu tipler olmuştur.

“Erkânıharp Müşiri’nin kızı Belkıs sofradaki mürebbiye’nin birine İngilizce sual sormuş, ötekine Almanca cevap verecekken çay masasından sıçradı; Vekilharç Salih’in elindeki tepsiden telgraflı kaptı: Makbuzu Fransızca imzaladı; altın kurşun kalemiyle telgraflı parçalayarak açtı, haykırdı:

– Hüsrev geliyor!” (Üç İstanbul, s.159)

Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* adlı eserinden alıntılanan yukarıdaki paragrafta dönemin Batılılaşma, Batılı gibi olma modası içinde Türk insanının özellikle dil alanında ne denli etkiye maruz kaldığı göz önüne serilmektedir. Bu etki çok dil bilmenin getirdiği entelektüellikten ziyade örnek alınan toplumların yaşam biçimini taklit etmekten öte bir durum değildir. Bu dillerden hareketle Türk insanını etkileyen milletlerin kimler olduğu da belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında sanayileşmesini tamamlamış ve kendilerine göre daha az gelişmiş toplumlar üzerinde tahakküm kurmak isteyen devletlerin politik, ekonomik ve kültürel saldırılarının ilk durağı, öteki toplumların dilleri olmuştur. Bugün İngilizceyi dünya dili olarak kabul eden zihniyet, yine o dönemlerin etkisinde gelişen eğitim anlayışının bir sonucudur.

Genç kızların yabancı dil biliyor olmaları onlar için bir avantaj olarak görülmektedir. Bir genç kızın, Fransızca, Almanca, İngilizce bilmesi onun sosyal statüsünü de olumlu yönde etkilemektedir. Bunun örneğini Mehmet Rauf’un *Karanfil ve Yasemin* adlı eserinde görürüz. “–Evet, değildir canım, değildir, adeta güzeldir... Ufak tefek, mütenasip, sonra gayet tatlı gözleri vardır; güzel Fransızca konuşur, Sörlerde tahsil etmiş, hoş, şen bir kızcağızdır... ah etrafımızda para için böyle düşmeye mahkûm ne kadar tazeler var... Ne koca bulamamış kızlar, boşanmış yahut israf ve sefahate zevçlerinin parası yetişmeyen kocalı kadınlar var... Sürü sürü... İşte ben buna yanarım... Para için kendilerini sokağa, çamura atan bu genç kadınlara yanarım...”

(Karanfil ve Yasemin, s.27) Evlenme çağına gelmiş kızların aldıkları eğitim ve bildikleri yabancı diller onların eş adayı bulmalarında aranan niteliklerden sayılmaktadırlar. Nitekim kız çocuklarının eğitiminde yabancı dil ve müzik eğitimi devrin olmazsa olmazı olarak kabul edildiğinden bu duruma özellikle dikkat edilmiştir.

Yabancı dillerin baskısı altında kalan Türkçe adeta ikinci yabancı dil statüsüne yerleştirilmiştir ve ana dil olmaktan uzaklaşmıştır. *“Samim: – Bilmeyen bir insan bir Türk ziyafeti olduğuna inanamaz, dedi; hep Fransızca konuşuluyor... Hiç Türkçe yok...*

– Pervin hafif bir tebessümle sadece:

– Evet, öyle alışılmış, diye cevap verdi.” (Karanfil ve Yasemin, s.44)

Dönem içerisinde üst tabaka aileler arasında yabancı dil o derece yaygınlaşmıştır ki Türk toplumu içinde bulunulduğunu söyleyebilmek o kadar zorlaşmıştır. Kendi diline bu denli yabancılaşan ve sırtını dönen bir başka toplum söz konusu değildir. Öyle ki mekteplerde bile Türkçe artık arka plana atılmıştır. Reşat Nuri Güntekin’in *Gizli El* romanında Türkçenin ne denli arka plana itildiğini net bir şekilde görebilmekteyizdir.

“- Türkçem maalesef çok eksik kaldı, mektepte Türkçe okutmuyorlar... Ama ne kadar eksik efendim... Paşa babam yazdığım mektuplardaki imla yanlışlarıyla daima eğlenir... Ne ayıp değil mi efendim?.. Sonra, bizim kitaplarımızı anlamak pek güç geliyor. Bunlar için yardım ederseniz çok müteşekkir kalacağım...” (Gizli El, s.42)

Yabancı eğitim kurumlarında yetişen yeni nesil, kendi değerlerine uzak kaldığı gibi aynı zamanda kendi dilinden de uzaklaşmıştır. Topyekûn gerçekleşen bu kültür emperyalizmi karşısında ‘ses bayrağını’ yitirme konumuna düşen Türk insanı, dilinden koparılmasıyla birlikte kültüründen de koparılmış; böylece geçmişini bilmeyen, ahlaki yozlaşmışlıklarla hemhal olan yeni nesiller yetiştirilmiştir. Kendini ötekileştirirken bir başkası olamayacağının farkına henüz varamamış Türk insanı için yabancılaşma süreci, asrileşme adı altında gerçekleştiğinden koruyucu bir özellik kazanamadan süreç devam etmiştir.

“Hele bir ecnebi lisanı bilenler, ecnebi mekteplerinde okuyanlar, katiyen memleketlerinden bir şey okumaya tenezzül etmezler. Mesela, burada çok münevver tanınmış bir hanımefendi vardır ki züppeliğin mükemmel bir numunesidir. Bu hanımefendi bu memleketin evladıdır, bu memleketin havası

içinde, bu memleketin ekmeğiyle yaşamıştır; fakat bu memleketin malı olamamıştır. Bir gün ona çok tanınmış bir şairin eserlerinden bahsettim, bana mağrur, kati bir sesle, ‘Okumam, Türkçe okumam!’ dedi. Zavallı gençlik çalışadursun!”(Çöl Güneşi, s.156)

İçinde bulunduğu milletin kültür mirasçısı konumunda olan bireyler aşağılık kompleksi içerisinde gelişmiş olarak gördükleri toplumların değerlerini çok çabuk biçimde benimserken kendi değerlerine bir o kadar yabancılaşmaktadır. Öyle ki, kendi anadilinde yazılmış eserleri bile okumaya tenezzül etmeyen bu yeni nesil, modernite ile Batı kavramını eş gördüklerinden bize ait tüm unsurları küçümser olmuşlardır. Gün geçtikçe yabancılaşan ve kimliksizleşen bu bireylerin öncülüğünde devam eden muasır medeniyeti yakalama sevdamız, bir süre sonra medeniyetten taklidi bir Batı hayranlığına yerini bırakarak devam etmiştir.

“İki gün evvel gözünle gördün Rasim. Anadili derslerimizi programa “Türkçe” diye yazdığım için maarif müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, “Lisan-ı Osmani” yerine “Türkçe” dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyet perver denir mi? Bunun içindir ki ben, âciz ve bunak eski softaları bu yenilerden daha tehlikesiz buluyorum. Eskilikten çıkmek üzere olan medreseyi destekler, payandalarla tamir edersek, onu daha senelerce başımıza belâ ederiz.”(Yeşil Gece, s.68)

Sadece yabancı okullar ve azınlıkların etkisiyle dilde bozulma gerçekleşmez. Osmanlı'nın kendi içyapısında çökmüş bir eğitim sisteminin bulunması da buna etkindir. Osmanlı'nın çok uluslu yapısını koruma adına hareket ederek ‘Türkçe’ yerine ‘Lisan-ı Osmani’ teriminin kullanılması milliyetçilik cereyanlarının hakim olduğu bir dönemde etkili olmamıştır. Ancak bu politikayı bilinçli bir şekilde yürütenlerin milliyetçilik karşıtı söylemleri aynı zamanda Osmanlı'nın temel yapı taşı olan Türk milletine ve Türk milliyetçiliğine zarar vermektedir.

Cumhuriyet sonrası gerçekleşen devrimler ve gerekse modernitenin algılanış şeklinin kısmen değişmesi, dilde gerçekleşen çözülme ve yok olma sürecinin devam etmesine engel olamamıştır. Yabancı dile ait sözcükleri konuşmaların arasına sıkıştırıvermek modern olmanın bir göstergesi olduğundan bu tarz cümle kuruluşlarına

romanlarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde roman kaleme alan yazarlarımız, eserlerinde yanlış Batılılaşmayı bu dejenere karakterler üzerinden anlatmaktadırlar.

“Yağlı börekte bir gün başka bir heves uyandı: Lisan biliyor görünmek!.. O zaman, alışmamış ağızda Fransızca kelimeler yeni yeni kalıplara girdi: Kendisine sigara ikram eden bir erkeğin gözlerinin içine kadar gülüp süzülerek; şöylece uzanıp oturduğu yerden tembel tembel başını kaldırarak, “Çok jantiyesiniz; mil mersi!” diye teşekkür ediyordu. Bir gün de kendisini ziyarete gelmeyen bir tanıdık kadına, “Artık bizi hiç frekante etmiyorsunuz,” diye sitem ederek hepimizi güldürdü. Zaten, milli dil cereyanlarından, ne şundan ne bundan haberi olmayan birçok kadın vardı ki hep böyle yarı Türkçe, yarı Fransızca kelimelerle cümleler yaparak konuşmayı büyük bir meziyet, bir Avrupalılık sanıyorlardı. Türk topraklarından geçen o haşmetli, kanlı savaş, o büyük kurtuluş; o kara kuvvetin yere geçmesiyle meydana gelen büyük sosyal değişiklik, böyle kadınların kafasında ancak erkeklerle kol kola, göğüs göğse yaklaşabilmeye, eğlenip gülmeye bir vesile olmaktan başka bir mana kazanamamıştı. Hiçbirinin kafasında ne bir ideal, ne bir dava vardı, ne çocuk, ne aile, ne memleket meselesi onlar için üzerinde durulacak mevzular değildi. Bu kadınlar, ancak Hasan gibi yolunu şaşırmış, idealini kaybetmiş, olamadan çürümeye başlamış erkekler için bir gönül eğlencesi idi.” (Yalnız Dönüyorum, s.294) Şükufe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* adlı eserinde Avrupalı olmak, öyle görünmek adına yaşanan trajikomik unsurlar özellikle ön plana çıkarılır. İdealini kaybetmiş, kimlik kaybı içindeki bireylerin içine düştükleri durumlar ön plana çıkarılır.

Cumhuriyetin topyekûn Batıya karşı gerçekleşen Kurtuluş Savaşı sonrası mücadelesinde; ideali bir, ülküsü bir bireyler ne denli öne çıkmışsa da bir o kadar aynı idealden uzak, yozlaşmış bir insan topluluğunun var olduğu gerçeği roman dünyasında belirgin bir biçimde görülmektedir. Cumhuriyetin temelde karşı olduğu ‘Batılılaşmak’ anlayışı yerini ‘muasır medeniyet’ anlayışına ulaşma şeklinde tekâmül göstermesi gerekirken bozulmuş yapının yeni düzen içinde adapte olarak devam ediyor olması acı vericidir.

“Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondanlık iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir

Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ive hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu. Bu yeni Türk muhitine yeni girmiş bazı ecnebler, Hakkı Bey'e “ Bu Almanca'yı Berlin'de mi öğrendiniz?” veya Selma Hanım'a “Hiç şüphesiz Paris'ten giyiniyorsunuz? değil mi?” diye sordukları vakit, Türklerce sanki medeniyet yolunda bir geniş adım atılmış gibi oluyor; eşte dostta bir düğün dernektir gidiyordu. Lakin, bazen, bu muvaffakiyetlerin gene Türkler arasında bir nevi rekabet, bir nevi kıskançlık hisleri de uyandırdığı oluyordu. O vakit, bütün aileler arasında bir giyim kuşam yarışdır başlıyordu.

Düşününüz ki bu yarışa Murat Bey'in ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul'da, kâh Avrupa'da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi, Kavaklıdere'de, kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asri hayatın bütün zevkini sürmeye başladı. Kapısında bir Stude Baeker otomobili her dakika emrine amade duruyor, içeride elektrikle işler en iyi cinsten bir mobilya gramofon en son dans havalarını durmaksızın çalıyordu. Çocuklar İsviçreli bir mürebbiyenin eline bırakılmıştı. Bir İsviçreli mürebbiye, aynı zamanda Murat Bey'in karısıyla kız kardeşine Fransızca, dans, adabı muaşeret dersleri verirdi.” (Ankara, s.106)

Kurtuluş Savaşı sonrasında Milli mücadelenin içinde yer alan ve yeni Türkiye'nin kurulmasında aktif rol alan bireylerin daha sonra ideallerinden uzaklaşıp adeta Osmanlı'dan miras kalan bozulmuşluğa tekrar sahip çıkmaya başlamaları düşündürücüdür. Atatürk'ün işaret ettiği muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı yanlış algılayıp Avrupalı gibi davranmak, hatta Avrupalılardan bile daha Avrupalı olma isteğiyle yarışan Cumhuriyetin kuruluşunda yer alan insanlar, çağdaşlığı yanlış algılamış ve kısa bir süre önce topla, tüfekte karşı koydukları Avrupalılara şimdi tüm kapıları ardına kadar açmışlardır.

Cumhuriyetin kurulması öncesinde çağın gerektirdiği bilgi, görgü ve donanım Avrupalı gibi olma fikriyle ulaşacağını sanan Osmanlı aydını I. Dünya Savaşı sonrası büyük bir özentile yanaştığı bu milletlerin saldırısına uğrasa da uyanışı

gerçekleştirememiştir. Bu büyük uyanışı yaşayan bireyler Kurtuluş Savaşı'nı vererek Cumhuriyeti ülkü ve idealleri doğrultusunda kurmak için mücadele etmişler ve başarılı olmuşlardır. Bu başarının sürekliliğinin sağlanması için yeni neslin bu yüce amaç uğruna yetiştirilmesine çaba sarf edilirken aynı zamanda Osmanlıdan miras olarak kalan bozulmuş dejenere tiplerin anlayışlarını da sürdürmek istedikleri gözlemlenmektedir.

Atatürk, bu doğrultuda dilde Harf inkılâbını gerçekleştirerek Latin alfabesine geçmiş, Türkçe üzerine kapsamlı araştırmalar yapılmasını teşvik etmiştir. Türk Dil Kurumu kurulmuş, dil alanında gerçekleştirilen yeniliklerin halka ulaştırılması noktasında eğitim seferberliği başlatılmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra işaret ettiği ilkelere uzaklaşmaya başlanmış ve bugün dilin hâlâ yabancı dillerin etkisi altında gün geçtikçe bozulmasına sebep olunmuştur.

1.1.3. Yabancı eserler

Osmanlının son dönemlerinde iyice belirginleşen Batının sosyal hayatını taklit etme düşüncesi, özellikle ekonomik yetkinliğe sahip elit Osmanlı aileleri içerisinde Fransızca öğrenmek, çocuklar için Batılı bir mürebbiye tutmak, dans etmek, balolara düzenlemek, sofrada adabını Batı normları üzerinden gerçekleştirmek gibi bir takım özentilerin yaşanmasına vesile olmuştur. Bu taklit ve özentiler anlayışı yabancı dilde eserleri okuma biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışı incelediğimiz Mithat Cemal Kuntay, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Rauf, Peyami Safa gibi yazarların eserlerinde görmemiz mümkündür. Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* adlı romanında özentiler sonrası okunmakta olan yabancı eserin bir Batılılaşma özelliği olarak roman dünyasında kullanıldığını görmekteyiz.

“Zaten o, Sofular Mahallesi'nde Manakyan Tiyatrosu'na giden ve roman okuyan kadındır. Bugün sabahtan beri La Dame aux Camelias'ın Türkçe'sini okuyordu.” (Üç İstanbul, s.263)

Yabancı hayranlığı ve Batılı görünme isteği Türk milletinin o dönem içinde bulunduğu bir çeşit aşağılık kompleksine dayanmaktadır. Bu kompleks içerisinde kendisini münevver, aydın, modern bir yapı içerisinde göstermeye çalışan bireylerin başvurduğu en basit yöntemlerden biri olan yabancı eserleri okuma ve bunu uygun olan yahut olmayan ortamlarda dile getirme isteği göze çarpan önemli bir husustur. Yabancı

dil bilen karakterler bunu orijinalinden okumakta, bilmeyenler ise Türkçeye çevrilmiş olanlarıyla yetinmektedirler. Bu durum sadece Fransızca, Almanca dilinden yazılmış romanlarla sınırlı değildir. Tiyatro, opera açısından da durum aynıdır.

“Uğursuzlar, Faust operasını mı oynuyorsunuz Carmen’i mi? İstanbul’da henüz bir şehir operamız yok siz hangi konservatuvardan çıktınız edepsizler?” (Şeytan İşi, s.181)

Batılılaşmanın sosyal hayatta yansımaları bulan okuma kültüründeki değişim bariz bir şekilde romanların iç dünyalarında göze çarpmaktadır. Daha önce Hafız’dan, Mevlana’dan okumalar yapan kahramanlar artık Wagner, Homeros, Gothe, Alexandre Dumas gibi isimlerin eserleri kahramanların konuşmalarında dikkati çekmektedir.

“Ahmed Midhat’tan Yakup Kadri’ye, Hüseyin Rahmi’den Halid Ziya’ya, Nabizade Nazım’dan Peyami Safa’ya yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca yayımlanmış romanların birçoğunda kadın kahramanın elinde bir roman vardır.” (Gürbilek, 2007: 19) Nitekim bu dönem romanlarında da yazarların kadın karakterlerinin elinde kitap olduğunu görmekteyizdir. *“Muallâ bundan evvel Wagner’in hayatına dair bir kitap okumuştur. Şimdi, içinde, ondan kalan tadı arıyor.”* (Bir Tereddüdün Romanı, s.49) Farklı kültürler içerisinde kendini arayan Türk insanı bulamamanın verdiği boşlukta düştükçe düşecektir. Geri dönüşü olmayan bu yolda kendi değerlerine arkasını dönen Türk insanı için artık kimliksiz, kültürsüz, gelenek ve göreneksiz bir toplum anlayışı vücuda gelmektedir ki, bu durum toplum içerisinde kaybolmuş bireylerin artmasına vesile olmaktadır. *“Müslümanlar arasında Evrepidi kadar okumuş adamlar, o derece malumatı bulunanlar nadirdi; hâlbuki onlar, hükümetin mühimce dairelerine idare ediyorlardı. Faraza, Şefik Bey, bu otel kâtibinin yanında, hayattan malumat itibariyle ne kadar zavallı, ne kadar fakirdi. Onun Mesnevi okumaya uğraştığını düşündü. Zekeriya Bey gözünün önüne geldi, sonra birer birer o hayatın teferruatı gözünün önünden geçti.”* (Miras, s.48)

Batıyı tanıma süreci içerisinde tercümeler önemli bir yer tutmaktadır. Tercüme edilen eserler sadece sanat eserleri değil, fikrî, adab-ı muaşeret gibi konularda da olmaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde matbuat hayatında aktif rol oynayan gazeteler halkı bilinçlendirme adına bu tarz tercümelere önem vermişlerdir.

“Kendisini tanıımıyordum. O vakit Roma’dan yeni gelmişti. Bana bir mektup yazdı, Pirandello’nun bir piyesini tercüme ettiğini ve bunu hem Türkiye’de temsil ettirmek, hem de kitap halinde çıkarmak için delâletimi istedi.” (Bir Tereddüdün Romanı, s.111)

Tercümelerin bu denli yoğunlaşması beraberinde dil alanında da problemlerin yaşanmasını tetiklemiştir. Osmanlı döneminde Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti göz önüne alındığında Batılı diller farklı bir özellik arz etmektedir. Osmanlıda dini hayatın insanlar üzerinde etkin olması bu dillerin halk tarafından da özümsemesini sağlamıştır. Ancak Batılılaşma düşüncesinin yavaş yavaş ön plana çıkmasıyla Almanca, Fransızca, İngilizce gibi diller öncelikle elit aydınlar üzerinde etkili olmaya başlamış sonrasında ise mağaza isimlerinden kullanılan ürünlere kadar hatta konuşma diline kadar kendisine rahatlıkla yer bulmuştur. Gerçek aydın kesim bunu fark ederek rahatsızlığı dile getirmiş olsa da günümüze kadar uzanan süreçte bu etki artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

“Mevzuyu beğendim. Kime yaranmak olursa olsun, güzel Türkçe dururken, sokak levhalarına, tabelâlara Fransızca ibareler yazılmasına aleyhtar olduğumu söyledim. Paşa ve doktor, basit kozmopolit fikirleriyle bana hücum etmeye başladılar. Paşa, Fransızlara sevgisini içtimaî bir akide seviyesine çıkarmak için nafile yoruluyor. Fransa’nın bizim kültürümüz üstündeki tesirlerine dair alelâde Tanzimat fikirlerini sıralıyordu. Doktorun samimi olup olmadığını bilmiyordum, fakat onun bütün delili, Türkçe’nin kıfayetsizliğini iddiadan ileri geçmiyordu. “Reçetelerimizi bile Fransızca yazıyoruz” diyordu.” (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, s.70)

Modern bilimin Batıda doğup yayılması beraberinde kavramları da Batılılaştırmaktadır. Bilimsel anlamda geri kalmışlık ve bilimi Batıdan alarak modern dünyayı yakalama arzusu, insanımız üzerinde dil kompleksi yaratmıştır. Bu sebeple kendi diline yabancılaşan Türk toplumu yabancı eserlerle bu açığı gidermeye çalışmıştır. Bunu aynı zamanda bir sınıf farkı, modernleşen bireylerin önemli bir özelliği olarak gören insanlar konuşmalarında olsun, kütüphanelerinde olsun yabancı eserlere yer vermişlerdir.

Genç Kız Kalbi’nde, yaşamda görülen uyumsuzluklar Pervin’in bakışıyla verilir. Bu sürecin belirginleşmesi yabancı düşünürlerle belirginleştirilir. Pervin bu uyumsuzluklar nedeniyle “*Loti’nin iddiası gibi bir kız bu hayatta “Dezanşante” olmak için Kant’ı, Viçe’yi okumak lazım geldiğine*” (*Genç Kız Kalbi*, s.19) kendisinin en güzel örnek olduğunu belirtir. Sosyal hayatın bir yansıması olan romanlarımızda da alafrangalaşan Türk toplumunun bu içsel çelişki kendisine yer bulmuştur.

Müslümanlıkla geri kalmışlığın özdeşleştirildiği bir anlayışın hâkim olduğu sosyal ortamda Doğu-Batı çatışması, kitaplar ve okuma kültürü açısından mukayese edilmektedir. Bu mukayese her daim Müslümanlığın aleyhine gelişmiştir. Az gelişmişliğe sebep olarak gösterilen Müslümanlık anlayışı içerisinde okunacak kitaplar belirli bir sınıflandırmaya tabi tutularak “Mesnevi, divan” ile sınırlandırıldığı gibi karşılığında alafranga tiplerin Evrepidi, Volter, Ogüs Kant gibi okumalar yapmaları bu anlayışın ürünüdür.

1.2. Gelenek ve Görenekte Çözülüş

1.2.1. Ahlaki çöküntü

Tanzimat’la birlikte gittikçe yoğunlaşan Batılılaşma maceramız sürecinde geleneksel değerlerine sırt çeviren Türk insanı, medenileşme adına Batılı normlara uyma çabası içine girince iki farklı medeniyetin değerler sistemi arasında bocalayan insan profili ortaya çıkmıştır. Materyalist ve o oranda pragmatist olan Batılı insanın bize uymayan ahlaki yapısı örnek olarak alındığında çöküş süreci başlamıştır. Bu ahlaki çözülme önce siyasî ve ekonomik hayatta kendisini gösterirken daha sonra sosyal hayata da yansımış ve fuhuş, kadın-erkek ilişkileri, ticaret, bilim ve diğer alanlarda da kendini göstermiştir.

İncelediğimiz elli romanın neredeyse tamamında, toplumun içinde bulunduğu değişim süreci ile alakalı olarak ahlaki çöküntünün romancılarımız tarafından özellikle üzerinde durulan bir konu olduğunu söyleyebiliriz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa, ahlaki çöküntü üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Bu iki yazarın dışında incelemeye esas aldığımız diğer yazarlar da Türk toplumunun değerler sistemini alt üst eden yapısı münasebetiyle ahlaki çöküntüyü sıklıkla eserlerinde işlediklerini görmekteyiz.

“ - Mahir Bey, bu işte mutlaka para yedirmiştir?

- A oğul, sorar mısın? Devair-i devlette bunsuz iş olur mu? İstida yazacaksın, pul lâzım para! Kâğıdın çabuk muamele görecektir, mukayyidin eline bütün paketi içinde iki meci diye sıkıştır, para! Kâğıt makama gider, takılır kalır büyük efendiye dert anlatmak lâzım, para! Hele iş dalavereli mi? Büyüğüne de küçüğünü de ortancasına da, hademesine de, mübaşirine de para. A oğul... bu devlet niye belini doğrultamıyor? Şimdi açtırma kutuyu söyletme kötüye... geç, para, vesselâm. Bu iş de öyle. Parasız çıkmaz. Hele bizim dairedekilerden bir kaç, kırmızı altı aylık kâğıtçılıkların yüzünü bir görsünler, bak kayıtlar çıkar mı çıkmaz mı? Ne çare... adamcağızın evvelâ karnı doycak... beş yüz kuruş, zammı falan bin sekiz yüz, ikibin... dört tane çocuk... biri emzikte... ne yapar?” (Mahşer, s.155)

Devlet dairelerinde rüşvet, işlerin yapılabilmesi için olmazsa olmaz konumuna geldiği ve sıradanlaştığı romanlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunu devrin ekonomik hayatı içinde adeta bir geçim kaynağı olarak gösterilmesi ahlaki çöküntüyü vermesi açısından önemlidir.

“Semiha Hanım, onun bu merakını hiç ehemmiyet vermiyerek amirane bir tavırla kaşlarını çatmış:

- Karta yaz ki... kocam namına İstanbul'a dört vagon mal gelirken... Çatalca'da müsadere edilmiş.
- E?
- Yaz!
- Sonra?
- Yaz ki... bu mallar Merkez-i Umumiye aittir. Hemen ilk posta ile İstanbul'a gönderip kocamın adamına teslim etsinler.

Alaaddin bey, mürekkep gelmiyormuş gibi kalemini boşlukta silkeleyerek Semiha Hanım'ın yüzüne baktı, sordu:

- Nasıl olur?
- Nasıl olur, ne demek?
- Öyle ya... senin kocana ait malı ben Merkez-i Umumi'nin malı diye getirtirim?
- Ne çıkar?

- *Ne çıkacak? Fazla suistimal.*

Kadın, mânâlı bir göz ucuyla mebusa baktı:

- *Haydi ordan... nazlanma. Suistimalin azı çoğu olmaz. Şimdiye kadar yapmadığın işmiş sanki.*

- *Fakat cicim...*

Mebus da Seniha'nın yüzüne mânâlı bir bakış salladı. Kadın gülüyordu:

- *Anladım, uzatma, yaz şunu.*

Mebus, kalemi havada silkeleyip durarak tereddüt ediyor, düşünüyordu, Seniha'nın çatılmaya başlayan kaşlarını görünce, yazdı. Fakat yüzü buruşmuş, kaşları gözlerinin üstüne düşmüştü. Genç kadın aynı katiyetle devam etti.

- *Kartım o tarafına hat komserinin ismini de yaz!*

Mebus bunu da yaptı ve girânbahâ bir hediye uzatır gibi kartı Seniha'ya verdi.” (Mahşer, s.50)

Devletin bozulmuş yapısını fırsat bilen kötü niyetli insanlar kendi bireysel ticari işlerine devleti aracı ederek haksız kazanç sağlamaktadırlar. Osmanlı'nın son dönemlerinde bu tarz çıkar sağlayan, sonradan görme zengin sayısı hayli fazladır ve bu insanları eserin iç dünyasında sıkça görmek mümkündür.

“Bizde işlerin kapıları iki anahtarla açılır: Yaltaklanma, rüşvet. Buradaki Rum, Ermeni, Yahudi dalaverecileri hep bu iki anahtarı kullanmaktaki ustalıkları ile milyoner olmuşlardır. Bu iki maymuncuğu sonunda cumhuriyet idaresine de uydurdular. Memleketin kurtarılması için akıtılan kanların kıvılcığı daha kurumadan, sakat gazilerimiz kör, topal, aç taksir sokaklarda dolaşır, şehit aileleri yokluktan can verirken bugün parsayı kimlerin topladığını görmüyor musun?” (Ben Deli miyim?, s.15)

İstiklal savaşından yeni çıkıldığı dönemlerde Türk insanının içinde bulunduğu durumu ve değişen kanun ve anlayışa rağmen halkın henüz bunu benimsemediği ifade edilmekle beraber Yahudi, Ermeni gibi tüccarların her döneme uygun hareket ederek kendi çıkarlarını korudukları gerçeği ifade edilmektedir. Yeni bir anlayış ve hayat biçimini ortaya koyan Cumhuriyet çağı modern unsurlarına sahip olmayı ne kadar işine ve hedeflese de çürümüş, bozulmuş bir düzeni bir çırpıda kesip atmak yahut düzeltmek mümkün değildir. Ahlaki çöküşe sebep olan unsurları kökünden temizlemeyi

düşünen yeni ideoloji sadece dışarıda düşmanlarla savaşmamakta, aynı zamanda kendi içindeki bir sorunlarla da mücadele etmektedirler.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı eserinde, Fahir ile Nadir karakterleri arasındaki konuşmada milli kimlik-Batı çatışması görülür. Fahir, Batılılaşma süreciyle değişen hayatı çirkef dolu bir kuyuya benzetir. Bu değişim karşısında toplumun sesinin çıkmadığını, her gün içimizi kemiren bir hastalık gibi zarar verdiğini belirtir. *"Tepemizin ucunda bir neslin ahlaki çöküntüsünü görüyoruz, sesimizi çıkaramıyoruz, elimizden bir şey gelmiyor."* (Sözde Kızlar, s.112) Yanlış Batılılaşma neticesinde görülen bu yaşam, insanımızın tepkisini alarak milli kimliği koruma kaygısını oluşturur. Ancak bu kaygıya rağmen bu sürecin devam ettiğini görürüz.

Behiç, Mebrure üzerinde nasıl etkili olabileceğini düşünürken; milli kimliğin oluşum süreciyle ilgili bilgilere yer verilir. Bu fikirlere gönül verenlerin Batı medeniyetinden gelen insanlardan daha fazla ilgi gördüklerini belirtir.

"İstanbul'un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği bir takım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdeta moda oldu. Hele Mütarekeden sonra, Anadolu'dan gelenler, Paris'ten, Berlin'den, Viyana'dan, Ekslebent'ten, Nis'ten, Venedik'ten gelenlerin itibarından fazlasını kazandılar. Gerçi, Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi, frenk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşamak tarzını değiştirmiyorlardı, fakat Behiç pekiyi keşfediyordu ki, kuvvet ve itibar ötededir, bu cereyan nihayet umumileşecektir." (Sözde Kızlar, s.130)

Mebrure, gelişen olayları değerlendirirken geleneksel yaşamdan uzaklaşan ve Batılılaşmanın yanlış yönünü seçen insanlara söylemek istediklerinde milli kimlik-Batı çatışmasını görürüz. *"Siz benden değilsiniz, Türk ve Müslüman cemiyetinden değilsiniz, bu memlekette, izini belli etmeyen kör yılanlar gibi sokulmuşsunuz, siz bizden değilsiniz, siz hiçbir millettten değilsiniz, şu içindeki masum kızı, Güzide'yi siz bitirdiniz. Belma'yı siz öldürdünüz. Salih'i siz çıldırttınız, her fenaliğe katlanacak kadar adiliklere alışkın Salih bile size karşı izzetinefis sahibi oldu. O külhanbeyi, o mütereddi şark erkeği bile sizden yüksekti. Aklını kaybetti, fakat son haysiyetini kaybetmedi..."* (Sözde Kızlar, s.183)

Ahlaki çöküntünün bir diğer boyutu olan zevk âlemlerinde özellikle kadın-erkek münasebetleri, namus noktasında farklılaşmaya başlamıştır. Adeta bir yarış havası içinde cereyan eden ahlaksızlaşma, harp öncesinde de ve harp sonrasında da hayli yaygındır.

“Çünkü bilhassa harpten sonra kadın erkek bütün İstanbul halkına bir zevk, bir sefahat cinneti geldi, herkes zevk delisi oldu. Bilhassa bu yeni hayat, bu israf ve sefahat meylini ifraza sevk etti. Evvelden herkes birbirinden ayrı ve uzak yaşıyordu. Şimdi herkes meydanda, birbirinin içinde yaşıyor! Herkes birbirini görüyor, ne giydiğini, ne yediğini, nasıl yaşadığını biliyor; bunun için müthiş akur bir rekabet meydan aldı. Komşudan, rakipten ziyade parlamak için herkes adeta kudurdu. Ve bunun için neler yapmıyorlar bilseniz!... Bu rekabet vakıa Avrupa’da da vardır ve zaten terakkiyi temin eden şey bu rekabettir. Fakat orada bu, erkekleri sanata, ticarete, icat ve ihtiraa; burada, icada bedel sirkate, gayrete bedel dolandırıcılığa, sanata bedel deyyusluğa; hâsılı, ancak kolay muvaffakiyetlere sevk ediyor...”

Sizin bizi terakki ve necata sevk edecek zannettiğiniz şey, bilakis bizde ahlak ve namusun mutlak ve tam bir iflasına götürecekt diye korkuyorum. Aynı tohum muhtelif arazide muhtelif semereler verir; Avrupa’da medeniyeti ve terakkiyi temin eden bu hayat, bizde feci bir uçurum yapıyor! İşte ben yeni hayatın zararını bu noktada görüyorum!” (Karanfil ve Yasemin, s.52)

Sadece yaşam tarzının taklit edilmesi, Batılılaşmanın arka planında yer alan bilim ve teknolojiyi meydana getiren düşünce sisteminden uzak hareket edilmesi, bizde israf ve sefahati arttırmaktan öteye geçememiştir. Bu israf içerisinde tüm ahlaki düşünceyi geriye iterek bir yarış içerisinde yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. *“Ahlaklı, ahlaksız olmak, fırsata bağlı şeylerdi. Kendini gösteren fırsatları kaçırmaya razı olacak kadar ahmak olanlar, ahlaklı kalabilirlerdi.”* (Muhabbet Tılsımı, s.273) Ahlaki çöküntüye sebep olan eylemleri, önlerine fırsat çıktığı sırada değerlendirmeyenleri ahmak olarak nitelendiren bir anlayışın ortasında bulunuyor olması sürmekte olan sefih hayatı da açıklamaktadır.

“Evet... bu Mahir Bey ailesi enteresandır. O kadın ve o herif tam vizyotipdirler. Elele vermişler. Levazımın ambarını iki büyük fare gibi yutuyorlar. Karılarını bu işlerde kullanan üç dört tip daha tanırım. Bir tüccar daha vardı. Karısı güzel bir Slavdır. Her suistimalde bu kadının parmağı bulunur. Nazırlarla, saray adamlarıyla yatar. Âşıklarını evine bile alır, kocası aldırılmaz. Sizi ve beni böyle züğürt bırakan üç beş ahlaki telâkkimizdir. Herif bu hurafelerden kafasını kurtarmış, işlerini tükürüne koymuş. Gidiyor.” (Mahşer, s.101)

Peyami Safa’nın *Mahşer* romanında da özellikle her alanda olduğu gibi ticari faaliyetlerde de insanların her türlü ahlaksızlığı çekinmeden gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Ticari faaliyetlerinde usulsüzlüğe giden insanların kazanç için her şeyi yapabilme anlayışı, eşlerini bu noktada devreye sıkmalarına sebep olmuştur. Para için namusun göz ardı edilmesi ahlaki çöküşte gelinen son noktalardan biridir.

Kadının sosyal hayat içinde var olmaya başlaması, kadın-erkek ilişkilerindeki sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Salon hayatının yaygınlaşması, dans ve çay partileri, kadınlar ve erkeklerin bir arada ve daha önce olmadığı kadar yakınlaşmalarına vesile olmuştur. Bu yakınlaşmaya yeteri miktarda hazır olmayan Türk insanı, sancılı bir süreç geçirmek zorunda kalmış ve çıkışı Batı’nın âdâb-ı muaşeret kurallarında bulmuştur. Mehmet Rauf’un *Karanfil* ve *Yasemin* adlı eserinde özellikle kadın, erkek ilişkilerinde meydana gelen ahlaksızlıklara vurgu yapılmaktadır.

“Onlar uzaklaşırken, doktor zevcesinin bu garabetlerine alışmış bir nazarla şöyle yandan bakarak bahse devam etti: Hayır, ben, bu hayatın zararlarından ziyade asıl gülünç, soytarı cihetlerinden bahsediyorum. Asırlardan beri birbirinden ayrı yaşamış iki cins, şimdi birden bire birbirine mülaki oluyor. Bunlar birbirinin karşısında sadece durmaktan bile acizdirler. Hâlbuki biz, en son danslara kadar her şeyi serbest bırakıyoruz... Artık bu şart dâhilinde seyreyleyin siz gümbürtüyü, değil mi? Birbirine karşı tıpkı Âdem’le Havva mevkîinde iki cins... Ne muaşeretten, ne usulden, ne edepten haberleri var... Avrupa’da salon hayatının serbestliğini, eğlencelerini edep ve intizam dairesinde sevk ve muhafaza için öyle kavaid, öyle erkân var ki asırlardan beri zabt ve tedvin edilmiş... Bizde bunlar kâmilten meçhul yahut nîmnakıs bir surette

malum... Daha sonra o damlar o hayat içinde büyümüş, biz ise bunlara külliye yabancı, külliye... Canım düşünsenize, değil mi efendim?

Samim söze karıştı: Vakıa bu mülahazalar pek doğrudur, dedi, Avrupa'da salon hayatına alışmış adam kurulmuş bir saate benzer, her hareketi ölçülmüş, her sözü biçilmiştir; böyle bir adamın konuşması, giyinmesi yatması, hatta nefes alması bile başka türdür... Bir usul tahtındadır... Doktor beyin hakkı var, fakat aynı zamanda Paşa hazretlerinin buyurdıkları gibi, bizim için de başka çare yok... Şimdi bunları öğrenmek için beklemeye mi mecbur olacağız?

Paşa bir daha yerinden sıçrayıp tekrar oturarak: Öyle değil mi ya, diye haykırdı. Artık beklemeye vaktimiz yok, millet mahvoluyor; ancak bu şartla kurtulabileceğiz... Varsın bidayette gülünç kusurlar, hatta zararlı taşkınlıklar, soytarılıklar olsun... Kurban, elbette kurban vereceğiz... Fakat şu emniyetle ki bunlar artık hayır için verilmiş son kurbanlar olacak.” (Karanfil ve Yasemin, s.18)

Halide Edip, *Tatarcık* romanında insanların büyük bir salgın halinde bu ahlaki çöküntüye kapıldığını ve bir yandan çalıp çırparken öte yanda çeşitli eğlencelerde boy gösteren insanların iç dünyalarını sergilemekten de geri kalmaz.

“Talât savaşın son yıllarında vagon alım satım çevresinde tanınmaya başladı. Beyoğlu'nun, yine Beyoğlu ağzıyla en iyi Fransızca söyleyenlerindendi. Beyoğlu toplantılarında kumar âlemlerinde kılığı, davranışı en çok taklit ediliyordu. Özellikle Batılılaşmak deyimine “Levantenleşmek” anlamını veren savaş zengini hanımları arasında çok moda bir örnekti. Harp zenginleri ortadan kalkınca Sungur Balta ve ortakları gibi yeni devir zenginlerine çattı. Bazılarına göre onun en büyük işbirliği dalkavukluk, kimilerine göre karaborsacılık, kimilerine göre daha çok kirli bir sanattı. Fakat bütün bu kuşkulu niteliğine karşın, sosyete hayatında güçlü bir yeri oluşu gibi, alafrangalık ve Batılılaşmak akımının yalnız kıyafet ve eğlence yeteneğini elinde tutuyordu. En sonunda muvaffakiyeti Nâzım Taşman gibi son zamanlarda Avrupa düşünce akımlarını merak etmiş, talihsiz, fakat ciddi bir adamın akıl hocası olmasıydı. Ve asıl

mevkiinin durulmasını, özellikle servetini bu son başarısına borçluydu.”
(Tatarcık, s.173)

Yüzlerce yıllık yasaklarla donatılmış bir toplumun bir anda özgürlüğünü kazanması toplumsal hayat içindeki dengeleri alt üst etmiştir. Nerede, nasıl davranılması gerektiğini bilemeyen bireyler, Avrupai hayatı taklide kalkıştıklarından bu dönemde hayli komik sahnelerin yaşandığı bir gerçektir. Mehmet Rauf, sosyal hayat içindeki bu keşmekeşliği ifade ederken kahramanların aracılığıyla bu durumun bir geçiş süreci olduğuna vurgu yapar. Bu geçiş sürecinde sıkıntıların olacağını lakin Batı medeniyetini taklit ederken bir öğrenim sürecinden geçilebileceği ifade edilmektedir. Bu geçişte yaşanan sıkıntılar da sergilenmektedir.

“Pertev:

Hoş geldin azizim; fakat o kadar geciktin ki gelmeyeceksin zannettim. Senin hesabına teessüf ediyordum, dedi.

Gelmek mümkün mü? Hatta davet ettiğin için sana son derece teşekkür bile edeceğim. Yalnız. Rica ederim bana söyle; bu kadınların hepsi de Türk mi? Yoksa rüya mı görüyorum?

Pertev zarif bıyıklarının altında, beyaz ve tatlı dişleriyle tebessüm ederek: Ben sana söylemedim mi? Dedi. Hayatımızda, inkılâp mı, tekamül mü her ne ise son seneler zarfında zuhura gelen bu tahavvüle sen de şaş, ben de şaşayım. Evet, azizim...

Bu rüya değil, gerçekten bir hakikat. Bu gördüğün kadınların hepsi de Türk, hem de birkaç sene evveline gelinceye kadar erkeklerle böyle dans etmek değil, bir tanesine rast gelince köşe bucak saklanan Türk hanımlarından. Buna ne dersin? Sadece bir harika!” (Karanfil ve Yasemin, s.11)

Değişim o kadar hızlı gerçekleşmektedir ki, bu sürat karşısında bireyler şaşkınlıklarını gizleyememektedirler. Dönem içerisinde kapalı bir toplumun Avrupa medeniyeti etkisinde açılması, kadın-erkek ilişkilerindeki değişimi ve toplumun ahlak anlayışındaki farklılaşması roman dünyasında yansımaları bulmaktadır. Yazar, kahramanların söylemleriyle sosyal hayatın hızlı değişimini göz önüne sermektedir. Yalnız, bu değişimin olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de eserlerin içerisinde çarpıcı bir şekilde verilmektedir.

“Bu gördüğün, göbeğine kadar çıplak, kulaklarının memesine kadar boyalı kadın, beş sene evvel kocasına hayatta iken, kapalı, hatta namuslu bir kadındı. Kocasını öldürünce, kadın sanki bir rüzgâra tutuldu, sanki deli oldu gibi bir şey... Kıyafetler değişti, saçlar, gözler, dudaklar boyanmaya başladı, alafranga hayata girdi. Fransızca dersler için hocalar, matmazeller tutuldu... Evini bütün erkek misafirlere açtı, danslar öğrendi, ziyafetler, çaylar vermeye başladı. Hâsılı kadın mihverinden fırladı. Ötmeye, uçmaya başladı... Günahı boynuna... Filanın, filanın metresidir diyorlar ama... Bütün hayatı girdap içinde yuvarlanmakla geçiyor... Şimdi âdet etti, her kış başında bir, Büyükkada’ya sayfiyeye gitmeden evvel de bir büyük tertip senede iki çay ziyafeti veriyor... Fakat ne kadar çalışsa nafile... Benzeyemez ki... Evi en karışık adamlarla, en şüpheli kadınlarla dolar, boşalır... O, bu kadarının farkında olmayarak kendisini paşalarla bir ayar tutmakta zevk bulur... Kadının aklı fikri, evini yeni hayatın merkezi haline getirmekte. Sonra kendini paşalarla pek samimi göstermek için deli olur. Mesela gördüğün gibi, erken gelerek çarşafını çıkarıp aileden ve teklifsiz dostlar arasında görünmek için her şeyi yapar.” (Karanfil ve Yasemin, s.41)

Gerek eş baskısı gerekse toplumsal baskıdan kurtulan kadınlar adeta sınırsız özgürlüğün kazanımı sonrası tüm yerleşik değerleri altüst etmiş ve Batılılaşma adına ahlaki açıdan sınırları zorlamışlardır. Ahlaksızlığın toplum içerisinde nasıl ve ne denli yaygınlaştığını sebep ve sonuçlarıyla birlikte anlatıldığı Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore* adlı romanı bu açıdan önemlidir.

İstanbul’un işgal altında olduğu yıllarda işgal kuvvetlerinin sosyal hayat içinde aktif rol almamaları, çay partileri, baloların vazgeçilmezi olmaları ahlaki çöküntünün diğer boyutudur. Ticari kaygılarla işgal kuvveti komutanlarına şirin görünme yarışına giren dönemin zengin Türk ileri gelenleri, para ve makam için her şeyi mubah saymışlardır.

“Bu ilkbahar gecesinin son saatlerinde o her zamandan çok munis ve ruha yakındır. Necdet, sessiz karanlığın içinden kolunu uzatıp onun esmer sırtını okşamak, onunla gizli dertleşmeye girişmek istiyordu. Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson’larına, Leylâ’larına, Major

Will'lerine, de Rochepierre'lerine, Azize Hanım'larına, Major Will'lerine, de Rochepierre'lerine, Azize Hanım'larına, Nermin'lerine, Fanny Moore'larına, Orhan Bey'lerine, Captain Marlow'larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini salyan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu'ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarının kefaretinin malıyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taşla vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi.

Onlara gidip diyecekti ki: “Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almaya imkân kalmadı. Tıkanıyorum. Bana biraz temiz hava, biraz temiz hava veriniz. Derdim büyüktür. Size söyleyeceklerim var” “Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi; ne diyorum – bizim yataklarımıza kadar!- Hâlbuki sizin yalnız sokaklarınızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zapt olunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü!”

“Kızlarımızı, karılarımızı ve dudak yüzü görmemiş nazlı sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüzün önünde istediklerini yapturdılar ve kızı kızla, erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabî zevklere tabî olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınıyla oynatmaya başladılar.” “Dün bizim önümüzde göz kaldırmayan tayfalar şimdi etrafımızı almışlar, bizi seyrediyorlar. Bize el çırpıyorlar ve içimizden her yuvarlanana kahkahalarla gülüyorlar.” (Sodom ve Gomore, s.192)

Anadolu insanının işgal altında, yokluk içerisinde, milli mücadele verme gayreti karşısında; İstanbul insanının, ticari kaygılar nedeniyle ruhunu satmış ve bununla yetinmeyerek her şeyi mubah gören bir anlayışla bedensel hazlara düşkün bir tavır sergilemesi dönemin sosyal hayatının gerçekliğidir. Anadolu ile İstanbul arasındaki bu derin uçurum kültürel açıdan bozulmuşluğun bir göstergesidir. Asıl işgalin evlerin içine kadar rahatlıkla girebilen ahlaki bozulma sonucu olduğunu söyleyen yazar Anadolu insanını bu noktada yüceltmektedir. Ve tüm bu acizyet içerisinde ortaya konan görüntü bugünlere kadar uzanan toplumsal değişimin açıklayıcısı olmaktadır.

“Miss Fanny Moore bir anda bütün meseleyi anlamıştı. En az bir saat önce kendilerini yalnız bırakıp çekilir gibi görünen bu adam meğer bütün bu müddet içinde balkon kapısının perdesi arkasında bir adi gözcü imiş; iki genç kız arasında geçen Sodom’cu sevişmenin bütün teferruatını alçakça seyredip duruyormuş!” (Sodom ve Gomore, s.192) Ahlaki çöküntünün cinsellik noktasında geldiği son nokta olan ve ahlaksızlığıyla tanınmış yok olmuş iki şehrin özellikleriyle İstanbul’u anlatan yazar; sıra dışı cinselliği “sodomca sevişme” olarak eserde göz önüne sermektedir. Ahlakın nedenli bozulduğunu ahlaksızlığın boyutlarını gerek kültürel gerekse bedensel açıdan ve noktalarda yaşamların sürdürülmesini Batılılaşmanın son noktası olarak ifade etmektedir. Öte taraftan müjdecisi olunan Kurtuluş Savaşı sonrası Cumhuriyetin, tüm bozulmuşlukların kurtarıcısı olacağı yazarı mutlu kılmaktadır.

“Şu halde, söyleyin bana, azatlık saati ne zaman çalacaktır? Şu yan tarafta, şu mor dağların öte yakasında, görür gibi olduğum kızılık bir yangın başlangıcı mıdır? Yoksa orada bir şafak mı sökmeye başladı? Size bahsettiğim şu çağdaş Sodom’un üzerine Allah’ın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit ol yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını göreceğiz. Bu kutsal ateşin o Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lût’un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım.”(Sodom ve Gomore, s.192) Anadolu’dan doğacak güneşin, İstanbul’un tüm çirkefliklerini yok edeceğine inanan yazar, o günü özlemle beklemektedir.

Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore*’sinin yanı sıra Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* adlı eserinde de benzer bir ahlaki çöküntüye şahit oluruz. Belma, gelişen olaylar neticesinde intihara karar verir. “Schopenhauere’a göre intihar, bir çözüm değildir.

Çünkü intihar sadece bireysel varlığı ortadan kaldırır ama bu dünyanın temelinde ulunan iradeyi, yaşama iradesinin kendisini yok edemez.” (Gündoğan, 1997: 61) Belma düştüğü yanlış hayata, başkalarının düşmesini istemez. Son anlarında bu yaşamın yanlışlığını duyurmaya çalışır.

“Bu tavanı basık odamda geçirdiğim geceleri, karyolamı sarsarak, göğsümü yırtarak ağladığım geceleri bütün genç kızlar bilseler; ah, Mebrure, benim felâketime habersiz koşan binlerce Müslüman kızına bu karanlık odadan haykırabilsem, kısık ve öksürüklü sesimi duyurabilsem; ah, Mebrure, ne diyeyim? Burada, şu karşiki evlerde, başka semtlerde, hattâ uzak yerlerde, denizaşırı memleketlerde, İstanbul’da ve dışarıda yaşayan bazı genç kızlara: “Heyy yollarını şaşırانlar... Vazifelerini unutanlar... Ne yapıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Bir adım ilerinizde sizi bekleyen çukurları ve kuyuları görmeden nereye? Nereye?” (Sözde Kızlar, s.154)

Belma, hayal ettiği yaşam neticesinde başına gelenleri anlatırken, birçok noktada Batı medeniyetinin çöküşünü görürüz. Belma’nın Behiç’le başladığı bu yeni yaşamda, karşılaştığı sorunları Mebrure’ye anlatırken; ilk başına gelenin *“karnımda, hükümetin, ailemin, muhitimin tanımadığı bir çocuk”* (Sözde Kızlar, s.156) olduğunu söyler. Behiç bu olayı *“Burada mı çocuk? Sıkıvereyim, gitsin”* (Sözde Kızlar, s.156) şeklinde umursamaz bir tavırla karşıladığı gibi, *“Biraz daha büyüsün, dünyasını görmeden onu çinko leğene düşürmenin yolu var.”* (Sözde Kızlar, s.156) şeklinde kurtulma önerilerinde bulunur. Behiç, hayatı yorumlama biçimindeki her türlü değerden yoksun olma hali ile adeta umursamaz tavırlarla, bu olay üzerinde durmaz ve çocuktan kurtulmak için çareler üretir. Onun için bu çocuğun ölmesi gerekmektedir.

Bu ilişkide Belma’nın sonradan öğrendiği gerçek, Behiç’in frengi hastası oluşudur. Belma’nın, Mebrure’ye anlatımıyla verilen yanlış Batılılaşma süreciyle gelen bu hastalığa, Avrupa’da kaldığı dönemde yakalanmıştır.

“Viyana’da Rejina ismindeki mürebbiyesinden aldığını muntazam tedavi ettirdiğini, kimseye geçeceğini hiç ummadığını söyledi: “Şans fena şans, berbat şans, ne yapalım, yavrucuğum, elden bir şey gelmez ki... oldu bir kere...” diyor, başını eğerek günahını hafif göstermeye çalışıyordu. Sonra ümitler vermek istedi. Bu illet, monden hastalıkmuş, herkeste varmış, kadın âlemlerinde

gezenler, bundan kurtulamazmış. Zaten kat'i tedavisi hemen hemen bulundu gibiymiş. Avrupa'da bunun için hep kongreler yapılmıyormuş. Günüün birinde bu hastalığın kan çıbanı kadar bile ehemmiyet kalmayacakmış.” (Sözde Kızlar, s.160)

Çocuğun doğumu, Behiç ile Belma arasındaki tartışmaları iyice alevlenir. Hastalıklı bir çocuk olması nedeniyle, Belma ona karşı sorumlu olduklarını bakıp, tedavi ettirmeleri gerektiğini söyler. Behiç ise onun ölmesi gerektiğini savunur. *“Gündüzden ben yerini hazırladım: Bir küçük çukur... Üstüne toprağı atınca, iki dakikada boğulur gider, onun canından ne olacak?”* (Sözde Kızlar, s.163)

Behiç bir gece çocuğu alarak kaçır ve korkunç eylemini gerçekleştirir. Belma bu eyleme engel olamadığı gibi arkasından koşmasına rağmen ona yetişemez. Onu bulduğunda her şey bitmiştir. *“Ne yapıyor diye ona baktım: Kulağını yerden hiç ayırmıyordu. Bilmem ne kadar öylece durdu: On saat mı, on dakika mı, on saniye mi, tahmin edemem... Sonra, bir sıçrayışta ayağa kalktı, hırıltıya benzeyen korkunç bir sesle fısıldadı: “Haydi, yürü, her şey bitti. Artık sesi çıkmıyor...”* (Sözde Kızlar, s.164) Behiç bu olaya tepki gösteren Belma'yı *“Budalalık etme... Büyük bir yükten kurtulduk, metin ol”* (Sözde Kızlar, s.164) diyerek sakinleştirir.

Behiç, Batılı yaşamın getirdiği bu suç neticesinde; Belma'yı ve kendini suçluluk psikolojisinden kurtulmak için çabalar. *“Bu geceki kabahatimizde, günahımızda yalnız değiliz ki... İstanbul'un birçok insanları bu işi yaptılar, yapmağa mecbur oldular...”* (Sözde Kızlar, s.166) “Günah ve suç kavramları tekil birey tarafından, tekil bir birey olarak ortaya konur. Bu kişinin bir bütün olarak dünya ya da geçmiş ile ilişkisi sorgulanmaz. Sorun suçlu olmasıdır.” (Kierkegaard, 2003: 110) Behiç'in, dönemin ahlaki açıdan yozlaşmışlığı içerisinde yaptıklarını haklı gösterme psikolojisine girdiğini görürüz.

Belma, işlenen bu suçun psikolojisi ve Batılı yaşamın yarattığı boşluk nedeniyle intihara sürüklenir. Belma'nın ölümü ile ev halkından birinin üzerine kapanarak *“— Hatice... Hatice... kız... zavallı kız... seni, tangolar öldürdüler.”* (Sözde Kızlar, s.176) cümlesi, Nadir'in bu kelimeyi düşünmesine zemin hazırlar. Tango, Batılılaşma sürecinde görülen, Batılılaşmayı kendi hayatına tatbik etmeye çalışan tiplere verilen isimdir. Toplumun içerisinde bulunduğu ahlaki çözülme içerisinde yaşananların

anlatıldığı bu eserde Batılılaşma sevdasına tutkun bireylerin bozulan değerler karşısında yaşadıkları fiziksel ve ruhsal bunalımın Türk insanı üzerindeki etkisi detaylarıyla aktarılmaktadır.

Mithat Cemal Kuntay da *Üç İstanbul* adlı eserinde “İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke” yıllarında sosyal ortam içerisinde insanların yozlaşmasını ve bozulan hayatı anlatmaktadır. “Romanda yıkılan bir imparatorlukta çöküşün temel sebebini toplumu oluşturan insan unsurunun yozlaşması olarak gören Kuntay, İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke yıllarında toplumun dinamik güçleri olması gereken unsurların, aydınların ve devlet adamlarının ahlaksızlıklarını sergilemekteki tutumunda çok objektiftir. Çeşitli devirlerde farklı hiyerarşilerde birbirine kenetlenmiş olan ve her devrin zaafını menfaate dönüştürebilen bu yozlaşmış kabileyi büyük bir başarıyla teşhir etmektedir.”(Kantarcıoğlu, 2004: 93) Sevim Kantarcıoğlu’nun yapmış olduğu tespit, öncelikle topluma yön vermesi gereken, ufuk açıcı olan aydınların içine düştüğü bataklığa halkı sürükledikleri gerçeğidir.

“Bütün manasıyla Vekilharç: Yani çalışıyordu; ancak namuslu adamların kabalığını taklit etmeyi unutmuyarak: Nazik olmak hırsızlığın itirafı olurdu, arada bir kızarak, bu Vekilharç’lıktan, istifa etmeyi unutmuyordu. Belkıs’la Adnan yalvarıyorlar, Süleyman “bu münasebetsizlikten” vazgeçiyor, bir başkası bulununcaya kadar onları kırmıyordu. Fakat onun güzel bir hali vardı; klasik hırsızlar gibi doğruluktan bahsetmiyordu. Hatta Belkıs’a açık söylüyordu: “Hanımefendi, para işinde bana bile emniyet etmeyin.” (Üç İstanbul, s.387) Dönemin aydınları ve kendileri için çalışanları rüşvet, çalma gibi hadiseleri o kadar sıradanlaştırmışlardır bozulmuşluğun bir göstergesi olmaktan öte kabul gören ve olmazsa olmaz denilebilecek bir olgu haline gelmiştir.

Anadolu’da durum ilk etapta ters bir seyir göstermektedir. Cumhuriyet öncesi yeni bir ülkü peşinde, ideolojileri uğruna çarpışan Türk insanı İstanbul’un bu ahlaki yozlaşmışlığı karşısında Anadolu’nun saf ve bozulmamış; değerlerine bağlı insanlarıyla birlikte hareket ederek başarıya ulaşmayı hedeflemiş ve gerçekleştirmiştir. Nitekim modernleşmeyi doğru algılayan bu mücadeleci ruha sahip insanlar mantıklı ölçüler içerisinde medenileşme hareketini gerçekleştirmek istemişlerdir. Halide Edip’in *Vurun Kahpeye* adlı eserinde bunun izlerine rastlarız.

“Kuvayı Milliye kumandanlarının müşterek ve bariz bir hususiyeti vardı. Çavuşundan Paşasına kadar içlerinden yeni bir şeyler isteyen her halde hiç mutaassıp olmayan, mühim bir surette yeni kadına taraftar olan bir şey vardı. Tosun Bey Hatice Hanım’a sert sert baktı: Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım’a yüzü açık diye usulü güzelce okutan herhangi hoca hanıma birisi yan bakarsa biz onun terbiyesini...” (Vurun Kahpeye, s.31)

Batılılaşmayı, ya da modernleşmeyi doğru okuyan ve doğru bir şekilde Türk insanının hayatına yansıtmak isteyen bireyler, oldukça azınlıktadır. Batının görkemli, süslü, parıltılı yapısı birçoğunun gözlerinin kamaşmasına sebep olmuştur. Bu sebeple iki farklı hayat tarzı, iki farklı insan tipi o günden bugüne kadar gelmiştir. Bir tarafta şaşalı bir hayat tarzı, öte tarafta kendi yağıyla kavrulan, neredeyse üstüne giyecek bulamayan fakir bir halk... “Geri kalmış bir toplumun içinde yaşamaktan ayrılmanın biricik yolu olan tüketim maddeleri iştahı, bu Batılılaşmış sınıf geçlerinin, kadınlarının kafalarında bir devrim yapar, onları toplumdan sıyrıp koparır. Bu, onlarda bir iç çatışması, bir milli isyan yaratacağına, Batı uygarlığının tüketim maddelerine karşı tapınırcasına bir sevgi yaratır. Medenileşmek ile toplumun kaldıramayacağı yabancı ithal malı tüketim maddelerine düşkünlük aynı şey demek olur.” (Berkes, 2007: 153)

Türk insanının Batılılaşma macerasında nasıl bir içsel dönüşümle bilinçli bir modernleşme yerine gösterişe yönelmenin temelinde Niyazi Berkes’in ifade ettiği gibi modernleşmek ile tüketim maddelerine düşkünlük aynı şey demek olur. İşte, aydın-halk ayrışması ve çatışması da bu noktada başlamaktadır. Türk romanında aydın-halk kopukluğunu etkili bir şekilde vurgulayan Yakup Kadri, *Yaban* adlı eserinde özellikle bu duruma vurgu yapmaktadır.

“Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk “entelektüeli, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir. Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hâsıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi

toprağından sökülmiş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor. Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.” (Yaban, s.365)

Türk aydını ile Türk köylüsü arasındaki bu uçurum gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle yaşanan bu hızlı değişim aile içindeki bireyler arasındaki kuşak çatışmasını da tetiklemekte ve Batının kadın üzerinden değişimi modernleşme adına körüklenmektedir. Ahlaki kurallarda görülen farklılaşma aile içinde çocukların yetişme tarzını da etkilemektedir. Hüseyin Rahmi, *Tutuşmuş Gönüller*'de kahramanlar aracılığıyla ahlaki terbiyenin değişimi ve sosyal hayatın hızlı farklılaşmasını şöyle yorumlamaktadır:

“Kız olsun oğlan olsun evladını terbiyeye itina et. Sonra bu sözlere muhatap ol. Hazmedilmez tenkitlere uğra... Benim tahsilimle kızımınkinin arasında otuz senelik bir fark var. Lakin iki zamanı ayıran uçurum ne kadar derin! Hayatı görüş ve zihniyetlerdeki bu ayrılık ne kadar büyük. Allah'ım böyle dörtlale insaniyet nereye gidiyor? Büyük anamın çıkırgıyla iplik büktüğünü, büyük teyzemin tezgâh önünde bez dokuduğunu gören gözlerim bugün ne tahammül getirilmez şeylere şahit oluyor. Dün hürmetsiz nazarlara kapalı bir mabet gibi sık kafesler, ağır perdeler arkasında, erkeğinin getireceğine kanaatle oturan, yalnız evinin işleriyle meşgul olan bu nâmahrem mülk bugün taayyüşünü sokağın mülevves çamurları içinde kirlenerek aramaya çıkarsa Şark'ın anane-i iffetini muhafaza nasıl kabil olur? Kızım geçinmek için biletçilikten, vatmanlıktan bahsediyor. Garbın bize bugünkü hediye-i medeniyeti ta topuğundan yüzüne kadar kadının vücudunu açmak oldu. Yarınki temeddünümüze ayaklarımız, yüzümüz, gözümüz kanaya kanaya bütün ananatımızı yırtıp çiğneyerek hangi mühlik yolların elemelerine alışmaya uğraşarak yürümeye çabalayacağız?” Biri bu asrın gerisinden, öteki tepesinden bakan baba ile kız işte her biri kendi hesabına böyle düşünüyorlardı.” (Tutuşmuş Gönüller, s.211)

Kadının kafes arkasından sosyal hayata katılımı ile Şark'ın geleneksel ahlaki yapısının bozulduğunu düşünen roman kahramanı, bu durumu Batı medeniyetinin özellikle modernleşme adı altında bize bir dayatması olarak görmektedir.

Yeni hayatın ayrılmaz unsurlarından olan dans partileri, çay davetleri, ahlaksızlığın boyutlarını arttırmaktan öteye gidememektedir. Görünüşte bir eğlence hayatı olarak algılanabilecek bu tür etkinlikler, arka planda her türlü ahlaksızlığın gerçekleştiği mekânlar olmuşlardır. Tamamıyla Batılılaşma maskesi altında gerçekleştirildiğinden karşı çıkanların da gerici yobaz gibi nitelermelerle suçlandığı da bir gerçektir. Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde Ali Rıza Bey karakteri yaşanan değişim karşısında kayıtsız kalmakta ve çözülüş sürecini sadece seyretmektedir.

“Görünüşte delicesine eğleniyor, bir gürültü bir kıyamettir gidiyordu. Bir yanda evin sakat döşemelerini çökertircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneyerek horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar yahut yerlerde dört ayaküstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anııyorlardı. Fakat Ali Rıza Bey bu alabildiğine eğlenmek ve delilik etmekten başka bir şey istemiyor gibi görünen insanlar arasında türlü türlü entrikalar ve facialar yakalamakta gecikmedi. Gizli gizli yahut yüz­süz bir açıklıkla sevişenler, birbirini aldatanlar, kıskananlar, baştan çıkarmaya çalışanlar...” (Yaprak Dökümü, s.94)

Eğlence hayatının getirdiği ahlaki bozulma, birçok ailenin yıkımına sebep olmuştur. Bu hayata adapte olmaya çalışan ve geleneksel ahlaki yapıdan uzaklaşan bireyler medenileşme adı altında her türlü ahlaksızlığın içinde çırpınıp durmaktadırlar.

“O akşam İsmet Hanım da bizde kaldı. Yemekten sonra yeni hayatın dedikodusu yapıldı, dans âlemlerinde çarçabuk şöhret alan isimler ortaya atıldı, birkaç hafta içinde kıskançlık yüzünden birbiriyle bozuşan karı kocalar, yıkılan evler sayılıp döküldü.” (Yalnız Dönüyorum, s.187)

Bu yeni hayat, kendi geleneksel değerlerine aykırı olduğundan kadınlı-erkekli düzenlenen dans partilerindeki içki, farklı partnerlerle gerçekleştirilen danslar ne denli hoş görülüyor olsa da arka planda aile içinde kıskançlık krizleri ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple toplumun temel yapı taşı olan aile kurumu ahlaki açıdan sıkıntılı günler geçirmeye başlamış ve temelinden sarsılmaya başlamıştır. “Halkın ahlaki çöküntüyü, Batılılaşma ile bir tutması da bir rastlantı değildir. Osmanlı imparatorluğunda 19. yüzyılda 20. yüzyılın başlarındaki yeniliğe karşı hareketlerin hepsinde bu ideolojiyi görürüz.”(Mardin, 2007: 69) Bu düşüncenin temelinde memur ve bürokrat kesimin devleti kurtarma politikası içinde olması ve halkın bunun dışında bir görüşle dışarıdan bir gözle bakmasının etkisi bulunmaktadır.

Batılılaşma süreci ile birlikte Batı medeniyetinden bilim ve teknolojinin yanı sıra kültürün ve yaşam biçimi de örnek alınmıştır. Geleneksel değerleri geri kalmışlıkla suçlayıp akabinde toplumsal yapımıza uymayan bir çatışma kültürünün meydana gelmesi söz konusudur. Siyasî yapı içinde var olan rüşvet, iltimas, adam kayırmacılığın yanı sıra kadının sosyal hayatta varlığını göstermesi ile birlikte kadın-erkek ilişkilerindeki çözülme süreci roman dünyasında yansımaları bulmuştur.

Ahlaki bozulmanın 1923-40 tarihleri arasında yayınlanmış romanlarda belirgin bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. Toplumsal bir rahatsızlığın sosyal hayat içindeki yansımalarını roman dünyasına aktaran yazarlar, bozulmanın nasıl geliştiğini ve ne çeşit bir insan tipinin ortaya çıktığını işlemişlerdir. Doğrunun ne olduğu konusunda örnek karakterler oluşturma yanı sıra dejenere olmuş tiplerin uç noktalarda tasvir edilişi Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bugüne nasıl geliştiğini göstermesi açısından önemlidir.

1.2.2. İnanç kaybı

Osmanlı Devletinin on sekizinci yüzyılda başlayan reform hareketleri Cumhuriyetin kuruluşuna kadar ya sekteye uğramış ya da çeşitli engeller karşısında başarıya ulaşamamıştır. Dönemin aydınları bu başarısızlıkları “din terakkiye manidir” düşüncesiyle açıklamış ve gelişmiş devletlerin aklın aydınlığında, inancın arka plana atılarak bu başarıyı yakaladığı tespitinde bulunmuşlardır. Bizdeki değişimin karşısında da sürekli din bir engel olarak algılanmıştır. “Devletin kaybedilme yolundaki gücünün

yeniden kazanılması, ıslahat hareketlerinin amacı olunca ve özellikle de 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen reformlar yoluyla Batının birçok alandaki kurumları Osmanlı Devleti'ne uyarlandığında yaşanan temel sorunlarla Osmanlı Devleti'nin din ekseninde bulunan yönetimi, Batıdan gelen kurumlarla birçok alanda ters düşmüştür.”(Özer, 2005: 21)

Batının dinden uzak yapısının neticesinde ortaya çıkan kurumlar, Osmanlıya uyarlandığında temel problem din ile çatışmasıyla başlamıştır. Bu durumun temelinde “çağdaş Batı'nın kültür ve medeniyetine temel (altyapı) teşkil eden varlık ve bilgi anlayışı ile değerler sistemi İslam'inkine ters düşmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak Batının dünya görüşü, insan ve kâinat anlayışı, sistem ve düzenleri –genel manada- İslam'a aykırıdır. İslam'ın meşru gördüğü, mensupları teşvik ettiği çağdaşlaşma, ‘insanlığa alternatif kültür ve medeniyet, dünya görüşü ve düzeni sunmaktır. Yalnız akla değil, aynı zamanda vahye dayalı olan bu kültür ve medeniyeti koruyabilmek ve insanlığa sunabilmek için gerekli bulunan bilim, güç ve teknolojiye sahip olmaktır.’ Bu manada çağdaşlaşamayan Müslümanlar geride kalırlar ve kalmışlardır.” (Karaman, 1995: 6) düşüncesi bulunmaktadır. Nitekim Cumhuriyet ile Batılılaşma adına Batının akli yapısı ön plana çıkarılmış, köklü değişimler inkılâplar aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve Hilafetin kaldırılması, Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla dinin hurafeleşen yapısına son verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün: “Türk Milleti daha dindar olmalıdır diyorum. Bu bid'at ve hurafelerden arınmış olarak daha dindar olmalıdır, diyorum”(Şengül, 2008: 74) Sözleriyle dile getirdiği anlayış da, dinin gelişime karşı bir yapısının olmaması, aksine hurafe ve bid'atlerin zamanla dini öğeler gibi algılanması sonrası böyle bir sonucun ortaya çıktığı gerçeğidir.

Yüzlerce yıldır süregelen dinin, Osmanlı siyasî ve sosyal hayatındaki etkinliği bir çırpıda sökülüp atılacak bir unsur değildir. Nitekim Cumhuriyet ideolojisi de bunun farkındalığında inkılâpları gerçekleştirirken aynı zamanda bir toplumsal dönüşüm projesi başlamıştır.

İncelenen romanlarda da yazarların 1923–40 yılları arasında sosyal hayata dair unsurları kullanırken dini unsurların insanların yaşamına nasıl yansıdığını ve Cumhuriyet öncesi ve sonrasında nasıl bir bakış açısıyla algılandığını gözler önüne

sermişlerdir. Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* romanında da olduğu üzere özellikle kadının sosyal konumundaki farklılaşmasıyla gündeme getirilir.

“Fettah Efendi birdenbire kısık sesinin en ateşli ve gayzlı kuvvetiyle bağıırıyordu: Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremler Müslümanlar'ın kalbini fesata vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel'undur, bunların eline çocuklarınız teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenab-ı Hakk'ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır.” (Vurun Kahpeye, s.13)

Kadınların sosyal hayat içerisinde var olması sonrası ‘din elden gidiyor!’ bağrıışlarıyla insanları galeyana getiren Hoca tipine romanlarımızda sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde dini eğitimin son dönemlerine kadar etkin olması ve içten içe dini sistemin çürümüş bireyleri olarak yeniliklere toplumu kapatan kişiler olarak bu din görevlilerini söylemek mümkündür.

“– Adın ne? –İsmail, –Okula gidiyor musun? Yarı öfke, yarı hayret ile omuzlarını kaldırıyor: Ne okulu Be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee imamın evinde okurlar” (Vurun Kahpeye, s.34)

Özellikle taşrada eğitimin imamların eliyle gerçekleşmesi ve müspet ilimlerin öğretiminde eksik kalınması Batılılaşma çabalarının halka inme noktasında sıkıntılı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur.

“Evvelce gördüğümüz gibi, Tanzimat'ta “geri kaldık” teşhisine varıldığında “Batı neden ilerledi? Biz neden geri kaldık” sorusuna o zaman verilmeyen cevap Abdülhamit döneminde “din” nedeni gösterilerek verilmişti.”(Berkes, 2007: 144) Dinin, Batılılaşma karşısında bir değer olarak yer aldığı düşüncesi Niyazi Berkes'in ifade ettiği üzere Abdülhamit döneminde belirgin bir şekilde gün ışığına çıkmış ve azalarak günümüze kadar gelmiştir. Bugün 21.yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti devletinde yaşanan sorunların temelini Osmanlının son dönemlerinde aramak doğru bir tespit olacaktır.

“Batıcıların, ‘din terakkiye manidir.’ Görüşlerine karşılık, İslâmcılar, İslam’ın ‘manii terakki’ olmadığı görüşünden hareketle önce, maruz kalınan yenilgilerin, devletin içinde bulunduğu geri kalmışlığın sebeplerinin İslâm olmadığının altını çizmeye çalışmaktadırlar. Ardından, Batılılaşmadan ne anladıklarını ve Batı’dan ne alınması gerektiğini ortaya koymaktadırlar.”(Şengül, 2008: 77)

Batılılaşma taraftarlarının bu hücumları karşısında İslamcı görüş savunma konumuna geçerek geçmişin başarılarla dolu günlerine atıf yaparak geri kalmışlığın sebeplerinin din olmadığı düşüncesini ifade etmişlerdir. Ancak onların bu söylemleri, dini çıkar amaçlı bir sömürü düzeni olarak kullanan kötü niyetli insanların toplum içerisinde belirgin bir şekilde boy göstermeleri, İslamcıların yukarıda belirttiğimiz savunmalarını silikleştirmiştir.

“Sakin bu zat, işsiz kalmış müderrislerimizden biri olmasın? Geçim derdi insana her şeyi göze aldırır. Asri, ciddi fenlerin para etmediği bir memlekette, çok derin ulemamız, lazım oldu diye batıl ilimlere dönerlerse şaşılmaz. Geçenlerde, bunlardan biri gazetelerde neşreylediği makalelerinde metafiziğin derinliklerinde birkaç kulaç atarak birkaç sene evvel güldüğü fikirlere şimdi gayet ateşli taraftar görünüyor. Son zamanlarda hiçbir ülkenin ilim ve marifet pazarlarında görülmedik iri cevherler yumurtluyordu. Zaten değerli değersiz ortaya saçılan sayfalara kimsenin metelik verdiği yok. Kitaplarınızı kandil gecelerinin sebil suları gibi bedava dağıtsanız okuyan yok.” (Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?, s.73)

Batılılaşma doğrultusunda ülkede yaşanan değişime ayak uydurma çabası içine giren din istismarcıları, yönetimin değişmesiyle çıkar ilişkisi sağlayacakları yeni hayat düzenine adaptasyonu ivedilikle sağlamışlardır. Ani bir değişimle daha önce reddettikleri yenilikleri artık savunmaya başlamışlardır. Kılık-kıyafet, söylem değişse de zihniyet aynı kalmıştır.

Türk toplumunun yaşadığı değişim süreci Cumhuriyet ile birlikte keskin çizgilerle ayrılınca, halkın bu değişimi sindirmesi kolay olmamıştır. Cumhuriyet öncesinde menfaatperest birtakım gruplar dini öğeleri o dönemin şartlarına kendi çıkarları doğrultusunda kullanırken değişen yönetim anlayışı sonrası bu değişime ayak uydurarak, zihniyet aynı kalmak koşuluyla şekli bir farklılaşma göstermişlerdir.

Tüm bu zikredilenlerin yanı sıra Batılılaşma çabası içinde Batının maddeci anlayışı ile dini reddedip aklı ön plana alan düşünce sistemi ülke aydınlarına da sirayet etmiştir. Bu doğrultuda dinî değerlerden uzak, ateizme varacak ölçüde inançsız bireyleri roman dünyasında görmek mümkündür.

“Onu kayınbabasından en çok ayıran nokta “din” konusudur. İhtiyar, kendi pek “muktekit” olmamakla birlikte dini çok gerekli sayan kuşaktadır. Damadı tersine “din” tümüyle kalkmayınca dünyanın medenileşmeyeceğine inanmıştır. O, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında açıkça kurulmuş görülen materyalist felsefesinin ürünüdür. Akıl ve mantık sahibi insan dünyaya egemendir. Tevfik Fikret’in, insanın akılla dünyayı cennet yapacağını söyleyen mısraı, onun hayat düsturudur.” (Tatarcık, s.43)

Kuşaklar arasındaki farklılaşmalardan bir tanesi de din ve inanç karşıtlıklarıdır. Eskilerin geleneksel inanç sistemine bağlı yapısı karşısında, genç neslin dinden uzak yapısı, çatışma unsuru olarak romanların iç dünyasında karşımıza çıkmaktadır. Modernleşmeyi adeta inançsızlaşma olarak algılayan yeni nesil, hurafelerle bozulan dini yapıyı tamamen reddederek Batılılaşacaklarına inanmaktadır.

“Mükerrem de benim gibi ate’dir. Şu farkla ki ben, aşağı yukarı kendimi bildim bileli öyleyim. Hemen hiç din terbiyesi görmedim. İlk gençliğimde dünya benim için öyle doluydu ki, gökyüzünde bir başka hayat düşünmek ihtiyacını duymadım, tabii bir zaruret gibi gördüm.

Mükerrem, çocukken kuvvetli bir din terbiyesi almıştır. Sonra, on beşle yirmi arasında onda bir şüphe hastalığı başlamış; isyanlar, gözyaşları içinde senelerce devam eden bu hastalığı hiçbir şey durduramamış; neticede çocukluğunun muhteşem masalı kat kat gökleri, cennet, cehennemleri, melek ve peygamberleriyle çöküp gitmiştir. Bizim neslin birçok çocuklarının müşterek hikâyesi...” (Gökyüzü, s.46)

Niyazi Berkes de Batılılaşmayı anlatırken dinin olumsuz etki oluşturduğunu ifade ederek bu sürecin dinin göz ardı edilmesiyle gerçekleştirilmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. “Hiçbir toplum din aydınlanmasıyla kalkınmış değildir. Din aydınlanması denecek bir şey olduğu zaman da bu, toplumda kalkınmayı başlatmış

değil, başlamış bir kalkınmanın sonucu olmuştur. Bazı kereler de bu kalkınmayı geciktirmiş, hatta kösteklemiştir.” (Berkes, 2007: 146)

Bu düşüncesi örnek teşkil edecek anlayışı Yakup Kadri’nin *Ankara* adlı romanında görmek mümkündür. Orda da yenileşme taraftarı olan Cumhuriyetin ilk kurucularının daha sonraki süreçte dini istismar eden insanlarla mücadelenin zorunlu olduğu dile getirilmektedir.

“Sarıklılar, hendekten çıkıp onlara doğru geliyorlar. Murat Bey, ümitsiz bir tavırla: “Eyvah, yakalandık;” dedi. “Artık, Meclis’te dillerinden çekmeyeceğim kalmayacaktır.”

Ve sesini daha ziyade yavaşlatarak mırıldandı: “Hanımefendi, bunlar, bizim Meclisin en koyu mutaassıplarındandır. İntihap dairelerinde [seçim bölgelerinde] de öyle bir nüfuzları vardır ki, kimse ses çıkaramıyor, adeta herkese terör yapıyorlar.”

Binbaşı Hakkı Bey, hiç İstifini bozmadı: “Kara terör, kara terör,” diye söylendi. “Bizim düşmanımız yalnız Avrupa değil, bunlar da... Bir gün bunlarla da çarpışmak lazım gelecek...” (Ankara, s.42)

Yakup Kadri’nin *Yaban* adlı romanında da benzer bir çatışmanın var olduğunu görmekteyiz. Şeyh Yusuf karakteri ile Ahmet Celal’in çatışması bu noktada halkın nasıl bir yapı içerisinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Şeyh Yusuf bozulan inanç sisteminin bir temsilcisidir ve Ahmet Celal gibi entelektüel bir insanın halka nüfuz edebilmesine engel teşkil etmektedir.

“Peki, bu adamın şimdiye kadar size ne iyilikleri dokundu? –Çok, beyim. Fakat bu iyiliklerin bir tanesini saymadan, yalnız, esrarlı bir tavırla başını sallıyor. –Yalnız muhtarın karısını iyi edemedi. – Ya Salih Ağa’nın oğlunun kamburunu düzeltebildi mi? ----- -Ya Bekir Çavuş’un kızı Zehra’nın gözlerini açabildi mi? ----- -Ya meczup Memiş’in aklını başına getirebildi mi?” (Yaban, s.63–64)

Şeyhlerin, Türk tarihinde var olan Veli tipinin manevi gücünü kullanma özelliğini bir araç olarak uygulamaları fakat bu manevi güçten yoksun olarak sadece halkı kullanma noktasında etkinliklerini kaybetmeme isteklerinin bir sonucudur. Buna mukabil aydın kesimin akli ön plana çıkaran yapısı maddi dünya ile manevi dünyanın çatışmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada “Aydın tipi manevi güce dayanması bakımından eski veli tipinin devamı sayılabilir. Veli tipinin his ve hayale dayanmasına karşılık, aydın tipi akıldan kuvvet alır.” (Kaplan, 1996: 168) Akıl ile kalbi birleştirmek nihai hedeftir. Şeyh, maneviyatı kullanarak halk üzerinde nüfuz sahibi olmakta; karşısına çıkan Ahmet Celal ise akli ön plana çıkaran yapısıyla modern anlayışı temsil etmektedir. Bu ikisinin mücadelesinden Yaban romanında Ahmet Celal yenik çıkacaktır. Çünkü bozulan inanç sistemi, halkın hurafelere bağlı din anlayışı geliştirmesine sebep olmuş ve halktan kopuk Türk aydını kendi insanına etki edememiştir.

Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece* adlı eserinde bozulan inanç sisteminin sosyal hayat içindeki konumunu ve eserin kahramanı olan Şahin Efendi şahsında Cumhuriyet öncesi ve sonrasının eleştirisini yapmaktadır. Bu eleştiriler sadece 1908–1924 yılları arasındaki dönem değil aynı zamanda günümüze kadar uzanan bir yapıyı anlatmaktadır. “Eserde eskimiş orta çağcı sistemin özünü bilen, onun mantık merkezini yok edip yapısın bozduktan sonra yerine akılcılığı koymak isteyen Şahin Efendi’nin trajik tecrübesinde, modernizme ve akılcılığa dayalı yeni sistemin oluşturulmasının zorlukları vurgulanmaktadır. Reşat Nuri toplumda gerici güçlerle baş etmenin zorluğunu ve şartlarını vurgulamakta, Şahin Efendi’nin gerçekten kopuk idealizminin trajik sonunu göstermektedir. Eğer yepyeni, modern bir Türkiye yaratılacaksa, bu misyonu gerçekleştirecek akılcı, gerçekçi modern ve tarih bilincine sahip dimağların eğitimi öncelikle ele alınmalı ve bu zihniyet yaygınlaştırılmalıdır. Yazar, bu yeniden yapılandırıcı tarih anlayışında, başarısızlığın sebeplerine dikkati çekerken, başarının zamana muhtaç olduğunu önemle ifade etmektedir. Yazar Şahin Efendi’nin trajik tecrübesini onun gerçekten kopuk idealizmine dayarken, yeni nesillerin onun sahip olduğu tarih bilincine sahip, gerçekçi bir eğitimden geçmelerini devrimciliğin esası olarak görmekte ve bunun zamanla gerçekleşeceğine olan umudunu kaybetmemektedir.” (Kantarcıoğlu, 2008: 289)

Şahin Efendi, medreseden yetişmiş ve bununla birlikte yenileşmenin ateşli savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Reşat Nuri, Şahin Efendi'nin şansında Cumhuriyetin önde gelen aydınlarında gördüğü tarih bilinci eksikliğini ifade ederek nasıl bir yöntemin uygulanması hususunda fikirlerini esere yansıtmıştır. Nitekim bir eksiklikle, günümüze kadar uzanan Batılılaşma probleminin temelini teşkil etmiştir. Yakın geçmişle daha yeni yeni 21.yüzyıl başlarında yüzleşmeye çalışan Türk insanının problematiğini o dönemde sezgileriyle ön görmüş ve eserine yansıtmıştır. Açıkçası “Reşat Nuri, yazılanların aksine İslamiyet’e ve teorik olarak medrese sistemine karşı olmamış, aksine bu kurumların, her şeyde olduğu gibi, uygulamada yozlaştığını ve ıslahının mümkün olmadığını vurgulamak istemiştir.” (Kantarcioglu, 2008: 287) Bir toplumu bir arada tutan temel unsurlar; din, dil ve ırk birlikteliğidir. Türk toplumu için de özellikle dinî unsurlar, yüzlerce yıllık yapının getirdiği kalıplaşmış yapılara bürünmüştür. Sosyal hayata yansıyan ve geleneğin içerisine yerleşen dinî değerler özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde bozulmanın temel noktası olmuştur. Reşat Nuri de bu bozulmanın iç dünyasına Yeşil Gece romanıyla nüfuz ederek olanı ve olması gerekenin ipuçlarını vermektedir.

Cumhuriyet idaresi hiçbir zaman dinin karşısında yer almamıştır. Sadece Batılılaşma maceramızda sosyal yapının çürümüş kurumlarına, hastalıklı kollarına neşter atmaktan çekinmemiş ve sağlıklı bir biçimde modernleşmenin gerçekleşmesi için de gerekli adımları atmıştır. “Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece’de tutarlı bir demokratik devrim mesajı geliştiriyor. Demokrasiye en büyük engeli de Anadolu eşrafının çıkarlarıyla bütünleşmiş dinci ve Türkçü ideolojilerde görüyor. Şeri kanunun ilga edildiği bir yılda Yeşil Gece’yi kaleme alan yazarın, dine karşı değil, fakat dinin ilkel biçimlerine ve din istismarına karşı savaşması ve bu kavgaya öncelik vermesi doğaldı.” (Timur, 2002: 85)

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* adlı eserinde, dinî değerlerin kendi içinde ve halk nezdinde bir gelenek haline geldiğini ifade etmektedir. Dinin, olması gereken vazifesini tam anlamıyla yerine getiremediği gerçeğini satır aralarında okumak mümkündür.

“Yusuf’un camiyle, namazla, din ve imamlarla pek alışverişi yoktu. Hele babası, Şahinde’nin tabiriyle “kızıl gâvur”du. Fakat minareden kopup bütün o meydanlardaki insanların yüreklerine bir kanca gibi takılan bu feryat onu kendinden geçirdi. Bu sesle dinin bir alakası yoktu. Böyle olmasa Sarı Hafız da, pek dini bütün olmadığını bildiği ve camide ancak bayramdan bayrama gördüğü Salâhattin Bey için, bu kadar candan haykıramazdı. Burada Allah filan da yoktu; ölen bir insana, ölümü bütün dehşetiyle duyan bir insanın hitabı vardı.”
(Kuyucaklı Yusuf, s.161)

Sabahattin Ali’nin, romanlarındaki kahramanlar, değerler sistemi açısından bir boşluk içindedirler. Bu durum daha çok Doğu-Batı çatışması içinde arada kalan Türk insanının yaşadığı bir boşluktur. Nitekim Ramazan Korkmaz da “*Sabahattin Ali – İnsan ve Eser*” adlı eserinde Sabahattin Ali’nin kahramanları hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kahramanların böylesine ‘hiç’lik zehabına kapılmaları, meşhur Âdem Kasidesi şairi Akif Paşa’yı hatırlatır. Akif Paşa, gerileme sürecine girmiş Osmanlı toplumunun kültür değerleri ile, teknolojik bakımdan büyük bir üstünlük sağlamış olan Batı kültür değerleri arasındaki çatışmayı ruhunda hisseden, yaşayan bir Osmanlı aydınıdır. Bu yüzden ‘hiçlik’ kavramı, Türk Edebiyatında ilk defa onun şahsında felsefe bir derinlik kazanmıştır. Sabahattin Ali’nin romanlarında ise, bu çatışmanın hala devam ettiğini ve bu kültür ikiliğinin hayatın bütün safhalarını kapsayan bir dejenerasyona sebep olduğunu görmekteyiz. Böylesine, hayatı anlamlı kılan bir takım yüksek değerlerin kaybolduğu bir ortamda yetişen insanların, kendilerini ‘boşlukta’ hissetmeleri pek tabiidir.”(Korkmaz, 1997: 263).

İncelemiş olduğumuz romanlarda, Cumhuriyetin kuruluş döneminin öncesi anlatılırken dini öğelerin olumsuzlandığı görülmektedir. Batılılaşma karşıtı olarak görülen inanç sistemi, hurafelerle bozulan yapısıyla ön plandadır. Bu duruma ayrıca dinin gelişmeye karşı olduğu düşüncesi de eklenince bu durum daha somut olarak göze çarpmaktadır.

Hocaların, medreselerin Osmanlı’nın geleneksel yaşam tarzını sürdüren ve sürdürmek isteyen anlayışı karşısında, toplumun bir mücadele içine girmesi zaten kaçınılmazdır. Romanlarda da ahlaki açıdan çökmüş bu hoca tiplerine sıklıkla yer verilmiştir. Ayrıca, Batıl değerleri benimseyen aydınlar da materyalist düşünce sistemi

gereğince aklın ön plana çıkarılıp dinin reddedilmesi; inançsız, değersiz bireyleri ortaya çıkarmıştır ki bu durum ve insanlar da sıklıkla eleştirilmiştir.

Bu dönemin savunulan görüşü hurafelerden arındırılmış bir din anlayışıyla Batılılaşabileceği düşüncesidir. Nitekim Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu devrimlerde de aynı görüş ve düşüncenin yer aldığını görmek mümkündür. Günümüzde hala inanç sistemi sosyal ve siyasî hayat içinde sorgulanmaktaysa bunun temelini Cumhuriyetin kuruluş döneminde aramak gerekmektedir. Doğru değerlendirildiği takdirde yarınlarmıza da ışık tutmak mümkün olacaktır.

1.2.3. Geçmişe yergi

Cumhuriyet ile birlikte yaklaşık iki yüz yıllık Batılılaşma çabası nihai noktaya ulaşmış ve köklü reformlarla son nokta konulmuştur. Bundan sonraki süreç, yeni ilkeler doğrultusunda toplumun topyekûn kalkınma sürecidir. Temeller atılmış ve yeni ideoloji doğrultusunda yetiyecek gençlerin ülkeyi bir adım öne götürmesi planlanmıştır.

Bütün bunlar yapılırken her yeni ideolojinin ayakta kalabilmesi için kendisinden önce yapılanları reddetmesi veyahut eleştirmesi kaçınılmazdır. Osmanlı'nın çok uluslu yapısından milli bir devlete dönüşen Türkiye Cumhuriyeti idari anlayışından, toplumsal hayattaki dönüşüme paralel olarak iç hesaplaşma sürecini yaşamış ve geçmişe dönük eleştirel bir bakış açısı takınmıştır.

Cumhuriyeti kuran aydın ideolojisi vermiş olduğu eserleriyle de bu mücadeleye destek olmuşlardır. Tezimize merkez aldığımız roman dünyası içerisinde de yukarıda bahsettiğimiz eleştirel bakış açısı etkilidir. Eserlerin içeriğine baktığımızda, Osmanlının çürümüş idari yapısının yanı sıra sosyal hayat içerisindeki ikili yapı resmedilmiş ve Osmanlıyı temsil eden karakterlerin şahsında geçmişe yergide bulunulmuştur. Bu kapsamda eskiyi yani Osmanlı'nın yaşam tarzını sürdüren karakterler olumsuzlanırken; Batıyı benimseyen ve modern hayatı kendisine yaşam biçimi olarak alan karakterler yüceltilmiştir. Bu karakterize edilen iki tipin haricinde eski ile yeni arasında ikilemi yaşayan tipler ağırlıklı olarak komik unsurlarıyla ön plana çıkarılarak hicvedilmiştir.

“Doktor Haldun, Tevfik Hoca’ya haykırıyordu: “Molla! On dört asır uyudun, artık yeter; uyan! Uyan!” Tevfik Hoca gözlerini nazlı nazlı açtı. Uykuyu Haldun’un lafından daha ehemmiyetli bularak gene daldı. Haldun, Dağıstanlı Hoca’ya kızmış, uyuyan Tevfik Hoca’yı azarlıyordu.

“Padişah Buharî’yi yaktıysa ne çıkar? Yakar a!... Her yer zaten yangın yeri! Ben olsam hamamları değil, fırınları da din kitaplarıyla ısıtırdım. Herif memleketi yakıyor, bir şey demiyorsun. Şarkî Rumeli’yi veriyor, Mısır’ı veriyor, Bosna’yı, Hersek’i veriyor. On padişahın aldığı bir padişah verdi; aldırıyor, uyuyorsun. Hoca! Hoca! Fennin çelik dişi dinin çürük kafasını delik deşik etti, Sinan kalfanın kubbesi altında Allah’ı arayan bir sen kaldın, bir de Kör hafız! Asır, tek din, tek mabet asrı! Benim Allah’ım ne senin Allah’ındır., ne mahalle imamınunki!... Benim kubbemin kandillerini kozmoğrafya yakar, seninkini evkaf kayyumu!...” (Üç İstanbul, s.103)

Türk insanının bilim ve teknolojik sahada gerilemiş olmasına sebep din olarak gösterilmekte ve bu durum eleştirilmektedir. Türklerin İslamiyet’i seçmelerinden itibaren bir uyku sürecine girdiğini düşünen Mithat Cemal “fennin çelik dişi, dinin çürük kafasını delik deşik etti” ifadesiyle de dinin, modernleşme sürecini baltalayan bir işlev gördüğünü fakat nihayetinde bilimin taassubu yendiği gerçeğine vurgu yapmaktadır.

Kurtuluş Savaşı mücadele sürecinde de genel olarak romanlarda dini karakterlerin; hoca, âlim vb. olumsuzlandığı görülmektedir. Osmanlı’nın gerileme ve çöküşüne sebep dini öğelerin olduğu tespitinden hareketle olumsuzlanan bu karakterler günümüze kadar aynı özellikleri ile edebiyat, sinema vb. sahalarda yansıtılmıştır.

“Aynı zamanda da Cuma namazından sonra Hacı Fettah Efendi halkı meydanda toplamış, yüksek sesle Kuvayı Milliye aleyhine vaaz ediyordu: Bıyiksızları, gâvurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukaddesatı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Onları istemeyiniz! Ey ahali onların kanı kâfirlerin kanı gibi helaldir.” (Vurun Kahpeye, s.20)

Batılı olma, Batılılaşma çabalarının yapıldığı Cumhuriyetin ilk dönemlerinde sosyal hayat içerisinde güç, dinî önderlerin elinde bulunmaktadır. Ve Batılılaşma çabası daha ilk etapta din ile çatışmaktadır. Aklı ve bilimi ön plana alan modernleşme taraftarları dini öğeleri hayatın içinden kesip atmak istemişler. Fakat yüzlerce yılın gelenekleştirdiği değer yargılarını bir çırpıda kesip atmak kolay olmamıştır. Bu süreç içerisinde sadece Avrupa devletleri ile yapılan savaş yeterli olmayacak, asıl savaşı ülkenin kendi iç dinamikleri arasında olacaktır. Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında bu mücadelenin nasıl gerçekleştiği gösterilmektedir.

“Sarıklılar, hendekten çıkıp onlara doğru geliyorlar. Murat Bey, ümitsiz bir tavırla: “Eyvah, yakalandık;” dedi. “Artık, Meclis’te dillerinden çekmeyeceğim kalmayacaktır.” Ve sesini daha ziyade yavaşlatarak mırıldandı: “Hanımefendi, bunlar, bizim Meclisin en koyu mutaassıplarındandır. İntihap dairelerinde [seçim bölgelerinde] de öyle bir nüfuzları vardır ki, kimse ses çıkaramıyor, adeta herkese terör yapıyorlar.”

Binbaşı Hakkı Bey, hiç İstifini bozmadı: “Kara terör, kara terör,” diye söylendi. “Bizim düşmanımız yalnız Avrupa değil, bunlar da... Bir gün bunlarla da çarpışmak lazım gelecek...” (Ankara, s.42)

Cumhuriyetin ilanı sonrası yapılan devrimlerle birlikte geri kalmışlığın önemli unsurlarından biri olarak görülen dini unsurlar; Hilafetin kaldırılması, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile birlikte sorun giderilmeye çalışılmıştır. Böylelikle modernleşmenin önü açılmış ve Batılı, çağdaş değerler Cumhuriyetin misyonunu üstlenen bireyler tarafından insanlara ulaştırılmaya çalışılmıştır. *Yeşil Gece*'nin Şahin Efendi adlı karakteri işte bu misyona sahip bir bireydir.

“-Muallim “Nasıl oldu Şahin Efendi?” diye sordu. Eski medreseli, gülümseyerek cevap verdi: Duanız berekâtiyle istediğimden âlâ bir yere gidiyorum. İzmir’deki Sarıova’ya. Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı... Hasan Cemal’i tayin etmişlerdi. Kabul etmedi. Mamafihi, çok isabet oldu. Hasan Cemal ateşli bir inkılâpçıdır. Fakat softalarla uğraşabilir. Talih yardım ederse, yakında Sarıova Belediyesi’ni bazı fuzuli masraflara sokacağım.

Ne gibi? Şahin Efendi, büyük bir sır söyler gibi ağzını muallimin kulağına yaklaştırdı: Sokaklarda türbe kandillerini söndürteceğim. Belediye, onların yerine fener yaktırmak mecburiyetinde kalacak. Mamafih, buna mukabil ahali de mühim bir masraftan kurtulacak.

!!!???

Sekiz, on yaşında sümüklülere satın aldıkları sarık masrafından.” (Yeşil Gece, s.14)

Osmanlının son dönemlerinde var olan ve daha sonra Cumhuriyetin kurulmasında da etkin bir şekilde rol alacak olan inkılâpçı gençler gittikleri yörelerde taassupla mücadele edeceklerdir. Ve daha sonra kurulacak olan Cumhuriyete zemin hazırlayacaklardır.

“Balkan Muharebesi sıralarında idi, hocaların, hacıların gene azgınlıkları üzerlerinde idi, ortaya gene bir din, şeriat meselesi çıkarmışlar, kısa, dar giyenlerin çarşaflarını kesiyorlar, parçalıyorlardı.” Çöl Güneşi daimi kahkahalarının arasında: “Sahi neydi o maskaralıklar? Gözüümün önüne geldi, şimdi. Fakat öyle uzak bir mazi ki, artık bir masal gibi geliyor, al bakalım, Zehra bir sigara daha, o güzel çocukluk günlerinin şerefine!” (Çöl Güneşi, s.125)

Cumhuriyetin ilanı sonrası değişen sosyal hayat içerisinde modernleşme sürecini daha keskin çizgilerle yaşayan Türk insanı için dinî taassubun yaşandığı o günler çok gerilerde kalmıştır. Yeni sürece çabuk adapte olan insanımız için mazide yaşanmış bu süreç artık bir masaldır. *Hüküm Gecesi, Eşkıya İnde, Yeşil Gece, Üç İstanbul* vb. eserlerde bu durumun örneklerini görmek mümkündür.

“Kurtuluş Savaşı sonrasında edebiyattan beklenen bir anlamda milletle özdeşleşmeyi sağlaması ve toplumsal davranış kalıplarının belirlenmesine yardımcı olmasıydı. Böylece edebiyat kültürel kimliklerin inşa edilmesinde çeşitli toplum mühendisliği amaçlarına hizmet edecekti.” (Çeri, 2003: 74) İncelediğimiz 1923-40 yılları arası yayımlanmış romanlarda geçmişe yergi ağırlıklı oranda Abdülhamit’i ve dönemi içinde istibdat rejimini kapsamaktadır. Bu yergi ile birlikte yeni bir kültürel kimliğin oluşturulabilmesi hedeflenmektedir.

“Ben ona, ‘Bizi ilmin ışığından niye yoksun ettin?’ diyorum. Abdülhamit, hiçbir müstebidin aklına gelmeyen bir alçaklıkla, yalnız kendi zamanına değil, yarına da hükmetmeye kalmıştır. On Dördüncü Louis gibi, ‘Benden sonra tufan! dememiştir; ‘Benden sonra millet yine düşünmesin, bilmesin, görmesin. Cahil, sersem, kör ve budala kılsın!’ demiştir. Onun için memleketin bütün kapılarını her türlü aydınlığa karşı sımsıkı kapatmıştır. Dününüz, biraz önce sahnede gördüğümüz o maskaralar Abdülhamit gecesinin karanlığından fırlamış yarasalar değil midir?” (Hüküm Gecesi, s.179)

Abdülhamit’in baskıcı bir yönetim politikası izlemesi ve dönemin aydınları üzerinde korku ve sürgüne dayalı sansürcü yapısı nedeniyle eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Bu baskıcı zihniyet, Abdülhamit sonrası dönemlerde yazarlar tarafında yayınlanan romanlarda bile Abdülhamit döneminin sosyal ve idari hayatı sık sık zikredilmiş ve eleştirilmiştir.

“-Öyle ya... Abdülhamit devrinde ve ondan sonraki Meşrutiyet ve Harb-i Umumi yıllarında öyle eşkıyalıklar oldu ki, kapanın elinde kaldı. Ne vurulabiliyseye bankalara, gelirse bankalara, gelirlere yatırıldı. Kendi adlarına meşru servet olarak yazıldı. Savaştan birkaç yıl önce açlıktan nefesleri kokan herifler, milyonlarla oynadılar. Ticarethaneler açtılar. Sedefli, fildişili, yaldızlı, elektrikli salonları; son model otomobilleriyle halkın gözlerini kamaştırdılar. Ta Abdülhamit zamanından beri Beyoğlu’nun, Şişli’nin en değerli yerlerindeki sekiz on katlı mermer apartmanların yapılarındaki sırları, yaptıkları masrafların içyüzlerini sana anlatsam!... Üzerindeki birkaç altın saati maldan sayarak, Kıyıcı’yı onlarla tartıp ölçmeye kalktığına sıkılırsın. Haydut Süleyman, belki on kişi öldürmüştür. Gelgelelim şehir eşkıyası bir yurda, bir ulusa kıydılar. Hem Süleyman, haydut adını almış dağa çıkmış. Ötekiler Babıali’de, Maliyede, Düyun-u Umumiye’de oturdular. Bakan oldular. Kanunlarımızla, ulusal varlığımızla oynadılar. Kıyıcı ile aralarındaki en gözüken meslek benzerliği şudur: Sırası gelince davalarını, kendilerini savunurken zehirli mantıkları var. Yüzsüzdürler; gerçeği örtmekteki atakları sonsuzdur. Bütün bilgisizliklerine, haksızlıklarına, kötü yönetmelerine sosyal birer değer vermeye, birer mazeret bulmaya uğraşırlardı. İstibdat devrinde, Meşrutiyet’te bir kolpasına getirip bakan oluvererek, milletvekili yetkisine bürünerek ne vurgunlar vuruldu... Ne

büyük zenginlikler elde edildi. Burada, Avrupa'da yedikleri kadar yediler, içtiler. Kimsenin kendilerinden bir hesap sordukları da görülmedi.” (Eşkîya İninde, s.49)

Dönemin hem korku ve şiddet içeren yapısı hem de haksız kazanç sağlayanların bu dönemde önü alınmaz bir şekilde artması, aydınların şiddetli eleştirilerine hedef olmuştur. Abdülhamit dönemi sonrasında da önceki süreçte yaşananlardan hesap sorulmaması aydınlar tarafından sorgulanmıştır. Ancak Cumhuriyet idaresiyle birlikte bir hesaplama dönemi başlamış ve geçmişe yergi devreye girmiştir.

“Müderreslerin arasında gerçi kendi yağlarıyla kavrulan mütevazı adamlar da vardı. Fakat zaman çok nazikti. Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleriydi. Adamcağız, gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade ulema arkadaşlarının bir tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açamazlardı” (Yeşil Gece, s.31)

Roman dünyası içerisinde Abdülhamit döneminin jurnalcı yapısı insanlar arasında bu tehdit unsuru olarak yer almış ve konuşması gereken aydın kesim susturulmuştur. Bu durum sadece aydınlar için geçerli değildir. Halkın içinde de her an jurnallenmek korkusu bulunduğu toplumsal hayatı da olumsuz etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kaleme alınan romanlarda özellikle Abdülhamit dönemi ön plana çıkarılmış ve böylelikle Cumhuriyetin getirdiği hak ve özgürlükler vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu dolaylı övgü yazar ve okuyucu kitlesi üzerinde Cumhuriyetin getirdiklerinin bir kez daha önemsenmesini sağlamış ve halkın yeni devletin ideolojik cephesine katkıda bulunmak için mücadeleye dört elle sarılmasını sağlamıştır.

“Her yere Alman filosuyla gitmişti; bunu anlattıktan sonra, “Avrupa, İngiltere’dir” diyordu. Paris’te yaptırdığı elbiselerini Londra’da giymeye utanmıştı. İstanbul’a kahkahalarla gülüyor; tahta saraylarla, kadife salonlarla, servetlerini parmaklarında, göbeklerinde taşıyan adamlarla eğleniyordu. Bir Londra’daki büyük ailelerin sadeliğine bakıyordu; Bir de “bizimkilerin” iptidai bıyıklarına, ağdalı seslerine, suratlarını bir tek çizgiyle beygirleştiren azametlerine.” (Üç İstanbul, s.28)

Osmanlı sadece Abdülhamit dönemiyle eleştirilmemiştir. Mimarisi, yaşam tarzı, kısaca Batılılaşma çabası içinde kültürel farklılaşmanın verdiği uyumsuzluklarda eleştirilmiştir. Bu uyumsuzluklar sonucunda Batılılaşmayı yanlış anlayan yahut sadece taklit noktasında kalan “züppe” tipleri de beraberinde ortaya çıkarmıştır.

“Bu büyük muharrir ve mütefekkirle çok kere beraber gezen, beraber için ve beraber düşünen, fakat aynı zamanda arkadaşının her fikrine, her sözüne itiraz etmeyi kendisine vazife addeden şair Emin Kâmil iş güç sahibi olmayan bir mirasyediydi. Ömrünün büyük bir kısmını babasının Yeşilköy civarındaki çiftliğinde oturup avlanmak, köpek beslemek ve senede birkaç derin manalı şiir yazarak edebiyat meraklılarını mesut etmekle geçiriyordu. Başka işi olmadığı için son senelerde Budizm’e merak sardırılmış, saçlarını kökünden kestirip çitlikte yalınayak dolaşarak Nirvana’ya varmak istemiş, sonra bundan vazgeçerek birkaç aydan beri Çinli Laotse’nin hayranı olmuştu. Elinde Çin felsefesine dair Fransızca kitaplarla dolaşıyor, hayatı ve insanları bunlara göre izah etmeye çalışıyordu. Zeki ve duygulu tarafı olduğu halde arkadaşları arasında pek ciddiye alınmamasından müteessirdi ve bunun acısını etrafını mağrur bir istihfaf ile süzerek çıkarmaya çalışıyordu.” (İçimizdeki Şeytan, s.50)

Zihinsel anlamda boşluk içerisinde olan “züppe” diye adlandırabileceğimiz bu tipler, kendi kültüründen uzaklaşırken farklı medeniyetlerin etkisi altında kalmış ve bu etkileşim sonucunda ortaya karmakarışık bir ruh ve yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bu durum yazarlar tarafından eleştirilmekte ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni insan tipinin böyle olmaması gerektiği hususunda bu karakterler sürekli olumsuzlanmaktadır.

“Nihayet, Behiç Bey, sözlerini tedviç etmek ister gibi, amcamın fikrine muhalefet için hiddet ve tehevürle dedi ki:

- Başka milletlere benzemek için neyimiz var? Bir edebiyatımız mı? Bir sanatımız, bir ticaretimiz, bir zanaatımız mı var; bir siyasetimiz, bir idaremiz var mı? İlim ve fen âleminde bir keşifte mi bulunduk? Altı yüz bu kadar senedir ne keşfettik? Daha doğrusu, başkalarının keşiflerini taklit edeceğiz diye, bozmaktan başka ne yaptık?” (Genç Kız Kalbi, s.55)

Taklitçi bir anlayışla her alanda Batılılaşıldığına inanan aydınlarımız içinde gerçekleri gören ve var olanın yıkılıp yerine farklı bir modelin alınmasının yapay kaldığını belirten entelektüellerimiz de mevcuttur. Bu noktada geçmişle moderniteyi birbirinde bağlayacak olan dönemin aydınlarının başarısızlığı olduğu gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde Ali Rıza Bey'in şahsında bir durum anlatılmıştır. "Ali Rıza Bey, bütün bu olumlu niteliklerine rağmen, Naim Efendi gibi, kendisini saygı değer yapan bu değerleri gelecek nesillere aktarmak için gerekli olan irade gücünü ve dinamizmini kaybetmiştir, atalet içindedir. Ali Rıza Bey, Cumhuriyet devrinin yeni nesline imparatorluğu asırlarca ayakta tutmuş olan bu yüce değerleri öğretemeyecek kadar genç kuşağın gerçeklerine yabancısıdır. Ali Rıza Bey, kültürde değişme olgusunu gerçekleştirmek için, bir topluma hayat verecek olan manevî değerleri genç kuşakta bilinçlendiremez, bu manevî değerlerle kabul edilen batı medeniyet dairesinin getirdiği maddî değerler arasında denge kuramaz. Sonuç, ailenin ve imparatorluğun çöküşü olduğu kadar, Cumhuriyet devrinin de çöküşü olabilir." (Kantarcıoğlu, 2004: 66)

Romanlarda işlenen bu geçmişe yergi, ağırlıklı olarak dini öğelerin modernleşmeye engel teşkil ettiği düşüncesinin yanı sıra, Abdülhamit'in baskı politikası ve yanlış anlaşılan Batılılaşma anlayışı çerçevesinde taklidî hayatların yaşanması ön plana çıkmaktadır. Gerçek anlamda modernitenin var olabilmesinin teknik alt yapısı Cumhuriyetle birlikte gerçekleşeceği düşünülmüş ve gelenekleriyle moderniteyi birbirine eklemleyebilen bireylerin engel teşkil eden unsurlardan arındıkları takdirde Türk milletini yarınlara taşıyacağı kanaati bulunmaktadır.

1.2.4. Kimlik bunalımı

Osmanlı'nın Batı karşısında geri kalmışlığını fark edip, kabullenme sürecinden sonra başlayan Batılılaşma maceramız, kendi kültürel mirasını reddedip Avrupa'ya yönelmeyle birlikte farklı bir mecraa akmaya başlamıştır. Bu durum aslında, Batılı gibi olma, yeniden güçlenip geçmişteki güzel günlere dönme isteğinin bir sonucudur. Askerî, ekonomik ve siyasî alanda başlayan değişim beraberinde yaşanmakta olan hayatı etkileyerek kültürel alanda çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Kültürde meydana gelen ikizleşme toplumun temel yapı taşlarını yerinden oynatmış, toplumdaki bireylerin ruh dünyasında arada kalmışlık meydana getirmiştir. Adeta arafta yaşayan ilk

dönem Batılılaşma sevdasındaki Türk insanı ruhundaki bu karmaşayı sosyal hayatına yansıtmış ve ortaya garip bir terkip çıkmıştır.

“Radikal bir kültür değişimi zorlamasıyla karşılaşan toplumlarda bir “kimlik bunalımı” kaçınılmaz olmuştur. Bunu “ikiyüzlülük” olarak yorumlamak mutlaka gerekmez. Böyle bir toplumsal rolü üstlenmek durumunda kalanların psikolojik bakımdan böyle bir durumla karşılaşmaları doğaldır. Şüphesiz ki hızla değişen bütün toplumlarda yenilikten yana olanlarla beraber eskiye tutunanlar vardır. Bu durum yer yer çatışma halini alabilse de değişimin doğal bir sonucu olmuştur.” (Özer, 2005: 24) Batılılaşmanın öncüsü olan dönemin insanları psikolojik açıdan karmaşık bir mizaç sergilemişlerdir ve bu çok doğaldır. Sonraki nesiller tüm bu değişimleri içselleştirerek kendi kimliklerine işlemişlerdir.

“Gelişmekte olan toplumların tarihini kimlik ve modernlik arasındaki paradoksal bir arayış belirlemektedir. Gelenekle modernlik arasında kalış sürekli bir gerginlik hali yaratmaktadır. Bir tarafta gelenekler modernliğe engel teşkil ettiği gerekçesiyle göz ardı edilerek kendiliğinden ya da müdahale yoluyla yok edilmekte, modernliğin etkisi gelenekler üzerinde dönüştürücü işlevini yerine getirememekte, değişimin dinamik kaynakları olarak yeniden yorumlanıp dönüştürülerek modernliğin içine taşınamamakta; diğer tarafta da modernliğin kimlik kaybına ve yabancılaşmaya neden olduğu düşünülerek geleneklere sınıksız bağlanılmakta, değişim rüzgârının içeri girmesine engel olmak için kapılar sonuna kadar kapatılmaktadır.” (Ceylan, 2002: 66)

İlk dönemlerde ortaya çıkan bu kimlik bunalımı iki medeniyetin çatışmasının bir sonucudur. Öyle ki sosyal hayat içinde insanlar hem Doğu hem Batı medeniyetinin özelliklerini bir arada sergileyerek ruh dünyalarında açılan onulmaz yaralarını da gündelik hayatlarına yansıtmışlardır. Batılı olma isteğindeki genç nesil, büyükleri ile birlikte yer sofrasında yemeğini yerken, öte tarafta tiyatro, opera gibi sosyal faaliyetlerin de içinde yer almaktadırlar.

Öncü konumdaki insanların en önemli özellikleri, devletin üst düzey bürokratları arasında yer almalarıdır. Zaten Batılı gibi olma sevdası da yine devletin en üst düzey kademesinden başlayıp halka ulaşan yapısı içinde biraz da zorlamayla gerçekleşmiştir. Yukarıdan aşağıya doğru inen bu hiyerarşik yapı, beraberinde aydın-halk kopukluğunu

ve yabancılaşmasını meydana getirmiştir ki ilerleyen süreçte bu durum en büyük problemlerimizden biri olmuştur.

“İki dönem için de, bir aydın millet yabancılaşması söz konusudur. Bu durum, yakın tarihimizdeki en büyük problemimizdir. Milletin gerçeklerinden, milletin içinde bulunduğu durumdan; onun problemlerinden haber olmayan aydınımız, kendi görüş ve tespitleri doğrultusunda; halka rağmen, halk için; çözümler üretmeye çalışmıştır. Batıyı kendisinin gördüğü gibi uygulamaya çalışmış ve bu da milletle aydın arasında bir ikilik, bir yabancılaşma doğmasına sebep olmuştur. Sonuçta, ülkenin dâhilinde iki farklı yaşayış, iki farklı kültür anlayışı doğurmuştur. Milletin sahip olduğu yaşayış ve aydın zümrenin sahip olduğu yaşayış. Bu iki farklı kabul, beraberinde çatışmayı, birbirini beğenmemeyi de getirmiştir. Aydına göre, millet geri, bütün gelişmelere kapalı ve cahilken; millete göre aydın, kendini beğenmiş, şımarık bir insan tipidir. Hal böyle olunca, milletlerin ilerlemesinde lokomotif vazifesi gören aydın ve ilim adamına duyulması gereken itimat kavramı millet nezdinde yok olmuş ve sonuçta, millet adına yapılanlardan doğru olanlar bile şüpheyle karşılanmıştır. Şahsî kanaatim odur ki, Batılılaşma fikrinin Türk Milletine verdiği en büyük zarar bu olmuştur. Yani; “aydın millet yabancılaşması.” (Şengül, 2008: 172) İlave olarak Batılılaşma sevdasındaki aydının bunu bir yaşam biçimi olarak algılayıp gündelik hayatında uygulaması halktan tepki alırken, halkın bu kavrama karşı refleks olarak ön yargı kazanmasına da sebep olmuştur. Sonraki süreçte gerçekleştirilmek istenen akılcı, modern hedeflere ulaşmada da halk, yanlarında değil karşılarında olmuştur.

Osmanlı’dan Cumhuriyet sürecine geçişin hayli sancılı gerçekleşmesi bu ikiliği daha çok perçinlemiştir. Bir tarafta Osmanlı ve İstanbul hayatı; öte tarafta Türkiye Cumhuriyeti ve Ankara... “Cumhuriyet’in resmi kültürü ve ideolojisi, Ankara kaynaklı ülkeye yayılırken, İstanbul bir tarafta Batılı yaşamı, diğer yandan Osmanlı ülkeye yayılırken, İstanbul bir tarafta Batılı yaşamı, diğer yandan Osmanlı kültür ve geleneğini bünyesinde yaşıtıyordu. Yeni tarz eğlence ve sosyal mekânlar sinemalar, kafeşantanlar, pastaneler, arlar, restoranların yanında alaturka saz birlikte görülmekteydi. İstanbul; gelenekleri, düşünce hayatı, eğlence ve kültürel faaliyetleriyle Osmanlı ile yeni rejimin kaynaştığı bir mekân haline dönüşmüştür.” (Özer, 2005: 102) Cumhuriyet ve Osmanlı, bünyelerinde vücut bulan bu habis ruhlu ikizleşmeyi içselleştirip kendi genetik

şifrelerinde var olan kodlarla birleştirmeyi hedeflemiş, bu çaba içerisinde Osmanlı Devleti batarken Cumhuriyet bocalama süreci yaşamıştır.

Peyami Safa, eserlerinde Doğu-Batı ikilemini, çatışmasını, ayrışmasını en çok işleyen yazarlarımızdandır. Peyami Safa'nın dışında Türk insanının ruh dünyasındaki ikilemi ve bocalama sürecini Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mithat Cemal, Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adıvar başta olmak üzere eserlerini incelediğimiz diğer yazarların romanlarında da görmek mümkündür. Yakup Kadri'nin *Ankara* romanı özellikle Cumhuriyet döneminde kimlik bunalımı yaşayan bireylerin içine düştükleri durumu tasvir etmeleri açısından önemlidir. Dönemin şahidi olan yazarlarımızdan Halide Edip Adıvar'ın *Kalp Ağrısı*, *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanlarında da bu durum dikkat çekmektedir. Peyami Safa'nın *Bir Tereddüdün Romanı* adlı eserinde de Doğu-Batı ikilemine işaret etmektedir.

“İçtimaî köklerinden kopunca mevhum ferdî şahsiyetimizin bir anda nasıl kuruyuverdiğini, soluverdiğini görüyorum. Yalnız içtimaî değil, aynı zamanda beşerî, mistik ve ilahî bağları da çözülen insanın bu perişanlığı bana ibret, merhamet, nefret ve dehşet veriyor. İçimizde sıraya dizilen sayısız benliklerimiz ipi konmuş bir tespih gibi nasıl dağılıveriyorlar.” (Bir Tereddüdün Romanı, s.195) Doğu-Batı ikilemi arasında kalmış ve yönünü Batıya çevirmek isterken Doğulu olmaktan kurtulamamış Türk insanı için kendi değerlerinden uzaklaşmak, dağılmanın da habercisidir. Özellikle insan özelinde aile kurumu ve cemiyet üzerindeki sarsıcı etkisi, sonraki süreçte kendisini daha belirgin bir şekilde hissettirmiştir.

İncelediğimiz romanlarda Doğu-Batı çatışmasını yaşayan kahramanların arada kalmışlığı beraberinde kimlik bunalımını getirmiş ve ortaya davranışlarıyla, konuşmalarıyla, giyimleriyle ne bize benzeyen ne de başkası olabilen garip bir terkip ortaya çıkmıştır. Hüseyin Rahmi'nin *Şeytan İş*i, Peyami Safa'nın *Şimşek*, Memduh Şevket'in *Miras*, Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* ve incelediğimiz diğer romanlarda da bu tip karakterler sıklıkla işlenmektedir. *“Kızın “Bonjur ekselans” iltifat dolu hitabıyla verdiği hafif bir baş selamına mukabil Amca Bey yerlere kadar eğilip derin bir “reverans” yapar, aldığı o acayip vaziyette başının büsbütün kaybolup yalnız kamburunun meydanda kaldığından hiç haberi olmazdı.”* (Şeytan İş, s.60) Modern

olabilmenin temel kuralı Batılı insanlar gibi davranış sergileme biçiminde şekil aldığından selamlamalarımız bile onlara öykünerek yapılmaktadır.

“Nevres: “*Sen adamakıllı bunamışsın. Hoca o zaman Arabistan’da gazino var mıydı? Baloda göbek atılmaz. O senin bildiğin yalelli, terelelli, çiftetelli havaları. Gerdan kırma, göz süzme, göbek atma oyunlar, o rezaletler çoktan ortadan kalktı. Baloda dans edilir. Fokstrot, çarliston, simi...* ” (Şeytan İş, s.189) Batılı eğlence hayatını uygulamak isteyen insanımız kendi geleneksel eğlence tarzını bu ortama yansıtmaya kalktığı anda ortaya garip bir durum çıkmaktadır. Batıyı örnek alan aydın kesimlerce bu tarz insanlar küçümsenmekte ve zaman zaman aşağılanmaktadır da.

“*Pervin şahsiyetini bulmamış kadındır yahut onun şahsiyeti, şahsiyetsizliktir. İlk nişanlısı doktor, ona “isterik” teşhisini koymuş. Bence asabiyecilerin vaktiyle sık sık söyledikleri bu kelimenin de sabit bir medlûlü olmadığı için doktorun teşhisini olduğu gibi kabul edemeyeceğim. Fakat Pervin, amiyane mânâsiyle bir sinirli kadın gibi, henüz ruhî muvazenesini bulmamış ve bir şahsiyet sahibi olmamıştır. Bir taraftan kadın olduğu için hayalperverdir. Müfid’e bağlıdır; öte taraftan erkekleşmiş, fettan, pişkin bir kadın zümresi içinde yetiştiği için şuhuttur. Bunun için, kendisi de, birbirine zıt iki temayülün arasında bocalayarak şaşırıyor ve bu kararsızlığın ıstırabını çekiyor. Henüz yirmi beş yaşına gelmediği için ruhu, teşekkül halindedir. Belki beş altı sene sonra bu iki temayülden birine girecek ve şahsiyeti takarrür edecektir. Müfid onu kendisine, sen onu kendine çekmek istiyorsunuz. Pervin’in hanginize meyyal olduğunu ve hanginizin ona fazla tesir edeceğinizi görmek için mücadelenizin sonunu beklemek lâzımdır. Benim büyük bir merakla beklediğim budur.*” (Şimşek, s.74)

Peyami Safa’nın *Şimşek* adlı romanında yer alan Pervin karakteri, kişiliğini kaybetmiş, Türk toplumuyla özdeş bir karakterdir. Sacid ve Müfid karakterlerinin temsil ettikleri Doğu ve Batı medeniyeti karşısında kararsızlık yaşamakta ve ikisinin terkiğini arzu etmektedir. İlerleyen süreçle birlikte şahsiyetini kazanacak olan Pervin, tıpkı değişim içindeki Türk toplumu gibi bir kimlik bunalımı yaşamakta, kendi iç dünyasındaki kararsızlığı davranışlarına, psikolojisinin bozukluğuna yansıtmaktadır.

Roman yazarları, kimlik bunalımı içinde olan Türk insanının yaşadığı problemleri eserlerinde farklı noktaları öne çıkararak anlatmaktadırlar. Memduh Şevket Esendal, *Miras* adlı eserinde yer alan karakterinin Fransızca konuşmak ve bir Fransız gibi yaşama gayretini dile getirmektedir. “*Odacı ile maaşını aldırıyor, ömrünü Çekmece’de, avcılar içinde, gölde, istasyon büfelerinde geçiriyor, pipo kullanıyor, bira içiyor, köpeklerine Fransızca bağıyor ve bir taraftan Hariciye memurlarından olmak, diğer taraftan da avda ecnebi arkadaşlarla ülfet etmek dolayısıyla, yavaş yavaş Fransızlaşmak heveslerini duyuyordu.*” (Miras, s.81) Kendi kimliğinden kopmaya başlamış ve Fransız gibi konuşmak, Fransız gibi yaşama isteği içerisinde olan Türk insanının yaşamakta olduğu bunalımın bir göstergesidir.

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* adlı eserinde Adnan karakterinin yaşadığı ruhsal macera ile Türk aydınının geçirdiği değişim süreci anlatılmaktadır: “Yaşadığı ruhsal değişim süresi sonunda, yazarın norm karakterlerle ifade ettiği ideal değerlerden uzaklaşıp yozlaşan Adnan ile anlatıcı arasındaki kinaye mesafesi gittikçe büyümektedir. Böylece yazar, romanda ilgi merkezi olarak kullandığı Adnan’da kendi devletini yıkan Türk aydınını görmüş ve bu mesajını geleneksel sembolizm kullanarak hikâyenin tabii akışı içinde gerçekleştirmiştir.” (Kantarcıoğlu, 2004: 41) Türk aydınının bilinçli bir şekilde yöneldiği Batı medeniyetinin değerlerini benimseme süreci beraberinde kendi değerlerini ötelemeyi getirmiş ve devlet ile birlikte bir kültürün çözülüş ve yıkılış sürecinin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Sevim Kantarcıoğlu, *Üç İstanbul* adlı eserle ilgili yapmış olduğu değerlendirmede, Adnan karakterinin ruhunda yer alan kargaşayı yoğun bir şekilde yaşayan, kendisini aşamamış, dönemin şartları içinde adeta bir oyuncak haline gelmiş Türk aydınının profilinin çizildiğini ifade etmektedir.

Cumhuriyet’in ilk dönemlerini en iyi yansıtan eser Yakup Kadri’nin *Ankara* adlı romanıdır. Bu romanla birlikte Ankara insanının nasıl bir değişim geçirdiğini ve nasıl bir yapıda olduğunu doğru bir şekilde tespit etmek mümkündür.

“*Hele, bu modern, bu alafranga eğlence gecelerinin ertesi, Selma Hanım, kendi içinin bu yeni ağaran manzarasını daha keskin bir vuzuh ile görebiliyordu. Bu vuzuh, ona, gene böyle bir suarede, Hakkı Bey’in bir genç*

ecnebi hanımıyla valsi esnasında gelmişti. Bu, Ankara'nın ilk suarelerinden biriydi. O zaman, herkes, daha nasıl oturup kalkacağını, nasıl gezineceğini, nasıl dans edeceğini, gözlerini, ellerini, başını nasıl idare edeceğini hiç bilmezdi. Duvar kenarlarında küme küme hareketsiz hanımlara, kapı eşiklerinde manken gibi dimdik duran beylere ve büfe başlarında hiç konuşmaksızın, mütemadiyen içip çakıştıran toy ve mahcup gençlere rast gelinirdi. Dansa başlamak isteyen bazı heveslilerin, meydanda dönen çiftlerin çoğalmasını beklediği görülürdü. Herkes, birbirini "Haydi bakalım, haydi bakalım," diye teşvik ederdi. İşte, bir akşam, böyle üzüntülü ve çekingen bir hava içinde, Selma Hanım, Hakkı Bey'in kendisiyle yaptığı ilk danstan sonra, bütün bir boş salonu tuhaf bir çalımla geçerek, bir sefaret müsteşarının hanımı önünde mübalağalı bir reveranslı dönmeye başladığını gördü. Dans bitince, Hakkı Bey, madamın elini bir on altıncı asır şövalyesi edasıyla öpmüş, sonra alıp büfeye götürmüştü." (Ankara, s.98)

Cumhuriyet sonrası Ankara'da gerek resmi gerekse elit kesim tarafından tertip edilen suarelerde yeni eğlence hayatına yabancı Türk insanı ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememenin verdiği bocalamayı yaşamaktadır. "Bizdeki Batılılaşma hareketi toplumsal isteğin ve istencin ürünü değildir. Egemen sınıfların ideolojisi olan, üstten zorlama ile gerçekleştirilmeye yukarıdan aşağıya nitelik arz eden Batılılaşma, devletin egemen aktif özne olduğu bir projedir. Bu projede devlet toplumsal değişimin aktif öznesi, toplumsal yaşamın planlayıcısı, güvencesi ve dönüştürücüsüdür. Bu nedenle Türk modernleşme tarihi içinde Batılılaşma, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş olarak değil, geleneksel toplumu modern topluma dönüştürmeyi amaçlayan, devlet temelli ve devlet egemenliğini toplum üzerinde ayrıcalıklı bir konuma sokan bir siyasal topluluğun ortaya çıkması olarak düşünülmelidir." (Ceylan, 2002: 65) Yüzünü Batıya dönen ve bu yönelişte daha çok muasır medeniyeti hedefleyen Cumhuriyet ideolojisi bir yandan da toplumsal yaşayışta moderniteyi yakalamayı da arzu etmektedir. Bu süreç içerisinde kimlik kaybına uğrayan ve bir başkası olmaya çalışan tiplerin varlığını yine roman dünyasında görmek mümkündür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanındaki Hakkı Bey karakteri bu özellikleri bünyesinde barındırması itibariyle önemlidir.

“Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondanlık iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ive hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu.

Bu yeni Türk muhitine yeni girmiş bazı ecnebler, Hakkı Bey’e “ Bu Almancayı Berlin’de mi öğrendiniz?” veya Selma Hanım’a “Hiç şüphesiz Paris’ten giyiniyorsunuz? Değil mi?” diye sordukları vakit, Türklerce, sanki medeniyet yolunda bir geniş adım atılmış gibi oluyor; eşte dostta bir düğün dernektir gidiyordu. Lakin bazen, bu muvaffakiyetlerin gene Türkler arasında bir nevi rekabet, bir nevi kıskançlık hisleri de uyandırdığı oluyordu. O vakit, bütün aileler arasında bir giyim kuşam yarışdır başlıyordu.

Düşününüz ki bu yarışa Murat Bey’in ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul’da, kâh Avrupa’da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi, Kavaklıdere’de, kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asri hayatın bütün zevkini sürmeye başladı. Kapısında bir Stude Baeker otomobili her dakika emrine amade duruyor, içeride elektrikle işler en iyi cinsten bir mobilya gramofon en son dans havalarını durmaksızın çalıyordu. Çocuklar İsviçreli bir mürebbiyenin eline bırakılmıştı. Bir İsviçreli mürebbiye, aynı zamanda Murat Bey’in karısıyla kız kardeşine Fransızca, dans, adabı muaşeret dersleri verirdi.” (Ankara, s.106)

Milli Mücadelenin bizatihi içinde yer almış, ülkenin kurtarılmasında birinci derecede rol oynamış, değerlerine sıkı bir şekilde bağlı insanların dahi sonraki süreçte sosyal ortam içindeki değişime ayak uydurma çabaları, kimlik kaybının ne derece yoğun bir baskı sonucu gerçekleştiğini göstermektedir. Bir Avrupalı gibi yaşamak ve Avrupa’dan gelenlerce iltifat görmek Cumhuriyetin ilk yıllarında hayli önem kazanmıştır. Böylece medeniyet yolunda bir adım atılmış olunuyor ve bir yarış halinde insanlar Avrupalılaşıma sevdasıyla yaşamaya gayret ediyorlardır. Asri hayatı yaşama, en

son dans havalarını dinleyip dans edebilmek, çocuklara yabancı bir mürebbiye tutmak, Batının âdâb-ı muaşeret kurallarına göre hareket etmek, yabancı bir dil bilmek ve topluluk içinde bunu sergilemek Cumhuriyetin ilk yılları aydınları için çok önemli bir husus olmuştur.

Öte yanda bu kimlik bunalımının içerisinde gerçeklere gözü açık olan asıl Türk aydını, toplumun içinde bulunduğu çözülmenin farkında, çevresine şaşkın bakışlarla bakmaktadır. Çünkü Milli Mücadele sırasında var olan ruh artık yitirilmiş, yerine ise mücadele edilen Batının silahı, topu, tüfeğinden sonra kültürü gelmiştir.

“Bu sahnede ecnebler bile kendi hallerinden çıkmış gibiydiler. Sanki herkes, orada mevcut olmayan bir başkasının rolünü oynamakla meşguldü. Neşet Sabit, içinden Milli Mücadele devrindeki sade, samimi ve şiddetle şahsi, karakterli hayatı hasretle andı. Hiç şüphesiz, o anormal devir devam edemezdi. Fakat onu canlandıran ruh bu devrin yaşama prensibine de hâkim olacaktı. Türk kadınları, çarşaf ve peçelerini işe gitmek, çalışmak için daha kolaylık olur diye çıkarıp atacaklardı. Onlar için cemiyet hayatına atılmanın manası yalnız bu çeşit salon cemiyetlerine karışmak olmayacaktı. Evet, Türk kadını, hürriyetini dans etmek, tırnaklarını boyamak ve Rue de la Faix’in kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye’nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı. Ve Türk erkekleri, garplılaşıma hareketini, Tanzimat beyinin Garpperestliğiyle, alafrangalılığıyla bir ayarda tutmayacaktı.” (Ankara, s.134)

Batılılaşmanın eğlence tarzı olarak algılanmaması gerektiği ve aslında daha çok bir yaratma, kurma ve işletme gücü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu düşünceye sahip olanların ise maalesef bu yeni toplumun içinde bir ukala olarak görüneceği ifade edilmektedir. Eşyaya hükmetmekten ziyade eşyanın esiri olan, eğlence hayatının parıltısına kanan, kimliğini kaybetmiş, değerlerinden uzaklaşmış Türk insanı, roman dünyasında eleştirilmekte ve yazarın inandığı, savunduğu, olması gereken düşünce yapısı satır aralarında dile getirilmektedir.

Gerek I. Dünya Savaşı gerekse Milli Mücadele döneminde ordulara karşı verilen mücadele maalesef sonraki süreçte kültürel anlamda yapılan savaşta sergilenememiştir. Bu yapı karşısında gerçek Türk aydını nasıl hareket edeceğinin tereddüdünde, toplum içinde azınlıkta kalmanın üzüntüsünü yaşamaktadır.

“Ahmet Kerim, her şeyin ağırlaştığı bu kötü günlerde, Ferah Tiyatrosu gecesi kendisiyle dertleşen arkadaşının “Bizi Balkanlaştırdılar!” sözünü hatırlıyordu. Evet, Balkanlılar, bizi ordularıyla istilaya kalkışmadan önce, adetleri, anlayışları, usul ve müesseseleriyle zapt ve işgal etmiş bulunuyorlardı. Gittikçe gümbürdeyerek yaklaşan bu çirkef sele nasıl karşı koymalı; nasıl korunmalı?” (Hüküm Gecesi, s.206) Burada Balkanlaştırma ile Batılılaştırma kavramı eş anlamlı olarak anlamı olarak kullanılmaktadır. Bu ortam içinde gerçek Türk aydını sesini yükseltelememiş, ancak cılız bir ses olarak çılgılığı duyulmuştur. Bu duruma sebep, Anadolu insanı ile köylüleri ile gerekli diyalogu sağlayamamasındandır. Yakup Kadri'nin Yaban romanına da konu olacak olan aydın-halk arasındaki bu derin uçurum sorgulanarak gerçekler dile getirilmeye çalışılacaktır.

Kimlik bunalımı yaşayan insanların içinde bulundukları ruh hali yaşadıkları mekânlara da yansımaktadır. Mimari biçimden kullanılan eşyalara kadar ruh hallerinin karmaşıklığını mekân içindeki eşyalardan anlamak mümkündür.

“- Bir kere binanın üslubu İstanbul için fevkaladedir, tam en son İngiliz tarzı Fakat beni asıl meftun eden şey tefrişteki zevkin ahengidir; eşyanın, resimlerin intihabı, taliki, heykellerin, bibloların tevzii pek ince bir zevke delalet ediyor. Bilhassa resimler olsun, heykeller olsun nasıl belli ki rasgele alınmamış, uzun ve vukufu bir intihapla seçilmiş şeyler... En manalı, en kıymetli, en güzellerinden... Bunun sizin tarafınızdan yapıldığını öğrenmek beni derin iftiharla mesut etti. Çünkü hanımlarımızın bilhassa böyle ince sanatlarda bu kadar terakki ettiğini görmek benim için en büyük saadettir.” (Karanfil ve Yasemin, s.13)

Geleneksel Türk evlerinin içinde var olmayan resim, heykel, biblo gibi unsurlar bu dönemde girmeye başlamıştır. Bina mimarisinin İngiliz üslubu ile yapılmış olması dönem insanı için övünç kaynağıdır. Modernleşme adına Batıya özentinin toplumsal yaşamın her alanına nüfuz ettiği gerçeği dikkat çekmektedir.

Melih Cevdet Anday, “Batıya Beğendirmek” başlıklı yazısında Batılılaşma sürecinde Türk insanının nasıl bir bunalım içerisinde olduğunu ifade ettiğini görüyoruz: “Bununsa ölçüsü, sanatlarımızı Batılılara beğendirmek biçiminde benimsendi nedense. Resim yapmayı Batı’dan öğreniyor, sonra yaptığımız resimleri gene bir Batılıya gösteriyorduk. Gerçi, “aferin”ler alıyorduk ara sıra, ama bizi içten sevindirmiyordu bu, Batılı ressamların ününe, şanına ulaşamıyorduk bir türlü. O zaman Batı’ya öykünmekten bir soğukluk geliyordu bize, kendimize dönelim, kendimiz olanı işleyelim, diyorduk. Bu iki uç arasında gidip gelmelerin sonu alınamıyordu bir türlü. Çünkü Batıya öykündüğü halde kendini Batılıya beğendiremeyen, ya da ondan şöyle böyle bir aferin alan sanatçı, “kendimize dönelim” inanışına sarılınca, ilkelliğe düşmek tehlikesi ile karşı karşıya kalıyordu çoğu zaman... Ve en önemlisi, onu “kendimize dönelim” inanışına getiren de gene Batı hayranlığı, Batıyı tek ölçü tanımak görüşü idi. Batıya benzedikçe mi beğendirebilirim kendimi Batılıya, benzemedikçe mi?” (Anday, 2009: 165)

Kimlik kaybına uğramış Türk insanı için tek değer Batılı gibi olma düşüncesidir. Bu düşünce doğrultusunda hareket ederken de tek ölçüt yine Batılılar tarafından beğenilme arzusudur. Batının teknolojik, estetik seviyesine ulaşamayınca ‘gibi olma’ kavramı ön plana çıkmıştır ki, hiçbir taklit aslını geçemeyeceğinden kendi özüne yönelmek istemiştir. O zaman da toplum içindeki ‘ilkelik’ kavramı devreye girmektedir ki bu otokontrol neticesinde ne Batılı olunabilmiş ne de kendi değerlerine sığınabilmiştir.

“Onlar uzaklaşırken, doktor zevcesinin bu garabetlerine alışmış bir nazarla şöyle yandan bakarak bahse devam etti: -Hayır, ben, bu hayatın zararlarından ziyade asıl gülünç, soytarı cihetlerinden bahsediyorum. Asırlardan beri birbirinden ayrı yaşamış iki cins, şimdi birden bire birbirine mülaki oluyor. Bunlar birbirinin karşısında sadece durmaktan bile acizdirler. Hâlbuki biz, en son danslara kadar her şeyi serbest bırakıyoruz... Artık bu şart

dâhilinde seyreyleyin siz gümbürtüyü, değil mi? Birbirine karşı tıpkı Adem'le Havva mevkiiinde iki cins... Ne muaşeretten, ne usulden, ne edepten haberleri var... Avrupa'da salon hayatının serbestliğini, eğlencelerini edep ve intizam dairesinde sevk ve muhafaza için öyle kavaid, öyle erkân var ki asırlardan beri zabt ve tedvin edilmiş... Bizde bunlar kamilen meçhul yahut nîmnakıs bir surette malum... Daha sonra o damlar o hayat içinde büyümüş, biz ise bunlara külliye yabancı, külliye... Canım düşünsenize, değil mi efendim?

Samim söze karıştı:-Vakıa bu mülâhazalar pek doğrudur, dedi, Avrupa'da salon hayatına alışmış adam kurulmuş bir saate benzer, her hareketi ölçülmüş, her sözü biçilmiştir; böyle bir adamın konuşması, giyinmesi yatması, hatta nefes alması bile başka türlüdür... Bir usul tahtındadır... Doktor beyin hakkı var, fakat aynı zamanda Paşa hazretlerinin buyurdukları gibi, bizim için de başka çare yok... Şimdi bunları öğrenmek için beklemeye mi mecbur olacağız?

Paşa bir daha yerinden sıçrayıp tekrar oturarak:-Öyle değil mi ya, diye haykırdı. Artık beklemeye vaktimiz yok, millet mahvoluyor; ancak bu şartla kurtulabileceğiz... Varsın bidayette gülünç kusurlar, hatta zararlı taşkınlıklar, soytarılıklar olsun... Kurban, elbette kurban vereceğiz... Fakat şu emniyetle ki bunlar artık hayır için verilmiş son kurbanlar olacak.” (Karanfil ve Yasemin, s.18)

Kadın ve erkeğin salon hayatı içinde bir araya gelmesi iki açıdan özellikle sıkıntılı bir sürece sebep olmuştur. Birincisi, kadın sosyal ortama yeni yeni çıktığı bu dönemde erkekten kopuk olarak yaşadığı yüzlerce yıllık hayattan sonra her iki cins de bocalamaktadır. İkinci olarak salon hayatının henüz yeni başladığı bir ortamda her iki cins de nasıl duracağını, nasıl konuşacağını bilememenin sıkıntısı içindedir. Avrupa özentisi sonrası ortaya çıkan bu duruma tamamen yabancı olan Türk insanı ne yapacağını, nasıl konuşacağını, nasıl hareket edeceğinin bilinçsizliğinde komik sahneler yaşanmasına sebep olmuştur. Buna rağmen kimlik kaybına bağlı dejenere olmuş tipler geçiş sürecinde bunların normal olacağını, zamanla iyiyi, güzeli, doğruyu bulacağımızı düşünerek devam etmektedir.

“Evet, en kuvvetli yerim kafamdır. Onun için değişmez. Avrupa’da erkekten kadından çıplak vücutlarını aleme göstererek geçinenler yok mu? Bunu kaç defa gazetelerde, kitaplarda okumadık mı? Bu bir sanattır. Yorgunluksuz para kazanmak... Biz böyle nadir işlerden anlamayız. Hamallığa benzer zor hizmetlere koşarız.” (Ben Deli miyim?, s.260) Değişim süreci içinde gazetelerin Türk insanının yapısına olan etkisi ve bilimden çok işin daha çok görüntüsüne takılan insanımızın kendi kültürüne yabancılaşırken bir o kadar kimliksizleşen yapısını vermesi açısından da bu ifadeler önemlidir.

Niyazi Berkes, “Milli Kültür ve Batı Kültürü ile İlişkiler” başlıklı yazısında: “Geçmişin kültür ürünleriyle ilişgimiz her gün daha geniş ölçüde kopmaktadır. Yazı ve dil değişimleri bu kopuğu mesela Araplarla olduğundan daha sert bir kopuş yapmaktadır. Bu, bizde bir elverişli bir de elverişsiz iki sonuç yaratmıştır. Türk düşünü daha çok serbestleşmiştir. Fakat buna bakarak sadece bununla modernleştiğini ve Batılılaştığını sanmıştır. Hem dünü, hem Batı’yı tanımadığı için ortada ve havada kaldı. Bu yüzden ya geçmiş hayranlığı ya da Batı hayranlığı gibi iki olumsuz ve kısır özlemin ortasında kalmıştır.” (Berkes, 2009: 168) Özellikle yirminci yüzyılın “kültürel kimlik çağı” olarak adlandırılıyor olması, temelinde iki kültürlülük probleminden kaynaklanmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kültürler arasındaki etkileşimin daha da artması bu sorunun büyümesine neden olmaktadır.

“Bugün batılıların “intercultural problem” adını verdikleri iki kültür arasında kalmış olan insanların yaşadıkları psikokültürel davranış bozukluğu bize göre romanda dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır. Günümüzde özellikle Türk gençlerinin ve çocuklarının yaşadığı bu çok yönlü problem şunu göstermektedir ki: insanlar gömlek değiştirir gibi kültür değiştirememektedirler.” (Yalçın, 2002: 45) Türk milletinin kültür değişimi de on sekizinci yüzyılda başlayıp yirminci yüzyıla kadar sürmüş bir süreçtir. Yirmi birinci yüzyılda Türk insanı bu sürecin sarsıntılarını hâlâ yaşamaktadır.

Kültür iklimindeki bu ikizleşme Halide Edip Adıvar’ın *Tatarcık* romanında şöyle yansımaktadır: “Safa, öğrenimini Şinasi ailesine borçlu olmasına karşın belki de onlara karşı minnet altında olmaktan doğan bir kızgınlıkla Şinasi’yi, her fırsatta iğnelerdi. İkisi de eski sarıklı oğlu, fakat ikisi de en çok bu konudan dolayı birbiriyle

eğlenir, çünkü ikisinin de çevreleri kılık ve meslek birliğine karşın birbirinden çok başkadır.

Şinasi'nin ailesi atadan kalma, Emirgân civarında ünlü olan Nizamîzade korusunda yaşırdı. Babası Nazmi Efendi vaktiyle İstanbul'a özgü alafrangalaşmış eski bir kazaskerdi. Cumhuriyet devrine latasını, şalvarını atıp, sakalını, bıyığını traş etmek fırsatını verdiği için dört elle sarıldı. İstanbul'un en iyi terzilerinde giyinen Nazmi Efendi, aynı zamanda İstanbul'da en Avrupai görünen örneklerden biri oluverdi.

Buna karşın, bugünkü Bay Nazmi ne kendisinin ne de ailesinin bir tek geleneğini, göreneğini bozmadan zamanına uydu. Yeni ailede kişiliklerini bozmadan zamana uymak kabiliyeti vardı. Yalnız kendi değil, İngiltere'de öğrenimini yapmış olan büyük oğlu bile beş vakit namazını kılardı. Özellikle bu oğlu Londra'da kaldığı pansiyonda gündüzleri geçen namazlarını gece Times gazetesinin üstünde kılmakla ün salmıştı. Pansiyon sahibi kadın "Mister Nazmi her akşam tam bir saat İsveç jimnastiği yapıyor" derdi.

Ramazanda bütün aile ya oruçludur yahut öyle görünür, cemaatle teravih namazı kılar. Mısır radyosunun Kur'an dinledikleri vakit ihtiyar bayanlar başlarını örter ve çoğu "Allah Allah, subhanallah" gibi sesler çıkarırdı. Fakat hepsi yılbaşında dostlarına resimli kart yollar. Noel gecesi korudan küçük bir çam kesilir, üstüne hediyeler ve elektrik ampulleri asılır, gelin teliyle süslenir, salonun ortasına dikilir ve o gece gençler sabaha kadar dans eder. Ve Nizamîzade ailesi yeni devrin yalnız eğlencelerini değil, batıl inançlarını da benimsemiştir. Bay Nazmi, bir şirket idaresine üye atanmak için Ankara kazan o kepçe dolaşırken, kendisine özgü kibar üslubuyla nüfuzlu zatlara hulûs çakarken, karısı köşklerinde Zekeriya sofrası kurar, efendisinin gömleğini Kasımpaşa'da ün salmış sabık bir şeyh efendiye okutur. Fakat şeyh efendinin bazı nüfuzlu zatların çamaşırını zaten gizliden gizliye okuduğunu soruşturduktan sonra. Ne olur ne olmaz, görünür görünmez her güçle hoş geçinmeli, halkın inandığı çarelerin hepsine başvurmalı." (Tatarcık, s.67)

Halide Edip'in *Tatarcık* romanında Şinasi karakterinin ailesi Osmanlı döneminde sarıklı, Cumhuriyet devrinde ise alafranga hayatın önde gelen ailelerindendir. Babası Nazmi Efendi'nin yaşam biçimi oldukça ilginçtir. Bir yanda ramazan ayında oruç tutarken öte yanda Noel için çam ağacı kesip süsleyebilen bir

yapıya sahiptir. Hem kendi geleneklerini yaşamayı sürdürmekte hem de Batılı yaşamı kendi hayatına adapte edebilmektedir. İkili yaşam, bölünmüş bir ruh halinin sonucu olduğundan Türk milletinin içinde bulunduğu iki farklı medeniyet algısı nedeniyle benzer bir ruh iklimi yaşamaktadır.

“Görünüşte basit ve Şarklı olan Mazlum Bey’in ruhunda hayat kıymetleri Garp dünyasının bayağı ve çığırkan kıymetlerini faikti. O, güzelliği fertlerin yarattığı bir âlemde büyümüş itibar ve kıymeti mevkide değil, kabiliyet ve şahsiyette ölçmeye alışan, fakat göçmekte olan eski Müslüman dünyasının tesirinden kendini kurtaramamıştı. Hâlbuki içtimai mevki isteyen, hayatı humma içinde faaliyet ve yeni eğlenceler içinde arayan bir karısı ve hakikaten yenedünyanın mahsulü bir kızı vardı. Memlekette on beş seneden beri kuvvet kazanan, nihayet harplerden kurtulur kurtulmaz daima sektelelere uğrayan asrileşme hareketini bir hamlede yaratıvermek isteyen yeni Türkiye, yenedünyanın harpten sonra takındığı maskeyi uluorta yüzüne geçirmiş ve milletlerin karnavalına olanca şiddetiyle iştirak etmişti.

Garb’ın şimdilik muvakkat bir eğlence maskesi olan siyasî tarihte hiçbir vakit bu kadar sari, bu kadar gayrı kabili mukavemet olmamıştı. Garp, fabrika eşyasını nasıl ferdi sanatın mukavemet edemeyeceği derecede ucuz ve faydalı yaptıysa, fabrika mahsulü denecek derecede yüzleri, adetleri, hayatları, eğlenceleri bir örnek olan bir insan kalabalığını ortaya atmış ve bu kalabalık da şimdi birbirini çiğneyerek, tepinerek, sırtarak, bağırarak yaşıyordu. Bu gürültücü, azgın ve çirkin bir surette maddi olan kalabalıkta Mazlum Bey başını çevirip arkasına, eski dünyanın hatta güzel olan tarafına bakmaya cesaret etse, diğer çiğnenen eski şeyler gibi bir köşeye atılacağını, unutulacağını, hatta ekmeksiz kalacağını, muhakkir olmasa bile gülünç olacağını hissediyordu. Anadolu’nun ortasında çoban çocukları, “Valansiya” havasını söyledikleri günlerde bir kaymakam, eğer bir gün paşa olmak istiyorsa, hayat karnavalını gülünç bulduğunu hissettirmesi lazımdı. Buna rağmen Anadolu balolarında, muhtelit cemiyetlerinde, fokstrot havalarını eski Mevlid ağzıyla söyleyen kalabalık arasında kendini acemi ve biraz da gurbette hissetmekten alamıyordu.” (Zeyno’nun Oğlu, s.173)

Batı, bir yanda fabrikasını, eşyasını üretmekte, gelişimini devam ettirmekte iken; öte yandan eğlence hayatını bize pazarlamasını bilmektedir. Bu eğlence hayatının içinde bir yanda eski Müslüman dünyasının tesirinde, diğer taraftan modernleşme adına eğlence hayatıyla içli dışlıdır. Birdenbire modern olma sevdasına kapılan Türk insanı için en kolay yol, görüntüyü bir maske takmak suretiyle gerçekleştirmiş ancak içerik boş olduğundan bu Batılılaşma sırtıtmıştır.

“Zeyno’nun Oğlu” adlı eserde asrileşmek adına yapılan her türlü maskaralığın bir geçiş sürecinden kaynaklandığı ve ilerleyen dönemlerde Türk insanının iyiye, güzele, doğruya, her türlü riyakârlıktan uzak modern bir hayata ulaşılacağına inanarak arafta kalan Türk milletine olan inanca yer verilmektedir.

“Aynı saatte Hasan’la beraber Muhsin Bey’in bahçesinde iftar için içeriye giden Mesture Hanım’ın damadı da “asrilik” hakkında fikrini söylüyordu:

-Bu, azizim Hasan, hiç elle tutulur, görünür bir şey değil! Asriliğin ne meslekle, ne kıyafetle, ne de yaşayış tarzıyla münasebeti var. Bu içten gelen, fikrî bir şey! Bu yarının dünyasını, insanîyetini tanzim edecek idealin sahipleri! Dünyanın bu günkü görünüşüne kulak asma! Sırf bir intikal devresi. İntikal devrinin kargaşalığından istifadeye kalkan, “dün”ün döküntüleri birtakım becerikli, gözü açık, yaygaracı insanları ortasında hâkim görünüyorlar. Dünün çöken dünyasını biraz daha ayaküstünde tutmak, dağılan sofrasında biraz daha kalıp yemek ve içmek için keyiflerini göre kendilerini isim veriyor, kendilerine asri diyorlar.” (Zeyno’nun Oğlu, s.374)

Çöken bir devletin içten içe onu yüzlerce yıl kemirmiş her tür hastalığı, zararlı unsurları, yeni filizlenmekte olan Cumhuriyetin içinde kendilerine yer aramaktadırlar. Böylece sömürecekleri yeni bir düzen ve yeni bir anlayış söz konusu olacaktır. Bu zararlı haşeratın etkisi altında kalan Türk insanı en kısa sürede üzerindeki şaşkınlığı atacak, gerçek modernleşmeyi bilim, sanat, felsefe gibi her alanda çalışarak elde edecektir. Bu inancına olan güvenini ifade eden yazar, ülkenin içinde bulunduğu karmaşık yapıya, bir ruh dünyasında iki aşka yer olmayacağından Türk halkından beklentisini ifade etmektedir.

“Bu pastane iki kısımdı. Bir tarafı masalar ve koltuklarla geniş bir pasta salonu, öteki tarafı satış yeri idi. Ortadaki uzun ve tezgâh kılıklı bir masanın kenarına bir sürü insan toplanıyor ve gülüşerek ayakta öteberi yiyor ve içiyordu.

Macide altı yedi aydan beri İstanbul’da olduğu ve hemen hemen her gün Beyoğlu’na çıktığı halde bu tip insanları bu kadar yakından ve bu kadar toplu bir halde görmüş değildi. Ağzı yarı açık bir halde kenarda bir iskemlenin üzerinde oturuyor ve satıcılar eline paketini verdikten sonra bile uzun zaman orada kalıyordu.

Buraya gelenlerin çoğu on dörtle yirmi beş yaş arasında genç insanlardı. Bir balodan yeni fırlamış gibi bin bir çeşit elbise içinde ve gizli bir el tarafından daima gıdıklanıyormuş gibi kıvrılıp fıkırdarak dondurmalarını yalayan genç kızlar ve suratlarının kaba, küstah ve aptal ifadelerinden sporcu oldukları anlaşılan delikanlılar, vâkıf gözlerle birbirini ölçüyorlardı. Erkekler mühim miktarını terzilere borçlu oldukları geniş omuzlarından kâh birini, kâh ötekini ileri sürüp mutlak surette bir hiçlik ve zavallılık ifade eden, fakat süzgülü olmaya da ayrıca çalışan bakışlarla bu çocuk denecek yaşta boyanmaya ve nefsinin arz etmeye başlayan kızlara sokuluyor ve bağıra bağıra konuşuyorlardı. Söyledikleri şeylerin ne olduğunu Macide tamamıyla işitemiyor, fakat her kelimededen sonra ortalığı saygısızca dolduran kahkahaları fevkalade boş ve ürpertici buluyordu.

Bilhassa kızlara, o zaman kadar görmediği garip mahluklar gibi bakıyordu. Suni boyalı ve suni kıvrıcık saçlarını bir taraftan bir tarafa fırlatmak için başlarını suni şekilde ve hızla çeviren, suni kırmızı dudaklarını büzerek enterasan olmak ve üçüncü sınıf film yıldızlarına benzemek isteyen, buna rağmen ne kadar biçare oldukları, tesadüfen rol yapmadıkları her anda derhal görünüveren bu kızcağızlara karşı içinde samimi bir tecessüs duyuyordu. Bir insanın nasıl olup da kendini bu kadar inkâr edebileceğini anlamıyordu.”
(İçimizdeki Şeytan, s.139)

Kimliksizleşen Anadolu insanı bir yanda var olan değerlerini ötekileştirirken Batıdan alınan yeni değerlere karşı da yabancı kalmaktadır. Adeta kendi bedenine uymayan bir elbise içinde boğulmanın verdiği sıkıntı yaşanmaktadır. Tüm bunların modernleşme adı altında gerçekleştiriliyor olması, dokunulmazlık zırhı içine

büründürdüğünden, karşı çıkmak gericilik içinde olmakla eş değer düşünüldüğünden buhranlı bir ruh hali ortaya çıkarmaktadır.

1.3. Zihniyette Batılılaşma

İnsanoğlu için değişim düşünce dünyasında başlar. Bu düşünce dünyası ne zaman eyleme dönüşürse işte o zaman değişim belirginleşir ve görünür hale gelir. Osmanlı Devleti için de durum aynıdır. Batı karşısında geri kalmışlığını fark ettiği andan itibaren düşünce dünyasına yansıyan değişim isteği daha sonra devletin resmi politikası olarak bir takım ıslahatlara dönüştüğünde zihniyetteki değişim yaşanan hayat içerisinde belirginleşir. Birçok alanda Batı örnek alınarak, bu değişim gerçekleştirilmeye çalışılır.

Batılılaşma süreci olarak adlandırılan bu dönem için “Osmanlı kulluk anlayışından Tanzimat sonrası değişimlerle bireye doğru nerdeyse zorlanan bir değişim geçirmiştir. Batı bilincini sorarak bulmuştur ve bunu çeşitli dönüşümler sonucunda elde etmiştir. Osmanlı ise bu dönüşümleri birer değişim olarak bünyesine uygulanmıştır. Yapay bir ortamda oluşturulmaya çalışılan birey anlayışı, ne yazık ki bir laboratuvar ortamı gibi doğal olmayan bir ortamda oluşturulmaya çalışılmış. Batının çeşitli dönüşümlerle elde ettiği kavramlar özü düşünülmeden monte edilmeye çalışılmıştır. Batı bireyinin özünü oluşturan Faustlar Osmanlı toplumunda oluşmamıştır.” (Kunt, 2005: 57) Batı’nın kendi iç dinamikleri doğrultusunda geçirdiği dönüşüm süreci bizde aynı şekilde gerçekleşmez. İç dinamiklerden ziyade dış etkenler vasıtasıyla başlayan bu süreç daha çok Batı’nın göz kamaştıran gelişmişlik düzeyine öykünüp zihinsel sürecini yaşamadan görüntüyü kopyalamaktan ibaret kalır.

“Oturmamış, belli bir dünya görüşüne ulaşmamış, daha doğrusu henüz hastalık dönemini atlatamamış bir toplumun romancısı da bütün dikkatini ferde, yani insana çevirir. Çünkü toplumun henüz sağlam temellere dayalı bir medeniyeti yoktur, bu nedenle de fertler toplumda yerlerini alamamışlardır.” (Yılmaz, 1976: 14) Bireylerin bu değişimin iç dünyasına nüfuz etmesi elbette ki beklenemez. Lakin devrin aydın, entelektüel kesimi bu anlamda toplumu yönlendirecek bir donanıma henüz sahip olmadığından toplum içerisinde bir düalizm meydana gelir. Bu düalizmin içerisinde bireyler yanlış algıladıkları Batılılaşmayı kendi zihni dünyalarınca yorumlamaya ve

yaşamaya çalışırlar. Dönemin romancısı bireyde görülen bu değişim sürecini eserlerine yansıtır. 1923-40 yılları arasında Batılılaşma süreci yaklaşık iki yüz yıllık mazisinde artık keskin sınırlar çizerek Cumhuriyet'in temel hedefi olmuştur. Osmanlı'nın yaptığı hatalardan dersler alınmış ve çağın gerekleri tespit edilerek ülke nezdinde seferberlik ilan edilmiştir. Ancak halkın Osmanlı'dan miras kalan sosyal hayatı ve Batılılaşmayı yanlış algılayan yapısı bu süreçte devam etmektedir. Cumhuriyet'in, idealleri doğrultusunda bu ikili ruh halini kırmak ve muasır medeniyet seviyesine çıkmak için Türk insanının Atatürk'ün çizdiği yolda ilerlediğini gözlemlemek mümkündür.

1.3.1. Kadındaki değişimin topluma yansması

Batılılaşma süreci öncesinde kadının yaşamı dışa dönük değil aksine aile içine yöneliktir. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadın aktif olarak hayatın içinde yer almakta ve zaman zaman yönetimde bile söz sahibi olmaktadır. İslamiyet'in kabulü sonrası yaşam biçiminin değişmesi sonucu kadın, aile içine yönelmiş ve evin iç düzeninden sorumlu hale gelmiştir. Yüzyıllar süren bu süreç Tanzimat'a kadar devam etmiş ve kadın ev haricinde sosyal hayatın içerisinde yer almamıştır.

Osmanlı'nın Batılılaşma serüveninde kadına bakış değişmeye başlamış ve II. Meşrutiyetle birlikte sosyal hayat içinde kadının konumu farklılaşmıştır. Özellikle "II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında ilk kez kadınların kendileri hak mücadelesinde yer alır. 1917 yılında çıkartılan bir kararname ile de çok eşli evliliği kadının iznine bırakan hükümlere yer verilir. Bu dönemde kadınların talepleri eğitim hakkı, serbestçe sokağa çıkabilme, eğlence yerlerine gidebilme, çalışma hakkının tanınması gibi konularda yoğunlaşır. Buna karşılık siyasal haklara, aile hukukuna ilişkin kadın talepleri henüz düşünülmemektedir." (Atalay, 2007: 27) Cumhuriyet'e uzanan bu süreçte yavaş yavaş cinsiyet ayrımı kalkmış ve süreç bugüne kadar gelmiştir. Nitekim Batılılaşma fikrinin askerî, idari boyutta ortaya çıkmasının akabinde sosyal hayata ulaşması ancak ve ancak kadının dünyasına nüfuz etmesiyle mümkün olmuştur.

Kadının dünyasında var olan bu değişim isteği, askerî ve idari yapıda görülen yenileşme çabaları sonrası vücut bulmuştur. Ancak bu etki tüm Osmanlı coğrafyasında eş zamanlı olarak gerçekleşmemiştir. Özellikle bürokratların ve yönetimin İstanbul'da olması ve Batılılaşma çabalarının toplumun üst tabakasında alta doğru bir seyir göstermesi yukarıda ifade ettiğimiz eş zamanlı bir etkinin gerçekleşmesini mümkün

kılmamıştır. “Türkiye’de kadınlar üzerine söylemin dönüşümünde kilit noktalar, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçişteki can alıcı yol ayrımlarına denk gelir. İslami teokratik ve çeşitli etnik grupların yer aldığı bir imparatorluktan modern laik bir ulus devlete aşamalı geçiş” (Kandiyoti, 1997: 133) kadın haklarının kazanılmasına imkân sağlar. Buradaki kazanç, kadınların bir hak mücadelesi sonrasında elde ettikleri bir kazanç değildir. Daha çok yüzlerce yıllık bir sürecin Cumhuriyet ile birlikte kırılmasıdır. Devlet tarafından kadınlara bir takım haklar verilmektedir ki bu nokta önemlidir. Ancak bu sürecin nasıl gerçekleştiğinden ziyade daha çok sonucuna baktığımızda kadınlar artık sosyal hayatın içerisinde ve devletin resmi bir politikasının sonucu gündelik yaşamda var oldukları gerçeğidir. Tüm bunları sağlayan Cumhuriyet idaresidir.

Tezimizde incelemeye esas alınan 1923-40 yılları arasında yayınlanmış romanlarda da çoğunlukla İstanbul hayatının anlatılması ve özellikle Yakup Kadri’nin *Yaban* adlı eserinde vurguladığı aydın-halk kopukluğu kadının hayatında gerçekleşen bu devrimlerin yaygınlaşmasında olumsuz bir etki meydana getirmiştir. Ancak uzun yıllar süren savaşlar sonrası erkek nüfusun azalmasıyla birlikte, ekonominin çalışan kadına ihtiyacı sonrası toplum yaşamı içinde kadını aktif olarak görebilmekteyizdir. Osmanlı’nın son dönemlerinde, özellikle II. Meşrutiyet yıllarında, toplumda ikinci plana atılan kadının medeni haklarında düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu düzenlemelerle birlikte kadınlar çalışma hayatına yavaş yavaş adım atmaya başladılar. Ancak bu durum çok sınırlı bir yapıda gerçekleşmiştir ki asıl değişim ve dönüşüm Cumhuriyet ile birlikte gerçekleşecektir. “Tanzimat döneminde kadınlar öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır. Ancak devlet dairelerine memur olarak alınmaya başlamaları 20. yüzyıl başına rastlar. I. Dünya savaşı döneminde erkeklerin savaşa gitmesiyle boşalan memuriyetlere kadınlar atanmıştır. Telefon şirketi ve maliye nezareti kadın memur alan ilk kurumlar olmuştur.” (Osma, 2006: 91) Cumhuriyet kadrolarının kadına kamusal alanda yer açma doğrultusunda yaptıkları çalışmalar da sürecin önemli bir mihenk taşı olmuştur.

Bu noktadan hareketle incelediğimiz eserlerde kadına yaklaşım ve kadının ele alınış şekilleri bakımından şu sınıflandırmayı yapmak mümkündür;

- 1- Geleneksel Kadın
- 2- İdealize Edilen Batılı Kadın
- 3- Züppe Kadın

1.3.1.1. Geleneksel kadın

Kadının Batılılaşma serüveni içerisinde idealize edilen kadın tipinin karşısında zıt bir karakter olarak sunulan geleneksel kadın, daha çok değişime kapalı ve yenileşme taraftarı olmayan; eski kültürü devam ettirmeye çalışan ve bu sebeple genç kuşakla çatışan bir yapı sergilemektedir. Ayrıca, özellikle kırsal kesimde yaşamını sürdürmekte olan ve yaşamakta olduğu baskıya rağmen kadercı bir teslimiyetle sesi çıkmayan kadınları da bu başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Şükufe Nihal ve Safiye Erol'un romanlarında özellikle geleneksel kadın tipinin yüceltildiğini görmekteyiz. Bu iki yazarın eserlerinin dışında incelediğimiz diğer romanlarda geleneksel kadın daha çok züppe kadın tipinin karşısında cılız bir ses olarak var olmaktadır.

Genellikle Batılılaşma çabası içinde olan kadının annesi yahut akrabası konumunda olan bu tip, değerlere bağlılığı ve yitip gitmekte olana sahip vakur tavrıyla karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman ise geleneksel değerlerin yozlaşmış özelliklerini bünyesinde barındıran bir yapıyla eserde yer almaktadırlar. Şükufe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* adlı eserinde daha çok değerlere sıkı sıkıya bağlı ve değişen hayat içerisinde vakur yapısıyla karşımıza çıkmaktadır.

“Benim bildiğim, bir kadın bir eve gelince en evvel o evin hanımını sorar; eğer pek lazımsa o zaman efendi, bey sorulur. Bu hanımda hiç nezaket, usul yok mu? Kaçtır böyle yapıyor; kapı açılır açılmaz: ‘Hasan Bey geldi mi?’ Doğrusu kızıyorum. Kadınlar erkeklerle konuşsun, otursun, kalksın dedilerse böyle istediklerini yapsınlar demediler ya? Hâlâ bir şey anlamamıştım: ‘Kime kızılıyorsun Ayşe Kadın?’ ‘Ne yapayım hanımcığım, elimde değil, kusura bakmayın! Ben böyle şeyleri sevmem de...’ Biz de Anadolu’da erkeklerle

konuşuyoruz, ama mertçe konuşuruz... Böyle değil... Burada Anadolu, İstanbul ayrılığı yok, Ayşe Kadın, dedim. Her yerde hür türlü insan olabilir, kimse için anlamadım fena bir şey düşünme. Ayşe Kadın sesini daha yavaşlattı, ama söyleyeceklerinden vazgeçmeyerek dudaklarının arasından sözünü tamamladı: Ne yapayım, saygısızlık etmesinler, geleceklerse gelsinler, sizi arasınlar, sizi sorsunlar...” (Yalnız Dönüyorum, s.184)

Geleneksel kadının özellikleri yukarıdaki cümlelerde verilirken aynı zamanda değişim içerisinde olan Türk kadının kendi içerisinde eski ve yeni çatışmasını yaşadığını görmekteyiz. Değişimi bir zorunluluktan ötürü kabul eden ancak geleneksel yapıya da saygı gösterilmesini bekleyen bu kadın tipi, aile içerisinde artık pasif bir konumda kalmakta ve zaman içerisinde silikleşmektedir. Sosyal ve siyasî gelişmelere karşı pasif konumda olan bu kadın tipi, adeta devrini tamamlamanın verdiği tekâmül neticesinde kenara çekilmekte ve yeni hayat karşısında genç kuşakları kendi değer yargılarıyla seyretmektedir.

Anadolu kadını, şehirlerdeki bu yeni kadın tipi karşısında şaşkındır. Görmediği, yaşamadığı bir hayatın şaşkınlığıyla kadın-erkek ilişkisi hakkında yeni yeni karşısına çıkan farklı yaşam tarzı nedeniyle bocalamakta ve tepkisini ifade etmektedir. “Geleneksel hayatın yetiştirdiği kadınların bir diğer duyarlılık noktası, erkeklerle kurdurulan iletişim tarzı ve kılık kıyafetleridir. Geleneksel kadınlar, başlarını ve vücutlarını örten çarşaf, yaşmak, köylerde şalvar vb. kıyafetlerle dışarı çıkarlar. Özellikle İstanbul muhitlerinde evdeki misafirler haremlik selamlık usulüne göre ağırlanır, evin hanımı erkeklerin yanına çıkmaz; onlara görünecekse de bu tıpkı dışarıdaki gibi örtünmesiyle mümkün olur. Köylerde misafir huzuruna çıkmamak söz konusu olmasa da giyim kuşam konusunda duyarlılık göstermek dikkat çeker.” (Küçükgörmen, 2010: 43) Yüzlerce yıl süren geleneksel kadın anlayışının değişime uğradığı bu günlerde özellikle Anadolu kadını bu değişimi çabuk bir şekilde benimseyememiştir. Bu duruma sebep, Anadolu’da geleneksel değerlerin baskıcı bir şekilde yoğun olarak yaşanmakta olmasıdır. Ancak, İstanbul hayatının modernleşmenin giriş noktası olması, azınlıklarla iç içe yaşanması ve bürokratik hayatın burada hüküm sürüyor olması nedeniyle farklı bir konumu bulunmaktadır.

Öte yandan modernleşme yolundaki kadın tipi için de geleneksel kadın artık farklılaşmak zorundadır: *“Başında köhne asırların ananelerini [geleneklerini] sürüklemeye artık kadının mantığı, görüşü müsaade etmiyor. Kocasının hakaretine boyun eğen, ev işi görmeye müstait [yatkın] olan, aylarca evden çıkmayan kadın, bugüne kadar en iyi, en yüksek, en faziletli kadın sayılırdı. Hâlbuki sen zamanın ahlak görüşlerini, kıymetlerini de değiştirdiğini elbet bilirsin. Bence böyle kadın, faziletli, yüksek değil, miskin, şahsiyetsiz, zavallı bir mahlûktur. Yazık olmuş o kadınlara ki bu safsatalara inanarak, iyi kadın olacağız diye, erkeğin zincirlerinden kurtulamamışlar, dünyadan bir gölge gibi gelip geçmişlerdir.”* (Çöl Güneşi, s.144)

Sosyal hayatta görülen değişim, kadının değişimine de sebep olmuş ve artık geçmiş eleştirilerek, kadının bugün olması gereken konumuna dair roman dünyasında düşünceler dile getirilmeye başlanmıştır. Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde, Pervin karakterinden hareketle yazar, kadının toplum içerisindeki yerini ve bu yer hakkındaki görüşlerini dile getirdiğini görmekteyiz. Kahramanın bu düşünceleri; değişen, sorgulayan kadının toplumdaki konumunu bize vermektedir. Pervin karakterine göre dünyada kadın olmak bir suç iken; bu memlekette yaşamak ise tahammül edilmez bir azaptır.

“Bazen düşünüyorum da dünyaya gelmek bir âfet iken sonra bu memlekette bahusus kadın olarak doğmanın tahammül edilmez azabına nasıl tahammül ettiğime hayret ediyorum. Mesela yalnız erkek olsaydım, bugün beni tazyik ve harap eden bu elemelerin birçoğundan haberim olmayacaktı. Kadın olmak yani erkeklerin ruh ihtiyaçlarına fazla fazla zebun olduğumuz hâlde ıstırap içinde bir esir hayatı sürmeye mecbur olmak...” (Genç Kız Kalbi, s.51)

Yazar, kadınların evlilik açısından toplum içerisinde söz sahibi olmamalarını eleştirirken, bir meta olarak kadına yaklaşıldığını düşünmektedir. Ve yine kadının özgür bir birey olarak hareket edemiyor olmasının bu dünyadaki sıkıntılarından şikâyetini de okuyucuya kahramanın ağzından dile getirir. Kadın ve erkeğin toplum içerisindeki konumundan hareket eden Pervin karakteri, toplumsal baskının yarattığı kadının yaşam sürecini eleştirmektedir. Pervin’e göre erkeklerin hayatı gıpta ile bakılacak kadar rahattır. O, kadınların yaşamını sınırlı ve zor olduğunu belirterek; bu kadınların yaşamını kendi hayatından örneklerle açıklar.

“İşte ben, ne istediğim vakit sokağa çıkabilirim, ne istediğim şeyi yapabilirim, ne istediğim yere gidebilirim. Çünkü kadını! Yani iradesiz, arzusuz, kudretsiz, bir âciz, bir esir... Hayat, yalnız onlara müsait, yalnız onlara lütfetmiş. Biz her şeyde mağlup, her hâlde makhur ve mazur... Erkekler istedikleri vakit evlenirler, isterlerse hiç evlenmezlerse, tesadüf edinceye kadar yahut hiç evlenmeyebilirler yahut kırk hatta elli yaşına kadar bekâr oturan erkekler vardır. Hâlbuki biz zavallı kızlar...” (Genç Kız Kalbi, s.52)

Pervin, erkeklere tanınan bu evlilik imkânının kadınlara tanınmadığını, bir kadının yirmi, yirmi iki yaşına geldiğinde evlenmemiş ise evde kalmış olarak değerlendirildiğini belirtir. Evlilik teklifi de dâhil olmak üzere her şeyin erkeklerin emrine verildiğini söyleyerek kadının toplumda ikinci plana itildiğini savunur. Pervin’in bu süreci yargılaması, kadının toplumda değişen sürecini yansıtır.

Modernleşen kadının, geçmişe ait geleneksel kadına dönük eleştirilerinin karşısında; geleneksel kadının da modernleşmekte olan kadına eleştirileri söz konusudur. Bu eleştirileri Safiye Erol’un *Kadıköyü’nün Romanı* adlı eserinde okumak mümkündür. “Yalnız spor mu ya? Suistimalin her türlü. İçki içersiniz, sigara içersiniz. Poker, briç oynarsınız. Sabahlara kadar dans. Türlü türlü kitaplar okur, rûhî muvâzenenizi âsâbınızı bozarsınız. Ne gıdânız belli, ne uyku saatiniz... E... Bu kadarına körpe bir kadın vücudu dayanmaz. Hele bazı gençler görüyorum, alimallah deccal! O güzelim saçlar dipten kırılmış, başta yıllık bir takke, ipek gibi uzayıp gölge salması lâzım gelen kirpiklerde rimel denilen pis alâmet. Kaşlar hak getire. Göğüs yok, kalça ne gezer! Fakat kabahat sizde değil, kabahat erkeklerde. Erkek kadını nasıl görmek isterse, kadın o kalıba girer. Demek bugünün erkekleri, ağzının tadını bilmiyor.” (Kadıköyü’nün Romanı, s.168) Toplumda değişmekte olan her şey gibi güzellik anlayışı, yaşam biçimine bağlı olarak değişen kadın, geleneksel kadın ve yerleşik değerler tarafından eleştirilmektedir.

Kadının sosyal hayattan çekilmesi ve eve kapanık bir yaşam biçimine dönmesinin temelinde erkeğin, kadına olan bakışı etkili olmuştur. Erkek egemen bir toplum olmanın getirdiği bu yapı temelinde kadının zayıf, korunmaya muhtaç, erkeğin ise güçlü ve kadını koruyan yapısından kaynaklanmaktadır. “- Öyle ise sen şöyle diyorsun: ‘Kadın zayıftır; erkeğin kuvvetine muhtaçtır; bunun için her yerde, her şeyde

olduğu gibi kuvvete âşıktır; bu kuvvet ister maddî, ister manevî olsun kadını çeker; zayıf, yâni kadınlaşmış bir erkeğin, şarklı erkeğin kadın üzerindeki tesir mahdud olmak lâzım gelir. ' değil mi? ' (Şimşek, s.71-72)

Kadının geleneksel yapı içerisinde, kırsal kesimde hâkim olan anlayışla evin içerisindeki güce tam bir itaat ve teslimiyet içerisinde bulunması, yüzlerce yıllık aile geleneğinin bir sonucudur. Bu yapı içerisinde kırsal kesimdeki kadın için ezilmek, dayak yemek, ağır şartlar altında çalışmak hiçbir zaman karşı çıkılacak bir unsur olmamıştır. Bu kırsal kesimdeki kadın için tek korku “namus” meselesidir. “İnsanın kendi içine kapandığı yahut doğa ve toplum içinde eridiği zaman hürriyetini kaybeder. Her iki şekilde de “makine adam” olur. Birinde gururu diğerinde melâmeti onu kişiliksizliğe götürür, asıl kendi doğasından uzaklaştırarak renksiz, hüviyetsiz bir “sözde insan” ve “manken” haline getirir.” (Ülken, 1998: 83) Nitekim kadın da geleneksel anlamıyla ‘sözde insan’ yahut aile içerisinde ‘manken’ konumundadır. Aile içindeki itaatkâr yapı, toplumsal hayatın da sınırlarını çizerek kadının düşünce dünyasını şekillendirmiş ve modern dünyaya ayak uydurmaya çalışan Batılılaşma sevdasındaki kadın tipine kadar böyle süregelmiştir.

Bu düşünce yapısı içinde erkeğin etken, kadının ise edilgen konumda olduğu dikkati çekmektedir. Kadının ne istediğinden ziyade erkeğin, kadın hakkındaki düşünceleri doğrultusunda hayat şekillenmektedir. Daha sonra iyice eve kapanan kadın, kafes içinde yaşıyor olsa bile ahlaki boyutta ev içinde yaşıyor olup olmaması önemli değildir. Nitekim: “*Kuvayı Milliye kumandanlarının müşterek ve bariz bir hususiyeti vardı. Çavuşundan Paşasına kadar içlerinden yeni bir şeyler isteyen her halde hiç mutaassıp olmayan, mühim bir surette yeni kadına taraftar olan bir şey vardı. Tosun Bey Hatice Hanım’a sert sert baktı: Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım’a yüzü açık diye usulü güzelce okutan herhangi hoca hanıma birisi yan bakarsa biz onun terbiyesini...*” (Vurun Kahpeye, s.31) İster modernleşme yolunda adım atan, isterse geleneksel değerlere bağlı olan kadın, neticede özünde var olanı her halükarda yansıttığından var olan taassubun gereksiz olduğu düşüncesi hâkim konumdadır.

Kadındaki değişim o denli hızlı gerçekleşmiştir ki, geleneklerine bağlı olan kadınlar bu değişime direnirken öte taraftan eleştirmekten ve eleştirilmekten de geri durmamışlardır. Değişen hayata ayak uyduramadıkları gibi kendi çocukları veya torunlarının değişimi karşısında müdahil olamayıp yabancılaşmışlardır. Bu yabancılaşan kadına eleştiriyi, Memduh Şevket Esendal’ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı eserinde okumak mümkündür.

“– İyi mi, dedi, ben hiçbirini beğenmiyorum. Zurafa kadınlar gibi hepsi saçlarını kesmişler. Bizim zamanımızda zurafa kadınlar saçlarını keserlerdi. Sa kadının ziynetidir. Ben ona şaşmıyorum: Birtakım benim gibi kocakarılar da saçlarını kesiyorlar da... Amma yalnız başkalarınınkiler mi? Değil. Benimkiler de... Bacak kadar çocuklara söz geçmiyor. Benim kızlara o kadar söyledim, “Şu saçlarınızı ben ölünceye kadar olsun kesmeyin” dedim. Dinletemedim. O canım saçları görseydiniz! Oturdum, hep ağladım. Amma güzel oluyorlar mı? Hepsi maskaraya dönüyorlar. Ben hiçbirini beğenmiyorum!” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.16)

Erkek egemen bir toplumun çağdaş olma adına bazı haklarından vazgeçmesiyle birlikte kadınların önünde açılan özgürlük kapıları birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Sınırların belirlenmediği, kimsenin tam olarak ne olduğunu anlamadığı ve kaotik bir ortamın oluştuğu bu dönemde hayat hızlı bir şekilde değişmekte, insanlar bu değişime adapte olamamaktadırlar.

“Allah’ın bildiğini kuldan ne saklayayım. Bana sorsanız, ben artık kadın kalmadı, diyorum. Niçin mi? Şimdiki kadınların hepsi birer erkek Fatma. Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro, sinema bunların. Gitmedikleri neresi var? Amma kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda bir kadın dar arşafıla sokağa çıksa, polisler çarşafını yırtarlardı.” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.17)

Geleneksel kadın anlayışından; değerlerine bağlı, yenileşmenin karşısında genç nesle yabancılaşan ve modern kadına doğru geçişin meydana geldiği bu süreçte giyim-kuşamda, toplumdaki kadın algısına farklılaşmalar belirgin bir şekilde yaşanmaktadır. Çağın getirdiği yeni normlara yabancılaşan eski nesil, değişimler karşısında içe kapanmakta yeni nesillerin farklılaşan hayatlarına da yabancılaşmaktadır.

1.3.1.2. *İdealize edilen kadın*

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun değişimine paralel olarak kadının değişimi hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu hızlı değişim beraberinde çeşitli sorunları da getirmiştir. Yanlış anlaşılan ve algılanan Batılılaşma fikri karşısında bilinçli Türk aydını, idealize edilen Batılı kadın tipini oluşturma gayreti içinde olmuştur. Bilinçsiz bir şekilde taklit edilen Avrupalı hayat karşısında kadının sınırları zorlaması çağ-zaman karikatürize edilerek anlatılsa da bu sürecin olağan olduğu ve geçiş dönemi olması münasebetiyle çok fazla üzerine gidilmemiştir. Özellikle roman yazarları, bir taraftan Batılılaşma içinde komik duruma düşülen yönleri eserlerinin iç dünyasında mizahi öğelerle anlatsalar da idealize edilen tipleri ön plana çıkarmışlardır. Halide Edip Adıvar, romanlarında kadını ön plana çıkarması münasebetiyle önemlidir. Toplum içerisinde kadının rolü hususunda Halide Edip, eserlerinde idealize edilen kadın tipini genel olarak ön plana çıkarma gayreti içerisinde. Erkek egemen bir toplum içerisinde bir anda sosyal hayata uyanan kadın, değişimi en çok yaşayan olması münasebetiyle bütün romanlarda özellikle üzerinde durulan bir yapıdadır. Ancak, idealize edilen kadın tipini incelediğimiz yazarlar ve eserleri içerisinde en çok öne çıkaran Halide Edip Adıvar'dır. Daha sonra Şukufe Nihal'i söylememiz mümkündür.

Halide Edip Adıvar'ın *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserinde, “Babanne geleneksel kuşak iken, gelini tam bir alafranga kadın, torun Mazlume ise Batı kültürünü bilen, iyi bir eğitim almış; buna rağmen geleneksel değerleri de önemseyen “yeni kadın” modelinin bir temsilcisidir. Geleneksel kadınlarla alafranga yaşam arasındaki çatışma burada da anne ve babanne arasında devam etmekte ancak yazar, Mazlume'nin kişiliğini kullanarak geleneksel kadınların çok daha haklı olduklarına dikkat çekmektedir.” (Küçükgörmüş, 2010: 46) Üç kuşağın bir arada olduğu bu aile yapısı içerisinde bütün değişim ve farklılaşmaya rağmen geleneksel kadının özellikleri korunarak alafranga hayat içerisinde tutunabilen yeni kadın anlayışının ön plana çıkarılarak dile getirildiği gözlemlenmektedir.

“Kadın, bugüne kadar mesut olmamıştır. Bir zamanlar, bazıları hayatından memnun görünmüşse, bu, onun safdilliğinden, zavallılığından ileri gelmiştir. Yoksa kadın mazinin yaşama şartları altında şuurlu bir saadet duyamazdı. Erkeği de, kadını da zaten hayata bağlayan tek şey, iştir, gayedir.

Hayatta her şeyi kaybederiz. Annemiz, babamız ölür, çocuğumuz büyür, bizden uzaklaşır, sevdiğimiz bize hıyanet eder, gider, bize hıyanet etmeyen, bize bütün ıstıraplarımızı unutturan, bizi oyalayan şey, yalnız gayemizdir, yalnız işimizdir. İstikbalin kadını, böyle kadın olacaktır” (Çöl Güneşi, s.153)

Şukufe Nihal, *Çöl Güneşi* adlı eserinde istikbalin kadınının tasvir ederken vurguladığı temel öge, ideali olan ve bir gaye peşinde hareket eden kadını ifade etmektedir. Yüzyıllarca eve hapsedilen kadını, sosyal hayatın içinde sadece süslenip bir dekoratif unsur olmaktan öteye geçmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

“Geçen gün Doktor Burhan’la bu mesele üzerine bir münakaşa yapıyorduk, çok açık fikirli olduğuna inanmadığım bu genç doktor, çalışan, meydana bir iş çıkaran kadınlardan öyle müstehzi bir lisanla bahsetti ki, kendisine verdiğim bütün iyi notları geri aldım. Siyah, uzun kisveleriyle mahkeme salonlarında dolaşan narin, genç avukat hanımlardan tutturdu da doktor, operatör, kimyager olanlara, hatta şiir, roman yazanlara, resim yapanlara attı tuttu. Efendim, bunlar, gösteriş için yapılyormuş! Yoksa hanımların ciddi iş başına geçmeye tahammülleri yokmuş. Kadına asırlarca kafes, dam, peçe altına hapsederek bütün kabiliyetlerini körlettikten sonra... Uluorta muhakeme yürütüyorlar. Ta Amerika’yı alakadar eden, Amerika gazetelerinde sütun sütun bahsedilen bir operatör Tük kadınından bizimkilerin haberleri bile yoktur. Kadın şiir, roman yazar mı imiş? Resim yapar mı imiş? Kadına şiir yazılmış, ona mısralarla tapınılmuş. Kadın bir sanatkâra, bir heykeltıraşa model olurmuş. Romanca erkeğin eserlerine mevzu olurmuş. Lakin kendisi böyle yapamazmış. Yapmamalı imiş, şiiri, güzelliği, inceliği kaybolurmuş. Görüyorsun ya, onu, hâlâ bir kukla güzelliği görmekle iktifa ediyorlar [yetinmiyorlar]. Onda daha derin güzellikler bulabilmeleri için anlıyoruz ki, kendilerinin de daha derinleşmeleri lazım. Doktor Burhan’la münakaşamız uzun sürdü. Benim de gevezeliğim tuttu, yorulmadan söyledim. ‘kadın’, dedim, ‘yapma bebek’ olmaktan, size oyuncak vazifesi görmekten usanalı öyle çok oldu ki! Böyle meseleler artık bahse bile değmez. Hakikat olan bir şey varsa, kadın, başladığı yolda geniş, doğru adımlarla yürüyor.” (Çöl Güneşi, s.151)

Yazar, erkeğin kadına olan bakış açısını ifade ederken; kadının bulunduğu konumu bu bakış açısına bağlamaktadır. Bu düşünce kalıbının kırılması gerektiğine inanan Şukufe Nihal, kadının yüzlerce yıllık edilgen, pasif yapısının aksine toplumun her kademesinde aktif bir şekilde görev alabileceğini ifade eder. Kadının sadece bir süs bebek olmadığı ve hayatın her kademesinde mücadele etmeye başladığını ifade etmektedir. Cumhuriyet ile birlikte Türk kadının değişen yeni yüzünün temsilcisi olan kadın karakter, hem kendi hemcinslerinin alışlagelen yapısını eleştirmekte hem de erkeklerin çağdaşlaşmaktan uzak eski kafalı düşünce dünyasına karşı çıkmaktadır.

Halide Edip Adivar, bu açıdan genel itibarıyla romanlarında gelenek ile geleceği, geçmiş ile âtîyi, alaturka ile alafrangayı bir senteze götürmek suretiyle gerçek anlamda modernleşilebileceği gerçeğine vurgu yapmıştır. Bu vurguyu da özellikle yaratmış olduğu kadın karakterler üzerinden gerçekleştirmiştir. “Adivar’ın ilk yapıtlarında Türk okuruna sunduğu bir yenilik, yarattığı bu kadın imgesidir. Bu imge toplumda birbirine karşıt olarak algılanan bazı değerleri uzlaştırdığı için önemliydi. İslam-Osmanlı geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş, kapalı, basit ve cahil kadın, aydın kesimin gözünde geri kalmış bir uygarlığın simgesi gibiydi. Beri yandan, Batılılaşmış ‘asri’ kadın da köklerinden kopmuş, değerlerini şaşırmış, serbest davranışları kuşku uyandıran bir kadındı. Adivar’ın kahramanları işte bu çelişkiyi kendilerinde uzlaştırmakla bir özleme cevap veriyorlardı. Çünkü bunlar hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş ve serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlakı sağlam kadınlardı. Gerektiğinde bir erkek gibi spor yapan, ata binen bu kadınlar dişiliklerini de korumayı başarmışlardı üstelik.” (Moran, 2002: 156) Özlenen, beklenen, olması gereken kadın tipi Halide Edip tarafından dile getirilirken toplumun içinde var olan kadınlara örnek teşkil etmek amacıyla kaleme alınmışlardır. Bu anlamıyla tezli bir roman anlayışına sahip olan Halide Edip, sosyal hayat içinde modernleşme adı altında yozlaşmış tiplere de eleştirisini dile getirmektedir.

“Herhalde genç kızın ruhunda bir inkişaf, belki de onu bu kadar tuhaf, hoş yapan yeni bir kalp zembereği vardı. Herhalde bu mükâleme kabiliyeti ona biraz Dârülfünûn’a devamından beri gelmişti. Büyükkannesinin tesiri, onu sun’î olmaktan muhafaza etmişti. Dârülfünûn da asriliğin o, ismini bilmediği genç doktorun dediği gibi, Avrupa medeniyetini batıracak olan çirkin ve ucuz tezahüratından kurtarıyor, genç kızda tabiiğe, serbest düşünceye karşı bir

temayül uyandırıyor. Asım Bey, senelerce kendi kızı Zeyno'yu sırf kendi yetiştirdiğinden dolayı biraz müstesna telâkki etmişti. Son senelerde bütün intikal devresinin taklitçiliği, çirkinliği arasında hakikat yeni bir Türk kızı örneği yetiştiğine şahit oluyordu. Mazlume, şimdi ona bu örneğin çok sevimli bir ifadesi gibi görünüyordu.” (Zeyno’nun Oğlu, s.33)

Avrupa’nın maddeci yapısının ön planda olup, ahlaki yapıdaki çözülme sürecinde iken modernleşme çabası içine giren Türk insanı; bilim ve teknolojiyi doğuran düşünce dünyasından uzak sadece görsel unsurları almıştır. Bu görsel unsurlar şekli olduklarından iç dünyaya nüfuz edememiş ve toplum içerisinde eleştirilen, yapmacık bir modernleşme olgusunun doğmasına sebep olmuştur. Bilinçli bir modernleşme algısına sahip bireyler sosyal ortamın bu kaotik yapısı içerisinde kız çocuklarını asrın şartlarına uygun, yüzeysel bir medenileşmeden uzak, ideali olan gençler yetiştirmenin gayesini gütmektedirler.

Halide Edip Adıvar’ın *Tataarcık* romanında da olayların geçtiği Poyraz Köyü, geleneksel Türk insanı profilinin yer aldığı bir köy ve temsil ettiği değerleri içinde barındıran bir mekândır. Yediler, bu köye medeniyet (!) getirmeye başlayan Türk gençleri olarak anlatılırlar. Lale, yani Tataarcık, yazarın idealize ettiği medeni bir kız rolünde okuyucuya sunulmaktadır.

“Kaş uçları kalkarak, gözler süzülerek, dudaklar bükülerek her yeni şeyin aşâğılık, her köhneliğin kibarlık olduğunu size söyleyen bu adamların bilinçlerinin arkasında yeni şeylere karşı gizli olduğu kadar güçle bir eğilim vardır. Bu eğilim, doğrusunu söylemeli, daha çok kadınlardadır. İstanbul’a seyrek inseler de mutlaka arkalarında moda bir manto, başlarında yeni bir şapka görülür. İskarpinlerinin ökçesi birer karış, tırnakları kıpkızıdır. Calibe Hanım’a beş yılda bir kostüm ısmarlayabilmek için selâmlığın kiremitlerini, limonluğun yıkıntısını satar, hatta otuz yıldır biriktirdikleri cenaze paralarını verirler. En ihtiyarı bile yılda bir defa berbere gidebilmek, saçını boyatabilmek için sandıkta, sepette ne varsa Bedesten’e yollamıştır.” (Tataarcık, s.12)

Yukarıda yazarın tasvir ettiği ortam içerisinde Tataarcık karakteriyle olması gereken; modern bir eğitime sahip, idealleri doğrultusunda yaşayan ve hayatın her aşamasında ayakta kalma mücadelesi veren bir genç kız portresi çizilmektedir. Çevrede

süse düşkün, modernleşmeyi yanlış algılayan tiplerin arasında adeta topluma yabancılaşan Tatarcık, sonraki süreçte duruşu, kişiliği ve ahlakıyla yazar tarafından rol model olarak okuyucuya sunulmaktadır. ‘Halide Edip Adivar’ın romanlarında kadın ve kadın eğitimi’ konulu tez çalışması yapan Gülcan Calayir Küçükgörmek geleneksel kadın ile alafranga kadın arasında bir sentezi savunan Halide Edip’in eserlerinde şu ideali savunduğunu dile getirir: “Halide Edip, ortaya çıkacak sentezin, kötü bir Batı taklidi olan alafranga kadın olmasını değil, geleneksel Türk kadınının kimliğini korumak şartıyla Batılı bir eğitimden geçerek modernleşmesiyle oluşan “yeni kadın” olmasını ister. Bu nedenle geleneksel kadını, aslî unsurları yönüyle eleştirmez. Yazarın geleneksel kadın olarak çizdiği tüm kadın karakterlere, olumlu bir biçimde yaklaştığı görülür. Bu kadınların hataları, yanlış davranış ve düşünceleri, aldıkları eğitim ve içinde yaşayıp büyüdükleri kültür atmosferinin, onların kişiliğine kazınmış olduğu bazı yanlış kabullerdir. Gerek kızların okumaması gerektiğine inanmaları, gerekse köylü kadınlarda sıkça görülen kocalarının ve toplumun tüm işkencelerine boyun eğme tavırları, bu kabullerin bir sonucudur. Yazarın romanlarında geleneksel kadınlara ait bu ve bunun gibi yanlış tutum ve düşüncelere yer vermesi, geleneksel kadına cephe aldığı için değil bu kadın tipinin iyi bir eğitimden geçip değişerek “yeni Türk kadını”na dönüşmesi içindir.” (Küçükgörmek, 2010: 50)

Halide Edip Adivar’ın diğer eserlerinde de muhakkak suretle yazarın idealize ettiği ve özellikle kendisinden hareketle anlattığı tipler mevcut. *Vurun Kahpeye* adlı romanında Aliye karakteri yazarın idealize ettiği bir karakter olarak öne çıkmaktadır. İdealleri uğruna harekete geçen, Anadolu’da öğretmenlik yapan bu karakter, inançları uğruna her şeyi göze almıştır. Anadolu insanının modern hayata adapte olmasında ve her şeyden yoksun dünyasında bir ışık olma mücadelesini vermektedir. Öte yandan *Tatarcık* romanında Lale karakterinde aynı ideali görmekteyiz. Geleneksel bir aile ortamında yetişmiş olmasına rağmen Cumhuriyet’in değerlerini benimseyerek çevresini modern hayata yönelik değiştirme çabası içerisindeki bir karakterdir. Cumhuriyet’in getirdiği modern değerleri üzerinde barındırması münasebetiyle ve yazarın kafasındaki modern algıyla örtüşmesiyle Lale karakteri, yaşadığı dönemdeki görüntüde var olan Batılı olma çabasındaki gençlerden farklıdır. Adeta olması gerektir. *Sinekli Bakkal*’da Rabia karakteri bu noktada biraz daha farklılık sergilemektedir. Rabia karakteriyle Halide Edip, geleneksel değerlerin güzel

yönlerini üzerinde barındıran fakat aynı zamanda iç dünyasındaki değişimle Batıyı da yakından tanıyan bir karakter portresi çizer.

İdealize edilen kadın karakterler kadınsılıklarından ziyade, hayat içerisinde ayakta durma mücadelesi veren, kimlik ve kişilik sahibi birer bireydirler. Cumhuriyet'in ülkesi doğrultusunda çalışan, hayatlarını bu doğrultuda büyük bir özveriyle devam ettiren bu karakterlerle yazar, toplumun içinde bulunduğu ortamda insanların nasıl bir yapı içerisinde olmaları gerektiğinin resmini çizmektedir. Bu eserleriyle Halide Edip, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türk kadınının modernleşmesinin önünü açmaya gayret etmiş ve bunun nasıl gerçekleşmesi gerektiğinin ipuçlarını eserlerinde anlatmaya çalışmıştır.

Cumhuriyet ile birlikte kadınlara verilen haklar, kazanılmış bir hak olmadığından sıkıntılı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Kadını eve hapsedmiş bir anlayışın ürünü olan ve kısmen değişim geçirse de kadına olan bakışı değişmemiş erkek yapısını bu süreçte görmek mümkündür. *“Hayatımı kazanmak için değil, fakat bir şeye yaramak için. Bizi, yalnız süsleyip dans ettirmek için mi açtınız? Yalnız buna yarıyan bir kadın hürriyetinin ne kıymeti var?” dedi. Hakkı Bey, onunla bir çocuk gibi alay etti: “Geriye alırsak kıymetini o vakit anlarsınız.”* (Ankara, s.102) Kadının modernleşmesinden ziyade kadını modernleştirme düşüncesiyle hareket edildiğinden iş yaşamından ziyade süslenip çay, dans partilerinde erkeğin yanında bir obje olarak bulunması gerektiği kanaati bulunmaktadır. Buna mukabil ideal, modern Türk kadını hayatın her aşamasında yer almak için mücadelesine devam edecektir.

Toplum, kadınlar üzerinden gerçekleşen devrimleri benimsemekte direnç göstermiştir. Bu direnç yüzlerce yıllık bir birikimin sonucu neticesindedir. Cumhuriyetin getirdiği ve sosyal hayatın her aşamasında kadına verilen haklar taşrada problemlerin doğmasına sebep olmuştur.

“Fettah Efendi birdenbire kısıp sesinin en ateşli ve gayzlı kuvvetiyle bağıırıyordu: –Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremeler Müslümanlar'ın kalbini fesata vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel'undur, bunların eline çocuklarınız teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber

kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenab-ı Hakk'ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır.” (Vurun Kahpeye, s.23)

Kadının idealleri doğrultusunda taşrada yahut büyük şehirlerde öğretmenlik yapması özellikle din istismarcıları tarafından yoğun bir şekilde kullanılmış ve ‘din elden gidiyor’ söylemiyle halk kışkırtılmaya çalışılmıştır. Batılılaşma mücadelesinde iki unsur arasında çatışma yaşayan idealist Türk insanı çeşitli engellerle karşılaşmış olsa da bu mücadelesinde ödün vermeden çalışmaya devam etmiştir. Halide Edip Adıvar’ın bu noktada idealize ettiği Türk kadını için şu cümleler doğru bir tespit olarak görmekteyiz. “Halide Edip’in işaret ettiği “ideal” kadın, sadece ev işleri ve çocukla ilgilenmekle yetinmeyen, kendine özen gösteren, ama süse ve gösterişe aşırı düşkün olmayan bir kadındır. O bir “süs kadını” değil, eşini her konuda anlayan, ona destek olan, çeşitli kültürel ve sosyal meseleleri paylaşabilecek kadar kültürlü bir eş; Doğu ve Batı kültürlerini iyi tanıyan, çevresine yardım faaliyetleri içinde olan, milliyetperver, bilinçli bir kadındır. Eşinin gölgesinde kalan pasif bir varlık değil; hayat mücadelesinde onunla el ele yürüyebileceği güçlü, aktif bir bireydir. İyi bir evlat, iyi bir eş, iyi bir anne olan bu “yeni kadın”ın en önemli özelliği, tamamen kendisi oluşu ve hayatını kendi inandığı doğrulara göre düzenlemesidir.” (Küçükgörmən, 2010: 82)

Cumhuriyet’in resmi ideolojisi kadını sosyal hayat içinde çalışan, bir meslek sahibi olarak görmeyi hedeflemişti. Özellikle medeni kanun, seçme-seçilme hakkı, eğitim kurumlarında öğrenim görebilme hakkı gibi kazanımların kadınlara sağlanması oldukça önemlidir. Bu hakların tanınması sonrasında kadını medeni yaşamın içinde var olması için eğitime ve öğretme işi daha çok devlet memurlarının eşleri vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. “Kadının değişimi kolay olmamıştır. Çünkü geleneksel değerlerin etkisindeki toplumun çoğunluğu, kadının eğitime yönelmesi, çalışma yaşamına katılması, kıyafetteki değişimi geleneklerden ve dinden uzaklaşma olarak görmektedir. Kadınların büyük bir kesiminin ise kadın hakları konusunda bilinçli olmaması da durumu güçleştiren sebepler içerisinde yer almıştır. Bütün bunlara rağmen Cumhuriyet yönetimi, uygulanan devrim politikalarıyla Batılı kadın tipi oluşturma konusunda oldukça kararlıdır.” (Özer, 2005: 295) Cumhuriyetin amaçladığı Batılı kadın yaratma düşüncesinin içeriğinde Doğulu kadının özelliklerini koruması da istenmektedir.

1.3.1.3. Züppe kadın

Batılılaşma ile birlikte kadın, toplum hayatında daha sık görünmeye başlar. Batının sosyal hayatı ve adetlerinin benimsenmesi beraberinde kültürel değişimi de getirmiş ve kadının hayatı bu noktada belirgin bir biçimde farklılaşmaya başlamıştır. Bu farklılaşma içerisinde geleneksel değerlere bağlı, idealize edilen kadın tiplerinin yanı sıra züppe tipi de ortaya çıkmıştır. “Batı tesirinin olumsuz yönlerini somutlaştıran ve Batılılaşmanın yanıltıcı nosyonlarını örnekleyen temsili bir tip olarak züppe ortaya çıktı.” (Evin, 2004: 103) Batılılaşmayı sadece yüzeysel özellikleri ile algılayan, gündelik hayatın içinde giyim kuşamdan, çay ve dans partilerine giden moda kavramını da ön planda tutan, cinsel bir obje olarak kendisini beğendirme gayreti içinde olan bir tip meydana gelmiştir. Bu tip, romancılar tarafından eleştirilmekte ve sosyal hayatın içinde öğretici yapısıyla ne kendi toplumundan olabilen ne de Batılı olamayan bir garabet şeklinde okuyucuya sunulmuştur.

Geleneksel değerlerin sarsılmaya başlamasıyla birlikte kadının sosyal hayat içerisinde değişen rolüne bağlı olarak züppe kadın kimliğine sahip karakterleri roman dünyasında görmekteyiz. Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar*, Mehmet Rauf’un *Karanfil ve Yasemin* romanlarında ve Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde bu tip kadınlar sıklıkla karşımıza çıkar.

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* romanında, Batılılaşma süreciyle birlikte değişen toplum yapısına bağlı olarak kadının da değiştiğini romanın içinde yer alan Belma karakteri üzerinden gözlemlemek mümkündür. Belma, temsil yeteneği olan ve aktris olmak yolunda bu hünerini her ortamda sergileyerek insanların beğenisini toplayan biridir. Kadının, Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar sahnede yahut bir tiyatro oyununda yer alması mümkün değildir. Var olanlar da hali hazırda azınlık statüsünde yer alan yabancılardır.

“Belma’nın aktrisliğe hevesi meşhurdu. Daha çarşıya girmeden evvel, Şehzadebaşı sinemalarından aldığı tesirlerle aktris olmaya karar vermiş, o günden beri, her yerde her vesile ile bu arzusunu anlatmış, ara sıra meclislerde monologlar söylemiş, tek roller temsil etmişti. Bu kızın sinemaya ve aktrislere zaafi o derece idi ki, emeline kavuşmak için mukaddes tanıdığı her şeyi feda edebileceğini açıkça söylerdi.” (Sözde Kızlar, s.49-50)

Belma'nın değişim süreci, Behiç ile aralarında geçen tartışma neticesinde verilir. Belma, içerisine düştüğü durumdan Behiç'i sorumlu tutar. Behiç, Belma'nın bu hayata nasıl başladığını unutmuş görünmesine, küçük bir hatırlatma yapar. Bu hatırlatmada değişen ve gelenekten uzaklaşan kadının içinde bulunduğu durumu görürüz.

Behiç, Belma'ya kendisini Cerrahpaşa'da değil Şehzadebaşı'ndaki Nadir'in evinde tanıdığını hatırlatır. Geleneksel hayattan şikâyetçi olan ve modernlik adı altında değişimi arzulayan kadının içinde bulunduğu ruh halini vermesi açısından önemlidir. *“O eve de ilk gidişimdi, sen Türk hayatından acı acı şikâyet ediyor, bana Viyana hakkında bir sürü sualler soruyor, cevap aldıkça çıldırır gibi seviniyor, Avrupa'yı hayalen olsun tanımaktan hoşlanıyordun: “Ben aktris olacağım. Evimi barkımı terk edeceğim, ailemden, anamdan, babamdan nefret ediyorum!” diyordun.”* (Sözde Kızlar, s.59) Behiç'in Viyana'da birçok aktrisler tanıdığını ve onlarla mektuplaştığı söylemesi, Belma'nın oldukça ilgisini çeker ve Behiç'e ne pahasına olursa olsun yakın olmak ister. Çünkü bu yakınlık Belma için Avrupa demektir. Modern olmak, asri olmak ancak bu yolla mümkün olabilecektir.

Nadir, değişen kadının toplumdaki örneklerini Mebrure'ye anlatırken, yanlış Batılılaşmayla görülen kadının değişim sürecini belirginleştirir. “İnsan, kendi içine kapandığı yahut doğa ve toplum içinde eridiği zaman hürriyetini kaybeder. Her iki şekilde de *“makine adam”* olur. Birinde gururu diğerinde melâmeti onu kişiliksizliğe götürür, asıl kendi doğasından uzaklaştırarak renksiz, hüviyetsiz bir “sözde insan” ve “manken” haline getirir.” (Ülken, 1998: 83) Eserde Nadir karakteri, gelenek kurallarından uzaklaşan bu tür kızlar için, en güzel tabirin eserin adı da olan *“Sözde Kızlar”* olduğunu söyler. Bu kızlar *“Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahlûklar, koca aramaya başlayınca sıkılğan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini”* (Sözde Kızlar, s.111) çok iyi bilen insanlardır. Bu hayatı benimseyen kızlar, yaşamlarında *“yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda, Şişli'de”* (Sözde Kızlar, s.111) rahat ve eğlence hayatı içerisinde yaşarlar. Kızların düşüncelerini meşgul eden en önemli unsur âşık olmak ve koca bulmaktır. Âşık ve eş arama sürecinde tercihleri rahat yaşamlarına uygun bir kişinin olması yönündedir. *“Âşıklarını, tahayyül ettikleri gençler arasından seçerler, onlara fedakârlık etmeye de katlanırlar, endilerine bir damla fazla teheyyüç veren genci kızgın bir et aşkıyla severler... Koca için düşündükleri tamamiyle aksidir: Zeki bir adamla evlenmeye hiç razı değildirler. Yaşlı*

simsarları, bunamış tüccarları, gizli fikirler ve hareketler keşfetmek hassasından mahrum ihtiyar zenginleri ararlar.(...) Bu zavallı bunakların her gençten fazla servetleri ve her gençten az akılları vardır: “Akı az, parası çok” tabirini hatırlayınız. Sözde kızların en çok andıkları darbimesel budur.” (Sözde Kızlar, s.111)

Kadındaki değişimin toplumdaki yansımasına diğer bir örnek de, Belma’nın yani Hatice’nin intiharıyla görülür. Hatice’nin Batılı bir hayat tarzına yönelmesi ve bu yaşamda yaptıkları onun düşüşüne neden olur. Bu düşüş Hatice’yi intihara sürükler. Bu olayı değerlendiren aile yakınlarından biri, onun ölümünden “tango”ları sorumlu tutar. Tango, değişen kadın anlamında kullanılmıştır. Bu açılımı Nadir’in düşünce dünyasından hareketle görürüz. *“Tangolar, halis Türk, dini bütün Müslüman mahallelerinde yeni kadınlara verilen isimdi. Birkaç sene evvel, dekolte bir moda yüzünden işitilen bu isim, memleketin en kibar mahallelerine kadar her yere yayılmış, onlarca pek iğrenç bir zihniyete lakâp yerinde kullanılmış, bugüne kadar unutulmamıştı. Onlarca tango demek, dinini, milliyetini sevmiyen; mahallesine, ailesine, isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günâhı işleyen ve böyle, Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen mel’un karı demekti.”* (Sözde Kızlar, s.176)

Hatice’nin ölümü ile Hayriye Hanım, değişen kadınları değerlendirir. Bu değerlendirmede değişen kadının özelliklerine yer verilir. *“Bir delilik, bir çılgınlık, bir hoppalıktır gidiyor... Şaşıp kalıyorum... Mahallelerini, evlerini, beğenmiyorlar... Hayatlarını değiştirmek istiyorlar... Baksana, Hatice bile, Hoca Mustafa Efendi’nin kızı, ille aktrist olacağım diye tutturuyordu. Ben mutaassıp bir kadın değilim. Genç kızların, memur, muallime, mağazalarda tezgâhtar olmalarına itiraz etmem. Tiyatroya gitsinler, çalgılı kahveye de gitsinler, kızmam. Amma, aktrisliği zihnim almıyor, bir Müslüman kızına yakıştıramıyorum,”* (Sözde Kızlar, s.190)

Züppe kadının özelliklerinden önde geleni, süslenmeye olan merakıdır. Bakımlı olmak ile süslenmek arasındaki farkın ayırımına varamayan bu kadın tipi, özgürlüğün verdiği rahatlıkla makyajda aşırılıklara gidebilmektedir. *“Delilik türlü türlü değil mi? Bu zavallı da gençlikle bozmuş. Her kadın, az çok bu delilikle hastadır. Ama kaynananın merakı, her ölçüden taşkındır. Ben ona damat olalı on yılı geçti; şimdiye kadar bu kadının yanakları pudrasız, dudaklarını boyasız, gözlerini sürmesiz görmedim.*

Yaşlandıkça bu tuvalet hastalığını gülünecek bir dikkatle arttırıyor.” (Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?, s.25) Yaşına uygun giyinmeyen yahut makyaj yapmayan kadın, topluluk içerisinde gülünç durumlara düşmektedir. Modernleşme uğruna kendini adeta boya küpüne doldurmak bir yanda gençlerle yarışa girmenin sonucu olsa da öte yanda sathi bir Batılılaşmanın sonucudur. “Yeri geldikçe muhtelif zihniyetlerin temsilcileri olarak da mütalaa eden ve onları, kendi şartları dâhilinde zaman zaman detaya inmek suretiyle tahlile, tenkide tabi tutan Gürpınar; bunlar içinde bilhassa, “kendini inkar”dan yola çıkarak, batılılaşmayı sadece dış görünüşten ibaret sanan alafranga, züppe, boş tipleri” (Göçgün, 1993: 568) sürekli romanlarında işlemiştir.

Nitekim Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Ben Deli miyim?* Adlı eserinde Şadan karakterinin annesi, eserde ilk kocası vefat ettikten sonra kendisinden 14-15 yaş küçük birisiyle evlenmiş ve kocasının karşısına sürekli makyaj yaparak çıkmaktadır. Şadan, annesinin bu halini ‘kaçıklık’ olarak nitelemektedir. *“İşte annem içeriye girdi. Elli beş yılın kendisini kadınlıktan emeklilik için yüzüne yapıştırdığı fermana hiç önem vermiyor. Acaba aynalarda kendini görüyor mu? Yoksa Şeytan gözlerini ters bir bakış vererek efsunluyor mu? Yüzünü pudralamış, kaşlarını işlemiş, tozlar bayat muhallebi üzerine ekilen şeker gibi buruşuklukların arasına dolmuş. Zavallı kadın bu sabah tuvaletiyle büsbütün ihtiyarlamış. Maksudı ne? Azrail’e şirin görünmek mi? Kocaya varmak mı? Bu kağşamış kadınlığıyla kimlere cilve satacak? Aman yarabbi, ihtiyarı, genci hepsi birer türlü kaçık. Benimle onların farkları şu ki ben deliliğimden şüpheleniyorum, onlar deliliklerini hiç bilmiyorlar.”* (Ben Deli miyim?, s.11)

Batılı, modern bir kadın olmanın ilk ve temel tasvir haline gelen modayı takip etmek ve modaya uygun giyinmek dönemin kadınları için vazgeçilmez bir unsurdur. Geleneksel kadın tipinden kurtulmanın ilk aşaması saçların kesilmesi, ağır bir makyaj yapılması ve kıyafet seçimidir. *“Bir yandan da kadın kendi kıyafetini düzeltiyor. Buraya geldiği zaman uzun saçları vardı, bir gün Faika ile birlikte gittiler saçlarını kestiler. Biraz zaman sonra, bazı moda gazetelerindeki kadın başlarına döndü. Saçlar yapıldı! Korsa giydi. Göğsü yakarı kalkar gibi oldu. Eskiden yüzüne hiçbir şey sürmezken pudralamaya başladı. Dudaklar, tırnaklar yoluna girdi, az zamanda Faika Üsküdar’ın yoksul mahalle kızından, kendi cinsinde, bir salon kadını çıkardı. Bu arada İffet Hanım cigara içmeyi de öğrendi.”* (Ayaşlı ile Kiracıları, s.51) Gazeteler, dönemin sosyal

hayatında oldukça etkilidirler. Özellikle görgü kuralları, kadın-erkek ilişkileri, kadın giyiminin nasıl olması gerektiği hususunda sürekli yazılar yayınlanmaktadır.

Kadınlarda kısa saç Türk toplumunda olmayan bir özelliktir. Kısa saçın moda olarak girmesiyle ilgili İlbeyi Özer, “Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşma” adlı eserinde şu gerekçeyi sunmaktadır: “İstanbul’a gelirken canlarını kurtarma pahasına yanlarına hiçbir şey alamamış, pislik ve sefaletten, hastalıklar ve bitlenme baş göstermiş, özellikle kadınlar saçlarını kazıtıp, ne buldularsa başlarına geçirmişlerdir. Bu durum zaman içerisinde “Rusbaşı” adıyla veya “çan kesimi” adıyla kısa kesilmiş saç modeli, İstanbul hanımları arasında moda olmuştu, hatta kıyafetleri bile İstanbul hanımları arasında gelişen modaya ilham kaynağı olmuştur. Hâlbuki bir zamanlar gurur kaynağı olan uzun saçlar moda uğrana feda edilmiş, bu saçlar ki asırlardan beri kadınlığın sembolü olmuş ve şairler ile âşıklar tarafından şiirler yazılıp türküler okunmuştur. Gerçi kısa saç modası tüm dünyada kadının en azından erkek kadar toplumsal hayata girmeye başlamasıyla, kolaylıktan olsa gerek oldukça yaygın bir moda halini alacaktır.” (Özer, 2005: 68)

Bu değişimin örneklerini incelediğimiz romanlarda görmemiz mümkündür. Nitekim Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* adlı eserinde, “*Beyoğlu’nda kadın başları o kadar değişiyordu ki kendi saçını eski buluyordu. Başını oksijenle değiştirdi. Kırmızı saçla yüzü yeni olacaktı; olmadı: Tepesindeki alev in altında çehresi karanlık oldu.*” (Üç İstanbul, s.545) Modadaki bu değişimler züppe kadın olarak belirttiğimiz kadın tipi için modernleşme adına yapılması gereken zaruri işlemlerdir. Saçını kısaltarak yahut rengini değiştirerek Batılı olacağını düşünen kadın tüm bu değişimlerin içinde ve tabircisi olmaktadır. Bu durum sadece kılık kıyafette gerçekleşmemektedir. Özellikle, çözülüş içinde ahlaki açıdan çok çeşitli problemler de beraberinde gelmektedir.

“Bu gördüğün, göbeğine kadar çıplak, kulaklarının memesine kadar boyalı kadın, beş sene evvel kocasına hayatta iken, kapalı, hatta namuslu bir kadındı. Kocasını öldürdü, kadın sanki bir rüzgâra tutuldu, sanki deli oldu gibi bir şey... Kıyafetler değişti, saçlar, gözler, dudaklar boyanmaya başladı, alafranga hayata girdi. Fransızca dersler için hocalar, matmazeller tutuldu... Evini bütün erkek misafirlere açtı, danslar öğrendi, ziyafetler, çaylar vermeye başladı. Hâsılı kadın mihverinden fırladı. Ötmeye, uçmaya başladı... Günahı boynuna...

Filanın, filanın metresidir diyorlar ama... Bütün hayatı girdap içinde yuvarlanmakla geçiyor... Şimdi âdet etti, her kış başında bir, Büyükada'ya sayfiyeye gitmeden evvel de bir büyük tertip senede iki çay ziyafeti veriyor... Fakat ne kadar çalışsa nafile... Benzeyemez ki... Evi en karışık adamlarla, en şüpheli kadınlarla dolar, boşalır... O, bu kadarının farkında olmayarak kendisini paşalarla bir ayar tutmakta zevk bulur... Kadının aklı fikri, evini yeni hayatın merkezi haline getirmekte. Sonra kendini paşalarla pek samimi göstermek için deli olur. Mesela gördüğün gibi, erken gelerek çarşafını çıkarıp aileden ve teklifsiz dostlar arasında görünmek için her şeyi yapar.” (Karanfil ve Yasemin, s.41)

Alafranga hayatın içinde olarak modern görünme saplantısı içine düşen züppe kadın, ahlaki ön yargıların hepsini aşmış fakat gerçek anlamıyla Batılılaşmayı anlayamadığından müstehzi bakışların etkisinden kurtulamamıştır. Yarım bir Fransızca, çay ziyafetleri, dans partileri, metres hayatı gibi Avrupa’da bile ahlaki çöküntünün temel sebeplerini aynen alarak oluşmakta olan yeni düzene ayak uydurmaya çalışmaktadır.

“Doğruiyol her Cuma günü olduğu gibi şık hanımlar ve beylerle doluydu. Her geçen onlara vilayetli bir çift gibi bakıyordu. Karşılarında, uzun ökçelerinin üstünde yalpa vurur gibi yürüyen, iki genç kadın onlara yaklaştı. Çarşaflarının etekleri dar, pelerinleri kısa, inik peçeleri inceydi. İki de geçerken Osman’a selam verdiler. – Bunlar kim Osman? – Asım Bey’in kızı Handan, Hüsnü Paşa’nın karısı. Öteki yeğeni. Ne kadar da Frenk karılarına benzemeye yeltenmişler. Rakım maymun taklidi yapsa daha çok benzetir.” (Sinekli Bakkal, s.312)

Azınlıkların özellikle giyim-kuşamda öncü oldukları bir gerçektir. Batılı olma ümidiyle onları takip eden kadınlarımız onlar gibi giyinmeye, onlar gibi hareket edip konuşmaya özenmişler ve kendi kimliklerinden uzaklaşmışlardır. Kendi değerlerinden ve fildişi kulelerinde zevk ü sefa âlemlerinde yaşamak istemişlerdir. Bu durumu medeniyet olarak gören kadınlar çeşitli vesilelerle taşraya gittiklerinde oradaki kadınları da bu yolda değiştirmek istemiş ve bunu kendilerine vazife bilmişlerdir.

“Hulâsa, Şişli’de baloları, briçleri, tedansanları ile gıpta ederek bıraktığı âleme iptidai bir maharet ve zekâ ile kendi vaziyetini şayanı gıpta göstermeye muvaffak oldu. Fazla olarak kendisini Diyarbakır’a medeniyet götüren müteceddit ruhlu bir kadın gibi gösteriyordu. Gider gitmez bir defa ‘köhne ve örümcekli’ düşünceleri kaldıracak, kendi etrafında kadınlı erkekli asri bir cemiyet toplayacak, çaylar verecek, briç ve poker oynatacak, dansı moda haline sokacak, Diyarbakır’da yeni hayatın bir çeşit kraliçesi olacaktı. Giderken gramofon götürüyordu. Fakat tesis edeceği sosyete kabiliyet gösterirse, İstanbul’dan bir cazband getirtceklerdi. Belki ekâbirden biri Diyarbakır’a gelirse, onun şerefine bir balo ile başlayarak, balo gibi medeniyetin en yüksek nimetini de Diyarbakır’a tattıracaktı.” (Zeyno’nun Oğlu, s.49)

Batılılaşma algısında problem olduğu bir gerçektir. Bu algının yanılgısı, çay partileri vererek, briç ve poker oynayarak, dans ederek, balo düzenleyerek Batılılaşmanın gerçekleşeceği. Bu düşünceyle taşraya giden insanların kendilerince ‘köhne ve örümcek’ düşüncelerini ortadan kaldıracaklardır. Köhne ve örümcek olarak niteledikleri düşünceler Türk milletini millet yapan ortak değerler bütününden başkası değildir.

“Halide Edip, alafrangalık eleştirisi yaparken sürekli bu kadınların aldıkları eğitimi içselleştirmedikleri üzerinde vurgu yapar. Tez- anti tez- sentez üçlemesi ile kurguladığı kültürel değişimde, ortaya iki çeşit sentez çıkmıştır. Aldıkları eğitimi içselleştiren ve kendi kültür kodlarını koruyarak Batılılaşan kadınları olumlu sentez; ders olarak gördükleri konuları sadece moda olduğu için öğrenen, ama özümsemediği için kötü birer taklitçi düzeyinde kalan kadınları ise olumsuz, yanlış sentez olarak romanlarına yansıtan Halide Edip için, eğitimde önemli olan nokta; içerik ve nitelikten daha fazla bireydeki öğrenme isteği ve bu isteğin hangi amaca yönelik olduğudur. Çünkü sentezin olumlu ya da olumsuz olduğunu belirleyen şey; eğitimin hangi amaca yönelik alındığı ve kadınların edindikleri kazanımlara yükledikleri manadır. Nitekim moda olan okullarda okuyan ve bunu alafranga çevrelerinde gösteriş amacıyla yapan kadınlar, yabancı okullarda dahi olsalar Batı kültürünü özümseyemez, öğrendikleriyle sadece Batı taklitçisi birer alafranga kadın olarak kalırlar.” (Küçükgörmüş, 2010: 75-76) Geleneksel değerleri beğenmeyip Batının çökmüş ahlakına özenen bu züppe kadın

tipi gittiği yerde kendisini mütereddit olarak hayal ederken, yozlaşmış bir düşüncenin temsilcisi olduğunun farkında değildir. Ve gittiği yerde yalnız kalmaya mecburdur.

“Bahriye Hanım: – Aman, yavaş gel cadı... Hâlâ Sultan Aziz zamanı kafasıyla yaşıyorsun. Bundan sonra kocalar karılarını değil, isterlerse karılar kocalarını boşayacaklar. (Kocasının arkasına iki yumruk indirerek) Kadınlar erkeklerini dövecekler. Kadınlar, yüzyıllar boyunca çektikleri Asya’ya ait esirliğin tepkisi döneminde dirler. İntikamlarını alacaklar. Paşalar, beyler, efendiler Ankara’da değil, gökyüzünün en üst katında toplantı yapsalar Havva kızlarıyla baş edemeyeceklerdir. Savaştan sonra erkek azalmış, kadın çoğalmışmış. Daha iyi ya!.. Demek ki, sayıca erkeklerden üstünüz. Bizim dediğimiz olacak.” (Meyhanede Kadınlar, s.288)

Cumhuriyetle birlikte yapılan anayasal düzenlemelerle yeni haklara sahip olan kadınlar. Bu hakların getirdiği öz güvenle adeta bir intihar süreci de başlatmışlar demek mümkündür. Kadınlara verilen hakların bir mücadele sonucu elde edilmemiş olması özümseme sürecini yavaşlatmış ve hakların yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Feminist söylemin de öne çıkmaya başladığı bu dönemde züppe kadın, verilen hakları kendi söylemi için temel almakta ve her türlü kural ve sınırdan bu kanunlara dayanarak kurtulmak istemektedir.

“Cadaloz kaynanasının hücumlarıyla kanı dönen, sinirleri gerilen Bahriye Hanım öfkesini bira ile yudum yudum yatıştırırken neşeli bakışlarla söze girer: – Bu günleri gösteren Tanrı’ya bin şükürler olsun... Kadınları kafesten kurtaran Cumhuriyete sonsuz şükranlar... Ohh hele Türk kadını boza içmekten kurtuldu. Öteki dünyada ‘kevser’ vaadiyle yaşadığımız dünyadaki bütün içkileri yasaklayan bol çakşırılı, sofı, kalın kafalı bütün gericileri çevrene topla da Vefa’nın mırmırık dolu mermer küpleri içine dalıp çıkınız. Ayrıla, şerbetle karnını şişiren neşesiz bir millet hiçbir vakit şampanya ile düşünenlere yetişemez. Tokalar... Kahkahalar. Kime olduğu pek belli olmayarak ‘Yaşasın’ sesleri...” (Meyhanede Kadınlar, s.289)

Özellikle Cumhuriyet sonrası kadınlara tanınan hak ve özgürlükler toplumsal hayat içindeki kadının statüsünü ve konumunu etkilemiştir. Roman dünyasına da yansıyan bu durum özellikle züppe kadın olarak nitelendirdiğimiz alafranga hayata

özenen ve Batılılaşmaya sathi boyutuyla algılayan kadın için sınırsız bir özgürlük olarak yorumlanmıştır. Geleneksel hayata eleştirilerini yönelten bu kadın tipi, ahlaki değerlere sırtını dönerek daha coşkulu bir Batılılaşma taraftarı olmaktadır. Yazarların romanlarına konu ettikleri bu durum yer yer ironik, kimi zaman da müstehzi bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır.

“Bahriye Hanım elinde boş bir bira şişesi ve yalpası fazla bir davranışla, kelimelerin yarısını çiğneyerek söze atıldı: – Polis Efendi, Polis Efendi, görevini bilmiyorsun! Polis: – Hanım, sus!.. Ben görevimi bilirim. Bahriye Hanım: – Bilmiyorsun. Kadın evde, sokakta, tramvayda, vapurda, trende, her yerde serbesttir. İhtiyar sarhoş köşesinden: – Vay anasına be!.. Önceleri kadın hiçbir yerde serbest değildi. Şimdi her bağdan birdenbire boşandı. Kadının silkip atığı kösteklerin bir kısmı şimdi erkeklere takılacaktır. Çünkü aile görevlerinin birtakımı açıkta kalmaz. Bunu erkek tanımaz, kadın tanımazsa sonra ailemiz ne olacak? Ya başkaldıran tarafa haddini bildirmeli ya da, yükün altına girmeli.” (Meyhanede Kadınlar, s.309)

1923-40 yılları arasında yayınlanan ve tezimize esas teşkil eden romanlarda bu tarz örneklerden hareketle olumsuz durumlar okuyucunun önüne sunularak nasıl olunmaması gerektiği hakkında adeta bilgi verilmiştir. Bu tarz karakterlerin olması (züppe kadın), sosyal hayat içinde de benzerlerinin var olduğu gerçeğine bizi götürmekte ve nasıl bir değişim yaşandığı o dönemin şartlarında ifade edilmektedir.

Alafrangalaşma hevesi içinde olan züppe kadın tipi, kendisini diğer kadınlardan üstün görmekte ve onlara öğreticilik vasfını yüklenerek yol açıcı olmak gibi bir misyon edinmektedir.

“Artık on yedi, on sekiz yaşında yetişkin bir genç kız olan Züleyha’ya:

– Ne yapalım, mademki memleketime başka surette faydalı olmama imkân vermiyorlar, diyordu, ben de şimdilik vatandaşlarıma modern sosyetenin kaide ve inceliklerini öğretmekle meşgul olacağım. Kurunuvustai bir cemiyete insan gibi yaşamasını öğretmek de az hizmet değildir. Kadını açmakla pek büyük bir şey yapmış olmayız, eğer onu medeni terbiye ve muaşeret adabı noktasından tam bir Avrupa kadını vaziyetine sokmazsak...” (Eski Hastalık, s.34)

Kadını sosyal hayatın içine almanın yetersiz olduğu ve modern kadının ancak ve ancak terbiye ve adab-ı muaşeret dairesinde kendisini geliştirdikten sonra kaide ve incelikleri öğrenildikten sonra Avrupa kadını seviyesine ulaşılabilceği kanaati hâkimdir.

“Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabii olarak, sinirli ve manen bozuk bir mahlûktu. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?” (Kuyucaklı Yusuf, s.13)

Bu düşünce doğrultusunda yetiştirilen kız çocukları daha sonra özgürlüklerin tam ortasında kendisini bulunca, uç noktalarda dolaşmaya başlamış ve kendi geleneksel değerlerine yabancılaşarak hayatını sürdürmeye devam etmiştir. *“Bu Nesrin amma da kabak çiçeği gibi açıldı. Eskiden ne mahcup, çıtı pıtı, ne bebek şeydi o. Bedriye’si, Burhan’ı kızı çileden çıkardılar. Deli gibi spor yapıyor. Bisiklet yarışları, mânialı koşular, uzun atlamalar, neler... Artık bir genç kız için bu kadarı da züppelik değil mi?”* (Kadıköyü’nün Romanı, s.121)

Modernleşme, Batılı gibi olma adına yapılan tüm bu aktiviteler, henüz kadını sosyal hayatın içinde görmeye alışmamış Türk toplumu için eserlerin dünyasında eleştirel bakış açısıyla ele alınır. Modernleşme algısını sadece sportif faaliyetler yahut dans, parti gibi unsurlara dâhil olarak gerçekleşeceğini düşünen züppe kadın tipi, için de bulunduğu toplumun değer yargılarına yıkıcı bir etki amaçlı olarak kullanılır.

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* adlı eserinde özellikle yozlaşan Türk insanının ahlaken gelebileceği en son noktada ne denli züppe tipler olabileceği yahut olduğu yönünde bir tez işlediğini görmekteyizdir. Bunu, eser içerisinde yabancı milletlere mensup bireyler eşliğinde, Türk kadın ve erkeğinin içinde bulunduğu bozulmuşluğu ifade etmektedir.

“Bu ilkbahar gecesinin son saatlerinde o her zamandan çok munis ve ruha yakındır. Necdet, sessiz karanlığın içinden kolunu uzatıp onun esmer sırtını okşamak, onunla gizli dertleşmeye girişmek istiyordu. Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson’larına, Leylâ’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Nermin’lerine, Fanny Moore’larına, Orhan Bey’lerine, Captain Marlow’larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini salyan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu’ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarının kefareti maliyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taşa vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi.

Onlara gidip diyecekti ki: ‘Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağımu öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almaya imkân kalmadı. Tıkanıyorum. Bana biraz temiz hava, biraz temiz hava veriniz. Derdim büyüktür. Size söyleyeceklerim var.’ ‘Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi; ne diyorum – bizim yataklarımıza kadar!- Halbuki sizin yalnız sokaklarınızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zaptolunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü!’ ‘Kızlarımızı, karılarımızı ve dudak yüzü görmemiş nazlı sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüzün önünde istediklerini yaptırdılar ve kızı kızla, erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabiî zevklere tabiî olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınışla oynatmaya başladılar.’ ‘Dün bizim önümüzde göz kaldırmayan tayfalar şimdi etrafımızı almışlar, bizi

seyrediyorlar. Bize el çırpıyorlar ve içimizden her yuvarlanana kahkahalarla gülüyorlar. ’ ’ (Sodom ve Gomore, s.192)

Züppe kadın tipinin en uç örneklerini özellikle cinsi münasebetler ekseninde romanına aksettiren Yakup Kadri, bir taraftan bunları olumsuzlarken, öte taraftan yücelttiği karakter tarafından bu toplumsal yapıya eleştirisini de dile getirmektedir. Böylece hem okuyucularına bir tez ortaya koyarken aynı zamanda toplum içerisindeki sağlıklı yapıyı da gözler önüne getirmektedir.

Özellikle Cumhuriyet ile birlikte kanun önünde de çeşitli hak ve özgürlükler kazanan Türk kadını Batılılaşmayı yanlış algıladığı ölçüde kendi değerlerine yabancılaşarak züppeleşmiş ve toplum içinde ötekinin temsilcisi olmuştur.

1.3.2. Erkeklerdeki değişimin topluma yansımaları

Batılılaşma sürecinde erkeklerin aktif rol oynadığını görmekteyiz. Erkeğin çabuk değişebilen hayatı yorumlayış biçimi birçok alanda değişimin yaşanmasına zemin hazırlar. Batı medeniyetini toplum içerisinde kadınlardan önce tanıyan ve değişim sürecini başlatan erkeklerdir. Bunun temelinde erkek egemen bir toplum biçimine sahip olduğumuz gerçeği yer almaktadır. Batıyı tanımak ve gelişmişliğinin temellerini araştırmak üzere Avrupa’ya gönderdiğimiz dönemin gençleri (erkekler), bir süre sonra geri döndüklerinde Batılılaşmayı yanlış anladıkları ve kendi değerlerine karşı yozlaşma içerisinde oldukları görülmektedir. Osmanlı’nın toplumsal kuralları çerçevesinde erkeğin Batı’dan gördüklerini uygulama isteği bir süre sonra askerî, ekonomik ve idari alandan gündelik yaşamın içerisine dönmüş ve asıl yozlaşma ve kendini ötekileştirme bu süreçle birlikte başlamıştır.

Erkeklerin Batıyı tanıyıp aktardığı bir süreçte elbette ki modern kadının oluşumunu da yine Avrupa görmüş erkeklerin anlatımı ve uygulamalarıyla yansıdığını görmekteyiz. Batılılaşma süreciyle erkeğin toplumdaki rolü de değişime uğrar. Babalık rolü bu değişimin başında gelir. Geleneksel yapıda görülen “otoriter baba figürü yeni bir mahremiyete ve baba yakınlığına yerini bıraktı. Modern babanın değer verilen, eğitilen ve bakılıp büyütülen kızıyla özel bir bağ” (Kandiyoti, 1997: 213) kurma çabası içerisine girdiği bu dönemde görülmektedir. Ailede baba rolünde görülen bu değişim eğitim

almış kadın toplumunun temelini oluşturur. Bu süreç ileride eğitimli Cumhuriyet kadınının oluşmasına zemin hazırlar.

Batılılaşma adına yapılan her türlü yozlaşmışlık erkeklerin dünyasına da bu süreçte yansır. Peyami Safa'nın *Mahşer* adlı romanında erkeğin eşini maddi kazançları doğrultusunda kullandığını görmekteyizdir ki bu bozulan ahlakın bir yansımasıdır.

“Evet... bu Mahir Bey ailesi enteresandır. O kadın ve o herif tam vizyotipdirler. Elele vermişler. Levazımın anbarını iki büyük fare gibi yutuyorlar. Karılarını bu işlerde kullanan üç dört tip daha tanırım. Bir tüccar daha vardı. Karısı güzel bir Slavdır. Her suistimalde bu kadının parmağı bulunur. Nazırlarla, saray adamlarıyla yatar. Aşıklarını evine bile alır, kocası aldırılmaz. Sizi ve beni böyle züğürd bırakan üçbeş ahlaki telâkkimizdir. Herif bu hurafelerden kafasını kurtarmış, işlerini tıklarına koymuş.” (Mahşer, s.101)

Bu dönemde inançları uğruna mücadele eden erkek tipinin yanı sıra Batılılaşma adına her türlü değerden kopuk erkeklerin çoğaldığını görmek mümkündür. Avrupa'daki fikri cereyanların da etkisiyle ve dinî inançlarından uzaklaşan bu bireyler nihilist bir yapı sergileyebilmektedirler. Nitekim Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* eseri hakkında yorumlarını okuduğumuz Sevim Kantarcıoğlu bu erkek tipi için şu cümleleri kullanır: “İnançlı gerçek aydın Mehmet Raif'in tam zıttı olan Adnan, bir hiççi (nihilist)'dir. O, inançlarını kaybetmiş, kaybettiği veya reddettiği değerlerin yerine yen bir değer sistemi koyamamıştır. Ne klâsik anlamda bir hümanisttir; yani toplumun değerlerini yeniden yorumlayabilecek bir fikir ve inanç adamıdır, ne de, inançsız da olsa, sosyal bir ahlak sistemi oluşturabilecek güçte modern bir hümanisttir. Adnan, ruhundaki kargaşayı dışa yansıtan, kendisini aşamayan, tarihe yön vermek şöyle dursun, şartların oyuncağı olan adamdır.” (Kantarcıoğlu, 2004: 87) İnançlarından yoksun bireyler her türlü kötülüğün pençesine düşmeye müsaittirler. Bu dönem aydını için de durum aynıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası harp zengini olan erkeklerin ahlaki açıdan yozlaşmışlıklarına kılıf olarak medeni olmayı öne sürmeleri, dönemin en popüler söylemidir. Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* romanında da Talat karakteri tasvir edilirken bu noktalara özellikle yazar tarafından dikkat çekilir. “*Talât savaşın son yıllarında vagon alım satım çevresinde tanınmaya başladı. Beyoğlu'nun, yine Beyoğlu*

ağzıyla en iyi Fransızca söyleyenlerindendi. Beyoğlu toplantılarında en iyi Fransızca söyleyenlerindendi. Beyoğlu toplantılarında kumar âlemlerinde kılığı, davranışı en çok taklit ediliyordu. Özellikle batılılaşmak deyimine “Levantenleşmek” anlamını veren savaş zengini hanımları arasında çok moda bir örnekti. Harp zenginleri ortadan kalkınca Sungur Balta ve ortakları gibi yeni devir zenginlerine çattı. Bazılarına göre onun en büyük işbirliği dalkavukluk, kimilerine göre karaborsacılık, kimilerine göre daha çok kirli bir sanattı. Fakat bütün bu kuşkulu niteliğine karşın, sosyete hayatında güçlü bir yeri oluğu gibi, alafrangalık ve batılılaşmak akımının yalnız kıyafet ve eğlence yeteneğini elinde tutuyordu. En sonunda muvaffakiyeti Nâzım Taşman gibi son zamanlarda Avrupa düşünce akımlarını merak etmiş, talihsiz, fakat ciddi bir adamın akıl hocası olmasıydı. Ve asıl mevkiinin durulmasını, özellikle servetini bu son başarısına borçluydu.” (Tatarcık, s.173)

Aile yapısı içerisinde de erkeğin medenileşme adı altında rol değişimi yaşadığını eserlerden hareketle tespit edebilmek mümkündür. Geleneksel aile yapısında erkek, evin iç işlerine kayıtsız, çocuklarına sevgisini göstermeyen ve otoriter sahibi olarak yer almaktayken; Batılılaşma cereyanları sonrası çocuklarına karşı müşfik ve ilgili, eşine karşı anlayışlı bir karakterin oluştuğu görülmektedir. “Modernleşme süreci içerisinde değişen aile yaşantısında en büyük darbeyi aile büyüğüyle sembolize edilmiş otorite kavramı, eski gücünü yitirecek ve aile fertleri arasında bölüşülmeye başlayacaktı.” (Özer, 2005: 47) İlbeyi Özer bu durumu daha çok bir otorite kaybı olarak nitelendirmektedir. Fakat bu durumun yanı sıra erkeğin Avrupa’da gördüğü modern erkek tipi neticesinde kendi otoritesinden bilinçli bir şekilde ödün verdiği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* romanında erkekteki değişimi Behiç karakteri üzerinden okumak mümkündür. Mebrure, köşkte yaşayan insanları değerlendirirken, bu insanların büyükten küçüğüne kadar Batılılaşmanın getirdiği her türlü pisliğe bulaşmış, eğlence ve zevkten başka bir şey düşünmeyen insanlar olarak görür. Behiç’i değerlendirirken kullanmış olduğu cümleler, değişen erkeğin toplumdaki yansımalarını da bize vermektedir.

“Behiç’i düşündü: Gazetelerde karikatürü yapılan asri genç bu muydu? Hayır, gerçi kıyafeti o kıyafet, tuvaleti o tuvaletti; gerçi göz söyleyişi, yürüyüşü, bakışı, bütün halleri o hallerdi, fakat züppe ismi verilen gülünç Türk genci bu değildi; çünkü Behiç, ne yaptığını bilmeyen, budala, tecrübesiz bir insan olmak şöyle dursun, etrafında herkesin zaaflarını çok iyi anlamış, herkesi gülünç ve manâsız görebilmiş, kendi arzularına göre yaşamanın sırrını keşfetmiş bir mahlûktu. Kendi aklına göre yaşamasını, iyi yaşamasını biliyor, harikulâde zeki. Bu genç adam, bir karikatür, gülünç bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekâsıyla korkunç ve zararlı bir mahlûktu.” (Sözde Kızlar, s.62)

Aynı roman içerisinde yer alan Salih karakteri de yine erkekteki değişimi sergilemesi açısından önemlidir. Belma’nın erkek kardeşi olan Salih, Belma gibi Batılılaşma sürecinde değişen insanın toplumdaki temsilcisidir. Salih, gelenekten uzaklaşmış olan, geleneksel yapıdan gelen büyüğe saygıyı yitirmiş bir karakterdir. Salih ve Belma’nın yaşamlarında görülen bozulma ve bu bozulmaya tepki gösteren babaları hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. *“Zıvanadan çıkarsam benden deli yoktur. Gevezeliği bırakalım. Moruk namazını bitirdi galiba... Sofada ayak sesleri işitiyorum, galiba buraya geliyor, “Babacığım...” falan de, elini öp, yüzüne gül, bir kulp yap da öfkesini geçir. Bu gün sen de, ben de ona muhtacız. Bende metelik kalmadı. İş kötü.”* (Sözde Kızlar, s.74)

Hüseyin Rahmi’nin *Ben Deli miyim?* adlı eserinde, aile içerisinde yeniden yapılanmanın gerçekleştiğini görmek mümkündür. *“Bir kadının hatası her ne olursa olsun modern erkekliğin şanı onu affetmektir. Sabrımı tüketiyorsun. Ben sana modern erkekliğin kadına karşı olan vazifesini sormuyorum.”* (Ben Deli miyim?, s.189) Asrileşmek adı altında modern erkeğin vazifeleri ve modern kadının vazifeleri gibi gazetelerde yayınlanan yazıların bu dönemde toplum üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Yazılı basının bu noktada toplumu yönlendirici rolü, aile içine süratle yansımıştır. Gazete ve dergilerin dönem içerisinde etkin bir şekilde bireylere nüfuz ediyor olmasının bir diğer örneğini de kadın ve erkeklerin nasıl olması gerektiği hususunda Şükufe Nihal’in *Çöl Güneşi* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

“Sonra efendim, erkeklerin yaramazlıklarına katlanmalı, yuvayı bozmaya kalkmamalı imiş! Bunu okurken parmaklarımı ısırđım. Bunu bir kadın mı söylüyor? Şurada burada sabahlayarak kirli ruhları ile yuvalarına dönmekten utanmayan kocalardan kadınlık artık iğrendi! Karısına hıyanet edecek koca, o kadını bırakıp uzaklaşsa elbette daha faziletli hareket etmiş olur. Böyle bir meselede kadın da yanı şeyi yapmalıdır.

Üç beş arkadaş değirmemizin ehemmiyeti yok. Yeter ki, kiminle yaşıyorsak yaşadığımız adam yalnız bizim olsun. Biz, yalnız onun olalım. İğrenç aile entrikalarından kurtulmamız lazım. Ben insanı daha temiz, daha lekesiz bir hayata erişmiş görmek istiyorum. Kadın artık, “başından atmasın, ortada kalmayayım” diye bir erkeği oyalamaya çalışmak zilletinden kurtulmalı! Kadın, yaşamak kuvvetini artık kendisinden almalı!

Filan beyin, filan paşanın karısıyız, diye arızı şereflerle iftihar etmek, bana pek zavallılık geliyor. Erkekler bizim yalnız arkadaşımız olacak. Efendimiz, vekilharcımız [kâhyamız] değil. Hatta ben, kadını siyasî hakka malik etmek için uğraşan kadın cemiyetlerine hayret ediyorum. Bu cemiyetler, evvela, bütün kadınları bir iş sahibi etmeye alıştırmak için çalışmalı. Çünkü içtimai mevkii olmayan hiçbir fert siyasî hakka malik olamaz.” (Çöl Güneşi, s.162)

Kadın ve erkek arasındaki dengedeki yer değişimi romanlarda sık sık dile getirilir. Bu durumun temel sebebi yüzlerce yıllık bir sürecin sonunda kadının daha önce sahip olmadığı haklara kavuşmasıdır ki, erkek ve kadın için bu rol değişimi sancılı bir sosyal ortamın doğmasına sebebiyet verir. Kadınların sosyal hayata girmesiyle artık Erkek egemen bir toplum olarak bilinen Türklerde bu anlayış değişime uğramış ve aile içi de dâhil olmak üzere anlayış değişmeye başlamıştır. “1926’da yazılmış, “Erkekler yeni hayat kuracakları zaman hangi kızları ararlar?” vb. başlıklı makale ve yazılarda geleneksel erkek otoritesinin zayıflayıp kadının alışılmış değerlerden uzaklaştığını açıkça görmek mümkündür.” (Özer, 2005: 221)

“Beyefendi, kendinize geliniz. Hâlâ beylik, hâlâ paşalık, hâlâ öfke, hâlâ şiddet, hâlâ dövmek, hâlâ vurmak... Karşınızda eşit haklarda söz söyleyen bir kimsenin varlığına katlanamıyorsunuz. Daima huzurunda her haksızlığınıza, her türlü baskınıza,

her emrinize karşı evet diyecek, yerlere eğilecek esirler arıyorsunuz...” (Muhabbet Tilsımı, s.313) Bu sosyal ortam içerisinde erkek için değişimi kabullenmek zor olduğu kadar, kadının daha cevval yapısıyla elde ettiği hakları sonuna kadar kullanma isteği karşımıza çıkar. Devletin kadına verdiği hakların yanı sıra dönemin dergi ve gazetelerinin bu anlayışın değişmesine katkısı büyüktür. *“Şimdi erkek evlatla kız evladın farkı yok ki... Hepsi mektepte, katiplikte, esnafılıkta, hepsi sokakta – pazarda, hepsi parkta, seyirde, sinemada, tiyatrodada... Konferansta... Hepsi erkek – kadın bir arada heyecana gelip şakır şakır el çırpıyorlar... Canım ne oluyor ben anlamıyorum ki... A düzcesi oğlanlar kızlara, kızlar oğlanlara bakıp bakıp halleniyorlar... Böyle zamanda ben kızımızı bohçaya sarıp da sandığa kilitleyemem ya...”* (Tutuşmuş Gönüller, s.194)

Özellikle 1923-40 yılları arasında kadın-erkek ilişkisinde erkeğin rolünün değişimine paralel olarak sosyal hayat yeniden düzenlenmektedir. Cumhuriyet’in, kadınları öne çıkaran anlayışının gerçekleştirilebilmesi için erkeğin rol değişimi içerisine girmesi elbette kaçınılmazdır. Bu süreçte Batıyı yakından tanıyan ve ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkarmayı kendisine hedef edinen Türk erkeği bir yanda toplum içerisinde kendi konumundan feragat ederken öte tarafta toplumun alt kesimlerinde otoriter erkek kültürü devam etmektedir. 1940’lı yıllardan bugüne gelen süreçte kadın ve erkek arasındaki ayırımın yavaş yavaş ortadan kalktığını gözlemlemek mümkündür. Günümüzde hâlâ farklı örneklerin yer aldığı tipler var olsa da genele bakıldığında erkeklerin otoriteyi kadınlara devrettikleri aşikârdır. Erkekteki değişimin kadın karakterler gibi alt başlıklara ayırmamamızın sebebi, incelediğimiz eserlerde erkek karakterden çok kadınların ön plana alınması ve kadınlardaki değişimden hareketle sosyal yapının yansıtılmaya çalışılmasıdır.

1.3.3. Doğu-Batı mukayesesi

Yüzlerce yıl süren ve günümüzde dahi şekil değiştirerek devam etmekte olan iki medeniyetin mücadelesi, özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk insanı için farklı bir süreçte gerçekleşmiştir. On yedinci yüzyıla kadar üstünlüğün Doğu medeniyetinde olduğu, sonrasında ise dengelerin değişerek Batı medeniyetine kaydığı görülmektedir. Tanzimat’la birlikte iyice belirginleşen Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul etme durumu dengeleri sarsmıştır. Bu üstünlüğü kabul ediş sonrasında ki; Türk

insanı kimlik bunalımı içerisine girerek Batılılaşma sevdasına tutulmuştur. Batılılaşma, daha çok bilim ve teknolojiye geri kalmışlık noktasından hareket etse de zamanla değişime uğramış ve Batılı gibi olma, Batılı gibi yaşama şekline dönüşmüştür. Artık, gelenek bir düşman olarak algılanmakta ve bizi biz yapan bütün Şark medeniyetine ait unsurlar, köhne bir yapının eseri olarak görülmektedir.

Orhan Türkdoğan “Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme” adlı eserinde Batılılaşma için yaşanan sürecin toplum düzeyinde değil de ferdi düzeyde bir zihni süreç olduğu düşüncesine karşı çıkarak “aydınların büyük bir kesiminin yanıldıkları nokta da burasıdır. Modernleşmenin, Batılılaşma veya Avrupalılaşma ile özdeşleşme olarak kabul edilmesi ilk yanılgı noktasını teşkil eder. İkincisi de modernleşmenin zihniyetle meydana gelen değişme yerine şekilde “biçimde” bir farklılaşma olarak idrak edilmesi olur.” (Türkdoğan, 1998: 79) Bu süreç Türk insanı açısından ister istemez geleneksel yapıda görülen birçok konuyla Batı’daki örnekleri arasında bir mukayese içerisine girilmesine sebep olur. Toplum hayatında görülen bu mukayese dönemin romanlarına da yansır. Romanlara yansıyan toplumsal hayatın her aşaması bu mukayesenin gerçekleştiği bir alandır. Bunun nedeni dönem itibarıyla Doğu ve Batı kültürünün olaylara bakışı ve olayları değerlendirişidir. “Batı gerçekliğe açık, Doğu ise gerçekliğe kapalı ve gözünü yalnız kendine çevirmiş olan ruhu temsil etmektedir.” (Ülken, 1998: 145) Doğu-Batı mukayesesi eserlere iki medeniyetin çeşitli konularda karşılaştırması şeklinde yansır.

Sosyal hayatta yaşanan bu kültür buhranı Türk insanı için sancılı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu süreç içerisinde bocalayan, iki farklı ruh iklimi arasında kimlik kaybını yaşayan Türk insanının hikâyesini roman dünyasında tespit etmek mümkündür. Çağa tanıklık eden roman yazarları sosyal ortam içindeki iki farklı medeniyetin mücadelesine şahit olmuş, insanlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini yarattıkları karakterlerle yansıtmışlardır. Bu noktada incelediğimiz romanlar içerisinde dört alt başlıkta konuyu incelemek mümkündür.

- 1) Şarkın çöküşü
- 2) Garbın yükselişi
- 3) Şark ve Garp Terkibi
- 4) Aslına Rücu (Yükselen Bir Değer Olarak Şark)

1.3.3.1. *Doğu'nun çöküşü*

Osmanlı'nın son dönemleriyle birlikte Batılıların modern dünyasına adım atma noktasında herkes hemfikirdir. Ancak bunun nasıl gerçekleşeceği hususunda aydınlar arasında bir birliktelikten söz etmek mümkün değildir. “Aydınlar, yenilikçiler (baticılar), muhafazakârlar (statükocular) olarak ikiye ayrılmışlardı. Birbirine karşı ön yargılı olan her iki tarafın da ciddi bir planı yoktu. Bir taraf kurtuluşu Avrupa'yı taklit ederek yenileşmede görüyor, öbür taraf ‘kânûn-ı kadîm’de yani eskiye dönüştü görüyordu. Dolayısıyla birbirlerini anlamıyorlar ve aynı zamanda da iyi tanımıyorlardı. Aralarında ciddi bir inatlaşma söz konusuydu. Aslında Avrupa'yı taklit etmek isteyen yenilikçilerle, maziye taklit etmek isteyen muhafazakârlar arasında önemli bir fark yoktu. Her ikisi de taklitçiydi.” (Kodaman, 2005: 154) Osmanlı aydınının içinde bulunduğu durum karşısında hazırlıksız yakalanmış olması, çözüm yolları aranırken birlikteliğin sağlanamamasına en büyük sebeptir.

Çağının tanığı konumunda olan Mithat Cemal, Yakup Kadri, Halide Edip, Peyami Safa ve diğer yazarlar, geleneksel değerlerin temsilcisi konumundaki Doğu'nun çöküş sürecini de yakından takip etmiş ve birebir yaşamışlardır. Bu çöküşe sebep olarak gördükleri hususları eleştirmekte ve olması gerekeni ısrarla eserlerinde vurgulamaktadırlar.

Geleneksel değerlerin modern dünyada işlevini yitirmiş olması Şark'ın çöküşünü kesinleştirirken, içinde bulunulan durumdan kurtuluşun reçetesi Batı medeniyeti olarak gösterilmiştir. “Doğunun düşüncesi sistemsizdir: Orada kavramlardan kurulan bina, birbirini doğuran fikirler zinciri değildir. Birçok lüzumsuz taşları, yanlış kurulmuş kemerleri vardır. Bazen bir yapı küçük bir taş üzerinde durur. Unsurların tutarlığı ve bağlantısı düşünülmezsizin her tarafı lüzumsuz ayrıntılar içinde boğulmuştur. Batının düşüncesi sistemlidir: Orada kavramlar yapısı gerçeklik temeline dayanır. Her yükselen sütun kuvvetini zeminden alır. Orada fikirler birbirine zincirler halinde bağlanmış ve hepsi birden en son sonuçlarına kadar götürülmüştür.” (Ülken, 1998: 144) Bu düşünce yapısı toplum içerisinde çokça yer aldığından, roman dünyasında da benzerlerini görmemiz mümkündür. Nitekim en bariz örneği Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında karşımıza çıkmaktadır. Neriman karakteri, etrafındaki insanlara ve yaşadığı semte bakarak doğu insanının içinde bulunduğu atalet karşısında isyan etmektedir.

Çünkü öte tarafta Batıyı temsil eden semtlerdeki insanlar ve yaşanan hayat göz kamaştırmaktadır.

“Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bıkıyorlar, kim bilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adım başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün Tünel’den Galatasaray’a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. En âdi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım...” (Fatih-Harbiye, s.26)

Peyami Safa, bu hususta iki farklı unsuru, toplum içerisinde yaşanan iki farklı hayatı anlatmaktadır. Bir yanda köklerinden kopmuş, geleneksel değerlerine sırtını dönmüş, ahlakça çürümüş, zevkleri doğrultusunda hayatını yaşayan bir zümre; akabinde dinî değerlerle yetişmiş, geleneksel unsurları benimsemiş, milli-manevi değerlere bağlı bireylerin Doğu-Batı kavramları etrafında çatıştığını görmekteyiz.

Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* romanında, Behiç Bey karakteri, fikirleriyle Doğu ile Batının mukayesesini yapmaktadır. Bu mukayese neticesinde geri kalmışlığımızı ifade ederken aynı zamanda gelişme adına bir çabamızın olmadığından da yakınmaktadır.

“— Başka milletlere benzemek için neyimiz var? Bir edebiyatımız mı? Bir sanatımız, bir ticaretimiz, bir zanaatımız mı var; bir siyasetimiz, bir irademiz var mı? İlim ve fen âleminde bir keşifte mi bulunduk? Altı yüz bu kadar senedir ne keşfettik? Daha doğrusu, başkalarının keşiflerini taklit edeceğiz diye, bozmaktan başka ne yaptık?” (Genç Kız Kalbi, s.55)

1923-40 yılları arasında yayınlanmış romanlarda büyük oranda Doğu kültür ve medeniyeti olumsuzlanmakta ve geri kalmışlığımıza sebep olarak gösterilmektedir. Bunun belki de en güzel örneğini Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı eserinde görmek mümkündür.

“Doktor Haldun ayağa kalktı. Kat kat perdelerle kulislere benzeyen salonda boyalı adam gibiydi. Evvela memleketle eğlendi. Soğukçeşme Rüşdiyesi'yle Cambridge Darülfünunu'nu, Selimağa Kütüphanesi'yle Westminster Kütüphanesi'ni karşılaştırdı. ‘Yahudilerin bile bir Maymonides’leri var. Hâlbuki sorarım size, bizim kimimiz var efendiler?’ (Üç İstanbul, s.609)

“Tanzimat’ın ikinci kuşak ve onu takip eden aydınlar ise öğrenim için Avrupa’ya gönderilmiş, ya da Jön Türklerde olduğu gibi Osmanlı ülkesinden kaçmak zorunda kalanlardı. Onlar Avrupa’yı biraz daha yakından tanıma fırsatını bulacaklardır. Fakat onlar açısından da Avrupa, öncelikle öğrenilmesi gerekli bir uygarlıktı. Çünkü kent yaşamı ve kentlerdeki alt yapının Osmanlı toplumuna göre çok ileride olması bir anlamda kültürel açıdan tam bir şaşkınlığa yol açabilecek kadar farklıydı. Bu koşullar altında Avrupa’ya giden aydınlar Avrupa’nın bilime ve teknolojiye olan güveninin bir yansıması olarak pozitivist düşünce akımlarına maruz kalmakta ve bunu benimseyerek ülkeye dönmekteydiler.” (Demirtaş, 2007: 407) Eğitim alanında gerçekleşen bozulma süreci ile iyi yetişmiş bilim adamlarından yoksun kalan, bilim ve teknolojiye gerileyen Doğu medeniyeti dünya çapında âlimler yetiştirememiştir. Avrupa’nın bu alanda ön plana çıkmış olması karşısında kıyas yapan aydınlarımız en büyük eksikliğin bu sahada olduğunu ifade etmektedirler.

“Hilmi, babasını işitmemiş gibi, kendi kendine:

- *Garb’ı Garp yapan musikileri... Onlarda hayat var, fen var...*
- *Bizimkinin ne kusuru var?*
- *Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan musikimizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti...*
- *Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde Frenk karılarından daha edepli, daha hanım... Onların erkeğinde de, karısında da ben, yüzüzlükten, açgözlülüğten başka bir şey görmedim.*

Paşa durdu, öksürdü, sonra köpürdü:

- *Bir Müslüman milletin an'anesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun?*

Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamureler kâşanelerle dolu; mülk-i İslam baştanbaşa virane..." (Sinekli Bakkal, s.50)

Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* adlı eserinde, geri kalmışlığa sebep olarak Türk milletin atalet içinde olması gösterilirken öte yandan musikinin insan üzerindeki etkisinden hareketle böyle bir sonucun ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Oysa insanın musikiyi meydana getirdiği gerçeği göz ardı edilmektedir. İslam âleminin her tarafı çürümüş yapısı karşısında Batı âleminin pırıl pırıl göz kamaştıran parıltısı kahramanın gözlerini kamaştırmış ve kendi değerlerine yabancılaşarak gerçeklerden uzaklaşmıştır.

Batı medeniyetini benimseyerek modern olacağını düşünen dönemin insanı, bir rüyadan uyanırcasına olumsuz olarak değerlendirdiği her şeyden kurtulacağını düşünmektedir.

"Tevfik Hoca şaşırdı. Gözlerinde bir şeyler vardı. Bu şeyler yavaş yavaş yüzünü kapladı. Arkaya kaldı. Düşüneceği şeylerin yalnızlığa ihtiyacı vardı. Bunları Adnan'dan çok uzak kalarak düşünmeliydi. Bir müddet kendi kendine yürüdü. Sonra koştu; Adnan'a sevinçle, "Kurtuldum!" dedi. Kadından anlamaya başlamıştı. Seviniyor, kendi kendini seviyordu. Cübbesinin yakasını Adnan'ın burnuna uzattı; bağırarak, "Kokla!" dedi, "şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark çamuru kokuyor. Kurtuldum, kurtuldum, kafamdaki beyaz felaketten, sırtımdaki kara felaketten kurtuldum nihayet!" Adnan, Hoca'nın koluna girdi: "Herkesi uyandırıyoruz. Pencereleden bize bakıyorlar; bunları başka zaman konuşuruz..." Hoca, Adnan'ın yüzüne eğilmiş, kısık sesle, "Sarığımı da yakacağım, cübbemi de!" diyordu. Adnan içmediği için Hoca'nın ağzındaki üç içkinin kokusu Adnan'ı bulandırdı; kaçmak istiyordu..." (Üç İstanbul, s.38)

Roman karakterinin uyanışı aslında rüyadan uyanmak şeklinde değil de kâbus dolu bir rüyaya uyanıştır. Hem zihnen hem de şekil açısından değişen dönemin insanı, Doğu ile Batı arasındaki seçiminde kendini var eden her şeye arkasını dönmekte ve bir

başkasının rüyasını görmek istemektedir. Türk halkının ruh dünyasında Şarkın düşüşü gerçekleşirken yükselen değer artık Garp ve temsil ettiği değerler sistemidir. Osmanlı'da yaşanan çözülme süreci aynı zamanda Cumhuriyet'in temellerinin oluşumunda da etkili olmuştur. Özellikle azınlıklar vasıtasıyla modern unsurlar ön plana çıkarılarak toplumun kültürel anlamda çözülmesine vesile olan yabancı devletler, tüm bu çabalarına Türk milletinin millî değerlerine sınıksız sarılmasına da sebep olmuştur.

Genç Kız Kalbi'nde, Pervin karakterinin yaşadığı aşk, modern yaşam ile geleneksel yaşamın çatıştığı görülür. Pervin'in bakış açısıyla verilen bu ilişkide, aşktan daha değerli olan duyguların olduğu vurgulanır. *"Ben kendisi için en saf emellere mevcudiyetimi terk ettiğim hâlde o benimle yalnız, yalnız eğlenmek istiyordu. Demek ki beni de birtakım bildiği kızlar gibi izzetinefissiz ve namussuz bir şey zannediyordu! Ve benimle de beş on gün eğlenecek, belki güzelliğim ve hatırım için bundan sonra yazacağı kitaba iki üç şiir ilave ettikten sonra bir gün hevesini alıp beni terk ve ihmal edecekti, öyle mi? Nasıl bilmiyordu ki Pervin ölür, böyle şeye müsaade etmez! Nasıl bilmiyordu ki Pervin için aşk ne kadar kıymetli olursa olsun izzetinefis daha mukaddestir!"* (Genç Kız Kalbi, s.86) Bu ilişki neticesinde Pervin bütün erkekleri *"hepsi de bir, hepsi de aynı şey... Bir Abdi ne ise bir Behiç de o, öyle mi? Ah ahlaksızlar, murdarlar..."* (Genç Kız Kalbi, s.86) olarak değerlendirir.

Pervin, geleneksel yapıdan gelen eğitim ile Batılılaşma sürecinin getirdiği yaşam arasında çelişki yaşar. *"Kendisini geleneksel değerlerle yönetmeye alışa gelmiş insanlar birden bundan yoksun bırakılıp kendi varoluş sorumluluğu ile yüzleşmek zorunda kalırsa "kimlik bunalımı" denilen olgunun yaşanması da kaçınılmaz olur."* (Geçtan, 1999: 22) Pervin, doğru insanı bulmak için, Batılılaşmanın getirdiği hayat tarzını yaşamak zorunda olduğunu düşünür. Bu yaşamın gelenekten gelen değerlerle sorguladığında yanlış olduğu kanaatine varır. Bu süreç kimlik bunalımıyla birlikte; Batılı yaşamıyla milli kimlik çatışmasını belirginleştirir.

"Oh, ne yapmalı? Öyle ise aldanmamak için ne yapmalı? Anamız, babamız bizi manasız göreneklere, saçma usullere lakayidane bir tevekkülle kurban ve feda ediyorlar. Kendimiz ne kadar dikkatli, ne kadar ince görüşlü olursak olalım, memleketin bu hayatı içinde mutlak böyle aldanmaya mahkûm olursak, demek ki bizim için çarrei halas yok. Mutlak kurban ve helak olacağız."

Bu kadar parlak zevahirle beni bu kadar teshir etmiş olan bir şair böyle adi bir adam çıkarsa demek ki bu muhitte zevcimi kendi kendime intihap için böyle sergüzeştten yani tehlikeden tehlikeye, belki de çirkinden çirkine düşmek lazım gelecek... İşte buna hiç tahammül edemem! Şüpheli bir saadet peşinde böyle kirlenmeye asla tahammülüm yoktur.” (Genç Kız Kalbi, s.86)

Cumhuriyet sonrası görülen birçok köklü değişimin temelinde de özellikle birinci ve ikinci Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen yenileşme hareketi etkili olmuştur. Cumhuriyet için adeta bir hazırlık süreci olan bu dönemler yapılan yanlışlıklardan ders alınmasına ve modernleşme yolunda nasıl adımlar atılması gerektiğine dönük ipuçlarını içlerinde barındırmışlardır. Cumhuriyet, tepeden inecek bir anlayışla halk için ancak halka rağmen değişimleri keskin çizgilerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. “Halk için halka rağmen” felsefesiyle yola çıkan Batılılaşma yanlısı aydın kadrolar, halkın beklentilerini ve isteklerini büyük ölçüde bir yana bırakıp topluma yeni bir şekil vermek istemişlerdir. Batı’da uzun bir zaman dilimi içinde ve toplumun kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kurumlar, kendi içine kapalı ve Batı’dan farklı bir dünya görüşüne sahip Osmanlı toplumuna çok kısa bir süre içinde yerleştirilmeye çalışılmıştır.” (Aydın, 2003: 20) Bu çaba geleneksel değerler ile Batılılaşma sürecinde gelen değerler arasında bir çatışma zemini oluşturur. Şark’ın çöküşü bu süreçte artık toplumun zihni dünyasında kalıcı bir şekilde kazanmıştır.

1.3.3.2. Batı’nın yükselişi

Geri kalmışlığa sebep olarak gösterilen Doğu kültürü karşısında Batı medeniyeti yükselen değer olarak algılanmıştır. Bu noktadan hareket ile Doğu kültürüne ait bütün geleneksel değerler bırakılma yoluna gidilmiş, yerine ise Türk milletine ait olmayan Batı kültürünün özellikleri benimsenmeye çalışılmıştır. Bu durum özellikle roman dünyasında, Batıya ait ne varsa iyi, güzel, doğru olarak değerlendirilirken; Doğuya ait tüm unsurlar geri kalmışlığa sebep olarak gösterildiğinden reddedilme yoluna gidilmiştir.

Cumhuriyet’in ilanı sonrası Batılılaşma adına doğru adımlar atılması gerekliliğini vurgulamakla birlikte Batı’nın birçok alandaki üstünlüğünü romancılarımız eserlerinde vurgulamaktadırlar. Özellikle Peyami Safa, Halide Edip Adivar, toplum

içerisinde yükselen değer Batı karşısında geçirdiği değişimi romanlarında sıklıkla kullanmışlardır.

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* romanında Doğu ile Batı değerlerini mukayese ederken romanın başkarakteri olan Neriman'ın gözüyle bir mukayese yapmaktadır ve Garp medeniyeti yüceltilmektedir. *“Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri niçin bu kadar sevdiğini anladı. Hristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanırken bile rüya görüyormuş gibidir; lâpacı, tembel ve hayalperest mahlûk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar; birçok işlere yarar. Uyurken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağırır.”* (Fatih-Harbiye, s.45)

Roman karakteri olan Neriman, Doğu insanını kediye benzetirken onun tembel, miskin, hiçbir işe yaramayan yapısı karşısında Batının bir köpek gibi her zaman aktif, her şeye duyarlı ve atılgan bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu iki medeniyete ait insan tipini mukayese ederken geri kalmışlığın sebeplerini irdelemektedir. Onun bu sorgulamayı yapmasına sebep olan İstanbul'daki Batılılaşma kaygısı taşıyan insanların yaşadığı semtlerin parıltısı ve şaşalı hayatı karşısında; daha içe kapanık, köhneleşmiş mahallelerde yaşayan Türk halkının adeta hastalıklı yaşantısıdır.

“Yani bizi muvaffakiyete çıkaracak en kısa yol, hatt-ı müstakimdir. Başkalarını dolandıran adam, farkında olmadan kendi kendini dolandırmış olur. Bir Avrupalı böyle düşünür. Söz verince randevüsüne dakikası dakikasına yetişen, her vadettiği şeyi yerine getiren Avrupalı, yine kendi menfaatine çalıştığını bilir. Avrupa memleketler var ki, biliyorsunuz. Tramvaylarında kondöktör değil, biletçi bile yoktur.” (Mahşer, s.305)

Aslında kendi kültürümüzde var olan fakat zaman içinde gerçekleşen dejenerasyon ile yitirdiğimiz doğruluk, dürüstlük, adalet vb. kavramlar Avrupalı'da görüldüğünde üstün bir nitelik kazanmaktadır. Aynı zamanda İslam dininin temel unsurları olan bu değerleri kaybetmiş olmamız ve sonrasında din modernleşmeye

engeldir görüşünü ifade ediyor olmamız oldukça ilginçtir. Toplumsal normlar işleyişi açısından da farklılıklar ön plana çıkmakta ve Batı medeniyeti yüceltilmektedir.

“Sora sora Bağdat bulunur derler. Doğuda usul böyledir. Avrupa’da her kilometre başında, bulunduğunuz ve gideceğiniz yerlerin adlarını söyler, uzaklıklarını belirtir levhalar varmış.” (Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?, s.179)

Toplumsal hayatı düzenleme noktasında daha mekanik bir yapıya sahip olan Batı kültürü daha sistematik bir hayat tarzı sergilerken; Doğu’nun dünyayı, içselleştirici ve geçici bir mekân olarak algılaması sonucu ortaya çıkmış bir hayat tarzını benimsediğini söylemek mümkündür. *“Asım, bugün şu küçük odaya, şu otel kâtipliğine mütehassirdi. Bütün Sarayköy beyleri ve köylüleri birer Rum’un veya Ermeni’nin borçlusu idiler. Onların oturdukları mahalleler şendi, aydınlıktı. Sarayköy gibi yerde bile kulüpleri vardı. Müslüman mahallelerinde kum yollar, bütün sokak boyunca kerpiç duvarlar uzanıp gidiyor ve güneş batar batmaz bu sokakları derin bir sessizlik ve zulmet örtüyordu.”* (Miras, s.49)

Müslüman mahallelerinin kum yollar, kerpiç evler ile müteşekkil olması karşısında Batının modern binaları, cetvellerle çizilmişçesine yollara sahip olması iki medeniyetin dünya algısı neticesinde şekillenmektedir. Batının rasyonel düşünce yapısı içinde yaşanan dünyayı önemseyen anlayışı karşısında, Doğu’nun mistik düşünce dünyası içerisinde bu dünyayı geçici bir mekân olarak algılaması sonucu yaşam biçimleri farklılık arz etmektedir. Roman dünyasında özellikle iki medeniyet mukayese edilirken dile getirilen bu farklılıklar kendi kültür ve medeniyetinin aleyhinde, Batı medeniyetinin ise lehinde gerçekleşmektedir.

Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* adlı eserinde Mazlume ile annesi Mesture Hanım arasında eski-yeni çatışmasının yer yer yaşandığını görmekteyiz. Mesture Hanım, kızının dönemin alafranga eğlencelerinden olan balo ve dans partilerine gitmemesinden bir yandan yakınırken bir yandan da kızının dans bilmemesinden şikâyetçidir. *“Aman Doktor, kızım bu tedansların, Perapalas’ın kibar balo gecelerinin onda birine gelmez. Ona varsa sinema, varsa üniversite arkadaşları, bir araya toplanıp on saat tartışma yaparlar, sigara içerler, neler konuşurlar bilerseniz. Bilmem, üniversiteye gönderdiğimizize iyi mi ettik?”* (Zeyno’nun Oğlu, s.23) Bu yapıyla Mesture

Hanım, eğlence hayatıyla Avrupai olmayı özdeşleştirmiş ve Mazlume'nin aldığı üniversite eğitimini bile sorgulamıştır. Anne kız arasındaki eski-yeni mücadelesi hem bir kuşak farklılığına hem de Cumhuriyet ile birlikte yetişmekte olan yeni neslin ülkü ve idealleri doğrultusunda düşünen bireyler olarak yetiştiklerinin göstergesidir. “Kemalist medeniyet projesi devletin yapısını değiştirmekten öte, yaşam şekline, davranış biçimlerine, gündelik alışkanlıklara nüfuz etmek istemektedir.” (Göle, 2010: 49) Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği, devletin yapısı kadar Türk halkının modern yaşam biçimine sahip olunmasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında düalist yapı devam ediyor olsa da ilerleyen süreçte bu amacın gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Genellikle alafrangalaşma sevdasına tutkun bireylerin çevre algılarında Batı medeniyeti her özelliği ile üstün görülürken, Doğu medeniyeti olumsuzlanmakta ve bu olumsuzlanan tüm değerler reddedilmektedir. Aynı zamanda kendi düşünce dünyalarına uymayan her davranış ve kişilik kalıpları karşısında muhalif olarak yer almaktadırlar.

1.3.3.3. Doğu ve Batı'nın terkihi

Osmanlı'nın siyasî hayatında yaşadığı çalkantılı süreç içerisinde Türk aydını Avrupa'da gördüğü gelişmişlik karşısında Türk insanının içinde bulunduğu durumu mukayese etmekte ve geri kalmışlığa çözüm yolları üretilmektedir. “Bütün bu siyasî gerginlikler ve ölüm kalım mücadeleleri devam ederken Osmanlı, eğitimden aile hukukuna birçok meseleyi tartışır; feminizm ve sipirtüalizm hareketlerinden İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarına sahne olur. Tanzimat'ın ilânından sonra Osmanlı'nın Batı medeniyetine dâhil olma çabası, fikir hayatından sosyal hayata çeşitli şekillerde yankı bulmaya başladığında inançlar ve kabuller de münevverler tarafından sorgulanmaya başlanır. İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile bu sorgulanma süreci fiilî olarak da yaşanmaya başlar ve modernleşme süreci bu dönemde daha ziyade gerçekleşir.” (Ceyhan, 2007: 138) İncelediğimiz romanlarda, yazarların Şark-Garp mukayesesi içerisinde bir terkip arayışında olduklarını da görmekteyiz. Asıl önemli olanın bu iki medeniyetin iyi yönlerinin bir araya getirilmesi düşüncesiyle kahramanların şahsında dillendirilen fikir, bir arayışın neticesidir.

“Şark ve Garp insanlığın külçesini terkip ederler, bu itibarla, medeniyet dediğimiz şey yeni terkiplere doğru mütemadiyen istihale eder. Buna terakki, tekâmül, değişme, ne dersiniz deyiniz. Ben tabirlerden korkarım. Hiçbir tabirin

sabit bir medlûlû yoktur. Garp medeniyetinin içinde Şark unsurları ve Şark medeniyetinin içinde Garp unsurları yok mudur? Fakat her şey bir derece meselesidir. Bugünkü Garp medeniyeti, gittikçe, terkibine daha fazla miktarda karışan çeliği hazmedemiyor ve kusmak istiyor. Onu makineleşmekten ve büyük sanayin barbarlaştırıcı, hayvanlaştırıcı tesirlerinden kurtarmak için, terkibinde Şark unsurlarının çoğaltılması lâzımdır. Zannederim ki Garp mistiklerinin istedikleri budur ve bu, zaruridir. Mihanikî beşeriyet, Şarktan biraz muhayyele ve metafizik tasavvurlar dileniyor.” (Fatih-Harbiye, s.118)

Peyami Safa, medeniyetlerin birbiriyle etkileşim içerisinde tekâmül etmelerinden hareketle Doğu ve Batı medeniyetlerinin birbirleriyle olan ilişkisini roman kahramanının sözleriyle okuyucuya aktarmaktadır. Bu iki medeniyetin birbirlerine olan muhtaçlıkları ile modern olmanın temel unsurunun sadece Batıya öykünmek olmaması gerektiği ifade edilir. Doğunun muhayyilesi ile Batının rasyonalitesi birleştiği zaman ancak gerçek bir modernleşmeden bahsedilebilecektir.

“Pervin istiyor ki, Müfid de, Sacid gibidir, vücuduyla da ruhiyle de diri olsun. Bu onda yok. Müfid, Sacid’in dediği gibi: “Hastalıklı, âciz, bîçare bir adamcağız.” Niçin böyle? Böyle işte. Hem de Sacid ve Müfid birbirlerine ne zıt insanlar! Biri kadından daha yumuşak, öteki erkekten daha sert: biri saf, öteki tecrübeli; biri masum, öteki hain; biri mahkûm, öteki hâkim, Pervin’in ruhunda iki türlüüne de ihtiyaç var. İstiyor ki bir erkek hem metin, hem hassas, hem saf, hem kurnaz, hem masum, hem tecrübeli olsun. Yalnız bir türlüü, yalnız Müfid ve yalnız Sacid ona eksik geliyor, onun için ikisinin ortasında yaşamaktan zevk alıyor. Bu iki adam; ayanyana geldikleri vakit, ancak tam bir erkeğin yerini tutabiliyorlar.” (Şimşek, s.43)

Peyami Safa genel olarak eserlerinde yer verdiği Şark-Garp terkiibini kimi zaman karakterler üzerinden de ifade etmiştir. *Şimşek* romanında Sacid ve Müfid karakterleri iki farklı medeniyeti temsil etmektedir. Sacid, özellikleri itibariyle Garp medeniyetini; Müfid ise Şark medeniyetinin temsilcisidir. İkisi de tek başlarına yarımdırlar. Pervin karakterinin arzuladığı erkek ise her iki karakterinin birleşiminden ibarettir. Doğu ve Batı medeniyetlerinin birleşimini, yani sentezini yapabilirsek modern bir ülke ve modern bir toplum olacağımız gerçeğine vurgu yapılmaktadır. *Şimşek*’te, Ali’nin

anlatımında Batılılaşma sürecinin yanlışlığı vurgulanarak Doğu-Batı mukayesesi yapılır. Ali insanların yaşamlarını şekillendirirken kâmil insan anlayışının önemli olduğunu belirtir. Bu insan tipini tek bir medeniyet çevresinden oluşmayacağını farkındadır.

Halide Edip Adivar da benzer görünüşünü *Sinekli Bakkal* romanında dile getirmektedir. Peregrini ile Vehbi Dede, Doğu ve Batının temsilcisidirler. Rabia, bu iki karakterden de eğitim almış ve her iki medeniyetin güzel yanlarını kendi şahsında sentezleyebilmiştir. “Geleneksel sembolizmi kullanan yazar, Türk kültüründe bir Rönesans olayını yaratmanın esaslarını ortaya koyarken, geçmişe karışan ve ölüme mahkûm olan fosilleşmiş değerleri temsil eden karakterleri boyutsuz fon karakterler olarak yaratmış; geçmişin sağlam değerlerini çağın bilinci içinde yorumlayıp onların yaratıcı bir geleneğe akmasını sağlayan karakterleri değişen, boyutlu karakterler olarak çizmiştir. Romanda ilgi merkezi olan Rabia, kendi kültür değerlerini iyice öğrendikten sonra, bu değerleri Vehbi Dede’nin temsil ettiği insanî aşkla yumuşatan ve eşi olarak seçtiği Peregrini’den batının eleştirici aklını ve tekniğini öğrenen kişi olmaktadır.” (Kantarcıoğlu, 2004: 40)

Yazar, eserin başkahramanı olan Rabia’nın şahsında idealize ettiği Türk halkının özelliklerini resmetmektedir. Rabia, küçük yaşlarda dini eğitim almış, hafız olmuş, kendi kültürüne ait değerler doğrultusunda yetişmiş, Vehbi Bey’den sevgi ve hoşgörü noktasında ders almış; akabinde Peregrini’den Batının şüpheci yaklaşımını, aklın eleştiriciliğini öğrenmiştir. Böylece her iki medeniyetin birbirine zıt fakat bir o kadar bütünlüye özelliklerini şahsında birleştirebilmiştir. Yazar, Rabia’nın karakteri ile ideal Türk insanının nasıl olması gerektiğini okuyuculara aktarmaktadır. “Sinekli Bakkal, çatışma romanı değil sentez romanıdır, demiştik. Yazar, senteze çatışmadan geçmiştir. Denebilir ki, konu Hegelyen diyalektikte olduğu gibi tez- antitez- sentez üçlüsüne dayalı olarak ele alınmıştır: Batı, tez; doğu, antitez; doğu-batı terkibi sentez. Doğu kanattan gelen Rabia ile batı kanattan gelen Peregrini’nin zihniyet dünyaları birbiriyle çatışma halindedir. Çatışma boyunca tez ve antitez etkileşime girerler, sentezi bulurlar: Rabia ile Peregrini’nin evliliği. Romanda bu diyalektik yapıyı bir başka yapı paralel olarak takip eder. Abdulhamit idaresi, ona karşı savaşılan batılı düşüncüyü savunan jön Türkler ve ikisinin beraber doğurdukları ikinci Meşrutiyet idaresi. Sinekli Bakkal, ayrıca Cumhuriyet’in ilk yıllarında görülen dinden uzaklaşma temayülüne karşı dinsiz

olunamayacağı fikrini savunur. Bu emareleri Reşat Nuri'nin 1935 yılında yayımladığı Gökyüzü romanında da görürüz.” (Bülbül, 1997: 113)

Yazar ve eseri, bir yandan da; çoktan yer edinmiş görünen Batılılaşmanın ortalık yerinde, doğunun payını araştırırlar ve ulusal kimlikli bir bileşime ulaşmayı denerler. Mimari, müzik, Mevlevilik değerleri üzerine ilginç görüşler ileri sürmüş *Sinekli Bakkal*'ın, kendi kapsamında 'öncü' bir roman olduğu söylenebilir. Burada Doğu ve Batı kültürleri birbirini bütünler. İkisinden birinin yadsınışı ya da eksikliği, Sinekli Bakkal'ı sarıp sarmalayan masal mutluluğunu adeta hemen sona erdirecektir.

Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserinde Mazlume Hanım ile kızı Mesture arasında eski yeni çatışması yaşanmaktadır. Mazlume Hanım asri hayatı ön plana çıkarırken Mazlume eski ile yeninin terkibi arayışı içerisinde. “-Ya sen ne düşünüyorsun küçükhanım? Eğlendiğin bu asrilik sayesinde bir genç erkek kadar serbest olmadın mı? Mazlume güldü. –Gerçekten uygarlık nimetlerinin bu faydası oldu ama, daha çok, bundan büyükler istifade ediyor.” (Zeyno'nun Oğlu, s.24) Asriliğin yozlaşmış yapısıyla dalga geçen Mazlume, iyi taraflarını da övmektedir. Çünkü onun için eski ile yeni arasında bir sentez oluşturmak gerçek Batılılaşmanın anahtarıdır.

Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından olan Yakup Kadri de benzer bir şekilde Doğu ile Batı medeniyetinin birleşiminden ideal Türk insanının meydana gelebileceğini romanlarında anlatmaktadır. Bu düşüncüyü ifade eden satırları “Ankara” adlı romanında görmek mümkündür.

“Milliyetçi Türk Garpçısı için Garpçılığın en karakteristik vasfı Garplılığa Türk üslubunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaşma, muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak, milli isteğin, milli kültürün ve nihayet milli ahlakın hizmetçisi, emirberi olmak şartıyladır ki, yaratıcı ve kurucu rolünü ifa edebilirdi.” (Ankara, s.102)

Peyami Safa, Halide Edip gibi Yakup Kadri de bizi biz eden milli kültürden, milli değerlerimizden uzaklaşmadan Batılılaşmanın önemini vurgulamaktadır. Asıl önemli olanın modern dünyada medeni bir millet olmak ve çağın gereklerini yerine getirerek yaşanan çağa Türk damgasını Türk mührünü vurabilmektir.

1.3.3.4. *Aslına dönüş (özlenen bir değer olarak Doğu)*

Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyet dünyasında geri kaldığını fark etmesiyle, birçok alanda ıslahatlar yapılır. “Osmanlı ıslahatları Avrupa'nın malının, parasının, sermayesinin, kültürünün, tüccarının, okullarının, misyonerlerinin, teknolojisinin imparatorluğa girişini meşrulaştırmış; gayr-i Müslimler de kullanılarak, Osmanlı'nın yıkılışına yardımcı olmaları sağlanmıştır.” (Kodaman, 2005:157) Batı medeniyetinin taklit yoluyla takip ediliyor olması, istenilen hedeflere ulaşılmasını engellemektedir. Batının üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte gerçekleştirilen yenilikler ve alınan yeni fikirler, geleneksel yaşama uymadığı için sorunlar oluşmasına neden olur. Medeniyet farklılığı, yaşam biçimine uygulandığı anda uyumsuzlukların ortaya çıkması da normaldir. Bütün bu sorunlar, Batı medeniyetinin kendi içerisinde yaşadığı kültürel ve ahlaki bozulmaların Türk milletine yansması bizdeki çöküş sürecini de beraberinde getirmektedir. Batının gelişmişliğine sebep olarak gösterilen birtakım unsurlar kültür ve medeniyet farklılığından ötürü bizim kendi değerlerimizle örtüşmeyeceğinden çatışmaların meydana gelmesi de normaldir. İşte bu çatışma ve bozulma süreci sonunda fikri aydınlanmaya sahip Türk insanı gerçeklerle yüzleşmekte ve aslî değerlerinin ne denli kıymetli olduğunun farkına varmaktadır.

Özellikle Peyami Safa, Halide Edip ve Yakup Kadri gibi yazarlarımız kaybedilmekte olan geleneksel değerlerin güzel, olumlu yönlerini yer yer vurgulamakta ve bunlar olmadan gerçek bir ilerlemenin söz konusu olamayacağını eserlerindeki karakterler üzerinden okuyucuya aktarmaktadırlar.

Mehmet Rauf'un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde Pervin karakteri, sosyal yaşamda aradığını bulamaz ve geleneksel yaşamla, Batılılaşma sürecinde görülen yaşam arasında kalır. Bu çatışma ortamında geleneksel olana yönelir. Geleneksel olana yöneliminin temelinde de, Batılılaşma süreciyle gelen yaşamda, doğru insanı bulmak için geçireceği süreçte kirleneceğinden korkar. Kirlenip mahvolmaktansa; geleneksel yaşamın içerisinde barındırdığı güzelliklere sığınır.

“İzmir’e gider gitmez daha onların hiçbir sözüne meydan vermeden anama, babama “Beni istediğiniz adama veriniz” diyeceğim, hiç olmazsa bedbaht bir hayat sürsem bile namus ve ismetle yaşamış olurum. Ağlamakla,

inlemekle vakit geçiririm. Fakat kendi kendime rikkat ve merhametle bakarım, nefret ve ikrahla değil.” (Genç Kız Kalbi, s.87)

1923-1940 yılları arasında yayınlanmış romanlarda istenilen ve hedeflenen Doğu ve Batı medeniyetinin sentezine varmak olsa da, öte yanda Türk milletinin kendi özünde var olan özelliklerden hareketle Şark kültürünün güzellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu güzelliklere yönelim, yaşanmakta olan kirlenmişlik sürecinde bir çeşit sığınıştır.

“- Kimi adam vardır ki sabahtan akşama kadar oturur ve düşünür. Onun bir hazine-i efkârı vardır, yani fikir cihetinden zengindir; kimi adam da vardır ki sabahtan akşama kadar ayaküstü çalışır, meselâ bir rençper, fakat yaptığı iş dört tuğlayı üst üste koymaktan ibarettir. Evvelki insan tembel görünür velâkin çalışkandır, diğer insan çalışkan görünür velâkin yaptığı iş sudandır. Zira birisi maneviyat ile zihin gayretiyle yapılan iştir; öbürü vücut ile bedenle yapılan iştir. Maneviyat daima daha âlidir, vücut sefildir. Yapılan işlerin farkı da bundandır.” (Fatih-Harbiye, s.47)

Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanında Faiz Bey, Neriman’ın Doğu-Batı ikilemi içerisinde sıkışıp kalmışlığı sırasında yapmış olduğu mukayeseye cevap verirken Şark kültürünün miskin ve tembel bir yapı sergilemediğini aksine bu görüntünün arka planında yatan gerçekleri ifade etmektedir. Batı medeniyetinin çalışkan, Doğu medeniyetinin ise atalet içinde görünmesine aldanmadan iç dünyaya nüfuz edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* adlı eserinde Behiç karakteri, yenileşme sürecinde yanlış Batılılaşan, yozlaşmış bir karakterdir. Mebrure’yi elde etmek için, onun düşünceleri doğrultusunda davranmaya ve konuşmaya başlar. Bu süreçte Doğu ile Batıyı kıyaslar. İstanbul’dan uzaklaşmak istediğini, uzak yerlere giderek tanımadığı insanların samimiyetini kazanmak arzusunda olduğunu söyler. Uzak yerlerden kastı Avrupa değil Anadolu’dur.

“İstanbul’dan ayrılmak, uzak... uzak yerlere gitmek. Biraz görmediğim diyarlarda dolaşmak, yabancı insanların samimiyetlerine girmek istiyorum. Avrupa’yı tanırım, orada beni eğlendirecek yeni hiçbir şey yok. Avrupa’nın her zevki, her eğlencesi kalıp ve kola içindedir. Her şeyi muayyendir, hattâ

kadınların kalpleri bile muayyen kanunlarla hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları, muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul da öyle...” (Sözde Kızlar, s.122)

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* adlı eserinde, Batılılaşma adına her türlü kepezeliğin yapıldığı işgal yılları İstanbul’unu anlatırken, İstanbul’un kirlenmişliğine inat Anadolu’nun saf, temiz bir yapıda kendi değerlerini hâlâ koruyan yapısını ön plana çıkarmaktadır.

“Necdet, sessiz karanlığın içinden kolunu uzatıp onun esmer sırtını okşamak, onunla gizli dertleşmeye girişmek istiyordu. Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson’larına, Leylâ’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Nermin’lerine, Fanny Moore’larına, Orhan Bey’lerine, Captain Marlow’larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini salyan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu’ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarının kefareti maliyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taş vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi. Onlara gidip diyecekti ki: “Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almaya imkân kalmadı.” (Sodom ve Gomore, s.192)

İstanbul’un ve İstanbul’da Batılılaşma isteğinde olan Türk insanının içine düştüğü durumu ifade eden şu cümle önemlidir. “Garp medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı.” Avrupa’ya ait ne kadar gereksiz, ahlaki çöküntüye sebep olacak unsurlar varsa hepsi o dönemin İstanbul’unda mevcuttur. İstanbul’un bu yapısı karşısında Anadolu, henüz bozulmamış, değerlerini kaybetmemiş, geleneklerine bağlı

duruşu, yazarın idealize ettiği yer konumundadır. Anadolu insanı bu yapısına Batının akli unsurlarını eklediği takdirde yarınlara güvenli adımlarla ilerleyebilecektir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde Ali Rıza Bey karakteri Doğu ile Batı arasında bir sentez kuramamış adeta gerçeklerden kaçma yoluna gitmiştir. Romandaki Ali karakterini, kültürel yabancılaşmaya terk etmiştir. Bunun sonrasında aile çözülmüş ve dağılmıştır.

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* adlı romanında da Doğu'ya, Doğu'nun temiz ve saflığına vurgu yapılmakta, özlem duyulmaktadır. *"Bu düşüncelerle yürüye yürüye, bir de baktı ki Harbiye Mektebi'nin önüne gelmiş, Nişantaşı'na doğru yol alıyor. Gereği gibi sabah olmuştu. Sokaklar uyanmaya, kımıldamaya başlamıştı. Ahmet Kerim kendisini artık büsbütün Beyoğlu'nun tesiri dışında hissediyordu. Burada atmosfer Türk'tür. Beyaz sabun kokan, beyaz entarili kız kadar Türk'tür. Kendi mahallesinin yakınlarına doğru yaklaştıkça bu duygu onda daha çok beliriyor. Havada lavanta çiçeği, Edirne sabunu ve bir parça da kekik kokuyor. Bu kokuları belki de Ahmet Kerim'in muhayyilesi icat ediyor. Çünkü çocukluğundan beri, kendi evinde, annesinin çamaşırlarında duyduğu kokular bunlardır. Ahmet kerim aslan her gün dönüşünde, her tahlil ve murakabe anında bu kokuları duyar. Onun için milliyet bu kokudur."* (Hüküm Gecesi, s.96)

Beyoğlu, Garp medeniyetinin bizdeki uzantısı konumundadır. Batıya ait her çeşit köhnemiş değer burada moda şekline bürünerek kendisine vücut bulmaktadır. "Batılılaşmaya ait ilkler hep Beyoğlu'nda yapılmıştır. Yeni eğlence mekânları; tiyatrolar, revüler, balolar, gazinolar, sinemalar, sirkler vs. ilk olarak Beyoğlu'nda görülmüştür." (Meriç, 2000: 82) Beyoğlu'ndan Harbiye'ye doğru giden Ahmet Kerim, aslında bu yolculuğunu Batı'dan Doğu'ya yapmaktadır. Doğu'nun henüz tam anlamıyla kirlenmemiş, saf, temiz dokusunu, yapmış olduğu bu yürüyüş esnasında hissetmektedir. Batının tüm kirlenmişliği karşısında Doğu, özünde var olan bütün güzel değerlerle yükselmekte ve Türk insanı için çıkış kapısı olarak yine kendi özünde var olan değerleri ortaya çıkararak bu çıkışın gerçekleştirilebileceğine vurgu yapılmaktadır.

Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanında Batının göz kamaştıran yapısının arka planında çökmeye yüz tutmuş bir medeniyetin olduğu ifade edilmektedir. Buna mukabil Doğu medeniyeti özlenen ve yükselen değerdir.

“- Bir saattir Garp medeniyetinin yıkılacağından bahsediyorsun, Saffet... Biz olanca kuvvetimizle Garplılaşmaya çalışırken senin bu fikirlerin pişmiş aşıya soğuk su katıyor.

- Ben kendi fikrimi söylemiyorum ki... Sırf, İşpenkler'in dediklerini Hanımefendi'ye anlatıyordum. Garp medeniyetinin yıkılacağını o söylüyor. 1839'dan beri biz Türkler, Garplılaşmaya çalışıyoruz. Ben nasıl henüz vâsıl olmaya başladığımız bir medeniyetin yıkıldığını isteyebilirim?
- Sen, kendi fikrini söyle...

Bana da Garp medeniyetinin temeline Garplılar dinamit koymuşlar gibi geliyor. Bilhassa, umumi uykuyu yapan maddi felsefe, medeniyeti sırf iktisadiyat, fen ve makine tarafından gören zihniyet, ruhi, maneviyeti olmayan akıl! Bunların medeniyeti Amerika'nın seksen kat binası, dünyayı bin bir kuvvetle, yolla idare eden parası, insanların birbirini en seri, en feci surette öldürmek için icat ettikleri hudutsuz ölüm makineleri; bunlar, şüphesiz Garp medeniyetinin ne kadar maddi tarafının birer neticesi iseler o kadar da Garp medeniyetinin vücuda getirdiği insan camialarını dağıtmaya, Garp neslini imha etmeye namzet vasıtalar! Hem, görmüyor musunuz, son yirmi senedir dünyayı idare eden insanlar kadar canavarını daha tarih görmemiştir deyeceğim. Belki ömürlerinde kedi incitmeyen üç adam, yeşil örtülü bir masanın üstünde, bir haritanın üzerine bir iki işaret çiziyor; bir küçük karar veriyor; yüz binlerce insan, eski zamanda olduğu gibi, yalnız muharipler değil, çoluk çocuk, kan içinde, ateş içinde, işkence içinde can veriyor. Kalp, bir efsane; iyilik, bir masal; muhabbet, divanelik telâkki edilen yerlerde yalnız müteakıl didişme, yalnız müteakıl tahrip ve kıtal ve yalnız inkiraz olur ve Avrupa medeniyetinin dış yüzü herhalde Garp medeniyetinin ölüm borusunu çalmıştır.” (Zeyno'nun Oğlu, s.267)

Batı medeniyetine öykünmenin yeni başladığı dönemlerde Batının sadece akli ön plana çıkaran yapısı irdelenirken maneviyat ve ruh dünyasından yoksun olması çökmesi için yeterli bir sebep olarak sunulmaktadır. Bir ayağı eksik bir yapının çökmesi kaçınılmazdır. Batı, kaçınılmaz sona doğru ilerlerken Türk milleti olarak Batılı gibi olma sevdasına düşülmesi romanda bir erken uyarı ifadesi olarak yer almıştır. Doğu

medeniyeti aslında var olan muhayyile ve manevi iklimi ile Batının rasyonalitesini birleştirip harmanlayabildiği ölçüde devrin en çağdaş, en modern toplumu olacaktır.

1.3.4. Mekânda batılılaşıma

Zamanın akıp geçiciliğinde mekânlar, toplumun bulunduğu zaman dilimindeki sosyal ve kültürel yapıya paralel olarak değişmektedir. Bu değişimin en güzel bir şekilde gözlemlendiği unsur mekânlardır. “Mekândaki her değişim ve dönüşüm zamandaki bir değişim ve dönüşümdür aynı zamanda, ya da tersi. Bir yandan zaman akıp giderken mekânda hareketsiz oturabildiğinizi hatırlayarak aldanmayın. Bu akan zamanın paralelinde insan durmadan yaşlanır.” (Eco, 2001: 134) 1923-1940 yılları arasında Cumhuriyet Dönemi Türk romanını incelediğimizde, eserlerden hareketle sosyal hayata ve değişen zamana bağlı olarak değişen zihniyet, mekânlarda sembolik anlamda kendisine yer bulmuştur. Mekândaki bu farklılaşma dikkat çekicidir. Şehir, semt, mahalle, ev ve tefrişat olarak ele aldığımız bu alt başlıklarda toplumsal değişimin mekânlara yansıyan değişim süreci incelenmektedir.

1.3.4.1. Şehir

1923-1940 tarihleri arasında yayınlanan romanları incelediğimizde, konuların ağırlıklı olarak İstanbul merkezli olduğu görülmektedir. Ancak Cumhuriyetin ilanı, Ankara’nın başkent oluşu ve Kurtuluş Savaşı gibi etmenlerden ötürü önceki dönemlerin aksine romancılar İstanbul dışında mekânları da kullanmışlardır.

İstanbul’un ilk dönem romanlarında ağırlıklı olarak kullanılma sebebi yaklaşık dört yüz elli yıl Osmanlıya başkent olmasının yanı sıra her türlü değişim ve gelişimin odak noktasında yer almasıdır. Bu değişim ve gelişimler Cumhuriyet öncesinden başlayan bir sürecin devamı niteliğindedir. İstanbul’da farklı milletlerin, etnik grupların yer alıyor olması birden fazla yaşam tarzının var olmasına da sebep olmuştur. Nitekim yazarlar eserlerini kaleme alırken İstanbul’un semtlerini metaforik olarak Doğu-Batı çelişkisi içerisinde sembolleştirmişlerdir. “Cumhuriyet’in getirdiği radikal değişimler sadece siyasal alanla, ekonomi ya da eğitim alanıyla sınırlı değildir. Sosyal hayat ve kültürel yaşam üzerinde Tanzimat’tan beri süregelen kısmi Avrupalılaşma sürecinin tam bir kararlılıkla uygulandığı dönemdir. Ve bu değişimin en hızlı yaşandığı yer ise Osmanlı döneminde de Avrupalılaşmanın en yoğun olduğu merkezlerden biri olan

İstanbul olmuştur.” (Özer, 2005: 10) Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde Pervin karakteri, İstanbul’da karşılaştığı şehir yapısını değerlendirir. Bu değerlendirmenin temelinde, Batılı hayatın öne çıktığı semtlerin ismi geçer. Bu semtlerin yaşam tarzları yerine yapı bakımından değerlendirilişi verilir.

“Galata ne ise Beyoğlu, Boğaziçi, hele İstanbul ondan başka bir şey değil... Mesela Beyoğlu, iki tarafa uzayan dar, pis sokaklarla yapılmış tek bir caddeden ibaret ki en geniş yeri on beş metreden fazla değil. Hele o Boğaziçi... Yalı çöküntüleriyle gözü tırmalayan baştanbaşa harabe... Rumeli sahilinde yeni birkaç binaya mukabil Anadolu sahili harap köyleriyle asırlık uykusunda ezilmiş gibi hareketsiz, hayatsız.” (Genç Kız Kalbi, s.7)

Ayrıca Osmanlı münevverleri İstanbul merkezli bir yaşam sürmelerinden ötürü eserlerinde konu olarak seçtikleri insanların da yine bu şehirden olması kaçınılmazdır. Sonraki dönemlerde ciddi bir eleştiri konusu da olan Anadolu’ya açılmama yahut Anadolu halkının göz ardı edilmesi gerçeği yine temelde bu sebebe bağlıdır.

Kurtuluş Savaşı mücadelesinde bazı yazarların Anadolu’ya geçerek bu mücadelenin içinde yer almaları ve öncesinde I. Dünya Savaşı sırasında gazeteci ve yazarlara cepheleri gezmeleri, yazarlarımızda Anadolu gerçeğiyle yüzleşme yaşamalarını sağlamıştır.

Sonrasında kaleme alınan romanlar içerisinde Yakup Kadri, Halide Edip, Refik Halit gibi yazarlar artık eserlerinde, Ankara merkezde olmak üzere Anadolu insanının trajedisini yazmaya başlamışlardır. Öte yandan 1923-40 yılları arasında yayınlanmış romanlar içerisinde yine de ağırlıklı olarak İstanbul’un ve Osmanlı dönemi hayatının anlatıldığı görülmektedir. Bu durum daha çok Cumhuriyet rejiminin getirdikleri karşısında önceki rejimin kötülenmesi ve o dönemde yaşanan sosyal, siyasî hayatın içinde bulunduğu ahlaki çöküntünün aktarılması şeklinde biçimlenmektedir.

İstanbul’dan Ankara’ya gelenlerin yöre halkıyla çatıştığı görülmektedir. Bu çatışmanın temelinde yaşam biçimindeki farklılıklar yer almaktadır. Bir süre sonra iki kesim arasındaki bu farklılık siz-biz şekline bürünmüştür ki Cumhuriyet’i kuran kesim ile Anadolu halkı arasındaki bakış açısı belirgin bir şekilde açığa çıkmıştır. Yakup Kadri’nin *Ankara* adlı romanında bunu açıkça görmek mümkündür.

“ ‘Hiç olur mu? Biz onlarla iyi geçinmeye mecburuz, Ankara’ dan başka gidecek yerimiz kaldı mı? Şimdiden İstanbul âdetlerini yavaş yavaş unutmak lazım...’ ‘ A, hiç de değil, ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz buraya medeniyet getiriyoruz. Hem canım, bu ‘biz-onlar’ lakırdısı nedir? Hepimiz Türk değil miyiz?’ Nazif karısını daha ziyade kızdırmak için takıldı: ‘Öyle ama, onlar bizi kendilerinden saymıyorlar, bize yabancılar diyorlar.’ ‘ O da ne kelime kuzum? Sahi, geçen gün aşağıda avluda konuşuyorlardı. Şöyle pencereden kulak misafiri olayım dedim. Söz arasında, ikide bir bu kelimeyi söyleyip duruyorlardı. Zannettim ki Yunan’a yabancı diyorlar.’ ” (Ankara, s.40)

Özellikle Yakup Kadri Karaosmanoğlu Cumhuriyet rejiminin kurulma sürecini birebir yaşaması münasebetiyle *Ankara*, *Yaban* adlı eserlerinde Anadolu insanının içinde bulunduğu ruh halini ve Cumhuriyet ideolojisini çok güzel bir şekilde yansıtabilmiştir. Cumhuriyet’in getirdiği radikal değişimler karşısında Anadolu insanının bocalama süreci ve Batılılaşmanın halk arasında nasıl karşılandığı eserlerinde detaylı bir şekilde işlenmektedir. Bu durum aynı zamanda Ankara’nın da hikâyesidir.

Halide Edip Adıvar’ın eserlerinde de milli mücadele döneminin yansıtıldığını görmekteyiz. Ankara’daki mücadele sürecinde yer alan ve yeni devletin üst düzey bürokratlarıyla birlikte çalışma imkânı bulan Halide Edip, Cumhuriyetin Batılı ideolojisini ve Türk insanının halet-i ruhiyesini çok iyi kavramış ve romanlarında bu değişimi yansıtmıştır.

Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* adlı eserinde Mesture Hanım’ın Diyarbakır’a medeniyeti götürme projesini görmekteyiz. Bunu gerçekleştirmede uygulayacağı yöntem ne denli yanlış olsa da temel amaç budur.

“- Bir gramofon! Yakında bütün Diyarbakır’ı oynatacak ve asrileştirecek. Ne kadar cahilsin, Muhsin! Mazlume, “gramofon” derken hatırladığı bir vaka[ya] genç kahrkahasıyla gülmeye başladı: -Ah, Zeynocuğum, büyükannem gramofon lakırdısı olurken anneme öyle bir vurdu ki, gözlüklerinin üstünden alaylı alaylı baktı:

-Demek evladım sen çalacaksın, Kürtler oynayacak, dedi. Annem mosmor oldu; asrileşme hareketini idare edenlerin meşhur “örümcekli fikirler” silahıyla zavallı büyükanneme sataştı. Hep geri kalmamızı vaktiyle dans öğrenmememizde buldu ve buna mani olan büyükannem gibi örümcekli kafalar fasilesine mensup mürteci sınıfı çok mühim şeylerle itham etti.” (Zeyno’nun Oğlu, s.166)

Ayrıca Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf* adlı eseri, öteki yazarlardan farklı olarak İstanbul ve Ankara’nın dışında Aydın’ın Nazilli ilçesinin bir köyünde geçmektedir. 1937 yılında kaleme alınan bu eser artık yazarların Anadolu coğrafyası içerisinde yol almaya başladıkları ilk eserlerden birisidir. *“1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın’ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkıyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.”* (Kuyucaklı Yusuf, s.7) Cümlesiyle başlayan roman daha sonra Nazilli’de devam eder.

Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* adlı romanında da İstanbul ve taşra kasabası olarak Sarıova’yı görmekteyiz. *“Yeşil Gece* romanında, fiziksel mekân İstanbul ve Sarıova kasabasıdır. İstanbul’da sadece Somuncuoğlu Medresesi üzerinde durulmuştur. Somuncuoğlu Medresesi, Maarif Vekâletinde bir oda ve Galata rıhtımı gibi sınırlı sayıda mekân kullanılmıştır. Bu mekânlar içerisinde özellikle Somuncuoğlu Medresesi üzerine yoğunlaşılır. Sarıova kasabasında ise, Ali Sahin’in baş muallimlik yaptığı Emir Dede Mektebi basta olmak üzere birçok mekân kullanılmıştır. Bu mekânlar, romanda İstanbul’daki mekânlardan daha fazla yer tutar.” (Kanter, 2008: 215)

“Sarıova... Şahin Efendi, bu kasabayı nasıl tasavvur ediyorsa hemen hemen öyle buldu. Sonbaharın ismi gibi sararttığı çıplak bir ovanın nihayetinde bir dağ yamacına tırmanmış eski bir kasaba... etrafını ova tarafından ince bir dere, öteki yanlarından sık serviler kuşatmış... Servilerin daha yukarısında bir eski kale harabesi...Şahin Efendi, uzaktan kasabayı seçmeye başlayınca korku ile karışık bir sevinç heyecanı duydu. Mağrur bir gülümseme ile kendi kendine: - Bizim muharebe meydanı göründü, dedi.

Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet, bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Ortalarında akan çirkef sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğri büğrü

sokaklar...Tezekle çamurdan yapılmış, yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler...” (Yeşil Gece, s.51-52)

Reşat Nuri'nin *Acımak* romanında da yine benzer şekilde İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kasabalarında olayların geçtiğini görmekteyiz. İncelediğimiz romanlarda Anadolu tasvir edilirken hep geri kalmış, medeniyetin hiç uğramadığı yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın ihmal ettiği bu mekânları daha sonra Cumhuriyet'in yetiştireceği ülkü ve idealleri uğruna her şeyi göze alan yeni nesil imar edecektir.

Refik Halid'in *Yezid'in Kızı* adlı eserinde Osmanlı döneminde birer vilayetimiz olan Suriye, Lübnan gibi ülkelere yolculuk söz konusudur. İstanbul ve Anadolu'nun birkaç şehri dışında 1923-1940 yılları arasında yayımlanmış incelediğimiz romanların içerisinde şehir itibarıyla tek farklı örnek bu eserdir. Cumhuriyet sonrası toprak olarak küçülmenin de vurgulandığı eserde yeni devlet aynı zamanda yüceltilmektedir de.

“- Ya sizin Türkiye için bildikleriniz nedir?

- Bütün bildiklerinizi tekrar ederek sizi yormak istemem.

İçkinin verdiği ölçüsüz bir ısrarla tekrar sorduğumu görünce: O halde, bilgim hakkında muhakkak bir fikir vermek lâzım geliyor, dedi ve bir an düşündü; Eski vilayetlerinizin küçültülerek artan sayılarını mı vereyim? Altmış üç! Cumhuriyet Halk Partisinin bayrağındaki altı okun neye işaret ettiklerini anlatayım? Cumhuriyetçiyiz, milliyetçiyiz, halkçıyız, lâkiz, devletçiyiz, inkılâpçıyız... Yaksa Sümer'lere, Eti'lere dayanan yeni ırk nazariyenizi mi izah edeyim?” (Yezidin Kızı, s.11)

Osmanlı, İstanbul şehrini ortaya çıkarmış ve adeta markalaştırmış, buna mukabil Cumhuriyet Türkiye'si de Ankara'yı kendi idealleri doğrultusunda ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Köksüzlükle nitelendirilen Ankara için yeniden varoluş, Cumhuriyet Türkiye'sinin aynı zamanda mimari ve şehir açısından en önemli ve göze çarpan bir sınavı olmuştur. Modern mimarinin Cumhuriyet ideolojisiyle birleştirilerek vücut bulduğu ilk dönemlerde şehirler kendi içerisinde adeta ulusal değişimin birer temsilcisi konumunu üstlenmişlerdir.

Roman dünyasına da yansıyan şehirleşme olgusu Cumhuriyet ideolojisi için oldukça önemlidir. Özellikle Halide Edip, Yakup Kadri gibi romancılarımızın eserlerinde bunu görmek mümkündür. “Yakup Kadri, Ankara romanında bir kesimin elinde inkılâbın nasıl yozlaştığını, amacından saptığını, bu azınlıkta kalan ama toplumun ön saflarında yer alan insanların yaşadıkları, döşedikleri evler, kullandıkları eşya, giyim tarzları ile sergiler. Gerçi bu insanlar için hayatın böylesi dış şekillerinden ötesi de yoktur. Kimliklerini belirleyen temel unsur evleri, eşyaları ve elbiseleri olmuştur. Tıpkı, Tanzimat döneminin alafrangaları gibi... Yakup Kadri’ye göre Cumhuriyet’in modernleşme projesi yıllar geçtikçe hedeflerinden sapmış ve sonunda ne yazık ki, ‘garplılaşma hareketini, Tanzimat beyinin garpperestliğiyle, alafrangalığıyla bir ayarda’ tutan insanlar yetiştirmekle kalmıştır.” (Elçi, 2003: 189) Bir yandan yenileşmenin getirdiği olumlu özellikler ön plana çıkarılırken, öte yanda bilinçsiz ve gelenekle bağını koparmış Türk insanının Batılılaşma sevdası içerisinde kimliksizleşen yapısı gerek mimari gerekse insani ilişkiler açısından incelenerek ciddi bir şekilde eleştirilmektedir.

Şehir hayatını oluşturan temel öğeleri, semt, mahalle, ev (konak ve apartman), tefrişat (oda ve eşya düzeni) olarak sınıflandırabiliriz. Bu alt kategorileri, şehir hayatını meydana getiren asli unsur olan insanın, değişimi yaşama süreci olarak da nitelendirmek mümkündür.

1.3.4.2. Semt

İstanbul’un çok kültürlü yapısı, şehir içerisinde benzer kültürel özelliklere sahip bireylerin aynı merkezde toplanmalarına sebep olmuş ve semtler bu özellikleriyle ön plana çıkmışlardır. “Her semtin yaşam biçimi ve tavrı farklılık göstermekteydi. Zaman kavramını ortadan kaldıran geleneksel mekânlarla zamanın saatle yaşandığı yeni mekânlar arasındaki farklılık değişen anlayışlarla kapatılmaya çalışıldı.” (Özer, 2005: 32)

Bu kültürel farklılıklar, farklı yaşam biçimleri, sosyal hayatı algılayış şekilleri parçalanmışlıktan öte çok renkliliğe sebep olmuş ve birliktelik uzun süre sağlıklı bir şekilde sağlanabilmiştir. Bu kültürlerin etkileşim içinde olmaları Batılılaşma sürecinde de oldukça etkili olmuştur. Özellikle Beyoğlu, Galata, Pera gibi semtler Avrupa’da başlayan her tür moda akımının bizdeki başlangıç ve yayılma merkezi olmuştur.

“Böylece İstanbul bir taraftan Batı’ya açılan kapısı Beyoğlu bölgesiyle diğer taraftan geleneksel dokunun korunduğu eski İstanbul, iki merkezli bir metropol oluyordu. Bu konut alanında ve kentin çevresinde etkisini gösteren ikili bir yapıyı doğurmuştur. Beyoğlu bölgesi Avrupa’ya en yakın hayat tarzının yaşandığı yer olarak her türlü insanıyla eğlence merkezleri, lokantaları, barları, sinemaları, otelleri, işlenen suçları ile diğer İstanbul’u oluştururken diğer yanda tüm sadeliğiyle eski İstanbul yaşamını sürdürmekteydi.” (Özer, 2005: 131)

Tanzimat sonrasında daha da yoğunlaşan Batılılaşma akımı içerisinde İstanbul’da ortaya çıkan iki farklı yaşam biçimi, ilerleyen süreçte kendini daha belirgin halde göstermeye başlamıştır. Beyoğlu, Galata, Pera bölgesinde yaşayan gayrimüslim vatandaşların yaşam biçimini örnek alan Türk entelektüelleri kılık-kıyafetle başlayan taklit sürecinde daha ileri gidecek ve kültürel anlamda bir bozulmanın ilk örnekleri olacaklardır.

Nitekim “Farklı hayat tarzıyla bir noktada yüzleşmek isteyen Müslüman kesimin gideceği ilk yer, Hristiyan azınlıkların yaşadığı Batılı hayat tarzının büyük oranda hâkim olduğu ve git gide canlanan Pera’dır. Bu hayat tarzını benimseyenler, hâlâ geleneksel hayatın egemen olduğu Müslüman mahallelerde aykırılık ve farklılıklarıyla göze çarpar. Böylece edebiyatımıza da konu olacak ünlü “züppe”, “şık”, “şıpsevdi” tiplerleriyle bu yapay hayat dile getirilmiştir.” (Özer, 2005: 23)

Bizdeki yanlış Batılılaşma anlayışının ortaya çıkış sebeplerinden biri de, Müslümanların kendi içinde yer alan azınlıklardan Batıyı tanıma süreçleri oldukça etkili olmuştur. Pera bölgesinin elit tabakası tarafından İstanbul insanına tanıtılan yeni objeler değişimi hızlandırmıştır.

Cumhuriyet döneminde yayınlanan romanlarda, İstanbul içindeki semtler Batı ve Doğunun sembolik birer temsilcisi olmuş ve o semtlerde giyim-kuşamdan, eğlence hayatına kadar sosyal hayatın içerisinde yer alan her husus birer mukayese unsuru olmuştur. Nitekim Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanı temelde bu mukayesenin; semtlerin özellikleri ve kişiler üzerindeki etkilerinden hareketle yaşanan kültürel bunalımın bireyler üzerindeki ikilemini aktarmaktadır.

“Gözleri lâmba şişesinin içinde yanan fitile daldı ve epeyce düşündü. Fakat muhakeme etmiyordu. Birbirine zıt bir takım hayaller gözüünün önünden geçiyor ve kendiliklerinden bir süre mukayese unsurları teşkil ediyorlardı: Fatih sokakları, Beyoğlu caddesi, başörtülü kadınlar, sarıklı adamlar, otomobiller, şahnişleri çarpılmış, kaplamaları çatlamış tahta evler, karanlıklar, helvacı sesleri, apartmanlar, kuvvetli elektrik ışıkları, Maksim salonu. Şinasi’nin odası, yerde notalar, Şinasi’nin kabarık saçları, sinemada gördüğü Avrupa salonları, insanlar arasındaki ince münasebetlere ait birçok intibalar, büyük bir kilise kapısı, Beyoğlu’ndaki kapalı çarşılar, yüksek taş binalar arasında şerit kadar ince bir mavi hava görünen sokaklar, Fatih Camii’nin avlusu, ezan sesleri, yangın korkuları, beşik gıcırtısı...” (Fatih-Harbiye, s.45)

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* romanında “Neriman” karakterinin gözüyle Fatih semtinin sokakları, başörtülü kadınları, şahnişleri çarpılmış, kaplamaları çatlamış tahta evlerle; Beyoğlu’nun apartmanları, kuvvetli elektrik ışıkları, maksim salonu mukayese edilmektedir. Bu mukayesede Neriman’ı cezbeden Beyoğlu semti karşısında yaşamını sürdürdüğü Fatih semti harap, dökülmekte olan bir konum sergilemektedir. Özellikle Fatih-Beyoğlu mukayesesi ile Doğu ve Batı medeniyetlerini sorgulayan Peyami Safa, Fatih Harbiye romanında bu mukayeseyi yaparken verdiği argümanları görebilmek adına önce Fatih ve çevresini anlatışını daha sonra da Beyoğlu ve çevresini anlatışını vermekte fayda bulunmaktadır.

“O, Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi, insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kim bilir neler neler söylemiyorlar. İnsan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkanların hali nedir? Adım başına ahçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek.” (Fatih-Harbiye, s.26)

Fatih meydanının tasviriyle başlayan yazar, Şark insanının işsiz, güçsüz bir vaziyette kahvehane köşelerinde oturuyor olmasından Neriman’ın şahsında rahatsızlığı sergilemektedir. Çünkü Fatih’in bu yapısına mukabil Beyoğlu’nun sürekli işleyen, koşuşturmaca içerisindeki yapısı daha cazip görünmektedir. Doğu’nun yaşam biçiminin

atalet içinde gerçekleşiyor olması buna mukabil Batının hızla değişen süslü ve parlıtlı dünyası arasında kalan dönem insanı Neriman karakteri etrafında simgeleştirilmiştir.

Semtler, aynı zamanda kahramanların sosyoekonomik durumları ile ilgili bilgi vermeleri açısından da önemlidirler. Roman karakterlerinin oturdukları semtler, onların hem ekonomik düzeyleri hem de Batılılaşmanın hangi tarafında oldukları ile ilgili ipuçlarını da kendi içlerinde barındırmaktadırlar. Köşk sahibi olmak yahut bir apartman dairesinde oturmak ile yoksul bir semtte çeşitli imkânsızlıklar içerisinde yaşıyor olmanın getirdiği hayata farklı pencerelerden bakışlar da yine eserlerin iç dünyasında ziyadesiyle yer almaktadır. “bir semti moda olduğu için tercih edenler, genellikle hemen her cephesiyle yaşantılarını da modaya uygun sürdürenlerdir. Esasen bu semtler de mekân oldukları yaşam tarzıyla bu tip insanlara ilgi çekici gelmekte ve onlar arasında moda olmaktadır. Köy yaşamında ise dans, kokteyl ve çay ziyafetleri pek nadir görünür. Bu toplantılar ki düzenlemesi kadar icabet edilmesi de masraflı eğlencelerdir.” (Gür, 2010: 255) Nitekim bir semtin moda oluşu, orada yaşayanların modaya bakış açıları ile orantılıdır. Moda algısını oluşturan zihniyet, semt için de aynı düşüncüyü yansıtmakta ve imgesel olarak semtler çağrışım değerleri yüksek bir anlatım aracı olarak roman dünyasında kendilerine yer bulabilmektedirler.

Yakup Kadri'nin romanlarında da benzer unsurları bulmak mümkündür. Nitekim *Hüküm Gecesi* adlı romanında: “*Bu düşüncelerle yürüye yürüye, bir de baktı ki Harbiye Mektebi'nin önüne gelmiş, Nişantaşı'na doğru yol alıyor. Gereği gibi sabah olmuştu. Sokaklar uyanmaya, kımıldamaya başlamıştı. Ahmet Kerim kendisini artık büsbütün Beyoğlu'nun tesiri dışında hissediyordu. Burada atmosfer Türk'tür. Beyaz sabun kokan, beyaz entarili kız kadar Türk'tür. Kendi mahallesinin yakınlarına doğru yaklaştıkça bu duygu onda daha çok beliriyor. Havada lavanta çiçeği, Edirne sabunu ve bir parça da kekik kokuyor. Bu kokuları belki de Ahmet Kerim'in muhayyilesi icat ediyor. Çünkü çocukluğundan beri, kendi evinde, annesinin çamaşırlarında duyduğu kokular bunlardır. Ahmet kerim aslan her gün dönüşünde, her tahlil ve murakabe anında bu kokuları duyar. Onun için milliyet bu kokudur.*” (Hüküm Gecesi, s.96)

Yazar, Ahmet Kerim'in uzun soluklu yürüyüşünde Beyoğlu'nun modern fakat bir o kadar çirkef yapısından geleneksel değerlerin önemsenerek yaşandığı Harbiye semti arasında bir mukayese yapılmaktadır. Mukayeseyi yapan kahraman Harbiye'yi

“lavanta çiçeği, Edirne sabunu ve kekik” kokusuyla tanımlarken mecazi anlamda sağlığı, temizliği ön plana çıkarmaktadır. Dönemin romanları içerisinde, eğlence hayatı, Batılı yaşam biçimi vb. sebeplerden ötürü ön plana çıkarılan Beyoğlu aynı zamanda safahatın da temsilcisidir. Oysa Fatih, Harbiye gibi semtler saf, temiz ve özlenen semtler konumundadırlar.

Konusu İstanbul dışında geçen romanlarda da benzerlikler bulmak mümkündür. Olayların ikinci olarak gerçekleştiği mekânlardan Ankara’da da durum aynıdır. *“Yenişehir’de bütün evler, sanki bir benlik ve benlikçilik kalesi gibidir. Etrafı bahçe duvarlarıyla çevrilmiş ve birbirinden en az kırk elli metre uzakta duran bu evler, dışardan bakan herhangi bir müşahit gözüne her şeyden evvel birer egoizm yuvası şeklinde görünür. Bellidir ki, burada bir cemaat, hatta ne de bir mahalle hayatı teessüs edebilmiştir. Her aile kendi fildişi kulesi içine çekilmiştir. Bu yüzden, Yenişehir, daimi bir sessizlik ve ıssızlık içindedir. Bahçelerde bir tek çocuğun oynadığı görülmez; pencerelerden bir tek şarkı veya çalgı sesinin aksettiği işitilmez. Sokaklarda, gençliğe mahsus bir neşve [sevinç] ve şetaret tezahürüne rast gelinmez. Yenişehir’de birçok nişanlılar, birçok yeni evliler vardır. Fakat bunlar, nerelerde görüşürler, eğlenirler, oynasirlar, sevişirler, hiç belli değildir. Burada herkes, o kadar kendi içine, kendi kabuğuna çekilmiştir, herkes birbirinden öyle uzak ve çekingendir ki, ne bu evin ıstırabından öbür evin, ne bu ailenin şevk ve saadetinden öbür ailenin haberi vardır.”* (Ankara, s.149)

Cumhuriyetle birlikte gelişen ve Ankara’nın yeni yüzü Yenişehir gibi semtler olmuştur. Batılı tarzda imar edilen bu semtler aynı zamanda yeni bir yaşam tarzının göstergesidirler. Geleneksel yapının çağdaş yaşam anlayışından, içe dönük ve bireysel yaşama alanına sahip bu semtler ilk etapta Anadolu insanı tarafından da yadırganmaktadır. “Bilhassa II. Meşrutiyet’ten sonra yer yahut ev, her iki anlamda da mekân, alafrangalık modasıyla bambaşka bir hüviyete bürünür. Cumhuriyet yıllarında en olgun hâlinin yaşanacağı bu modayla, ahşap ve müstakil Türk evleri, bir birimi olduğu mahalle hayatıyla birlikte temelinden yıkılacak; esasında öncelikle içerisindeki eşyalardan başlayan değişim, geleneksel Türk yaşam kültürünün mekâna yansıyan öğelerini yok edecektir.” (Gür, 2010: 152)

İki farklı hayatın, iki farklı medeniyetin kültürel unsurlarının aynı anda yaşandığı dönemde, romanların dünyasında da bu iki farklı yaşam biçimine ait unsurları rahatlıkla tespit etmek mümkündür. Eşyanın eserin iç dünyasında alacağı şekil, ona o şekli veren zihniyetin bir ürünüdür. O sebeple yaşanan hayatın içerisinde yer alan eşyalar aynı zamanda sosyokültürel hayatın izlerini üzerlerinde taşımaktadırlar. Bir tarafta, yeni kurulan lüks semtlerdeki ihtişamlı apartmanlarda hayatlar; öte yanda yoksulluk içerisinde, sefil bir hayat süren insanlar...:

“Yüksek pencerelerden koyu kırmızı renkli Cenevre kadifesi perdeler bol bükümlemlerle yerlere sarkıyor, duvardaki Hollanda tablolarının koyu renkleri duvardan odaya doluyor, ayağa kalkan eşyadan salona ağır bir azamet çöküyordu; pencerelere bütün Boğaziçi sığıyor, denizin mavisi ve dağın yeşili tablolarındaki boyaların karanlığına karışıyordu.

Chippendale koltuklar ve kanepeler köşeler teşkil ederek odayı döşüyorlar; bir tarafta aynı İngiliz evinin yuvarlak camlı uzun vitrininde yeşim statue’ler, mertebani heykeller, Rodos vazoları duruyor; bir tarafta da velurdöjen kaplı paravanın üstünde çok kıymetli Polonya kuşağının ipek çizgileri dalgalanıyordu. Adnan, yerdeki Aubusson halısının dalları, daireleri arasında yeni boyanmış buruşuk kunduralarıyla geçerek, Chippendale koltuklardan birine incelmış ceketiyle oturacağı sırada, büyük maun kapı bir kubbenin altında, bir mihverin etrafında dönüyor gibi açıldı; ince uzun bir haremağası kapını kanadını tutarak yol verdi; odaya uzun boylu, beyaz bir kız girdi.” (Üç İstanbul, s.151)

Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* adlı romanının kahramanı olan Adnan karakteri ilk başlarda ekonomik açıdan iyi bir durumda değildir. Daha sonra, kendisini ekonomik ve sosyal bakımdan üst sınıfa geçmesini sağlayan Meşrutiyet döneminde, Aksaray’daki eski evinden ve aynı zamanda fakir semtten ayrılarak Cağaloğlu’nda taş bir konağa taşınır. Bu ev, Adnan için yükselmek için bir basamak teşkil etmektedir. O, bir zamanlar tarih hocalığı yaptığı Erkânıharp Müşirinin üç Avrupa dili bilen kızı Belkıs’la evlenmek ve onunla Şişli’de yaşamayı istemektedir. Genç adam, her iki arzusuna da nail olur ve Belkıs’la evlenecekleri vakit Nişantaşı’nda bir konak tutar. Burada Aksaray yokluk ve fakirliğin kol gezdiği bir semt olarak yer alırken akabinde adeta bir basamak sırasıyla

Cağaloğlu, Şişli ve Nişantaşı yer almaktadır. Semtlerin, insanların sosyoekonomik yapılarıyla doğrudan bağlantılı olarak aşağıdan yukarıya doğru bir sıralamayla yer aldığını görmekteyiz ki bu durum devrin moda zihniyetinin ve yaşam biçiminin bir tezahürüdür.

Öte taraftan yoksulluk içinde yaşam mücadelesini veren halk: *“Ev sahipleriyle ortaklaşa kullandıkları bu avlu aynı zamanda her iki evin bütün pis işlerinin görüldüğü yerd. Genç kadın, eve ilk girdiği anda buradan ne kadar tiksinierek geçtiğini hatırladı. Gene aynı hal. Bulaşık sularıyla yağlanmış bir oluk sokak kapısının altından dışarıya uzanıyor. Onun biraz ötesinde tahtadan bir nöbetçi kulübesini andıran abdesthanenin kötü kokusu dağılıyor ve bir ipte sıra sıra çocuk bezleri sarkıyordu. İşte, bunların altında bir adam, bir kadını dövüyordu.”* (Ankara, s.16)

Yaşanan bu iki farklı hayat tarzı öte yanda aydın-halk çatışmasını en aza indirgeme uğraşı içerisindeki Cumhuriyetin farkında olarak yahut farkında olmadan devam ettirdiği bir olgudur. Birbirine yabancı, birbirini ötekileştiren toplum içindeki iki kesim zaman içinde kendi içerisinde bir tepki ve nefret duygusunu oluştursa da rejimi zorlayıcı yapısı karşısında uyum sağlamak zorunda kalmışlardır.

1.3.4.3. Mahalle

Şehir hayatının en temel unsurlarından biri de mahallelerdir. Şehirler, bu mahalle hayatının üzerine inşa edilmiş birimlerdir. Özellikle Türklerin sosyal hayatında önemli rolü olan mahalle kavramı, cemaat yapısının ön plana çıktığı bir örgütlenmedir. Osmanlı dönemi mahalle sistemi, camiye merkeze alan bir yapı sergilemektedir. İslami düşüncenin etkisinde dinî otoritenin mahalle üzerinde hâkim bir konum sergilemesi ve içtimai hayatta mahalle içerisinde hiyerarşik bir düzen getirmesi söz konusudur.

Mahallede ikamet eden her birey aynı zamanda o mahallenin kültürü içerisinde yetişmenin bilinci içerisinde bir koruyucu, kollayıcı vazife üstlenmektedir. “Mahalle sakinlerini birbirine kefil yaparak oluşturulan güvenlik sistemi, cemaat yapısına uygun bir örgütlenmelerin güçlenmesine yol açmış ve böylece her mahalle sakini, yaşadığı bölgenin kontrolünde önemli bir görev üstlenmiştir.” (Özer, 2005: 23)

Günümüzde “mahalle baskısı” gibi kavramlarla da adlandırılan mahallenin bireyler üzerindeki etkisi Cumhuriyet döneminde apartman hayatının ön plana çıkmasıyla azalmaya başlamıştır. Nitekim: “Batılılaşmanın getirdiği toplumsal yapılanmada, kentsel mekân içerisinde “iş alanları ile “oturma bölgesi” birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Bu değişim mahallenin ve dolayısıyla sokağın geleneksel yapısı içerisinde ev, cami, çarşı şeklindeki görüntüsünün değişiminde etkili olmuştur. Böylece cami merkez olma özelliğini yitirirken, Batılılaşmayla evler apartmanlar haline dönmeye başlamıştır.” (Özer, 2005: 140)

Mahalle hayatının vazgeçilmezi olan evler ve onların içerisinde barındırdığı değerler hayli önemlidir. Hayatın içerisinde insanın yaşam biçimine anlam katan nesnelerin fayda prensibinden daha ziyade yüklendikleri anlamsal değerler açısından önemli olması bu noktada evlerin insanla ilişkisini sorgulama zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyet öncesi ev; toplumun yaşam biçimi, dünya algısıyla birlikte daha çok geniş aile tipini içinde barındıran, fiziki dünyayı ön plana almayan inanç sistemiyle birlikte şekillenirken; Cumhuriyetle birlikte Türk insanının dünyaya bakış algısı değişerek Batılı yaşam biçimine paralel olarak daha kalıcı, daha bireysel bir yaşam tarzı şekillenmiştir. “Mimarî, toplumun kültürel ve ekonomik yapısını, hayat standartlarını doğrudan doğruya yansıtan kuvvetli bir göstergesidir. Bu açıdan kültür ve medeniyetinde değişimi amaçlamış bir toplumda öncelik, mimarının taşıdığı bu güçlü etkiden yararlanmaya verilir.” (Elçi, 2003: 173)

Geleneksel ev yapısından kopmayı amaçlayan Cumhuriyet yönetimi, Batılı bir ev kültürü oluşturma çabası içerisine girmiştir. Bu daha çok Cumhuriyet’in eskiye dair her şeyden süratle ayrılma isteğinin bir neticesidir. Çünkü asıl dönüşüm evde başlamalıdır. O sebeple bu dönemde ahşap evler çürümüşlüğü, bozulmuşluğu, yıkımın temsilcisi olurken; beton yapılar, kalıcılığın, modernizmin simgesi olarak roman dünyasında karşımıza çıkmaktadır.

Yakup Kadri’nin *Ankara* isimli romanında, Selma Hanım’ın hayatında, üç ayrı dönem ve bu dönemlerin Ankara’sı anlatılmaktadır. Bu dönemler birbirlerinden farklılaşsalar bile Ankara şehrinin ortak paydasında buluşmaktadırlar. Adeta romanın bir kahramanıymış gibi eserde yer alan Ankara’nın yeniden inşa sürecine tanıklık etmekteyizdir. “*Yeni Ankara baş döndürücü bir süratle inkişaf ediyordu. Taşhan’ın*

önünden Samanpazarı'na, Samanpazarı'ndan Cebeci'ye, Cebeci'den Yenişehir'e, Yenişehir'den Kavaklıdere'ye doğru uzanan sahalarda, apartmanlar, evler, resmî binalar, sanki yerden fıskırırcasına yükseliyordu. Bunların her biri yapanın bilgisine ve yaptıranın zevkine göre birtakım şekiller ve renkler almakla beraber, dikkatli bir göz için, hemen hepsine birden hâkim olan bir exotique mimarî tarzının sırttığı da aşikârdı. Meselâ, Yenişehir'den, Kavaklıdere'ye doğru sıralanan villalar arasında kulesiz, saçaksız binalara rast gelmemek mümkün değildi. Birbirinden örnek alan ve bazıları hep bir mimarın elinden çıkmış bulunan bu kuleli ve geniş saçaklı evler, etraflarını çeviren hendeklerin ortasında kurunuvustaî birer derebeyi şatosunu anıyordu. Şehir içindeki, apartmanların, resmî binaların ise kadim Hint Racalarının saraylarından hiç farkı yoktu. Bazıları da, ogival pencereleri, yeşil renkli yıldız murabbalı saçaklarıyla Osmanlı devrinin medrese ve imarethane mimarisinin soysuzlaşmış bir devamı gibi idi.”(Ankara, s.127)

Bu yeni mahalle anlayışı beraberinde daha bireysel, daha içe dönük bir hayatı getirmiştir. Özellikle apartmanların çoğalmasıyla birlikte mahallelerin “biz” duygusu körelmiş, gün geçtikçe sınıflaşmaya başlayan toplumsal yapı içerisinde ayrışmalar başlamıştır. “Geleneksel dönemde bir Osmanlı mahallesinde paşa konağının karşısında küçük bir evkâf kâtibinin aşı boyalı küçük evi, ilmiye ricalinden bir efendinin kâşanesinin yanı başında mahalle su yolcusunun kulübesi bulunurdu. Bu insanlar her gün karşılaşır, belirli sosyal dayanışma, saygı ve himaye kuralları içinde yaşarlardı. Osmanlı şehrinde sosyal ilişkiler ağının temelinde bulunan mahalle, henüz – modernleşmenin de belirleyici vasfı olan- sınıf ve statü farkına göre biçimlenmiş bir mekân değildi. Batılılaşma ise bu görüntüyü temelinden sarsmış, mahalleyi eski işleyişinden koparmıştır.” (Meriç, 2000: 84) Cumhuriyet döneminde ise artık geleneksel mahalle anlayışından kopularak statü sahibi insanların bir arada olduğu, dayanışmanın yerini bireyselliğe bıraktığı bir anlayış yerleşmiştir.

Batılılaşma adı altında gerçekleşen tüm değişimler beraberinde Türk kültürünün genel özelliklerinden birçoğunda olduğu gibi mahalle kavramını da yaralamış ve gün geçtikçe birlik ve beraberlik yerini bencil insanların yaşadığı bir topluma bırakmak zorunda kalmıştır.

1.3.4.4. Ev

Cumhuriyet, tüm alanlarda olduğu gibi “ev” konusunda da geçmişe ait, Osmanlı’ya ait bütün yerleşik kalıpları yıkıp atma isteğindedir. Bu istek, bilinçli yahut sadece Batılılaşma isteği içerisinde olan Türk insanının değişimi algılayışı ile ilintilidir. Yaşanan hayatın insanın iç dünyasına yansımaları en iyi gösteren unsuru olan ev algısı Batılılaşma doğrultusunda yaşanan değişimleri sergilemesi açısından oldukça önemlidir. Batılılaşma sürecinde birçok alanda görülen değişim, ev yaşamında da görülür. Osmanlı’nın yaşamında önemli bir yer tutan, konak hayatındaki değişim romanlarda da yer alır. Bu değişim, yeni mahallelerin ve apartman yaşamının oluşmasını sağlar. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde konak hayatından apartman hayatına doğru gelişen ev hayatı, roman dünyası içerisinde yer yer konaklarda, ilerleyen süreçte apartmanlarda yaşanmaktadır. “Konak ve yalılarda ev sahiplerinden daha çok onlara hizmet eden arabacılar, kayıkçılar, cariyeler, bahçıvanlar, aşçılar vb. vardır. Tanzimat’tan sonra hızlanan Avrupalılaşma, konak ve yalıların mimarîsinden başlayarak ev içi düzenine kadar her şeyini etkiler.” (Doğanay, 2006: 101) 1923-1940 yılları arasında yayımlanan romanlara baktığımızda yazarların bu değişimi anlatım tarzları, eleştirileri ve beğenileri oldukça önemli yer tutmaktadır.

Ankara’nın Yenışehir ilçesi Cumhuriyet’in modernleşme çabası içerisinde, kendi zihniyeti doğrultusunda yeniden inşa ettiği bir ilçedir. “Cumhuriyet’in modern ev projesinin en çarpıcı uygulama sahnesi Yenışehir’dir. Yenışehir’de bu anlamda tam bir sosyal yaşantı ve modern kimlik üretilir.” (Elçi, 2003: 178) Dönemin, yenilenerek değişen sosyal hayatına uygun evler bu merkezde inşa edilir.

Eser içerisinde yazar bir yandan kurulmakta olan şehri tasvir ederken aynı zamanda eleştirilerine de şahit olmaktayızdır. Bu eleştiriler daha çok kültürel anlamda herhangi bir özelliğe sahip olmayan, sosyal hayatı, tarihinin özelliklerini yansıtmayan yapısı itibarıyla yazarlar tarafından özellikle eleştirilir. “*Ben, inkılâbı hiçbir zaman hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. (...) Bu balo, bu otel, sizin Yenışehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu daha çatlamadı. Çatlamış olsaydı memleketteki hayat şartlarının*

yalnız küçük bir ekaliyet lehine değil bütün millet için değişmiş olması lazım gelirdi.”
(Ankara, s.123)

Cumhuriyet’in ilk yıllarının acemiliği ve zevksizliğinin yansıdığı bu mimari için:
“Lâkin bereket versin ki, ilk yılların acemiliği ve zevksizliği yüzünden meydan alana bu cereyan, birdenbire yerini modern mimariye bıraktı. Villaların kuleleri yıkılmağa, ogival pencereler mustatil olmağa ve yeşilli yaldızlı saçaklar ortadan kalkmağa başladı. Birçok binanın cepheleri, sakalını bıyığını tıraş eden adamların yüzleri gibi değişiyor, düzelip sadeleşiyordu.” (Ankara, s.128)

“Egzotik üslûbun geride bırakılmasının ardından villalardan apartmanlara hemen hemen bütün binaların dış cepheleri modern mimariyle düzelip sadeleşmeye başlayacak, ‘mimarlıkta sadeliğe dönüş ve binanın modern gereksinimlere tam bir yanıtı olarak seçkinleşmiş, biçim çokluğundan biçim bütünlüğüne gidiş olarak benimsenmiş’ olan kübikle son hâlini alacaktır. Ve bu son hâlin ilk örneğini, bütün Ankara ahalisi, Selma Hanım’ın evinde görecektir. Selma Hanım ve eşi Hakkı Bey’in Yenişehir’de yaptırdıkları ‘modern konforlu’ evlerinin üslûbu da zaman içinde modaya uygun olarak değişir. Onlar da önceleri saçaklı ve kuleli bir evde oturmakta iken sonradan, moderne doğru bir istihale buhranına müptela olurlar, hatta Hakkı Bey, her hususta olduğu gibi ev hususunda da herkesten bir parça daha ileriye gidip âleme, *kübiğin* ilk örneklerini gösterir. Köşeleri baştanbaşa camlı, kapıları lakeden ve tavanları gizli elektrik *enstallasion*larına göre oyuklu binaların pişdarı Hakkı Bey’in evi olur ve Selma Hanım’ın kocası, bundan, gizli bir iftihar duyar. Ancak anlatıcı yazar, Hakkı Bey’in kübik evini de tenkit edecektir.” (Gür, 2010: 168)

“Cumhuriyet’in ‘Modern Mimari’ anlayışının halk arasındaki karşılığı ise ‘kübik’tir. Halk, modern hayatın sembolleri olarak Ankara ve İstanbul’u hızla saran bu düz çatılı, geniş taraçalı, kare biçimli, süslemesiz, yalın görünümlü bina tarzına alaylı bir tonlamayla ‘kübik’ adını takmıştır.” (Elçi, 2003: 179) Kübik, sadece bir mimari şekli değildir. Kullanıldığı dönem içerisinde daha çok modernleşmenin sembolü olmuştur. Bu kübik üslubun özelliklerini bir başka yazarın eserinde de görmek mümkündür. Halide Edip, *Tatarcık* romanında bu ev modeli için:

“Sungur Balta Poyraz köyüne hariçten gelen bir tek yalı sahibidir. Eski ismi lâzım değil. Bu adam Millî Mücadelenin ilk yıllarında nasılsa biraz karışmış, hatta kısa bir müddet için ilk Büyük Millet Meclisinde mebus bile olmuştur. Nasılsa –belki vaktiyle çımacı çocuğu olduğu için- son zamanlarda balığa merak etmiş, burası vapurla geçerken gözüne ilişmiş, yıkık bir yalı arsasını almış üstüne Kübik palasını kurdurmuştur. Bu yeni bina hakikat bu kıyıda göz alır ve bazılarına göre göze batar. Eğer böyle ücra ve modası geçmiş, cehennemin bucağında olmasa belki Büyük harp senelerinde ‘Bulgur Palas’ın yaptığı dedikoduyu yapardı. Üslubu adından da anlaşılacağı gibi kübiktir. Acı sarı, acı mor, acı kırmızı, acı yeşil boyalar sıra sıra evin yüzünü kaplar. Münasebetli münasebetsiz kuleler, girintiler, çıkıntılar ve hiç beklenilmeyen yerinde üstü camla kapalı acayip balkonlar vardır. Bakınca insan, mimarın burasını bir sıtma nöbeti arasında düşündüğüne hükmeder.” (Tatarcık, s.13)

Batılılaşma çabalarıyla birlikte ev-cami-çarşı anlayışı sona ermiş ve artık mekânsal farklılık artmıştır. Cumhuriyetle birlikte geleneksel mahalle anlayışı Avrupaî bir kent imajı oluşturmak adına apartman hayatıyla değişmeye başlamıştır. Ev hayatının yerini, toplumsal bir statü gösterisi olan apartmanlar alırken, insanların gündelik yaşamlarını sürdürdükleri mekânın değişimine paralel olarak sosyal hayatlarında da bir takım değişiklikler olmuştur. Mahalle hayatından apartman hayatına yönelen Anadolu insanı statü farklılaşmasının yanı sıra değişen yaşam biçimi karşısında bir bocalama yaşamıştır. Avrupai hayatın taklidi süren bireyler, kendi iç çelişkilerini bu süreçte odalarına da yansıtmışlardır.

Binaların yapısı da iki semtin ve dolayısıyla iki medeniyetin mukayesesini için eser içerisinde kullanılmaktadır. Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* adlı eserinde evlerin yapısıyla ilgili önemli tespitler bulunmaktadır. *“Karanlık, harap ve dar bir sokağa saptılar. Sağ kolda bir tek, büyük, tahini boyalı tahta konak vardı, ileri doğru çıkan şahnişi, karşısında bir yıkık duvar üstünden sokağa doğru eğilen büyük bir ağacın dallarına o kadar yaklaşıyordu ki havayı kapatıyor ve sokağı bir tünel gibi karartıyordu. Bu, eski bir konaktı, her tarafı çarpılmış, pencereleri müstakillerinin intizamını kaybetmiş, saçaklarından bazı tahtalar ve çinkolar sarkmış, kaplamalarında bazı yarıklar peyda olmuş, çöküvermeye hazır ve üç yaşında bir çocuk tarafından itilse yıkılacak gibi görünen son derece viran bir konak.”* (Fatih-Harbiye, s.64) Ahşap binalar

Fatih semtinin; betonarme binalar ise Beyoğlu'nun sembolüdür. Nitekim ahşap binalar beraberinde geniş aile yapısını getirirken, betonarme binalar çekirdek aile yapısını içerisinde barındırmaktadır. Nitekim Beyoğlu'ndaki beton binaların altlarında yer alan dükkânlar temiz, tertipli, düzenli yapılarıyla göz alıcıdır. En basit nesneyi bile bir mücevher edasıyla alıcıya sunan bu dükkânlar karşısında Fatih'in kahvehaneleri izbe, bakımsız ve eskimişliğin göstergesidirler.

Cumhuriyet'in değişen yüzünün mimari açıdan ön plana çıkaran apartman hayatını Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı eserinde görmek mümkündür. Bin dokuz yüz otuzlu yılların hızlı değişen Türkiye'sinde apartman içerisinde pansiyon hayatını ele alan yazar, bu kurgudan hareketle dönemin insan tipini rahatlıkla yansıtabilmektedir. “bir yaşama mekânı olarak oda ve evin psikolojik farklarına da işaret eder. Buna göre mesela yalnız insanların ya da ilişkileri çözülmüş aile bireylerinin kaldıkları oda bir dejenerasyonu simgelerken yazar bunun karşısına koyduğu saygı-sevgi çerçevesinde oluşturulmuş ideal aile örneklerini mutlaka müstakil evlerde yaşatır. Bir süre bu pansiyonda yaşayan anlatıcı da çevresinde yaşanan dejenere hayatlara ve arkadaşlarının baskısına dayanamayarak havası ‘biraz çürük olan’ apartmandan ayrılacaktır.” (Elçi, 2003: 223) Ev-apartman farklılaşmasından hareketle dönemin sosyal hayatı içerisinde Türkiye'nin hızla Batılılaşan suretini ortaya koyan yazar, apartmanın dokuz odalı pansiyonunda dokuz farklı hikâyeyi anlatarak yalnızlaşan Türk insanının dramını anlatmaktadır. Mutluluğun sembolü olarak gösterilen ev hayatına karşılık, apartmanlar çürümüşlüğü, bozulmuşluğun temsilcisidirler.

Cumhuriyet'in yeni toplum projesi kapsamında modern ev anlayışı Batı taklidi burjuva ev anlayışına uygun olarak gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde kaleme alınan romanlarda bu husus özellikle eleştirilmektedir. Yakup Kadri, Halide Edip, Refik Halid gibi yazarlar kaleme aldıkları romanlarında özellikle bu ev tipini işlemişler ve bu evler için samimiyetsiz, zevksiz, kullanışsız, pahalı olmaları münasebetiyle hem mimari açıdan hem de siyasî ve sosyal hayat açısından dönemin eleştirisini yapmışlardır.

1.3.4.5. Tefrişat

Bir evin eşyası, o evin sahibinin düşünce dünyası, hayatı algılayış biçimi, kültürü ve terbiyesinin, zevkinin bir göstergesidir. Ev içerisinde dekoratif bir unsur olan en küçük bir eşyanın yerleştirilmesinde dahi bu özellikleri görmek mümkündür. Bir

evin dekorasyonu aynı zamanda sahibinin ruh dünyasının bir yansıması olduğundan roman dünyası içerisinde sergilenen evle ilgili her hususiyet, dönemin Türk insanının iç dünyası hakkında bize önemli ipuçları verecektir.

Batılılaşma süreci içerisinde ev içerisindeki eşyaların değişimi Cumhuriyet öncesinde başlayan bir süreçtir. Bu süreç Cumhuriyet ile birlikte daha keskin sınırlar çizerek devam etmiştir. Evlerin dış yapılarının değişimine paralel olarak iç donanımı açısından da bu farklılıklar ciddi bir şekilde değişime uğramıştır. Mekânlar arasındaki fark, şekli açıdan modernleşmeyi verirken öte tarafta eşyalardaki değişim de evin içerisindeki farklılaşmayı ve değişimi göz önüne sermektedir. Alaturka evlerde yer alan şilteler, minderlerdeki beyaz örtüler, sarı topuzlu karyolalara karşısında modernliği temsil eden kanepeler ve konsollar farklılaşmanın ev içerisindeki göstergesidirler.

Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* romanında Zati Bey'in evi tasvir edilirken ev içerisindeki eşyanın kullanımı ile ilgili aynı zamanda önemli eleştiriler de yapılmaktadır: *"Gelibolu'daki tangır tangır boş, eğreti eşyalı evden çok başka bir evdi. Her yeri sarı yaldızlı endam aynaları, konsollar ve masalarla dolu. Döşemeler münasebetli, münasebetsiz birbirinin tepesine çıkar gibi tıklım tıklım doldurulmuş. Herif âdeta Beyoğlu'nun dükkânlarını evine nakletmiş. Hele duvarlarda üniformalı, üniformasız, boyalı, boyasız bir Zati Bey serisi. O zamanın alafrangalığa özenen yeni zengin evi..."* (Sinekli Bakkal, s.163) Dönem içerisinde Beyoğlu'ndan eşya almak, evini Beyoğlu'ndan alınmış eşyalarla tezyin etmek modernleşme ile eş anlamlıdır. Ancak bu noktada bir sıkıntı bulunmaktadır. Eşyaların gelişi güzel yerleştirilişi, herhangi bir estetiğe sahip olmayışı yazar tarafından eleştirilmektedir.

Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında *"Selma hanım, bu acayip rüyadan, üç yıl sonra, Yenişehir'de, yeni bir evde, yeni bir kocanın yanı başında uyanıyordu. Genç kadın, gözlerini her açıp kapayıpta, yatak odasının kül brizbizli mustatil(dikdörtgen biçimindeki) pencerelerine, kübik tavanın yuvarlak halkalarına, içinde yattığı gül ağacından karyolanın bal renkli cilasına, kuştüyü, ipek yüzü yorganına, bizote aynalı mutantan gardrobuna ve kuvaforün üstünde duran billûrdan, gümüşten, halis bağadan tuvalet takımlarına bakarak, hakikatte bir rüyadan uyanmış mı olduğuna, yoksa, asıl şimdi mi bir rüyaya daldığına karar veremiyordu."* (Ankara, s.95) Ankara'nın değişmekte olan yüzü bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Değişen yönetim biçimi,

Batılılaşmanın keskin sınırlarla ayrıldığı sosyal hayat içerisinde bürokrat kesim ile halkın yaşam biçimi gün geçtikçe birbirinden kopmaktadır.

Bu geçiş döneminde Doğu ile Batılı değerlerin, çatışma unsuru olarak ev içerisinde yer aldığını görmekteyiz. İnsanların iç dünyalarında yaşadıkları kültürel buhran eşyaların kullanımına da yansımaktadır. *“Habibullah Efendi, konağın mermer merdivenlerinden, Karabağ halıları üzerinden, dalga dalga yükselen sarığı ile çıkıyor; merdivenin iki kenarında sekiz palmiyenin yeşil kubbeli sütunlarından geçti; merdivenin üst başında insan boyu iki tunç ampir şamdanın kesilmiş karpuz dilimlerini andıran kısa kollarındaki mumların yıldızları arasında beyaz sarığı titredi; bu kadar iddialı döşenen bu sofaya şaşmıştı. Yıldızlı tavandan bir Venedik avizesi, donmuş bir deniz parçası gibi, buzlanarak, ışık ve altın yağmurları içinde yerlere sarkıyor; mertebani dört küp sofanın dört köşesini sütunlaştırıyor. Hilâ seccadelerinin havaya karışıp yere vuran renkleriyle parkeler esmer. Napolyon’un Mısır dönüşünden sonra ortaya çıkan modanın yuvarlak çizgileri ve paslı tunçlarıyla bütün eşya bir hükümet kadar resmi.*

Mısır Kölemenleri’nin tunç sarıklı heykelleri koltukların, kanepelerin kollarını ve bacaklarını kucaklıyor; yeşil ipeklere işlenen altın arılar kanatlarını açmış titriyorlar. Başında sarık, cebinde Voltaire, Amerika’da keten helvası satan Habibullah Efendi büsbütün şaşırdı: Karısını genç ordu müteahhidiyle Napolyon bu konakta basabilirdi; bu eşyada o derece Napolyon vardı.” (Üç İstanbul, s.79-80)

Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* adlı eserinden alınan bu alıntıda da görüleceği üzere Batılılaşma sevdasına tutkun dönem aydını, zengin ve bürokrat kesimi; evini döşerken geleneksel mimari kalıpları içerisinde Doğu ve Batının eşya dünyasını harmanlamaya çalışmaktadır. Bu eşyaların bir arada bulunuşu, şahısların iç dünyalarında yer alan çatışmayı yansıttığı gibi aynı zamanda modern olabilmek, asrileşebilmek adına nasıl bir garabetin vücut bulduğunu da gözler önüne sermektedir.

Osmanlı’nın, temelde sadeliğin dünyasına sakladığı tevazu iklimi artık yerini gösterişe bırakmış ve Türk insanı bu gösteriş denizinde adeta boğulmaktadır. Avrupa malı halılar, mobilyaların ev içlerinde döşenmesi hem zenginliğin, gösterişin hem de modernitenin bir sonucudur. Eşyaya hükmeden yapıdan eşyanın kölesi konumuna geçiş bir yükselişten öte adeta bir dibe vuruştur. Peyami Safa’nın *Cânân* adlı eserinde bu köleleşmeyi okumak mümkündür.

“Mefruşat, bir tantana merakını anlatıyor. Hep ağır eşya, Uşak ve Acem halıları. Tunçtan, büyük muhteşem karyola. Kornişleri yaldızlı. Hereke’nin dallı, kalın ipek kumaşlarından yapılma perdeler. Böyle saray zevkinden mülhem, küçük büyük birçok yaldızlı, çiy renkli, kaba ve ağır şeyler. Fakat bunların yanında Avrupa’nın yeni mamûlâtından asri bazı eşya, vazolar, biblolar ve raflar göze çarpıyor.” (Cânân, s.79)

Evlerin iç dizaynında yer alan Batı modeli yaşam kültürü kendini iyiden iyiye hissettirse de üzerine oturmayan bir elbise giyilmişçesine Türk toplumuna bu eşya tarzı uyum sağlayamamakta ve iğreti kalmaktadır.

“- Evde alafranga eşya da vardı: Konsollar, kanepeler... Fakat bunlar pek işe yaramazlardı. Büyük hanımefendi: “Frenk icadı amma... hiç de kullanışlı şeyler değil!” derdi ve alaturka çekmecelerin, dolapların, minderlerin meziyetlerini anlatırdı. Odalarda bir iki iskemle de bulunurdu. Bunlar damat beyler içindi. Onlar iskemlelere otururlardı.

- Neriman güldü:

- Demek iskemle alafrangalara mahsustu!

- Ya... elbette... Ne o konakta, ne de Kuruçeşme’de kimse sandalyeye oturmazdı ki... Sonra bu âdetler değişti...” (Fatih-Harbiye, s.76)

Türk insanının pratik bir yapıya sahip eşya kültürü, Batının hantal eşyalarına yerini bırakınca ev içerisinde yaşamakta olan bireyler için de bir yabancılaşma söz konusudur. Eşyasına yabancılaşan birey, kültür ile olan bağını koparmakta ve kaybettiklerinin farkında olmadan kazandıklarının kendisine yeteceği düşüncesinde hareket etmektedir. Çünkü modernleşme bunu gerektirmektedir. Görüntünün statü sağladığı dönemlerin yaşandığı ve adına Batılılaşma, modernleşme, asrileşme denildiği bu dönemler eşyanın aynı zamanda yüceltildiği dönemlerdir.

“Onu büyük bir salona aldılar; hiçbir şey parlamıyordu; her taraf yaldızsızdı; yüksek pencerelerden koyu kırmızı renkli Cenevre kadifesi perdeler bol bükümlemlerle yerlere sarkıyor, duvardaki Hollanda tablolarının koyu renkleri duvardan odaya doluyor, ayağa kalkan eşyadan salona ağır bir azamet çöküyordu; pencerelere bütün Boğaziçi sığıyor, denizin mavisi ve dağın yeşili tablolarındaki boyaların karanlığına karışıyordu. Chippendale koltuklar ve

kanapeler köşeler teşkil ederek odayı döşüyorlar; bir tarafta aynı İngiliz evinin yuvarlak camlı uzun vitrininde yeşim statue'ler, mertebani heykeller, Rodos vazoları duruyor; bir tarafta da velurdöjen kaplı paravanın üstünde çok kıymetli Polonya kuşağının ipek çizgileri dalgalanıyordu.

Adnan yerdeki Aubusson halısının dalları, daireleri arasında yeni boyanmış buruşuk kunduralarıyla geçerek, Chippendale koltuklardan birine incelmış ceketiyle oturacağı sırada, büyük maun kapı bir kubbenin altında, bir mihverin etrafında dönüyor gibi açıldı; ince uzun bir haremağası kapını kanadını tutarak yol verdi; odaya uzun boylu, beyaz bir kız girdi.” (Üç İstanbul, s.151)

Dönem içerisinde Batılı eşya tarzının kullanılmaya başlanması beraberinde bu eşyaların isimlerinin de dilimize girmesi anlamına gelmektedir. Yabancı dil konuşabilmek adına sergilenen türlü maskaralıklara bir yenisi de bu eşyalara sahip olma lüksü ve bunları çeşitli balolarda, çay partilerinde ifade etme imkânının yakalanmasıdır.

“Raşel, Adnan'ın istihzasına kızdı. “Hayır, Adnan Bey” dedi; “bu takımı kocam, muhabereden evvel Amerika'dan getirtti. Zaten bütün eşyalarımız Avrupa'dan, Amerika'dan... Yalnız Şark odasını İstanbul'da aldık. Buna da Şark odası denmez ya! Neyse!.. Siz, Şark salonunu gidin de Paris'te Kamando'nun evindeki hususi müzesinde görün.” (Üç İstanbul, s.449) Yabancılaşma o denli hızlı bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir ki kendi kültürüne ait unsurlara sahip bir odanın nasıl döşenmesi gerektiğini bile Paris'te görülmesi gerektiği ısrarla vurgulanmaktadır.

“Birbirinin içinden iki büyük salon, birisi mavi kâğıtlı ve kâğıtla hemrenk mavi ipek döşemeli, Viyana mamulâtı akaju bir takımla mefruş olup yerde mavi halı, ampullarda mavi abajurlar, her şey burada mavi rengin iltizam olunduğunu gösteriyordu. Diğeri, yani hol yeşilli kırmızı bir mügetle kaplanmış, koltuklar, kanapelerle ve kırmızı halılarla döşenmişti. Şu esnada hazirûnun yarıdan fazlası içerikli salonda dans ediyor ve oynamayanlar köşelere büzülmüş dansı seyrediyorlardı.” (Halâs, s.134)

Artık odalar Viyana, Paris, Londra merkezli döşenmektedir. Baloların, çay partilerinin gerçekleştirildiği mekânlarda bu Avrupai üslup eşyaların kullanılması ev sahibinin hem itibarının artması hem de ne denli modern, asri bir insan olduğunun göstergesi sayılmıştır.

“Kapıya yakın bir iskemleye çöktü. Baş ağrımaya başlamıştı. İçinde sebepsiz bir üzüntü vardı. Gözlerini etrafta gezdirdi. Eskiden tanıdığı bu odada hemen hemen hiçbir şey değişmemişti. Yayları çökmüş bir kanepeler ile gıcırdayan dört iskemleden ibaret ucuz, fakat aşırı derecede fantezi oda takımı eski yerini muhafaza ediyordu. Yerde aynı eski, fakat güzel Uşak halısı, pencerenin yanındaki sedirde aynı patiska örtüler ve ot yastıklar, duvarda aynı “besmele” levhası ve bir köşede küçük bir masanın üzerinde aynı portatif gramofonla yırtık kılıflı plaklar duruyordu.

Ömer bu karmakarışık eşya içinde daha çok sıkıldı. Sonra kederine rağmen gözlerinin sürmesini ve yanaklarının allığını unutmayan teyzesiyle şimdi herhalde odasında gamsız bir uyku uyuyan şişman teyzesini, Semiha’yı düşündü ve onların buraya ne kadar uyduklarına şaşıtı. Onlar da bu oda gibi, bütün evleri gibi henüz nereye ait olduklarını bulamamışlardı. Onların içinde de besleme levhasıyla Sonya plağı yan yana duruyordu.” (İçimizdeki Şeytan, s.58) Türk insanının trajik dramını ifade etmesi açısından bu ifadeler önemlidir. Besmele levhası ile Sonya plağının yan yana duruyor olması, nerede olması gerektiğinin kararlığında fakat nasıl gerçekleştirmesi gerektiğinin bilinçsizliğinde olan Türk insanının iç dünyasını yansıtmaya açısından dikkat çekicidir.

Sözde Kızlar’da, verilen davet öncesi, Nevin’in hazırlıklarla uğraştığı ve kabul saatine yakın bir zamanda salonda asabi bir şekilde dolaşarak değiştirdiği eşyalar, dekorasyon ile ilgili bilgiler edinmemizi sağlar. Nevin bazı küçük vazoların, resimliklerin, heykellerin yerini değiştirir ve diğer odalardan küçük eşyalar getirerek salonun alışılmış görüntüsüne alafranga bir görünüm verir. Bu dekorasyon değişikliğinde görülen özellikle resim ve heykeller yeni hayatın getirdiği değişimlerdir.

“Eşyanın sosyoekonomik ve sosyokültürel değerlerinin ortaya konduğu tüm bu malzemelerden yola çıkarak, tıpkı yapının kendisi gibi, içerisinin de Batılı bir hâle büründüğünü söyleyebiliriz. Ancak alafrangalaşan yahut alafrangalaşmak isteyen insanların asriliğe yahut modernlik sevdasıyla uyum sağlamaya çalıştıkları bu moda, bu

yolda diğer tüm çabalar gibi özünden kopmuş ve dejenere bir hâl almış, esasında tek tek bakıldığında güzel ve kıymetli olan eşyalarla zevksiz ve kullanışsız mekânlar yaratılmıştır.” (Gür, 2010: 193) Zevkten yoksun, kullanışsız eşyaların hâkim olduğu evlerde artık yaşam tarzları da bir o kadar kendimizden uzaklaşmaktadır. Öteki olma sevdasında kendisini kaybeden Türk insanı için kendi benliğinden uzaklaşıyor olma durumu, Batılı olma adına çok doğal karşılanmakta ve dejenerasyon farkında olmadan artmaktadır.

“Osmanlı üst tabakasının Batı medeniyetinin “eşya”larına karşı olan hayranlığını gene aynı açıdan değerlendirebiliriz. Batının kurumlarını almak isteyen toplumsal süreçlerin otonomisi kavramıyla bu işe yaklaşmazsa kurumun dinamiği ile ilgilenmeyecektir. Dış görünüşü taklit edecektir. Bu yalnız birinci aşamadır. İkinci aşamada başarısızlığa uğrayan seçkin, içine düştüğü derin ve kemirici şüphede “fetişizm”e yönelecek Batı’nın eşyalarını bir “afyon” olarak kullanacaktır.” (Mardin, 2007: 245)

Şerif Mardin’in de yukarıdaki alıntımızda belirttiği üzere Batının gelişmişlik düzeyinin sebeplerini irdelemeden dış görünüşe göre hareket eden öteki toplumlar eşyaları fetişleştirmekte ve bunun sonucunda içeriği boş fakat dış görünüş itibarıyla modern olmaya çabalayan; kendi değerlerinden yoksun toplumlar ortaya çıkmaktadır. Bunun sakıncaları ilerleyen süreçte daha belirgin hale geleceğinden özellikle bugünü anlamamız açısından romanlarda yer alan ve döneminin sosyal, siyasî ve düşünce hayatını yansıtan bu kültürel unsurlar dikkatli bir şekilde incelenmek zorundadır.

1.3.5. Aile hayatında batılılaşma

Aile, evlenme ve akrabalık ilişkileriyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği bir topluluktur. Bu topluluk içinde ilişkiler her zaman için daha sıcak, daha yakın ve daha sıkıdır. Aile fertlerinin kendi aralarındaki ilişkilerle, toplumdaki fertler arasındaki ilişkiler aynı derecede samimi, sıkı ve etkileyici değildir. İnsan, aile içerisinde doğar ve ilk terbiyesini ailesinden alır. Çocuğun şahsiyeti, benliği, bakış açısı aile içinde oluşmaya başlar, toplumdan alınan unsurlarla tamamlanır.

Değişim, toplum içerisinde bütün alanlarda gerçekleşmekte fakat bu süreç hepsinde aynı hızda ve aynı şekilde meydana gelmemektedir. Osmanlının Batılılaşma süreci de bilim ve tekniğin yanı sıra sosyal hayat içerisinde davranış ve yaşam biçiminde ani bir değişim sergilememektedir. Toplumların değişim süreçleri zaten birden meydana gelebilecek bir özellik hiçbir zaman göstermez. Değişimin yaşandığı bu alanlardan biri de ailedir. “19.yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı topraklarına da yansması, klasik aile yapısını büyük şehir kadar kırsal alanda da yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlayacaktır.” (Ortaylı, 2007: 19) Aile yapısındaki değişim öncelikle şehirlerde, daha sonra da kırsal kesimde yansmasını bulur. Bu süreç oldukça sancılı ve sıkıntılı bir şekilde gerçekleşir. Batılılaşma çabası içinde yaşanan toplumsal dönüşümden en çok etkilenen kurum, aile kurumudur. Geleneksel aile yapısından modern aile anlayışına geçiş süreci Osmanlının son dönemlerinde kendini iyiden iyiye hissettirmiş; Cumhuriyet ile birlikte değişim net bir şekilde gözlemlenebilmiştir.

Bireyi doğrudan etkileyen Batılılaşma ve modernleşme hareketinin doğrudan etki ettiği aile kurumu geleneksel yapısı içinde bozulma sürecine girmiş ve bu bozulma süreciyle değişim yaşanmıştır. Bozulmadan kastımız geleneksel geniş aile yapısının, bireyi öne çıkaran anlayış içinde dağılma ve çekirdek aile anlayışına yönelme hareketidir. Nitekim Osmanlı’nın son dönemlerinde görülen aile yapısındaki küçülme de yine Batı ile temasın bir neticesidir. Doğu toplumunun geniş aile yapısını içinde barındıran ve otorite ile saygının iç içe olduğu yaşam biçimi, otoritenin zayıflamasıyla birlikte çözülmeye başlamıştır.

Modernleşmenin gelenekle mücadelesi, kavramın kendi doğasına uygun bir yapıdır. Geleneksel değerlere saldıran modernizme toplumun temel dinamiği olan aile yapısına saldırmış ve ona deprem etkisi yaşatarak çözülmesine ve daha sonra yıkılmasına sebep olmuştur. Bu duruma en çok ahlaki çözümlenin sebep olduğunu söylemek mümkündür. “Toplumun birçok kesiminde algılanan ahlaki gevşeme ve cinsiyet rollerinde görülmeye başlayan radikal değişimler toplumda da derin yankı uyandırıyordu. İkinci Meşrutiyet öncesi romanlara yansımış olan Osmanlı aile yapısındaki çözümler her ne kadar kriz boyutunda görülmüyor olsa da, özellikle, savaş yılları sonrasında 1920’lerde “aile buhranı” ifadesi kullanılmaya başlanmıştı. Kuşaklar

arası çatışma ve Batı yaşam tarzı içindeki genç kuşakların ve özellikle kadınların geleneksel değerlerden uzaklaştığı, yaşlıların ise bu durum karşısında çaresiz kaldığı tasvir edilmektedir.” (Özer, 2005: 222)

1923-1940 yılları arasında kaleme alınan romanların neredeyse tamamında aile hayatı ve aile hayatındaki değişim, detaylı bir şekilde işlenmektedir. Batılılaşmanın en çok etkilediği aile kurumu içinde gerçekleşen değişim Mehmet Rauf, Peyami Safa, Reşat Nuri, Sabahattin Ali, Hüseyin Rahmi, Şukufe Nihal, Yakup Kadri, Mithat Cemal’in eserlerinde görülmektedir.

Aile içerisinde kuşak çatışması olarak karşımıza çıkan ve çözülmenin başlama noktası olan yenilikler karşısında ağır kalan yaşlı kuşak ile gençlerin dinamik ve değişkenliğe çabuk ayak uyduran yapısıdır. Çatışma unsuru olan ahlaki değerlere bağlılığın azalması ve yeni yaşam tarzı ev içerisinde otoritenin sarsılmasına sebep olmuştur. Ataerkil bir yapının aile içindeki yasa koyucusu olan babanın otoriter yapısının sarsılması ile birlikte uyum gerçekleşmeden kendi içinde birbirine yabancılaşan bireylerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Aile yapısı içerisinde en büyük darbe, ailenin reisi konumunda olan şahsın otoritesini kaybetmesi ile birlikte gerçekleşmiştir. Oluşan boşlukla birlikte otorite aile bireyleri arasında paylaşılacak ve iç çatışmalar meydana gelecektir. Aile büyüğünün otoriter konumdan düşürülmesiyle birlikte çözülme hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Önce değerlerine, daha sonra ailesine, topluma yabancılaşan insan tipleri gün geçtikçe artacak ve günümüze kadar bu şekliyle devam ederek gelecektir. *“Eski ailelerin büyük bir kusurları vardı: Kapalı olmak; eski ailelerin büyük meziyetleri vardı: Gene kapalı olmak. Bu kapalılık onların zihinlerini kapamak suretiyle bir kusur, fakat seciyelerini muhafaza ettirmek itibariyle bir meziyet oluyordu. Yeni ailelerin de büyük bir meziyetleri var: Açık olmak; büyük bir kusurları da var: Gene açık olmak. Bu açıklık onların zihinlerini açmak suretiyle birer meziyet, fakat seciyelerin bozmak suretiyle birer kusur oluyor. O halde, bugün için mükemmel bir zevcenin vasıflarını tayin etmek kolaylaşıyor: Eski ailelerin kapalı ahlaki terbiyesiyle yeni ailelerin açık fikri terbiyelerini haiz bir genç kız.”* (Bir Tereddüdün Romanı, s.49)

Eski aile yapısı mahalleye, çevreye ve topluma kapalı bir yapı arz etmektedir. Buna sebep geleneksel aile tipi olduğu kadar dini öğelerin de etkisini söylemek mümkündür. Modernleşmenin getirdiği ailenin dışa açılma süreci temel kuralları yerinden oynatmıştır. Değişim süreci içerisinde dışa açılan yeni aile anlayışı ile dönemin zihniyeti ile çatıştığından sancılı bir süreç ortaya koymuştur. Yeni ailelerin fazla açılması, taklidi bir hayat sürmeleri iki anlayışın bir aile içinde barınamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Böylece konaklarda yaşayan geniş aile tipi yerini apartmanlarda yaşayan yeni bir sosyal düzene yavaş yavaş bırakmıştır.

“Ancak asıl olarak yeni yerleşim mekânları apartmanlaşma, ailenin toplumsal statüsünün arttığına bir göstergesi olarak modern mimariyle yapılmış yeni yapılanma, Beyoğlu çerçevesinde görülmeye başlamıştır.” (Özer, 2005: 47) Modern yaşamın bir unsuru olan apartman tipi salon hayatının yaygınlaşması yeni aile tipini de kendi içine çekmiştir. Hem bir statü farklılaşması olan apartmanlar aynı zamanda geniş aileden çekirdek aileye geçişin de bir aşaması olmuştur.

“‘Asri aile’ terkiinden nefret ediyordum. Evvelce bu hususta bana fikrimi soranlara şuna benzer cevaplar vermiştim: ‘Yalnız ailenin asrîsi olamaz. Binlerce senelik mazisi olan bu müessesese, radyo veya çarliston gibi yeni bir buluş değildir ki... Asri bir dans salonu, asri bir kadın, peruklar, asri bir bar anlaşılır şeylerdir; asri bir aile? Hayır! Asri namaz, asri kıble ve asri imam olamayacağı gibi.’ Daha doğrusu, birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugünkü ailenin ve kırk defa büyütölmüş bir kümeden farkı olmıyan harem hayatıyla eski ailenin gülünç taraflarını atarak, an’anenin hoşuma giden taraflarına istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamağa başladım.’ (Bir Tereddüdün Romanı, s.49)

Genç Kız Kalbi’nde, Pervin karakteri, özellikle değişim süreciyle meydana gelen aile yapısındaki değişimi aktarmaktadır. Aile kurumunun devamlılığı olan çocukların büyütölme süreçlerinde yanlışlıklara dikkat çeken Pervin, aynı zamanda yazarın da sözcüsü konumundadır. “Aile ortamının çocuğa kendi benliğini tanımlama olanağı vermemesi, onun, ailenin istediği yönde bağımlı bir kişi olarak gelişmesine neden olur.” (Yavuzer, 1996: 33) Değişimin yansıdığı bu dönem içerisinde ailede meydana gelen

kültürel sarsıntılar çocuklara da yansiyacak ve yetişmekte olan genç neslin ilerleyen süreçte sorunlu bir toplum meydana getirmesine vesile olacaktır.

“Bir kere ana baba birbirine ve evlatlarına, sonra evlatlar ana ve babalarına, daha sonra iki kardeş birbirine karşı zehirli bir düşmanlıkla ateş dolu. Baba için evlatları hiçbir işe yaramaz, hırsız, süfli şeyler... Zavallı adam düşünemiyor ki kendi gibi bir babanın evladı bu ahlak, bu temayülât içinde, bu didişme bu sövüşme arasında başka türlü olmak ihtimali yoktur. En küçük fırsatlarla avazı çıktığı kadar haykırarak “Hay Allah belanızı versin... Ulan siz adam olmayacaksınız hiç!” diye kükredikçe güleceğim geliyor. Sanki kendisi bir adammış gibi... Çocuklarını kendi fena misaliyle, kendi ahlaksızlığı ile harap ve berbat etmiş, sonra bu hâlden onları suçlu tutuyor. Bir evde aile hayatı bu ev kadar bozuk ve intizamsız olursa o hayat içinde büyüyen çocuklar nasıl bir terbiye kazanabilirler? Mesela, “Ananıza hürmet ediniz, asi evlatlar...” diyor da sonra o anayı en küçük bir hiddetine mağlup olarak yalnız çocukların yanında değil, hizmetçilerin yanında bile en adi, en pis sözlerle rezil etmekten çekinmiyor.” (Genç Kız Kalbi, s.29)

Aile hayatına zarar veren değişen süreci Türk toplumu içerisinde ciddi sorunlar meydana gelmesine sebep olmuştur. Davranışlardaki bu değişim, aile içerisinde bir kimliksizlik ve ikilik doğmasını sağlamıştır. Bu ikili yapı, yetişmekte olan çocukların değerler eğitimi açısından belirsiz bir şekilde büyütülmesine sebep olmuştur.

“Birbirleri hakkında bu kadar fena fikirleri olan bu adamların birbirine asla hitap ve tebessüm etmemeleri lazım gelirken öyle zaman olur ki bunların şefkat ve muhabbetle birbirleriyle konuştuklarını görürüm. Mesele şu ki bu devamlı mücadele içinde birbirlerine karşı âdeta yüzüstü olmuşlar; ne evlatlık, ne kardeşlik, ne babalık kalmış... Hatta ne de insanlık!” (Genç Kız Kalbi, s.30)

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Tutuşmuş Gönüller* adlı eserinde, baba ile kız arasındaki nesil ve yetiştiriliş tarzındaki farklılıklar iyice gün ışığına çıkar. Modern tarzda yetiştirilen kız çocuğu için bir babanın onu anlaması noktasında ciddi sıkıntılar meydana gelmiştir.

“Kız olsun oğlan olsun evladını terbiyeye itina et. Sonra bu sözlere muhatap ol. Hazmedilmez tenkitlere uğra... Benim tahsilimle kızımınkinin arasında otuz senelik bir fark var. Lakin iki zamanı ayıran uçurum ne kadar derin! Hayatı görüş ve zihniyetlerdeki bu ayrılık ne kadar büyük. Allah’ım böyle dörtlüde insaniyet nereye gidiyor? Büyük anamın çıkırgıyla iplik büküğünü, büyük teyzemin tezgâh önünde bez dokuduğunu gören gözlerim bugün ne tahammül getirilmez şeylere şahit oluyor. Dün hürmetsiz nazarlara kapalı bir mabet gibi sık kafesler, ağır perdeler arkasında, erkeğinin getireceğine kanaatle oturan, yalnız evinin işleriyle meşgul olan bu nâmahrem mülk bugün taayyüşünü sokağın mülevves çamurları içinde kirlenerek aramaya çıkarsa Şark’ın anane-i iffetini muhafaza nasıl kabil olur? Kızım geçinmek için bileçilikten, vatmanlıktan bahsediyor. Garbın bize bugünkü hediye-i medeniyeti ta topuğundan yüzüne kadar kadının vücudunu açmak oldu. Yarınki temeddünümüze ayaklarımız, yüzümüz, gözümüz kanaya kanaya bütün ananatımızı yırtıp çiğneyerek hangi mühlik yolların elemlerine alışmaya uğraşarak yürümeye çabalayacağız?” Biri bu asrın gerisinden, öteki tepesinden bakan baba ile kız işte her biri kendi hesabına böyle düşünüyorlardı.” (Tutuşmuş Gönüller, s.211)

Öte yandan Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde de Ali Rıza Bey’in kız çocukları ile arasındaki nesil çatışmasına bağlı olarak sıkıntıların baş gösterdiğini görmekteyiz. Ahlaki kaideler doğrultusunda yetiştirmek istediği kızlarının modern yaşam biçimine ayak uydurma istekleri karşısında Ali Rıza Bey, toparlayıcılık vazifesini yerine getirememiş ve ailenin dağılmasına kadar gidecek bir sürece engel olamamıştır.

“Fikret de öteki kızları da bildiğinden ne kadar başka insanlarmış! Kavga yavaş yavaş şeklini değiştiriyordu. Leyla ile Necla asıl istediklerini artık açık açık söylüyorlardı; ne hakla kendilerini eve kapatmışlardı? Herkesin kızları istedikleri yerde, istedikleri insanlarla gezip eğlenirken, kendileri niye cehennemde çile dolduruyorlardı? Evin adı artık “cehennem” olmuştu. Onlar da genç değil midirler? İnsan içine çıkmak, sosyetelere girmek, dans etmek istemezler miydi? Gençlikleri geçiyor sayılırdı. Bu gidişle sonları ne olacaktı? Babaları kendileri için bir şey hazırlamış mıydı? Ev, delik bir gemi gibi, günden

güne batıyordu. Böyle zamanlarda herkese başının çaresine bakmak hakkı neden verilmiyordu? Üstlerindeki baskıyı kaldırmak zamanda kimin kapısını çalıp “evlenecek kızınız var mı?” diye soruyorlardı?” (Yaprak Dökümü, s.59)

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*’ta, çocukların şekli olarak modern yetiştirilmesi karşısında fikren herhangi bir endişenin yer almadığı aileleri sorgulamaktadır. Oysa olması gereken, öncelikle beyinlerin iyi yetiştirilmesidir. Gerisi zaten daha sonra kendiliğinden gelecektir.

“Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabii olarak, sinirli ve manen bozuk bir mahlûktu. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?” (Kuyucaklı Yusuf, s.13)

Aile içerisindeki kadının konumu ile ilgili olarak Avrupa ile yapılan kıyas Türk insanının geri kalmışlığına bir sebep olarak işaret edilir. *“Avrupa’da kadınlar seçim hakkı, memuriyet hakkı istiyorlar... Biz ise onları burada refah hakkından ve saadetten değil hayat hakkından mahrum bırakıyoruz. Zira karanlık evlerinde yosunlanan kadınlar için hiç kimse yaşıyor diye iddia edemez.” (Genç Kız Kalbi, s.32)* Ancak bu süreç Cumhuriyet ile birlikte ters bir istikamette meydana gelecek ve Avrupa devletlerinin kadına vermedikleri birçok hak ve özgürlük yine bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisinde verilecektir.

Yeni aile anlayışının fazla özgür ve değerleri fazlasıyla yıkıcı yapısına karşı fikirleri de romanlarda görmek mümkündür. Yazarların gerçek modernleşmenin sınırsız özgürlük ve taklidi yaşamlar içinde gerçekleşmeyeceğini ve doğrusunun ne olduğunu ifade ettikleri düşünceleri, romanların içinde satır aralarında okumak mümkündür. Eski ile yeninin birleşiminden bir terkip vücudu getirmek en mantıklı yol olarak okuyucuya sunulmaktadır. Benzer bir düşünceyi Halide Edip’in romanlarında da görmekteyiz. Geleneksel değerler bağlamında aile büyüklerinin onayı ve evlenecek kadın ve erkeğin birbirleriyle olan duygusal, mantıksal anlaşmaları neticesinde evlenmeleri gerektiği H. Edip’in eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Halide Edip Adıvar’ın

sürekli bir denge ve sentez peşinde olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü gerçek modernleşme yazara göre ancak bu yolla gerçekleşebilecektir.

Cumhuriyetle birlikte aile içinde yer alan kadının ön plana çıkması temel sorunlardan biri olarak romanlarda yer almıştır. Kadın-erkek ilişkilerinin aile içinde yeniden sorgulanması ve yapılandırılması bu dönem (1923–1940) sosyal hayatında bir diğer çatışma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın-erkek eşitliği, medeni kanunun kabulü gibi Cumhuriyetin devrimleri sonrasında sosyal hayat içinde daha çok yer almaya başlayan kadın, her ne kadar değişim süreci devam etse de aile içinde çatlaklar oluşmasına neden olmuştur.

“Bahriye Hanım:

- *Aman, yavaş gel cadı... Hâlâ Sultan Aziz zamanı kafasıyla yaşıyorsun. Bundan sonra kocalar karılarını değil, isterlerse karılar kocalarını boşayacaklar. (Kocasının arkasına iki yumruk indirerek) Kadınlar erkeklerini dövecekler.*

Kadınlar, yüzyıllar boyunca çektikleri Asya'ya ait esirliğin tepkisi dönemindedirler. İntikamlarını alacaklar. Paşalar, beyler, efendiler Ankara'da değil, gökyüzünün en üst katında toplantı yapsalar Havva kızlarıyla baş edemeyeceklerdir. Savaşın sonra erkek azalmış, kadın çoğalmışmış. Daha iyi ya!.. Demek ki, sayıca erkeklerden üstünüz. Bizim dediğimiz olacak.”
(Meyhanede Kadınlar, s.288)

Değişim sürecini henüz tam olarak hazmedemedi kadına tanınan haklar, sosyal hayat içinde bozulma ve çatışmayı beraberinde getirmiştir. Yüzlerce yıl evlerde kapalı kapılar ardında kalan kadınları Cumhuriyetin getirdiği hak ve özgürlükler karşısında bocalamaya başlamış ve aile yapısında çatırdamalar meydana gelmiştir. Erkeğin tahakkümü altında olan ve ona hizmet etmeyi bir vazife bilen anlayıştan, eşitliğe dönüşen aile içi ilişkiler, tartışmalarla romanlarda karşımıza çıkmaktadır. “Otoriteyi temsil eden baba, geleneksel aile yapısı içinde böylelikle “polis” görevi yüklenen kişi olmuştur âdeta. İşte bu yaklaşım da, babanın çocuğa ayırdığı kısacık süreyi sevgisiz hale getirmiştir.” (Yavuzer, 1996: 25)

Aile yapısı içerisinde modern olmak yahut modern görünme isteği, çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. *“Bir kadının hatası her ne olursa olsun modern erkekliğin şanı onu affetmektir. Sabrımı tüketiyorsun. Ben sana modern erkekliğin kadına karşı olan vazifesini sormuyorum.”* (Ben Deli miyim?, s.189) Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Ben Deli miyim?* Adlı eserinde de görüldüğü üzere, dönem içerisinde her gün gazetelerde tefrika edilen modern erkeğin, kadına ve modern kadının, erkeğe vazifeleri benzeri yazılar toplum üzerinde hayli etkili olmaktadır. Aile içindeki kuralların değişim, kadınlara verilen eşitlik ve sosyal hayatta daha çok yer alma istekleri karşısında geleneksel yapımıza uymayan ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bunlar modernleşme kisvesi altında sunularak gelebilecek eleştiriler de bertaraf edilmektedir. Eleştiri geldiği takdirde, eleştirenlerin modernleşme karşıtı gibi bir görüntü çizecek durumda olmaları önlerinde bulunan engelleri de kaldırmaktadır.

“Kadın artık, “başından atmasın, ortada kalmayayım” diye bir erkeği oyalamaya çalışmak zilletinden kurtulmalı! Kadın, yaşamak kuvvetini artık kendisinden almalı! Filan beyin, filan paşanın karısıyız, diye arızı şereflerle iftihar etmek, bana pek zavallılık geliyor. Erkekler bizim yalnız arkadaşımız olacak. Efendimiz, vekilharcımız [kâhyamız] değil. Hatta ben, kadını siyasî hakka malik etmek için uğraşan kadın cemiyetlerine hayret ediyorum. Bu cemiyetler, evvela, bütün kadınları bir iş sahibi etmeye alıştırmak için çalışmalı. Çünkü içtimai mevkii olmayan hiçbir fert siyasî hakka malik olamaz.” (Çöl Güneşi, s.162)

Eski aile yapısından şikâyetçi olan kadınlar artık modernleşen Türkiye’de kendi ayakları üstünde, aile içinde kocalarına bağımlı bir hayat sürmek istememektedirler. Şukufe Nihal’in yukarıda belirttiğimiz ifadeleri özellikle bir kadın yazarın eserinden seslendirilmesi daha kıymete haizdir. Bu yeni anlayış beraberinde sorunları da birlikte getirmiştir. Erkeklerin kendi otoritelerini kaybetmeleri, kıskançlık, kavga ve ayrılıkları beraberinde getirmektedir. *“Lâmi şöyle düşünüyordu: “Biz gençler, Avrupalılar gibi yaşamaya niyetleriniz, onlar gibi cemiyet hayatı yapmaya imreniriz, fakat bir kere evlendik mi, zevcemizi hemen kıskanır, uçan kuştan bile gizlemeye çalışırız. Ne için?”* Sonra kendi kendini de inandırdı ki, böyle toplanmalarda hiçbir tehlike yoktur, çünkü her şey göz önündedir, fena niyetler belli olur, insan ihtiyatlı davranmaya mecbur kalır. Hem bu âdi muhakemeleri Cânân için abes buluyor. Onun tarafından sevildiğine hiç

şüphesi yoktu.” (Cânân, s.147) Toplumsal değişimin bireyler üzerindeki psikolojik etkisi, Canan romanında yer alan Lâmi karakteri için de hayli sarsıcıdır. Gelenek-modern çatışmasını sosyal hayat içerisinde yaşam biçimi olarak benimsiyor olması onda ruhi muvazeneyi sarsmakta ve modern olmak adına artık her husus mübâh sayılmaktadır.

1.3.5.1. Aile hayatını bozan ilişkiler ve olaylar

Batılılaşmanın sathi düzeyde gerçekleşen değişim süreci; Batı medeniyetinin yaşam tarzına ve bakış açısına özenilmesi, öncelikle toplumu oluşturan aile kurumunda birtakım bozulmalara sebebiyet vermiştir. Bozulmanın temel nedeni Batı’yı tanıtan aydın kesimin sadece görüntüye dayanan bir anlatım süreçleridir. “Avrupa’yı ciddi tarihi ve sosyoloji incelemelerinden önce, gerçekleri olduğundan da karanlık ve çirkin gösteren romanlarla tanıma durumundaydı. Böylece askerî ve teknolojik nedenlerle Batı’yı taklide zorlandığı bir dönemde, bu uygarlığı ahlaken yozlaşmış, aile kurumu çökmüş ve tüm kadınları sadakat duygusunu kaybetmiş bir uygarlık olarak görmeye başlamıştır.” (Timur, 2002: 31) Bu şekilde değerlendirilen ve eyleme geçen değişim zaman içerisinde davranışlara yansımaktadır. Davranışlardaki bozulmalar aile hayatı içerisinde çatlakların oluşmasına sebep olur ki toplumun derinden sarsılmasına sebep olan da aile içerisindeki dejenerasyondur. Batılılaşma süreciyle gelen bu değişim mahremiyet sınırlarını daraltır. Kadının sosyal hayata intibak sürecindeki rahatlayan yapısı, daha önce alışılmamış yahut yaşanılmamış olayların vuku bulmasına sebep olmuştur. Bu süreçte görülen yaşam tarzı geleneksel yapıdan gelen aile hayatına zarar vermiş ve bir daha geri dönülmeyecek bir sürecin içerisine girilmiştir. Memduh Şevket Esendal’ın Miras adlı eserinde Nuriye Hanım ile Şefik Bey’in aile içi ilişkilerinin ne denli yozlaştığını görmek mümkündür.

“Nuriye Hanım da her türlü fenalığa müsait bulunuyordu. Bu kadında, sanki günah ve maceraperestlik istidadı vardı, kocasını terk edip, ortak üstüne Şefik Bey’e varabilirdi. Ancak, Şefik Bey’de bu macerayı göze aldırarak istidat yoktu. Şefik Bey, bir fırsat bulursa, burada, mahallede gizlice bu münasebeti idame edebilmekten başka bir şey yapamaz, daha ziyadesine cüret gösteremezdi.” (Miras, s.169)

Avrupalı yaşam tarzının Türk toplumunda uygulanma isteği kadın-erkek ilişkileri açısından daha önce hiç yaşanmamış problemleri doğurması özellikle erkekler arasından ciddi sorunlara sebep olmuştur. Bu karşılaşılan yeni zorluklar karşısında erkek, modernleşme uğruna bazı hususlara gözlerini kapamak yahut eleştirilmemek için kabul etmek durumunda kalmıştır. “Batılı değer yargılarının kendini hissettirmeye başladığı sosyal hayat içinde eşlerin birbirlerini kıskanmayı bırakmasını gerektirecek denli serbestliğe yer verilmektedir artık. Dolayısıyla bu şekilde Türk toplumunun karşısına çıkan Batılı yaşayış tarzı, karşılıklı sevgi, saygıya ve biraz da kadınların eşlerine itaatlerine dayalı olan geleneksel aile yapımızda çözülmeye ve bozulmaya yol açacaktır. Lamia-Bedia çifti bunun örneğini oluşturur bir anlamda.” (Sazyek, 1988: 39)

Üç İstanbul adlı eserde bu ve benzeri örneklere rastlamak sıklıkla mümkündür. Macide karakteri de bu minvalde hareket ederek kocasını aldatmanın çok sıradan bir durum olduğu düşüncesinde, her türlü ahlak kaidesinden azade bir şekilde zevk düşkünü olarak kendisini başka erkeklerin kollarına bırakabilmektedir.

“Fakat üç ay sonra Macide belediye hekimini aldatmak ihtiyacını duydu; çünkü zampara, koca kadar tabiileşmişti ve her yeri malumdu. “Namussuzluk, kocasından başka erkeği aldatmaktır” vecizesini, Macide, İstanbul’da mektepte iken, roman düşkününü bir cılız kızdan işitmişti.” (Üç İstanbul, s.253)

Gerek romanlarda gerekse sosyal hayat içinde bu değişimin dinamiği olan matbuat âlemi, gazete ve dergiler aracılığıyla sosyal hayata şekil vermeye çalışmışlardır. 1926’da yazılmış, “‘Erkekler yeni hayat kuracakları zaman hangi kızları ararlar?’” vb. başlıklı makale ve yazılarda geleneksel erkek otoritesinin zayıflayıp kadının alışılmış değerlerden uzaklaştığını açıkça görmek mümkündür.” (Özer, 2005: 221)

Artık kadın, tıpkı erkek gibi sosyal hayatta olduğu kadar ev içerisinde de eşitliği savunmakta ve yüzlerce yıllık kadına yüklenen misyonu kabul etmeyerek toplum içerisinde kendisine yer açma gayretindedir. Nitekim Şükufe Nihal’in *Çöl Güneşi* adlı eserinde evlilik meselesi açıldığında kadın karakterin ağzından evliliğe bakış açısının dönem içerisinde nasıl olduğu dile getirilmiştir.

“Başında köhne asırların ananelerini [geleneklerini] sürüklemeye artık kadının mantığı, görüşü müsaade etmiyor. Kocasının hakaretine boyun eğen, ev işi görmeye müstait [yatkın] olan, aylarca evden çıkmayan kadın, bugüne kadar en iyi, en yüksek, en faziletli kadın sayılırdı. Hâlbuki sen zamanın ahlak görüşlerini, kıymetlerini de değiştirdiğini elbet bilirsin. Bence böyle kadın, faziletli, yüksek değil, miskin, şahsiyetsiz, zavallı bir mahlûktur. Yazık olmuş o kadınlara ki bu safsatalara inanarak, iyi kadın olacağız diye, erkeğin zincirlerinden kurtulamamışlar, dünyadan bir gölge gibi gelip geçmişlerdir.

Ben, kuracağım ailenin çerçevesini çizdim, azizim: Dünyada her işi mütehassısına bırakmak istiyorum. Zaten birçok medeni memleketler bu zarureti anlamışlar, ona göre her şeyi tanzime başlamışlardır. Soğan doğramak, yumurta pişirmek, eskiden beri alışılmış bir fikir olduğu gibi, yalnız kadına mahsus bir iş değildir. Bence, bunlar herkes için biraz umumi malumat sırasındadır. Sırası gelirse erkek de kadın da aç kalmamalı, basit bir akşam yemeğini hazırlayabilmelidir. Lakin daima, mükemmel surette bu işleri yapabilmek için herkesin vakti yoktur. Bunları yapacak müesseseler, lokantalar vardır.

Bütün dünya değişirken kadın da değişecek, kendi sahasında çalışmakta serbest kalacaktır. Mesela yemek pişirmekle, pasta yapmakla candan, gönülden hoşlanan bir hanımın bu kabiliyetinden niçin birçok insan istifade etmesin? Böyle bir hanım bunları vücuda getirecek bir müesseseyi idare ederse fena mı olur? Yoksa her kadının bu işlerle uğraşmaya mecbur tutulması biraz gülünç olur. İşte böylece mutfak işi ortadan kalkınca evi işi kolaylaşır. Bir elektrik süpürgesiyle ben on dakikada evimin tozlarını temizleyebilirim.” (Çöl Güneşi, s.144)

Aile hayatının nasıl olması gerektiğinden, sofrada adabı kurallarına kadar hayata dair her alanda modern bir yaşamın nasıl olacağı noktasında bilgiler veren gazete ve dergiler, aile içi ilişkiler hakkında da yazılar kaleme almış ve toplumun modernleşme noktasında değişimine birinci elden müdahil olmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı, öncesi ve sonrasında göçlerin yaşanması; özellikle Beyaz Rus kadınlarının İstanbul’u mesken tutmaları ailelerin en büyük tehditlerinden biri olmuştur diyebilirim. Kadınlar için “moda” açısından örnek olmalarının yanı sıra farklı kültür ve

yaşam tarzlarıyla erkekleri cezp etmişler ve yıkılan ailelerin müsebbiplerinden biri olmuşlardır. Ayrıca azınlıkların yaşam tarzlarının taklit edilmesi, düşmanın silahla yapamadığını, modern olma adına kültürü bozarak gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir. Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore adlı eserinde her türlü ahlaksızlığın yaşandığı İstanbul hakkında yazılan şu ifadeler oldukça önemlidir.

“Onlara gidip diyecekti ki: ‘Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almaya imkân kalmadı. Tıkanıyorum. Bana biraz temiz hava, biraz temiz hava veriniz. Derdim büyüktür. Size söyleyeceklerim var’. ‘Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi; ne diyorum – bizim yataklarımıza kadar!- Hâlbuki sizin yalnız sokaklarınızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zapt olunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü!’ ‘Kızlarımızı, karılarımızı ve dudak yüzü görmemiş nazlı sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüzün önünde istediklerini yaptırdılar ve kızı kızla, erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabî zevklere tabî olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınışla oynatmaya başladılar.’ ‘Dün bizim önümüzde göz kaldırmayan tayfalar şimdi etrafımızı almışlar, bizi seyrediyorlar. Bize el çırpıyorlar ve içimizden her yuvarlanana kahkahalarla gülüyorlar.’” (Sodom ve Gomore, s.192)

Peyami Safa'nın Sözde Kızlar” adlı eserinde, Mebrure ve Behiç karakterlerinin aile yaşamı değerlendirilir. Bu yaşam geleneksel süreçte görülen duyarlı ve manevi değerleri olan aile yapısının değiştiğini gösterir. Batılılaşma süreciyle değişen eğlence anlayışı, insanımızın düşünce dünyasını yansıdığı gibi aile yapısına da yansır. Bu değişim süreci aile ve toplum hayatını bozarken; yeni ve bozuk bir yapının şekillenmesine neden olur.

“Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkün, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı ya hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı.” (Sözde Kızlar, s.61-62)

İnsanın, hayatta bazı davranışları sergilemesi gerektiğini vurgulayarak; köşteki insanlarda bu erdemin görülmediğini belirtir. Bu insanlar hiçbir kaygısı olmayan, hastalık, parasızlık, ihtiyarlık gibi durumları düşünmeyen kişilerdir. Bu insanların hayattaki tek emeli zevk ve eğlencedir. Bu emellerine ulaşmak için başkalarınca mukaddes görülen, her şeyi hurafe saymakta ve korkmadan çiğnemektedirler.

Ailede yenileşen yapıyı Mustafa Efendi ve çocuklarının davranışlarında görmek mümkündür. Batılılaşma süreciyle geleneksel değerlerden uzaklaşan gençler, davranışlarıyla değişen bir süreci belirginleştirir. Gençlerin kötü bir hayat tarzını seçmeleri nedeniyle davranışlarda bozulmalar görülür. Aile içi ilişkilerde saygı yerini saygısızlığa ve ikiyüzlülüğe bırakır. Mustafa Efendi’nin Salih ve Belma adlı çocukları serbest bir hayat yaşar. Belma, dönem içerisinde pek görülmeyen gece eve gelmeme gibi davranışlar gösterir. Salih ise değerlerinden uzak kişiliksiz bir özellik sergiler. İki kardeşin konuşmalarında büyüklere karşı yapılan saygısızlığı görmek mümkündür. Bu kardeşlerin davranışlarını şekillendiren içinde bulundukları süreç itibarıyla muhtaç oluşlarıdır. *“Gevezeliği bırakalım. Moruk namazını bitirdi galiba... Sofada ayak sesleri işitiyorum, galiba buraya geliyor, “Babacığım...” falan de, elini öp, yüzüne gül, bir kulp yap da öfkesini geçir. Bu gün sen de, ben de ona muhtacız. Bende metelik kalmadı. İş kötü.”* (Sözde Kızlar, s.74)

Mustafa Efendi, oğlunun davranışlarını beğenmez ve ters ters bakarak, oğluna düşüncelerini söyler. Salih’in durumu kurtarmak için konuşma girişimini tersler. “Otoriteyi temsil eden baba, geleneksel aile yapısı içinde böylelikle “polis” görevi yüklenen kişi olmuştur âdeti. İşte bu yaklaşım da, babanın çocuğa ayırdığı kısacık süreyi sevgisiz hale getirmiştir.” (Yavuzer, 1996: 25)

“— Diplomatlığın lüzumu yok. Bu ev apartman değil, han hiç değil... Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün Müslüman, mü’min

adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim. Evimde oturanlar, benim ekmeğimi yiyenler, tayin ettiğim hatt-ı hareketin haricine çıkmamalıdır.” (Sözde Kızlar, s.75)

Çocuklarının yanlışlarını söyleyen Mustafa Efendi, kızların bakkala bile gönderilmediği bir süreçte kendi kızının gece eve gelmediğini belirtir. Kardeşinin yanında olduğunu söyleyen Salih’i eleştirir. Mustafa Efendi’nin bu eleştirileri değişen gençliğin durumunu vermesi bakımından önemlidir.

“— Sen neci oluyorsun? Zındığın birisin. Namaz niyaz yok. Kelime-i şehadet getir desem şaşırırsın. Var mı sana rakı, şarap, çenk ve çigane, hey hey var mı sana para... İşte bu: Dün yine mahkemeden celp geldi. Mübaşir seni arar, zabıta seni arar, mahalle imamı seni arar, bekçi seni arar, bakkal seni arar, kimi mahkemeye kimi karakola götürmek ister, kimi borcunu ödetmeye çalışır. Sen hayırlı bir mal mısın ki Hatice’yi sahabet edeceksin?” (Sözde Kızlar, s.75)

Şimşek’te, ailede görülen ve toplum hayatına zarar veren bir süreç yaşanır. Müfid ile Pervin’in evliliğine Sacid sürekli müdahil olur. Pervin’in cinsel olarak arayışları, dayı ve yeğeni birlikte yaşama arzusu, aile ve toplum hayatını bozan bir ilişkidir. Pervin çelişkiler yaşayan bir kadındır. Pervin’in davranış ve düşüncelerinde bir çatışma söz konusudur. “Davranış ile bilinç arasında, davranışın bilinçten önce gelmesi şeklinde özel bir ilişki vardır. Davranış irade dışı belli edilmektedir ve önceden denetlenmesi çok güçtür.” (Sennet, 2002: 222) Pervin sürekli eşini aldatmaması gerektiğini düşünür, fakat davranışları düşüncelerine uymaz. “Ahlakın taviz vermeye tahammülü yoktur; bir konuda zayıf davranır ve prensiplerinizi fedakârlık ederseniz bu fedakârlığın sonu gelmez.” (Güngör, 1997: 65) Pervin, bir yönüyle kocasının duygusal yönüne; diğer yönüyle Sacid’in kendinden emin ve güçlü oluşuna âşıktır. Pervin’in aradığı iki özellik, iki insanda yer almaktadır. Pervin bu tercihlerden birini seçmeyerek, ikisini de yaşamak ister. Eşi Müfid’i sürekli Sacid’le aldatır.

“Yeniden soğuk, diri dudaklar Pervin’in ensesine yapıştılar. Genç kadın saçlarının dibinden belkemiği boyunca keskin, soğuk bir raşenin indiğini hissediyordu. Bir buzlu su damlası gibi; ve gıdıklanarak başını silkeledi. Fakat bu kaçış dudaklardaki hırsı çoğaltarak tazyikini de artırmıştı. Başını arkaya

Sacid'in omuzlarına bıraktı. Boynunda da göğsünde de, omzunda da bu dudakları duydu.” (Şimşek, s.7)

İncelediğimiz romanlarda aile yapısının oluşmasında mutluluğun esas olduğu örneklerin yanı sıra bir nevi çıkar ilişkisi diyebileceğimiz zenginlik, makam, mevki içeren birlikteliklerin nihayetlendiği aile tiplerini görmek mümkündür. Aile kurumuna köyü ve köylüyü anlatan eserlerde ataerkil yapının öne çıktığını ve erkek egemen bir anlayış içerisinde kadının ezildiğini görmekteyken, şehirlerde özellikle zengin aileler arasında erkek ve kadının modern yapının getirdiği hak ve hukuk anlayışı içerisinde aile hayatına devam ettiklerini görmek mümkündür.

Modernleşme adı altında kendi değerlerine yabancılaşan bireylerin geleneksel aile anlayışından kopmaları, kuşak çatışmaları; Cumhuriyetle birlikte laik düzenin oluşması, yabancıların etkisi gibi sebeplerden ötürü değişen aile yapısı uzunca süre bir bocalama evresi geçirmiştir. Günümüzde hâlâ aile yapısının modernite ile gelenek arasındaki sıkışmışlığı içerisinde verdiği mücadele devam etmektedir.

1.3.5.2. Nesil çatışması

Türk aile yapısı, tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde oldukça geniş bir sosyal yapı sergilemektedir. Bu sosyal yapı, daha çok ekonomik unsurların bir sonucu olarak ilk dönemlerde ortaya çıksa da beraberinde “güç” olma ve oluşturma işlevini de beraberinde getirmektedir.

Geniş aile yapısına mensup bireylerin belirli bir güce yaslanan aidiyet duyguları toplumsal alanda bir sınıf kavramı ortaya çıkarmış olsa da adı konmamış, ismen telaffuz edilmeyen toplumsal yapının bir uzantısı olarak yüzlerce yıl var olagelmıştır. Osmanlının son dönemlerine kadar gelen bu geniş aile anlayışı zaman içerisinde sanayileşme, sanayileşmeye bağlı toplumsal yapıdaki değişimler; sosyal hayatın farklılaşması, temeli Avrupa’da atılmış fikir akımlarının bireyler üzerindeki etkisi gibi sebeplerden ötürü farklılaşmaya ve çekirdek aile anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Osmanlı döneminde özellikle zenginleşen üst yapının ikamet ettiği konakların belli bir süre sonra sembol haline gelmesi; birden fazla neslin içinde yaşadığı bu konakların sosyal değişime paralel olarak çatışmaya dönüşmedi romancılar için önemli

bir kaynak olmasını sağlamıştır. “19. yüzyılın son yılları boyunca evlerdeki en önemli konu nesiller arası çatışmaydı, bu yaşlı neslin eski, geleneksel ve yaygın Osmanlı-İslam değerlerine bağlı olmayan gençlerin, Batılı olan her şeye karşı duydukları yakınlıktan doğan çatışmaydı. Bunun sonucu çoğu kere mekânsal ve çok sembolik bir taşınmaydı.” (Özer, 2005: 215) 1923 sonrasında toplumsal değişimin daha hızlı gerçekleşiyor olması kuşaklar arasındaki farkın da açılmasına sebebiyet vermiştir. Mahmut Tezcan bu hususta : “Kuşaklar çatışması toplumsal değişme süresince doğal olarak görülmekle birlikte ülkemiz gibi hızlı değişen toplumlarda, hızlı toplumsal değişmeler kuşaklar çatışmasının derecesini de artırmaktadır. Hızlı değişmeler çatışmayı daha belirgin ve yoğun bir biçime getirmiştir.” (Tezcan: 1981: 4) düşüncesini dile getirmektedir ki Türk toplumunun çok hızlı değişen Cumhuriyet’in ilk yılları için bu tespitler oldukça doğrudur.

Halide Edip Adıvar’ın *Sinekli Bakkal*, Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü*, Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanları, nesil çatışmasının ön plana çıktığı eserlerdir. *Sinekli Bakkal*’da Paşa ile oğlu arasında vuku bulan tartışmaların temelinde nesil çatışmasının söz konusu olduğunu görmekteyiz. Yeni değerler doğrultusunda yetiştirilen çocuk karşısında geleneksel değerleri temsil eden Paşa, çocuğun yetiştirilmesinde aktif rol oynayamamasından yahut, modern olmak adına her türlü müsamahaya izin vermesinden ötürü farklılıkların temeline inip çözüm üretememektedir. Ancak ve ancak hayıflanma söz konusudur.

“Geçmiş günlere karışan bu vak’a istisna edilirse, Sabiha Hanım’ın ev hayatında ve kocasıyla münasebetinde itiraz edeceği bir tek şey yoktu. Onu arada üzen, düşündüren şey, oğlu Hilmi ile kocası Selim Paşa arasındaki fikir tezadı... Paşa, tamamen eski zaman adamı... Samimi ve kendi ölçülerine göre namuskâr. Saltanatı ilahî bir hak diye tanır ve padişaha muhalif olanı – kim olursa olsun – akrep gibi ezmeyi, zaptiye nazırının vazifesi telakki ederdi. Onu, en çok çileden çıkaran şey; “Genç Türklük” lakırdısıydı. En keyifli olduğu akşam, mutlak bir Genç Türk’e sopa attırdığı, işkence ettiği, vapura koyup sürdüğü günün akşamıydı. Kaç defa “Hilmi’nin Genç Türk olduğunu görsem, tabanlarını didik didik edecek bir falakaya çeker, sora Fizan’a sürerim” demişti. Halbuki Hilmi de bir taraftan annesine acayip bir şeyler okuyor, Genç Türklük’ten bahsediyor, hatta Padişah’a dil uzatıyordu. Fazla olarak,

arkadaşları pek garip, pek züppe gençlerdi. Kiminin saçı uzun, kimi hep Frenkçe konuşur...” (Sinekli Bakkal, s.37)

Batılılaşma sevdasının sosyal hayata olan yansıması yaşlı ve genç nesil üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkarmıştır. Genç neslin, yenileşme taraflı ve özentiye dayalı hayat anlayışı ile yaşlı neslin geleneksel değerleri yaşatmaya dönük çabaları özellikle İstanbul merkezli konak yaşantılarında çatışma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde Ali Rıza Bey ve çocukları arasındaki ilişkide nesiller arasındaki farkın giderek açıldığı ve artık geri dönülmez bir yaşam sürecinin ortaya çıktığı gözlenmektedir. “Ali Rıza Bey, bütün bu olumlu niteliklerine rağmen, Naim Efendi gibi, kendisini saygı değer yapan bu değerleri gelecek nesillere aktarmak için gerekli olan irade gücünü ve dinamizmini kaybetmiştir, atalet içindedir. Ali Rıza Bey, Cumhuriyet devrinin yeni nesline imparatorluğu asırlarca ayakta tutmuş olan bu yüce değerleri öğretemeyecek kadar genç kuşağın gerçeklerine yabancıdır. Ali Rıza Bey, kültürde değişme olgusunu gerçekleştirmek için, bir topluma hayat verecek olan manevî değerleri genç kuşakta bilinçlendiremez, bu manevî değerlerle kabul edilen batı medeniyet dairesinin getirdiği maddî değerler arasında denge kuramaz. Sonuç, ailenin ve imparatorluğun çöküşü olduğu kadar, Cumhuriyet devrinin de çöküşü olabilir.” (Kantarcıoğlu, 2004: 66)

“Leyla ile Necla tahminlerinde yanılmamışlardı. Yengeleri açık fikirli, cesur bir kadındı. Daha düğün günü onlarla konuşurken etrafı koklar gibi hareket yapmış: - Bu evde bir türbe kokusu var, demişti. Benim fikrimce pencereleri, kapıları açmak, biraz hava değiştirmek lazım. Bilmem belki siz alıştığınız için bir şey hissetmiyorsunuz. Kızlar, en güzel sinema yıldızını kiskandırarak kadar mahzun ve güzel tavırlarla başlarını gökyüzüne kaldırmışlardı. Bir şey hissetmiyorlar mıydı? Siz, bir de onların içine sorun. Zavallı çocuklar, havası boşalmış bir şişe içindeki kuşlar gibi adeta nefessizlikten can çekiyorlardı. Fakat ellerinde ne vardı? Babaları eski kafalı bir ihtiyar, anaları âciz bir kadındı. Fikret Abla’ları bir ağırbaşlılıktır tutturmuştu. Yirmi yaşında bir genç kız olmasına rağmen, eski kafalılıkta babasına taş çıkartıyordu. Şevket’e gelince... Nedense şimdiye kadar o da pek yenilik ve eğlence taraftarı görünmemişti. İnşallah yengeleri sayesinde o da bir

parça açılır, kendi yaşındaki “asri gençler”e benzerdi. Fakat o biçarenin elinden de kendileriyle beraber ağlamaktan başka bir şey gelmiyordu.” (Yaprak Dökümü, s.73)

Türk milletinin mazisinden gelen değerleri yeni nesillere aktarıcı konumunda olan yaşlı nesil bu görevini yerine getirmemesi durumunda kültürel kopukluk yaşanacağı ve parçalanın zincirin dağılacığı muhakkaktır. Ali Rıza Bey’in kendi çocuklarına karşı kültürel değerleri aktarma vazifesini yerine getirememesi beraberinde aile yapısında bir çöküş ve dağılma sürecinin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Romana konu olan aile yapısı, Türk toplumunun küçük bir nüvesi olması münasebetiyle dönemin sosyal hayatındaki parçalanmanın içyapısını olduğu gibi yansıtmaktadır. Yaprak Dökümü, bu noktada evlat-anne, baba çatışmasının oldukça yoğun bir şekilde gerçekleştiği bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin adıyla da bağlantılı olarak aile içerisindeki çatışmalar sentezle sonuçlanmamış ve ailenin dağılmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetle birlikte yenileşmenin daha kesin çizgiler halinde ortaya konulması ve savaş sonrası ekonomik koşulların kötüleşmesi geniş aile yapısını derinden etkilemiştir. Çekirdek aile anlayışı içerisinde yaşanan bu parçalanmalar apartman hayatının devreye girmesiyle birlikte yeni bir yapılaşma ortaya çıkarmıştır. “Konak hayatı ve toplumdaki statüleri belirleyen muhteşem ahşap evlerin “savaş yılları” ve sonrasında yaşanan zor ekonomik koşullar neticesinde kaybedilmesi veya küçük katlara bölünmesi, seçkin tabaka için ‘aile krizi’nin temelini oluşturmuştu. Bu evlerin sahibi olan birçok geniş aile bu dönemde parçalanarak, daha sonra çoğunlukla birbirine yakın, ancak ayrı apartman dairelerinde yaşama olarak kendini gösterecektir. Bu durum, Cumhuriyet reformlarına sosyal ve duygusal bir zemin teşkil etmiştir.” (Özer, 2005: 215)

Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanında çatışma olgusu farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Eski-yeni çatışmasının yanı sıra aydın-aydın çatışması, evlat-ebeveyn çatışması eserin içerisinde çok ciddi bir şekilde vurgulanmaktadır. Özellikle aile içindeki çatışma zemini, kahramanların dünyasında daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Gelenek ile yeni değerler arasında bocalayan genç nesil kendisine bir çıkış noktası aramaktadır. Arada kalmış kahramanlar çoğunlukla taklitçi olmanın ötesine

geçemezken kimi zaman ise Doğu-Batı arasında tercih yapmanın verdiği ağır baskısı ile bunalım yaşamaktadırlar.

“Artık Neriman nereden gelip nereye gittiğini anlıyordu, çünkü iki zıt iştiağın remizlerini gözleriyle görüyor ve mukayeseler yapabiliyordu. Şinasi Neriman’ın gözünde, aileyi, mahalleyi, eskiyi, şarklıyı temsil ediyordu; Macit yeninin, garbın ve bunlarla beraber meçhul ve cazip sergüzeştlerin mümessili ve namzediydi.” (Fatih-Harbiye, s.57)

Cumhuriyet dönemi romanlarında görülen Doğu-Batı; eski-yeni çatışması yazarların bakış açılarına göre eserlerin iç dünyasında yaşanırken; kahramanlar ya yenileşmenin uç noktalarında kişiliksizleşerek, değersizleşerek yok olup gitmekte ya da geleneksel değerlere bağlı fakat yenileşmeye açık modern Türk insanı olarak örnek bir tip çizmektedirler. Aile içerisinde her iki tip insanı da tasvir eden yazarlar geleneklere körü körüne bağlı karakterleri olumsuzlarken modernleşmeyi doğru bir şekilde anladığına inandıkları karakterleri öne çıkarmaktadırlar.

Halide Edip’in *Tatarcık* romanında evlat-ebeveyn çatışmasını Safa karakteri ile babası arasında görmekteyiz. Safa’nın babası müezzindir. Oğlu ise Galatasaray Lisesi’nde okumuştur. Baba ile oğul arasındaki uçurum özellikle din merkezli ortaya konulmuş ve akabinde eğitim bu hususta temel alınarak karakterlere şekil verilmiştir.

“Safa, dıştan babasının daha küçük, daha kusurları büyütülmüş bir kopyasıdır. İçlerinden bakarsanız bu bir örneklik daha belirgindir. Hacı İbrahim Efendi bütün ailesini, kendini özellikle bir tek oğlunu kendince ‘İslamiyet’ saydığı birtakım ‘ahkâma’ göre yaşatmaya çalışmış, zavallıların ömrünü dinsel disiplin dediği demir bir içine almıştı. Hâlbuki Safa, bambaşka bir yaratılıştaki tıpkı babası gibi içi kudret dolu bir gençti. Bunu kendini bildiği gün babasına ve babasının temsil ettiği şeye başkaldırmıştı. Bu isyan onda saldırgan, çevresini rahatsız eden bir dinsizlik halinde belirmişti. Babası için Müslüman olmayan herkes asılmaya layık, işkence edilmesi gerek bir sürü zararlı yaratıklardı. Safa için yalnız dindar olanlar değil, din konusunda ilgisiz olanlar da insanın en büyük düşmanı, kökleri kazınması gereken, medeniyeti kurutan yabani zararlı otlardır. Sözün kısası Hacı İbrahim Efendi ne kadar eski usul bir softa ise, Safa da o kadar yeni biçim bir softadır. Yani fikir bakımından birbirinin zıddı, huy

itibariyle birbirinin aynı, telkin vasıtaları tamamen birbirine benzer örnektir.”
(Tatarcık, s.69)

Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde aile kurumu içerisinde yaşanan parçalanmışlık ve çözülme süreci yazarların en önemli temalarından birisi olmuş ve sosyal hayatın bunalımları eserlerin iç dünyasına da yansımıştır. Özellikle nesil çatışması ekseninde verilen bu parçalanmışlık; eğitim hayatından, sosyal yaşama her alandaki değişimin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.6. Evlilik

Kadınların sosyal hayat içinde var olmaya başlamasıyla birlikte toplumda değişime uğrayan kadın-erkek ilişkileri evlilik müessesini de etkilemiştir. Özellikle İkinci Meşrutiyet ile birlikte kadın-erkek eşitliğinin dile getirilmeye başlaması evlilik öncesinde adayların birbirini tanımaları çağın gereği olarak görülmeye başlamıştır. Görücü usulü yapılan evliliklerdeki çarpıklıkların Tanzimat ile birlikte ele alınmaya başlaması ve Batılı tarzda, erkek ve kadının önce flört etmesi, birbirini tanıma sürecinden sonra evlilik aşamasına gelmesi fikri ön plana çıkmıştır. Değişen aile yapısına bağlı olarak evlilik süreci de farklılaşır. Örneklerini Mehmet Rauf’un Genç Kız Kalbi, Halide Edip’in Zeyno’nun Oğlu, Hüseyin Rahmi’nin Tutuşmuş Gönüller, Reşat Nuri’nin Gizli El başta olmak üzere kadın-erkek ilişkisinin yer aldığı bütün metinlerde görmek mümkündür. Görücü usulü olarak da ifade edilen geleneksel tarzdaki evlilik anlayışı *Kuyucaklı Yusuf*’ta olduğu gibi aynı zamanda eleştirilmektedir de.

“Bizim küçük Anadolu şehirlerimizde bu müzmin evlenme hastalığı daima hüküm sürmektedir. En kuvvetliler bile bir iki sene dayanabildikten sonra bu amansız mikroptan yakalarını kurtaramazlar ve kör gibi, önlerine ilk çıkanla evleniverirler. Tabii bu evlenmede herhangi bir müşterek hayattan ziyade, erkek için evde bir kadın bulunması; kız için de “münasipçe bir kismet” varken kaçırılmaması düşünülmüştür. Bu izdivaç mikrobu evlendikten sonra faaliyetine başlar: Evvelce birtakım emelleri olan, yükselmek, kendini göstermek, eser vermek isteyen adamlara bir kalenderlik, bir lakaytlık gelir. Evde meram anlatmaya asla imkân olmayan, seviyesi, ahlak telakkisi, dünyayı görüşü ve itiyatları büsbütün ayrı bir mahlûkla daimi bir beraberlik insanı dış hayatta da bedbin yapar ve bütün insanlardan şüpheye düşürür.” (Kuyucaklı Yusuf, s.12)

İncelediğimiz romanlarda görücü usulü evlilikler bir yanda eleştirilirken öte tarafta modern olarak adlandırılan flörtler ön plana çıkmıştır. Bu anlayış içinde kadının, geçmiş dönemde gerçekleşen evliliklerin tenkidi, modern evliliklerin doğru yanları vurgulanmıştır. Artık kadın düşüncelerini özgürce dile getirmekte, evlilik bahsinde edilgen yapıdan kurtulup etkin bir şekilde rol oynamaktadır.

Bu anlayış özellikle Cumhuriyet ile birlikte daha çok ön plana çıkmaktadır. Cumhuriyet'in, kadını sosyal hayat içerisine aktif olarak yerleştiren yapısı evlilik sürecini de etkilemiştir. Halide Edip eserlerinde evlenecek çiftlerin birbirleriyle anlaşmaları sonrasında ailenin onayının da alınması gerektiğini vurgulayan örnekler vererek toplum içerisinde evliliğin nasıl gerçekleşmesi gerektiği hakkında adeta bir yönlendirme yapmaya çalışmaktadır. Sınırsız özgürlük her zaman için özgürlüğe sahip bireyleri olumsuz etkileyeceğinden bir denge unsurunun bulunmasını elzem görmüştür. Öte tarafta bunun karşıtı örnekler de mevcuttur. *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserinde Mesture Hanım, asri geçinen bir kadın olmasına rağmen kızının evlilik kararına müdahale etmekten geri kalmaz. Kızını, yüksek gelirli, kendisine göre asri bir gençle evlendirmek isterken kızının Doktor Saffet ile olan evliliğine karşı çıkmaktadır. Müdahale etse de kızını vazgeçiremeyen Mesture Hanım daha sonra kızı için şu ifadeleri kullanır: *"Kızımın geleceğine kıydılar! Sebep olanların gözü kör olsun! İngilizceyi Londralıdan, Fransızca'yı Parisli'den, piyanosunu Hikeler'den öğrenen evladım! İstanbul'un en asri en şık kızı! Sonunda sünepe, ilerisi sönük bir doktorun tuzağına düştü. Ben onu kimlere vermezdim."* (*Zeyno'nun Oğlu*, s.258) Öte tarafta geleneksel yapıyı tamamen dışlayan ilişkilerin yer aldığı eserlere de rastlamak mümkündür.

"Bir kere benim ayarımda, yani kendi kıymetini takdir eden bütün kızların da lanetle reddedecekleri muhakkak olan o görücü maskaralığını bir tarafa atalım... Bizim bu hayatımızda, benim gibi bir genç kız, kendine layık bir hayat arkadaşını nasıl ve nerede seçebilir? (Göksularda, Fenerbahçelerde mi? Sevmek için en evvel lazım olan şey, ruhların yakınlığıdır; bu ise ne görücülerin, ne kadar inceleyici olurlarsa olsunlar, delaletleriyle ne de karşıdan, sersemlikle belki hoşça bulunan bir erkekle yapılan sevişme ile kabildir. Bunun için uzun konuşmalar, uzun tetkikler lazımdır. Doğrusu hayatım ve kalbim, gençliğim o kadar kıymetli bir hazinedir ki bunu öyle rastgele rüzgârın keyfine sarf edip öldüremem." (Genç Kız Kalbi, s.10)

Bilinçlenen kadın, evleneceği erkekle uzun konuşmalar ve tetkikler sonrasında evlenmek istemektedir ki, bu artık kadının sosyal hayatın içerisinde birey olarak varlığının kanıtıdır. Evlilik müessesinde değişen bu yaklaşım tarzı toplumsal hayatın içinde gerçekleşen hızlı değişiminin bir sonucudur. Roman dünyasında yazarlar tarafından da desteklenen bu anlayış hem sosyal hayata etkisi, hem de sosyal hayatın roman dünyasına etkisidir.

Mehmet Rauf'un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde olduğu gibi çoğu zaman geçmişte yaşanan görücü usulü evlilikler eleştirilirken, öte yanda evliliğe giden yolda nasıl davranılması gerektiği okuyuculara verilmektedir. *"Bir genç kız, hayatını teşrik ve teslim edeceği erkeği tanımalı, bilmeli, sevmeli... Hiç olmazsa, izdivaçta yalnız servet gibi, namus gibi zevahir değil, hayatın esasını teşkil eden ahlak ve temayülat nazarı dikkate alınmalı. İzdivaca layık olduğu ehemmiyet verilmeli, taraflar birbiri hakkında bugünkü gibi ihmal ile değil, çok dikkatle tahkikatta bulunmalı; analar, babalar gözlerini açarak bu tahkikatı bizzat idare etmeli, şimdiye kadar olduğu gibi yalancı şahadetlere, esassız rivayetlere itimat edilmemelidir."* (Genç Kız Kalbi, s.49)

Aynı eserde yine evlilik hakkında görüşler aktarılırken özellikle evlilik öncesi gerekli araştırmanın yapılmamasından şikâyet söz konusudur. Kadın ve erkek hakkında yapılan araştırmalarda sadece mevki ve servetin önemsendiği belirtilir. Bu düşüncenin ne denli yanlış olduğu özellikle kadın karakter olan Pervin'in ağzından şöyle dile getirilir. *"İzdivaç yapılırken tahkik edilen şey yalnız mevki, yalnız servet ve yalnız namus meselesidir; ahlak ve tavır, temayülat ve efkâr bizim için o kadar ehemmiyetsiz bir şeydir ki bahse bile layık görülmez... Düşünmezler ki hayat yalnız bunlardan mürekkep ve yalnız bunlardan ibarettir."* (Genç Kız Kalbi, s.23)

Oysa çağın değişen şartlarına da bağlı olarak artık çiftler, evlilik hayatını severek ve tanıyarak gerçekleştirmek istemektedirler. Fakat henüz bu durum tam olarak yerleşmemiştir. Daha çok maddi kaygıların ön plana çıktığını gördükçe Pervin, hayal kırıklığı yaşar. Öte tarafta maddiyatı ön plana alan Behiç, evlilikte en önemli unsurun para olduğunu; güzelliğin ve terbiyenin önemli olmadığını savunur. *"Behiç babamın mevkisi ve serveti hakkında kendisinden malumat istemiş ve benim istediği kadar zengin bir kız olmadığımı öğrenince, "Zengin olsaydı belki alırdım, kız fena değil, hoşuma*

gidiyor. Fakat yaşamak için insana hayat lazımdır, hayal değil...” sözlerini söylemiş.” (Genç Kız Kalbi, s.84)

Behiç’in bu düşüncesi evlilikte aranan değerlerin değiştiğini gösterir. Değişim gerçekleşirken makam ve mevki ön plandadır. *“İstanbul’un en maddi, en galiz adamları için nasılsa en mümtaz, en ulvi şairleri için de hayatta lâzım olan şey yalnız servet, yalnız para öyle mi? Demek ki bütün bu beylerin nazarında paranın karşısında rikkat ve ulviyetin, asalet ve nezahetin hiç, hiç ehemmiyeti yok! Hayat yalnız, yalnız para... Öyle mi? Ama siz, buna mukabil bugün pek nadir rast gelinen bakir bir ruhla masum bir vücuda ve münevver bir dimağa malik imişsiniz. Değil mi ki zengin değilsiniz, kabule şayan olmazsınız... Öbür tarafta namus ve ismetlerini daha küçücük iken sarf eden adi, murdar kızlar, servetleri uğruna makbul ve yüksek zevceler oluyorlar. Çünkü bu beylere para, yalnız para; güzellik, namus ve terbiye yerine yalnız, yalnız para lazım. Babalarının bin köpeklikle kazandıkları paraları için ne hayvan, ne cahil, ne terbiyesiz kızlar kıymetli zevceler oluyorlar da, kocaları kayınpederlerinin bu murdar servetleri için karıların türlü rezaletine tahammül ediyorlar...”* (Genç Kız Kalbi, s.85)

Daha çok kadının dünyasından aktarılan evlilik müessesesi hakkındaki düşüncelerde etkin rol, modernleşmeyi halka yaymada dönemin en etkin gücü olan matbuat hayatıdır. Değişim sürecini hızlandıran da yine bu dergi ve gazetelerdir. Öte yandan erkeklerin gözüyle bu değişim de sorgulanmaktadır. *“Ama bizim erkeklere de oh olsun... Mektepler açalım. Kızları okutalım. Zamaneye uyalım... diye kalkıştılar. Okuttuk. Yazdırdık. Ellerine yaldızlı şahadetname verdik. Geliniz de şimdi bu hanımları zapt ediniz bakalım.”* (Tutuşmuş Gönüller, s.167) Yüzlerce yıllık erkek egemen bir toplumun değişim sürecine girmesi sonrasında kadınlara verilen haklarla birlikte otoritesi sarsılan erkek için modernleşme uğruna artık elindeki tüm güç kaybedilmiştir. Buna karşın Batılı olma gayesi içinde değişime ayak uydurmaya çalışan erkek, hayat tarzını değiştirse de eşini evde görmek isteyecektir. Peyami Safa’nın *Cânân* romanındaki Lâmi karakteri için de durum böyledir.

“Lâmi şöyle düşünüyordu: “Biz gençler, Avrupalılar gibi yaşamaya niyetleriniz, onlar gibi cemiyet hayatı yapmaya imreniriz, fakat bir kere evlendik mi, zevcemizi hemen kıskanır, uçan kuştan bile gizlemeye çalışırız. Ne için?” Sonra kendi kendini de inandırdı ki, böyle toplanmalarda hiçbir tehlike yoktur, çünkü her şey göz önündedir,

fena niyetler belli olur, insan ihtiyatlı davranmaya mecbur kalır.” (Cânân, s.147) Bir yanda Batılılaşırken, bu Batılılaşma macerasında, henüz bu değişimi sindirememiş olan Türk insanı geleneksel yapısından sıyrılmanın sıkıntılarını yaşamaktadır. Buna mukabil tüm bu sıkıntılar içerisinde değişim adına her şey mubah sayılmaktadır.

“Hâşâ, kimsenin kızını kötülemiyorum. Şimdiki yumruk kafalı, sivri ökçeli kızlar görücüye çıkmayı nefislerine karşı büyük bir hakaret sayıyorlar. Bu köhne âdet kalktı. ‘Biz, varacağımız erkeği kendimiz bulacağız, görüşeceğiz... Birbirimizden hoşlanırsak sözü de kendimiz keseceğiz. Varacak biz, alacak onlar... Anamıza – babamıza taalluk eder bunda ne iş var? diyorlar. Besbelli bizim Lemiye de böyle bir iş pişirmekle meşgul olmalı. Şimdi koca intihabı ve parklarda onunla birleşip tanışmak, sözleşmek, mektuplaşmak ve hatta kol kola piyasa etmek ayıp sayılmadığı için onun bu hareketlerinden bizim bu derece arlanacağımızı kızımızın tahmin edemediğine hüküm veriyorum...” (Tutuşmuş Gönüller, s.193)

Geçmişte yasak olan, hoş karşılanmayan evlilik öncesi tüm ilişkiler artık Batılılaşma adına serbesttir ve normal karşılanmaktadır. Bu durumun temelinde artık erkekle eşit olan kadının, özgürlüğünün farkına varması yatmaktadır. Nitekim “Aşk evlilikleri diye adlandırılan biçimin, özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen dünya şartları içerisinde ve daha sonra Cumhuriyet’in özgürlükçü ortamı içerisinde arttığı söylenebilir.” (Özer, 2005: 231) Çünkü aşk evlilikleri, “Kişi sınırlandırılmışlığını ve ölümlülüğünü onu varlığın duvarlarına/sınırlarına çarpan aşk ile daha yoğun bir şekilde duyumsar ve yaşamın bir parçalanma süreci olduğunu daha kökten kavrar. Bu yönüyle aşk, bir tutunma noktasıdır; insani varlığın kaotik boşluğunda yitip gitmekten kurtarır.” (Korkmaz, 2004a: 129) Artık kadın, kendi hakkındaki kararları kendisi vermekte ve özgürce iradesi doğrultusunda hareket etmektedir.

“Seniha, kahvesini bırakarak yerinden kalkmıştı. Utanıyordu. Fakat bunu bir ciddiyet perdesi altında gizledi ve alnındaki o inatçı çizgi ile: - Rica ederim. Bir kere daha rica ettim sizden. Hoşlanmıyorum böyle konuşmalardan... Zannederim eski zamanlarda değiliz... Artık bir kızın evlenip evlenmeyeceğini ancak kendisi bilir.” (Gizli El, s.80) Daha önce var olmayan bu özgürlükçü ortam içerisinde, sınırlarını doğru

çizemeyen kadınlarla karşılaşıldığı gibi; makul olan, bilinçli tiplerin de var olduğunu görmekteyiz. Tüm bu farklılıklar romanların içinde bütün yönleriyle ele alınmıştır.

Sosyal hayatın içinde var olan tüm bu değişimler evlenme törenlerinde de farklılaşmalara sebep olmuştur. Geçmiş dönemlerde *“Paşa, Adapazarı’ndan, Anadolu’nun başka yerlerinden kırkar, ellişer lira para karşılığı Çerkez kızları, azat edilmiş esirler getirtir, bunların içlerinden kendisine odalıklar seçerdi.”* (Mahşer, s.162) şeklinde tezahür ederken özellikle sosyal hayata yansıyan kadındaki değişimle birlikte evliliğin gerçekleşme biçimi de farklılaşmıştır. *“Bu evlenmenin öteki gerdeklerle benzemeyen gülünecek bir özelliği, damadın evde, gelin hanımın yanında bulunmasıydı ve bu düğün işini kendisinin idare etmesiydi. Bu şekil, toplantıya asri bir damga vuruyordu.”* (Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?, s.179)

Asri olmak, asri yaşamak, asri evlenmek, hayatın her aşamasında modern olma çabası bu dönem insanı için oldukça önemlidir. Asri bir hayata malik olmak yahut adından “asri” sıfatıyla bahsedilmesi, Batılılaşma gayreti içindeki bir toplumda öne çıkmanın, tanınmanın bir göstergesi olmaktadır. Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* adlı eserinde yer alan ve neredeyse günümüzde dahi çok zengin kesim arasında uygulanan organizatör uygulamasına ‘stilci’ adı altında rastlamaktayız.

“Sonra düğün böyle mi olurdu? Askıda, yapma goncalar ne kadar seyrekli! Sonra Senih Efendi bir stilci bile tutmamıştı. Hâlbuki düğün, stilci demekti. Sonra o mavi kalın bardaklar!.. Yeşil suyunda kahve kaşığından kalan siyah noktalarla o limonata!.. Üstelik gelin elbisesinin kuyruğu da üç arşın değildi!.. Bir de, Senih Efendi, yağlıkcı Reşide Hanım’dan Melâhat’ın yanağına üç yapıştırma olsun kiralayamaz mıydı? Yapıştırma mı? Tamam! Senih Efendi, Melâhat’ın yüzüne tül yerine tül bent koymuştu. Hâlbuki Senih Efendi, istese kızının yüzüne, “Puvan Dangleter” takardı.” (Üç İstanbul, s.283) Avrupa o denli taklit edilmeye başlamıştır ki, düğün organizatörünün tutulmaması bile roman içinde eleştirilmektedir. Avrupa’da gerçekleştirilen düğünlerden farksız bir düğün gerçekleştirmek isteyen yeni dönemin genç kızları bu hülyaları istedikleri gibi gerçekleştirmeyince hayal kırıklığı yaşamakta ve mutsuz birer birey haline gelmektedirler.

Daha önce bahsettiğimiz gibi toplumdaki ikili ruh hali, geçiş dönemi içerisinde karmaşaya sebep olmuştur. Bu karmaşa, eskiden kopamama ve yeniye bağlanma noktasında gerçekleşmektedir ki toplum içinde iki farklı kültürün, iki farklı medeniyetin çatışması şeklinde yansımalarını romanlarda görebilmekteyiz. Reşat Nuri Güntekin'in *Bir Kadın Düşmanı* adlı eserinde de bu ikili ruh halini görmek mümkündür.

“Düğün programını evvelce yazmıştım. Gündüz alaturka bir nikâh oldu. Dualar okundu, şerbetler içildi. Kasabanın bütün ihtiyarları bütün ağırbaşlıları hazırды. Vesime tel, duvak taktı. Biz kapalı elbiseler giydik, başörtüler örttük. Gülsuyu ve amber korkularıyla dolan köşkte öyle ruhani bir hava vardı ki kendimi âdeta cenaze evinde, Hicaz'da yahut cennette sandım. Merasime kasabanın ihtiyarlarıyla beraber gökyüzünün melekleri de iştirak etmişti diyebilirim. Ortalık kararırken alaturka davetliler akşam yemeği yediler ve dualar, senalarla köşkten ayrılıp gittiler. Bu birinci perde, gelelim şimdi akşamdan sonra açılan ikinci perdeye... Dekor tamamıyla değişmiş, gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpınan meleklerin havası şimdi cazbant fırtınasıyla altüst oluyordu.”(Bir Kadın Düşmanı, s.126) İkilem içindeki Türk insanı evlenme töreninde de bur ruh halini taşınmaktadır. Bir yanda klasik geleneksel evlenme ritüellerini gerçekleştirirken bir yandan da modern olan alafranga düğün merasimini de yapmaktadır. Adeta yaşlılar için alaturka gençler içinse alafranga bir düğün töreni düzenlenmekte, böylece her iki anlayışa sahip insanlar memnun edilmektedir.

Cumhuriyet ile birlikte kadının dünyasında feminist söylemin yavaş yavaş hâkim olduğunu da gözlemlemek mümkündür. *“Peki, hiç evlenmeyecek misin? Evlenmenin, bir erkekle yaşamının maskaralık olmaktan kurtulduğu, insanın hürriyetini, insanlığını, şahsiyetini kaybettirmeyecek makul bir şekle girdiği gün neden evlenmeyeyim? Müeyyet: “O zamana kadar ihtiyar olacaksın, belki, o senin tasavvur ettiğin şekiller hiçbir zaman vücut bulmayacak.”* (Çöl Güneşi, s.127) Sosyal hayatın değişim sürecinde iyi bir gelecek hayali içinde olan bu yeni kadın tipi, evlenmenin eşler arası uyum ve birlikteliğiyle gerçekleşeceğini düşünmektedirler.

Buna mukabil Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* adlı eserinde Rabia geleneksel değerler içerisinde yetişmiş Doğulu bir kimliği üzerinde barındırırken Peregrini ile evlenerek sembolik anlamda Doğu ile Batının sentezinin yapıldığını görmekteyiz. "Yazar, ideal evlilikte kişilerin birbirini sevmesi ve asgari müştereklerde uyum sağlaması, anlaşması durumunda ayrıntılardaki farkların da mesele yapılmaması gerektiğini savunmakta ve toplumdaki evliliklerin böyle teferruatlarla sarsılmaması için romanlarında bu durumları ayrıntısıyla örneklemektedir." (Küçükgörmən, 2010: 141) Doğru bir evliliğin gerçekleşmesi için gerek sembolik gerekse gerçek anlamda teferruatlara takılmadan hoşgörü içerisinde birlikteliklerin gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanır. Nitekim Tatarcık romanında da idealize edilen kadın tipi olan Lale ile Recep'in evlilik süreçleri yine bir sentezin, yüceltilen anlayışın ürünüdür.

Evlilik bahsinde, yanlış anlaşılan Batılılaşma olgusunun bu müesseseye getirdiği tahrip edici özelliklerin dönem içerisinde büyük oranda yaşandığını o dönemde yazılmış romanların iç dünyalarında, satır aralarında tespit edebilmekteyiz. Ancak ideal olanın arayışında olan Halide Edip hakkında yapılan şu tespitler evlilik müessesesi hakkında görüşümüzü desteklemesi açısından önemlidir.

"Yazarın romancılığının başından sonuna kadar ısrarla üzerinde durduğu şey dengedir. O evliliğin uyumlu, denk, birbirini tanıyan ve seven kişiler arasında olması gerektiği, kararı mutlaka evlenecek kişilerin vermesi gerektiği ancak bu kararda acele edilmemesinin, sadece cinsel ve duygusal çekimin değil, fikrî ve karakter uyumunun, ideal birliğin de aranmasının önemini vurgulamıştır. Ayrıca teferruattaki farklılıkların, tarafların anlayış ve fedakârlığıyla çözümlenebileceğini belirtmiş; evlilik kurmakta yapılan yanlışları göstererek kadınları olduğu kadar aileleri ve toplumu da uyarmıştır. İdealindeki doğrulara yönlendirmeye çalışan yazar, kızların flört ederek evleneceği kişiyi tanımaya ve onları seçmeye hakkı olduğunu, hatta kadınların da erkekler gibi evlilik teklifinde bulunabileceği yönündeki modern yaklaşımları da topluma empoze etmeye çalışmıştır." (Küçükgörmən, 2010: 146)

Cumhuriyet Döneminde evlilik müessesesi ciddi anlamda hem büyük sarsıntılar yaşamış hem de büyük bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiştir. Kadının sosyal hayat içerisindeki değişen konumuna bağlı olarak, geleneksel ile modern olan arasında bir yaşanan çatışma romanlarda detaylı olarak işlenmiştir. Kimi zaman bu durum bir denge

ile sonuca ulaştırılmaya çalışılmış, kimi zaman ise bozulan ahlaki yapıya bağlı olarak eleştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURGUDAN EĞLENCE HAYATINA YÖNELİŞ

2.1. Zevkte Batılılaşma

2.1.1. Moda

Moda sözcüğünü gündelik hayat içerisinde çok sık kullanmamıza rağmen anlamı hususunda pek bir belirginlik söz konusu değildir. Genel olarak kılık kıyafeti çağrışırsa da bu kavram daha çok kadın merkezli olarak düşünülmektedir. Oysa moda kavramı, herhangi bir cinsiyet ayrımı yapmadan yaşanan dönem içerisinde davranış ve düşünce tavrındaki geçicilikleri simgelemektedir.

Toplumsal değişimi hızlı bir şekilde yaşayan milletlerde daha belirgin bir şekilde görünen moda, bizde de Batılılaşma kavramıyla birlikte yaygınlaşmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Mısır hidivlerinin İstanbul'a ailelerinin yerleşmesi sonrası giyim-kuşam açısından bir farklılık sergilemişlerdir. Bu farklılık İstanbul halkını da etkilemiş ve dönemi içinde çeşitli tepkilere sebep olmuştur. Daha sonraki süreçte özellikle Avrupaya eğitim amaçlı gönderilen kişilerin dönüşleri sonrası, oradaki yaşam tarzını sergilemeleri ve bunun bir gelişmişlik düzeyi olarak algılanması bugünkü anlamda “moda” kavramının da bizde başlangıcı kabul edilebilir.

Modernleşmenin bir ölçütü olarak görülen giyim-kuşamdaki değişim dönemin şartları içerisinde önemli bir dönüşümün göstergesi olmuştur. Özellikle geleneksel dönemde, insanların toplum içindeki statüsünün göstergesi olan kıyafet Avrupai yaşam tarzına bağlı olarak güzelliğin ön plana çıkarılması şeklinde değişime uğramıştır. “Doğu medeniyetinde giysi, mevcut güzelliğini yabancı bakışlardan gizlenmeyi gaye edinirken, Batı dünyası ise kıyafet ve güzelliğin daha belirgin bir hale getirilmesini hedeflemektedir.” (Özer, 2005: 327)

Özellikle dinin sosyal hayat üzerindeki etkisine bağlı olarak daha önce yabancı bakışlardan gizlenen beden, değişimle birlikte yavaş yavaş gün yüzüne çıkmıştır. Bunda İslam dininin bu dünyaya önem vermemesi ve geçici olarak bulunduğumuz bedenlerin teşhir edilmemesi düşüncesi yatmaktadır.

Dinin, gelişmeye mani teşkil ettiği düşüncesinin yaygın bir kanaat olarak yerleşmesi sonrası dini değerlere sırtını dönen Türk aydını için Modernleşme adına önündeki engeller azalmıştır. Yine de ciddi bir refleksle karşılaşılmış ancak geri kalmışlığa sebep olarak din gösterildiğinden bu engel bir şekilde aşılma yoluna gidilmiştir. “Nitekim Meşrutiyet döneminde görülen birtakım kılık kıyafet unsurları dine ve ahlaka aykırı oldukları gerekçesiyle eleştirilirken Cumhuriyet yıllarında bu tarz söylemler yok denecek seviyeye düşer. Çünkü kıyafet devrimi bu eleştirilere müsaade etmemektedir. İdare, Osmanlı’nın kılık kıyafetini tamamen ortadan kalkmasını istemekte; bunun için de Batılı modaya büyük ehemmiyet vermektedir.” (Gür, 2010: 15)

Dönemin şartları içinde bakıldığında modayı takip etmek adeta medeni olmanın ve asrileşmenin en önemli unsuru olarak görülmektedir. “Moda, medeni kıyafetlere geçişte, Cumhuriyet rejiminin aradığı bir güç oluşturmaktadır. Modaya uymak Batılılaşma ve asri milletler seviyesine çıkmakta bir tutulmuştur.” (Özer, 2005: 333) Böylelikle Osmanlı kendi tarz ve üslubunu kaybetmemiş ve Batılı tarzda giyim-kuşam daha rahat bir şekilde yaygınlaşmıştır. Modaya yapılan her eleştiri aynı zamanda Cumhuriyet’e yapılmış bir eleştiri olarak değerlendirilmiş ve akabinde gericilikle nitelendirilmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte adeta eskiye ait ne varsa atılırken dış görünüş ve yaşam biçimi olarak da değişikliğe gidilmiştir. Yapılan inkılâplar devletin üst düzey yetkililerinin ve aydın kesimin uygulamalarıyla halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Çünkü “Moda kitlelere sunulurken, moda kıyafetin modern, çağdaş kadının giyeceği olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bütün defilelerde kıyafetler ‘çalışkan, çağdaş, dinamik, modern kadının’ giyeceği olarak teşhir edilmektedir. Moda kıyafetin alıcısı olarak geleneksel kadının özelliklerine, giyim zevkine dayanan özellikler hiç telaffuz etmez. Bunun sebebini sosyoloji tarafından kategorize edilen geleneksel-modern kadın ayrımında bulmak mümkündür. Geleneksel kadın ürettiği karşısında ücret talep etmez, dolayısıyla ekonomik özgürlüğü yoktur.” (Abalı, 2003: 165) İşte modanın bu özellikleri

nedeniyledir ki Türk insanı da modayı çok fazla sorgulamadan benimsemiş ve o doğrultuda hareket etmiştir.

Cumhuriyet döneminde kaleme alınan romanlarda moda kavramı daha çok kadın kahramanlar aracılığıyla okura yansıtılmaktadır. Modanın değişkenliğinin berberinde israfı getirmesi ve kadının giyim kuşamının dini hassasiyetler açısından fazlasıyla sorgulanıyor olması bu konuda en önemli unsurlardır. Ayrıca sanayi toplumu olma yönünde adımlar atan Cumhuriyet rejimi kadını iş yaşamında erkekle aynı konuma getirmiş ve bu durum ister istemez kadının kılık ve kıyafetine de yansımıştır.

Kadın kıyafetindeki değişim geleneksel kıyafetle karşılaştırıldığında önceki döneme göre daha açık olan kıyafetler, çoğu zaman eleştiri oklarına hedef olmuştur. Bu açıklık aynı zamanda modanın değişkenliği ile birlikte Hüseyin Rahmi'nin Tutuşmuş Gönüller romanında şöyle ifade edilmektedir: *“Şimdiki biçimler için modele ne lüzum var a kızım! Şansız, şöhretsiz düm düdük şeyler. Çuval gibi bir şey yap. Yukarıdan üç, aşağıdan iki delik aç. Bunlardan başını, kollarını, bacaklarını dışarı çıkar. Al sana düttürü Leylâ yeni moda elbise.. Bir zamanlar kundaklanır gibi döne döne bir top kumaşın içine sarıldılar.. Bir zamanlar etekleri uzattılar süpür süpür yerlerde sürüdüler. Sokakların mundar tozlarını havaya kaldırdılar. Sonra kısalttılar. Kısalttılar, diz kapaklarını geçti. Eteklerden her gün böyle bir iki parmak eksile eksile bu açıklığın en sonu nereye varacağını düşünerek utanmaya başladım.”* (Tutuşmuş Gönüller, s.136)

Modernleşme adına yapılıyor olsa da yüzlerce yıllık geleneksel hayatın içe dönük dünyası içerisinde kadının gün ışığına çıkmamış yapısı artık Batılılaşma ile birlikte dizginlenemez bir şekilde açılmış ve bu durum bir hürriyet olarak algılanmıştır. “Batılılaşma sürecinde kadının kıyafetindeki değişim daha çok iç ortamlarda ve varlıklı aileler arasında gerçekleşmiştir. Dış mekânda ise, kadının kıyafeti oldukça yavaş değişerek çarşaf, ferace ve pelerinler siyasî yapıdaki değişimlerin de etkisiyle İkinci Meşrutiyet döneminde farklı çizgi ve renklere dönüşmüş, Cumhuriyet döneminde ise manto halini almıştır. Kendini çağdaş dünya ülkelerine göstermeye çalışan Cumhuriyet yönetimi, toplumsal yaşamı giyim kuşamı medeni ülkelerde olduğu seviyeye çıkartmaya çalışmakta ve bunu göstererek ispatlama eğilimindedir.” (Özer, 2005: 330)

Cumhuriyet öncesinde başlayan moda hareketleri özellikle kadın açısından çarşafı dolaşmak mecburiyeti nedeniyle içinde son dönem modasına uygun kıyafetleri giymek suretiyle gerçekleşmiştir. Ancak, özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte değişim sokağa da yansımış ve kıyafetler çarşafın altından kurtarılarak bir gelişmişlik düzeyi olarak sergilenmiştir. Bu değişim Cumhuriyet'e has bir durum değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinde iyice belirginleşen bu durum Cumhuriyetle birlikte resmi bir politikanın ürünü olarak sürdürülmüştür. *“Genç kadının körpecik vücudu, tesettürden ziyade tezyin için büründüğü ve hemen eski zaman muhadderelerinin yüzlerine tutundukları peçeler kadar ince ipek çarşafı altından her hareketiyle letafetini dışarı veriyor. Billûr kollar bileklere ve süt beyaz göğüs gerdandan bir karış aşağı vasatı hattına kadar apaçık.. Şimdiki hanımlar cedlerinin yüzlerini kapamak hususunda ettikleri ihtimamı vücutlarının en mahrem aksamı için göstermiyorlar. Zannolunur ki Türk kadınının asırlardan beri gizlemekten en ziyade sıkıldığı uzuvları göğüs, kollar ve bacaklarıdır. Çünkü ilk hürriyette kanlı katiller ile beraber mahbeslerinden dışarı en evvel fırlayanlar bunlar oldu.”* (Tutuşmuş Gönüller, s.312) Giyim kuşamdaki bu serbestlik moda adı altında ve Batılılaşma vurgusu eşliğinde gerçekleştirilmektedir ki her türlü karşı fikir bu noktada elemine edilmektedir. Tesettürün kişisel bir seçim olmadan ziyade mecburiyet olarak algılandığı dönemde dahi modayı takip eden Türk insanı kıyafetteki değişimden hiçbir şekilde geri kalmamıştır. *“Giyim kuşamdaki değişikliğin halka benimsetilmesinde Türk aydınlarının, basın ve özellikle mülki ve yerel idarelerin etkisi önem taşımıştır. Kılık-kıyafet inkılâbına önce erkek kıyafetlerinden ve özellikle şapkadan başlanması, kadınlar arasında ise çağın gereği medeni kıyafetlerin yaygınlaşması için basın ve özellikle yönetimin çaba sarf ettiği görülmüştür.”* (Özer, 2005: 332) Modanın takip edildiği en önemli mecra, dönemin gazete ve dergileridir. Bu gazete ve dergilerin moda adı altında yayınladıkları makaleler, Türk kadını için vazgeçilmez bir bilgi kaynağı olmuştur. Bu mecmuaların içeriğinde yer alan yazılardan hareketle dönemin kadın ve erkekleri, giyim-kuşamlarına yön vermişlerdir.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında özellikle bayanların ilgisini çeken moda dergilerinin etkisini görmekteyiz. Mebrure'nin ilk olarak can sıkıntısını gidermek için karıştırdığı dergiler bir süre sonra giyinme ve süslenme hususunda başvuru yegâne kaynak olur.

“Mebrure, kendi odasında hazırlanıyordu. Nedense hafif heyecanı vardı. Bu gezintiyi biraz da istiyor ve bu arzusuna hayret ediyordu. Hattâ giyinmesine de ehemmiyet verdi, saçlariyle, başıyla fazla oyalandı. Salondaki Avrupa mecmualarını sık sık karıştıra karıştıra, kendisinde iyi giymeye karşı yeni bir iştihak duyuyordu.” (Sözde Kızlar, s.119)

Cumhuriyet’in ilk yıllarında moda kavramının şehirlerle bağlantılı olduğunu da görmekteyiz. İstanbul Modası, Ankara Modası gibi... Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Ankara* isimli romanının kahramanlarından biri olan Selma Hanım, eşinin işi dolayısıyla Ankara’ya yerleşen genç bir kadındır. Çift, şehirde Ömer Efendi isimli bir yerlinin evinde kiracı olarak oturmaktadır. Bu ev, Ömer Efendi ve ailesinin yaşadığı evle aynı avluya bakmakta; yeni geldiği Ankara’da herhangi bir işi ve tanıdığı olmadığı için canı sıkılan genç kadın zaman zaman ev sahibinin eşleri ve annesi ile sohbet etmektedir. Selma Hanım’ı en çok eğlendiren mevzulardan biri ise Ömer Efendi’nin annesinin anlattığı dedikodulardır ve bunlardan biri imamın kızı ile ilgilidir: *“Geçen gün imamın kızı tutturmuş, ille saçlarımı İstanbul modası kestirecem diye(...) Babası ‘Hele bir kes, kafanı da kör bıçakla ben keserim’ demiş.”* (Ankara, s.46) Burada da görüldüğü üzere saç modası özellikle belirtilmekte ve kılık kıyafete dair tüm modaların kaynaklığını İstanbul yapmaktadır. İstanbul bu anlamda modanın kaynağı konumundadır. Özellikle azınlıkların bu noktada öncü olması önemli bir etkidir.

Moda, özellikle büyükşehirlerde, bilhassa İstanbul’da kendini göstermektedir. İstanbul dışında, taşrada modanın roman kahramanları tarafından küçümsendiğini görmekteyiz. Reşat Nuri’nin *Eski Hastalık* adlı romanında Züleyha, babasının görevi nedeniyle Silifke’de bulunmaktadır. Genç kız, İstanbul’daki dayısına yazdığı bir mektupta düğünde tanıdığı ana kızıdan bahsederken *“Burada bir İstanbullu ana kız vardır. Ana sözüm ona terzidir. Evinin atölye şekline soktuğu bir odasında çalışır ve sokağa karşı pencerenin camlarına astığı modellere göre son moda kadın elbiseleri diker.”* (Eski Hastalık, s.59) cümlelerini kurar. Züleyha’nın “sözüm ona” ifadesindeki küçümseyiş devrin moda anlayışının sonuçlarından biridir.

Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde, Pervin’in İstanbul’a gelişi ile birlikte Nigar değişim süreci yaşamaya başlar. İstanbul ve Pervin, Nigar için harekete geçirici bir unsur olmuştur. *“Nigar, tuvaletime, saçlarıma bakarak her şeyini mümkün*

olduğu kadar bana benzetmek için çalıştı. Mesela, o zamana kadar kendisi, gerek babasının zoru ve ısrarı, gerek kendi ihmali ve tabiatsızlığı sebebiyle modayı takip etmeyerek saçlarını, alelade önünü kabartıp arkasına bir topuz yaparken, beni gördükten sonra ortadan ayırıp geceleri bigudilerle saçlarını kıvırmaya başladı.”(Genç Kız Kalbi, s.16)

Nigar’ın bu değişim süreci aile içerisinde, geleneksel yapıda gelen ve geleneksel bakış açısına sahip babası tarafından beğenilmez. Özellikle saçlarına taktığı bigudileri eleştirerek, *“O sabah ki hokkabazlıklar neydi bakayım? O zilli maşaları kafana bu marifet için mi koymuştun? Nedir o öyle yarmışsın kafanı iki taraftan şantöz karılar gibi... Bunların ne lüzumu var efendim? Şöyle hanım hanımcık kaldırın saçlarınızı, örün arkanıza bir saç... Nedir o iğrenç kıvırcıklar? Masum yüzünüze bir kart şekil geliyor...”* (Genç Kız Kalbi, s.16) şeklinde açıklamalar yapar. Modaya uygun giyinmek aynı zamanda İstanbul hayatından gelen kişilerin giyim, kuşam, saç, takı vb. unsurlarda kullandıkları aksesuarların da taklidi ile mümkün olduğu görülmektedir.

Her ne kadar taşrada hazırlanan İstanbul modasına uygun elbiseler küçümseniyor olsa da yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere modanın dönem içindeki en önemli merkezi İstanbul’dur. Ancak bu insanlar daha çok orta sınıfa hizmet vermektedirler. Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* isimli romanında, Diyarbakır’da verilecek kostümlü balo için İstanbul’dan sipariş verildiği görülmektedir. Bu durum İstanbul yahut Ankara’ya uzaklıkla ilgili değildir. Daha çok modayı takip etmenin ve statü sahibi olmanın bir göstergesidir. Nitekim Yakup Kadri’nin *Ankara* isimli romanında, sadece bayanların giyim hususunda İstanbul’dan sipariş vermeleri söz konusu değildir; aynı zamanda erkekler de bu konuda bir yarış içerisindeyler: *“Beyler, fraklarını ya daralmış ya eskimiş bularak yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. İlk yıllar, bir kuyruklu ceketle bir silindir şapka kâfi sananlar, şimdi, klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı. Yazık ki, bu artiklerin bir kısmını stokları tükenmiş olduğu için bulmak kâbil olmuyor ve Beyoğlu’nun belli başlı mağazaları vasıtasıyla Avrupa’ya ısmarlamak lâzım geliyordu.”*(Ankara, s.109) Modanın kalbi İstanbul’dur. İstanbul bu anlamda genel bir tanımlama olsa da kastedilen İstanbul’un Beyoğlu semtidir. Azınlık terzihanelerinin bu bölgede yer alması ve Avrupa’yı yakından takip etmeleri; statü sahibi, Batılılaşma çabası içerisinde olan Türk aydınları için Beyoğlu’nu önemli bir merkez haline getirmiştir.

Hüseyin Rahmi'nin *Eşkîya İninde* adlı romanının kahramanı olan Nef'i Bey ve kayını Hikmet'in terzileri de yine Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de yer almaktadır. Fidyeye için eşkıyalar tarafından kaçırılıp uzunca bir süre rehin edilen ve esaretten kurtulup evlerine dönmek için yola çıkan bu iki karakter, kılık kıyafetleri bozulduğu için terzileri Osman Zeki Bey'e telgraf çeker ve kostüm ısmarlarlar. Evlerine dahi varmadan ilk önce Beyoğlu'ndaki terzihaneye uğrayarak üstlerini değiştirirler. Beyoğlu dönemin moda merkezidir ve adeta oradan giyinmek elzemdir.

Cumhuriyet, resmi kılık-kıyafetlerle ilgili inkılâplarına özellikle erkek kıyafetleriyle başlamıştır. Kadınların dönüşüme ayak uydurmadaki yatkınlığı karşısında erkeklerin kurallara daha bağlı yapısı karşısında ilk etapta erkek giyiminden inkılâbın başlatıldığı kanaati hâsıl olmaktadır.

Cumhuriyetin moda anlayışı, kendisinden önceki dönemle örtüşmemektedir. “Cumhuriyet dönemi moda anlayışı, önceki dönemlerde olduğu gibi Batı'yı özentiler olarak ele almaktan daha çok yeni sistemin sağlam temeller üzerine oturtulmasında geçmişle olan bağların koparılması olarak muasırlaşma siyaseti olarak uygulanmıştır.” (Özer, 2005: 367) Osmanlı döneminde tamamıyla taklit üzerine kurulu giyim-kuşam anlayışı, Cumhuriyet ile birlikte bir devlet politikası olmuş ve yapılan inkılâplarla bilinçli bir dönüşüm süreci yaşanması sağlanmıştır. Tüm inkılâplarda olduğu gibi tepeden inme gerçekleşen bir devrimin halk arasında yaygınlaşması zaman almış, hatta ilk dönemlerde bürokratların yaşantı şekli ciddi bir şekilde yadırganmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası özellikle 1925'ten sonra hızlanan Batılılaşma süreci içinde erkek yapısının değişmesi, Avrupa'dan çok da geri kalmamıştır. Aradaki temel fark, Batıda erkeğin kıyafetindeki değişim ihtiyaçtan kaynaklanacak ve halk desteği ile gerçekleşecekken, Türkiye'de alışık olunmadık yeni moda ve davranışlar devletçi çerçevede Batılılaşma amacıyla yapılacak ve çoğu zaman eleştirilecektir.

Devletin üst düzey bürokratlarından başlayan giyim-kuşamdaki farklılaşma, Anadolu'da yerel yönetimin başındaki idarecilerle de devam ettirilmiş, böylece Türk insanı dönüşümünü gerek kanuni zorunluluklar gerekse değişen hayatın değişen kuralları doğrultusunda gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır.

2.1.2. Giyimde batılılaşma

Modernleşme noktasında görülen değişimler moda kavramının alt başlığında özellikle giyim-kuşamla kendisini dış dünyada sergilemiştir. “Modernleşme sürecinde kamu alanın genişlemesi sonucu toplum üyeleri daha sıkı, daha bire bir iletişim içine girmiştir. Kamu alanının en önemli özelliği görünürlülüğü öne çıkarmasıdır. Sokak da bu açıdan ele alındığında insanların geçirdiği değişimi; davranışlar, kıyafet, iletişim vs. konusunda en iyi yansıtan alandır. Nitekim sokağın Batılılaşma döneminde modernleşmenin vitrini sayılması da yeni bir görüştür ve insan-sokak ilişkisindeki değişimi çok iyi yansıtır.” (Meriç, 2000: 81)

Sokaklar, insanlardaki değişimin gün ışığına çıktığı, özellikle giyim, kuşam konusunda toplumdaki farklılaşmanın sergilendiği mekânlardır. Bu durum bütün dönemler için geçerlidir. Osmanlı’da da durum farklı değildir. Her ne kadar belirli bir sınıf oluşumundan söz edilmese de ırk, millet, kültür çeşitliliğinin oldukça fazla olduğu Osmanlı’da sokaklar bu anlamda oldukça renklidir. “Osmanlı İmparatorluğu’nda tebaanın giymesine izin verilen elbiselerden, hatta bunların renklerinden rütbe, köken, etnik ve dini kimlik açıkça anlaşılırdı.” (Deren, 2002: 388) Osmanlı toplumunda Batılılaşma düşüncesiyle birlikte giyim, kuşam ve modayla ilgili önemli bir değişim süreci yaşanmıştır. Bu değişim özellikle, “19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanır. Türk toplumunun tüketim kültüründe dinsel inanç ve geleneğe bağlı yaşam tarzının önemli etkisinin olmasından dolayı, toplumun ancak belli kesimlerinde Batılı giyim tarzı kabul görmüş, daha sonraları bu etki ilk önce şehir insanında ve memur kesiminde olmak üzere diğer halk kesimlerine doğru yavaş yavaş yayılmıştır.” (Orçan, 2002: 79) Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte özellikle kıyafet alanında yapılan inkılâplar birlikte herhangi bir sınıflaşma farkı ortadan kaldırılmaktadır. Bu yeni tarz giyim Cumhuriyet için “devlete sadakati gösteren bir laiklik üniforması haline gelir. Devlete boyun eğmemekse, aykırı bıyık ve sakal ya da uygun olmayan başlıkla ifade bulmuştur. Giyim/kuşamın Cumhuriyet reformlarının ve dolayısıyla Cumhuriyet ideolojisinin bir parçası olmasıyla, kültürel olanla siyasal olanın iç içe geçmişi belirgin hale gelmiştir. Batılılığın şapkayla temsil edildiği bir toplumda, dindarlık da türbanla ya da belli sakal biçimiyle temsil edilegelmiştir.” (Deren, 2002: 388) Günümüzdeki kıyafet açısından yaşanan sıkıntıların temelinde de bu anlayış yer almaktadır.

Kadın ve erkek giyiminin değişken yapısı nedeniyle Batılılaşmanın kıyafet noktasında getirdikleri ve Türk insanı üzerindeki etkisinin hangi safhalardan geçerek bugünlere geldiğini sergilememiz açısından önemlidir. Bu cihetle kadın ve erkek giyimindeki değişimler ayrı ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2.1.2.1. Erkek giyimi

Osmanlının son dönemlerinde özellikle II. Mahmut döneminde başlayan Batılı usulde giyim 1829 yılında bütün devlet görevlilerine zorunlu hale getirilmiştir. Kıyafetteki bu değişim öncelikle saray ve çevresinde başlamış ve daha sonra halka doğru sirayet etmiştir. Bu değişimde sarayın etkisi kadar Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen gençlerin dönmesi sonrası oradaki hayatı devam ettirmelerinin yanı sıra azınlıkların İstanbul'da Avrupa modasını takip etmeleri de etkili olmuştur. "Erkeklerin modayla bağı bir yana, söz konusu yıllarda, erkek kılık kıyafetinde hâsıl olan değişim de kadınıninkine nazaran daha yumuşak ve belirsiz yaşanmıştır. Kadın kılık kıyafeti ve modaları bağlamında izlenen, çok cepheli zihniyet, medeniyet, kimlik, sosyal rol vb. tartışmaları, erkek kılık kıyafeti ve modaları üzerine yapılmaz. Ancak burada da erkeğin, kılık kıyafete ve modalara karşı tavrı, gösterdiği ilgisi yahut ilgisizliği, özeni yahut özensizliği vb. noktalarından mesele anlam kazanır." (Gür, 2010: 118)

Nitekim "Alaturka setre yerine, redingot ve içte boyun bağı bağlanarak kolalı gömlek giyilmeye başlanmıştır. Ayrıca Redingotlar da zaman içerisinde değişime uğrar ve yerine istanbulinlere bırakılmıştır." (Özer, 2005: 376) Bu değişimler belli bir döneme değin halkın giyimine etki edememiştir. Erkek kıyafetinde Redingotun kullanılması dine ait unsurların yerine getirilmesinde sıkıntı yarattığından alafranga hayatın meraklısı olan gençler için beynamaz kıyafeti olarak dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Nurullah Abalı hazırlamış olduğu tezinde Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'ndan hareketle geleneksel kıyafetin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: "1.Kıyafet statüyü belirleyici bir fonksiyon üstlenmiştir. Alt tabaka üst tabakanın kıyafetini taklit edemez. 2.İklim şartlarına uygunluğun ön planda olması, bölgeler arası giyim farklılığını oluşturmaktadır. 3.Kıyafetteki tarz uzun yıllar bir değişikliğe uğramadan devam eder. 4.Kıyafetlerin hazırlanması büyük ölçüde el işçiliği gerektirmektedir. 5.Kıyafetler toplumda geçerli olan ahlak kurallarını yansıtır." (Abalı, 2003: 165) Toplumsal yapının güçlü olduğu dönemler için geçerli olan bu beş madde özellikle Batı ile Osmanlı

arasındaki uçurumun gün geçtikçe açıldığı gerçeği fark edildiği andan itibaren sarsılmış ve zaman içerisinde değişime uğramıştır.

Tanzimat ile birlikte değişim kendisini hissettirse de II. Meşrutiyet ile birlikte Avrupalı tarz giyim ön plana çıkmıştır. “On dokuzuncu yüzyıldan itibaren şapka, Türkiye’de aydınların ilgisini çekmeye başlamıştı. Başlangıçta alafrangalaşmak olarak değerlendirilmiş olan bu eğilim, daha sonraları medeni bir giyim kuşamın tamamlayıcı bir ögesi olarak görülmüştü.” (Özer, 2005: 115)

Şapka kanunu ilk çıktığında büyük bir çoğunluk tarafından kabul gördüğü gibi karşı çıkışlar da olmuş, fes ve sarıklarını çıkarmak istemeyenlerin tepkileriyle de karşılaşmıştır. Batılı tarzda giyinmek ile medenileşmek o dönemde bir düşünüldüğünden karşı çıkanlar modernleşme karşıtları olarak değerlendirilmişlerdir. “Osmanlı döneminde insanların kılık kıyafetleri yani giyim tarzları aynı zamanda mensubu bulunduğu millete ait özellikleri barındırmaktadır. Dolayısıyla bu giyim şekline bakarak o insanların hangi milletten olduklarını rahatlıkla söylemek mümkündür. Bunun örneklerini çeşitli eserlerde gördüğümüz gibi aynı zamanda temaşa sanatı içerisinde de rastlamak mümkündür. “Kırsal kesimdeki kıyafetler yüzyıllar boyu aynı üslup içinde devam ederek günümüze çok az farklılıklarla ulaşmış iken; şehirli kadın kıyafetinde örtünmenin süslenme gayesine de yönelik olması modanın oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan şehir hayatındaki giyim çeşitliliği geleneksel toplumda egemen olan ast-üst ilişkisine dayanan tabakalaşmış hiyerarşik yapıdan etkilenmektedir. Buradaki çeşitlilik her sınıfın kendine mahsus bir kıyafeti olduğunun ifade edilmesi maksadıyla kullanılmıştır.” (Abalı, 2003: 164) Osmanlı’nın gayri resmi hiyerarşik yapısını simgeleyen bu kıyafet anlayışı roman dünyasında Tefik Hoca’nın şahsında değişerek modernleşmeye gerek kıyafet gerekse zihniyet açısından oldukça önemli olmaktadır.

“Tefik Hoca şaşırdı. Gözlerinde bir şeyler vardı. Bu şeyler yavaş yavaş yüzünü kapladı. Arkaya kaldı. Düşüneceği şeylerin yalnızlığa ihtiyacı vardı. Bunları Adnan’dan çok uzak kalarak düşünmeliydi. Bir müddet kendi kendine yürüdü. Sonra koştu; Adnan’a sevinçle, “Kurtuldum!” dedi. Kadından anlamaya başlamıştı. Seviniyor, kendi kendini seviyordu. Cübbesinin yakasını Adnan’ın burnuna uzattı; bağırarak, “Kokla!” dedi, “şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark

çamuru kokuyor. Kurtuldum, kurtuldum, kafamdaki beyaz felaketten, sırtımdaki kara felaketten kurtuldum nihayet!” Adnan, Hoca’nın koluna girdi: “Herkesi uyandırıyoruz. Pencerelerden bize bakıyorlar; bunları başka zaman konuşuruz...” Hoca, Adnan’ın yüzüne eğilmiş, kısık sesle, “Sarığımı da yakacağım, cübbemi de!” diyordu. Adnan içmediği için Hoca’nın ağzındaki üç içkinin kokusu Adnan’ı bulandırdı; kaçmak istiyordu...” (Üç İstanbul, s.28)

Tevfik Hoca’nın kendi iç dünyasında yaşadığı aydınlanma, kıyafeti değiştirirken, kıyafetle birlikte aynı zamanda bütün olumlu sayılabilecek değerleri de geride bırakma şeklinde gerçekleşmektedir. Sarık ve cübbeyi bir kenara bırakırken artık paraya, kadına düşkün ve çıkarı doğrultusunda bütün değerleri arkasında bırakan bir karaktere dönüşmektedir. Yapısında bulunan ancak bastırılmış bu duygular kıyafetteki değişikliklerle birlikte gün ışığına çıkmıştır.

Aslında Tevfik Hoca aynı kişidir. Nitekim : *“Tevfik Hoca zengin olunca sarığını attı. Fakat sarık kafalaşır, cübbe derileşir, insandan çıkmaz. Tevfik Hoca’nın da fesi; “Ben sarıktım!”, ceketi; “Ben cübbeydim!” diye haykırıyordu. Softa yoktur ki kılığını değiştirdikten sonra da, hatta ensesinden belli olmasın. Daha zengin olunca karısını da bırakmıştı. Zaten bir zamandan beri Tevfik Hoca, Moiz ve Adnan’a, “Efendim” diyordu, “bizim kadınlarla aile kurulmaz. Avrupalı kadın olmalı!..” (Üç İstanbul, s.202)* Kıyafette görülen bu değişim karakterin iç dünyasına nüfuz edememiş, sadece ve sadece görüntünün değişmesini sağlamıştır. Aslında Tevfik Hoca bütün zaaflıklarıyla, yanlışlarıyla yine aynı şahıstır. Bozulan düzene ayak uydurma yoluna giderek zaaflarını fırsata dönüştürmenin uğraşı içine girmiştir.

Halide Edip Adıvar’ın *Sinekli Bakkal* romanında Zaptiye Nazırı’nın oğlunun giyim-kuşamına dikkat ederken devrin alafrangalaşmış parazitelerinin örnek almaktadır. *“Zaptiye Nazırı oğlunu, zamanında çil çeyrek gibi hep bir çırpıda kesilmiş “Paşazade” örneklerinden biri diye görür. Kıyafeti onlara benzemez değil. Pantolon çizgilerine mübalağalı bir ehemmiyet verir, yeleği, ceketi kusursuz kesilmiştir. Fakat ona rağmen seçtiği renklerin koyuluğu, boyunbağında hiç fanteziye kapılmaması zevkinde bir başkalık, bir durgunluk olduğunu gösterir. Yüzü de ilk görüşte, o mübarek örneğe benzer. Mini mini, zarif bıyıklar, kansız, ince, azıcık dejenere bir sima.” (Sinekli Bakkal, s.47)*

Cumhuriyetin ilk yıllarında da kadınların modaya olan ilgisi kendi eşlerinin giyimine de dikkat ederek yönlendirme yaptıklarını görebilmekteyiz. Nitekim düzenlenen çay partileri, balolar, partilerde giyilecek kıyafetlerin farklı farklı olması evlerdeki gardıropların genişlemesine sebep olmuştur. *“Selma Hanım, yatağı içinden, hizmetçiye, kocasına yardım etmesi için emirler veriyordu: “Siyah vestonla çizgili fantezi pantolon çıkar. Beyaz ipekli gömlekler, sağda birinci gözdendir. Rugan ayakkabıları nerede? Onlar olmaz. Aman, Nazan, bir türlü öğrenemedin gitti. O eline aldıkların gece iskarpinleridir.” Sonra dönüp kocasına söylüyor: “İki gözüm, ne renk kırvat bağlayacaksın? Bakayım çoraplarına, işte, kırvatının rengi buna yakın bir şey olmalıdır.” Hakkı bey, gardrobun kapağını ardına kadar açtı. Kapağın iç tarafında baştanbaşa asılı duran yüze yakın boyunbağı arasından bir koyu fes rengi boyunbağı seçti. Büyük bir özenle bağladı. Sonra, gene aynı özenle saçlarını taradı, fırçaladı.”* (Ankara, s.102)

Gece ve gündüz kıyafetlerinin farklı olması, elbisenin gidilecek ortama göre değişkenlik göstermesi tamamıyla Avrupai yaşam biçiminin bize kazandırdıkları süreçlerdir. Kadınların modayı takip eden, yenileşmeye açık yapıları eşlerinin kıyafetlerinde de etkilerini göstermekte ve çağın gerekleri neyse ona uygun seçimler yapmalarını sağlamışlardır.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı eserinde, çay partisine gelenlerden hareketle dönemin giyiminde görülen değişim yansıtılır. Partiye gelen, Salih ve Belma iki kardeş olmasına rağmen insanların zihninde evli bir çifti düşündürmektedir. Salih, *“üstü pek bol, paçaları dar, lüzumundan fazla kilot pantolonu, gelişi güzel bağlanıvermiş çarpık kelebek boyunbağı, saçlarının dağınıklığı Salih'e bir apaş hali veriyor, serbest tavırları ve yayvan lâkırdıları da bu çeşniyi kuvvetlendiriyordu.”* (Sözde Kızlar, s.39)

Erkeklerin de tıpkı kadınlar gibi bakımlı olma istekleri roman dünyasında fazla görünmemekle birlikte var olduğuna şahit olmaktayız. Nitekim büyükşehirlerin danslı, balolu eğlence hayatından sıkılan *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserdeki Mazlume karakteri hem bu eğlence hayatı ile ilgili hem de erkekler ile ilgili şu cümleleri kullanır: *“- Babama ben yazdım, bizi istemesini rica ettim. Sen istemezsen gelme anne, ben bu yapmacık hayattan bıktım usandım. Vallahi doktor hiç yeni bir şey olmuyor, dans, briç, poker, dedikodu, yine dans, poker filan, bir de eli manikürlü, yüzü pudralı cici beyler. - Allah*

Allah, erkek oldum diye herkes tırnaklarını hamal gibi mi tutsun! Ben anlıyorum, bir Anadolu subayı modası çıktı, bizim sivil gençler gözden düştü. Hâlbuki bu cahil kız görse, subaylara daha şık, hem yüzleri pudralı, hem..” (Zeyno’nun Oğlu, s.35)

Reşat Nuri Güntekin’in *Eski Hastalık* adlı romanında yaşça hayli geçkin bir diplomatın, Avrupa görmüşlüğünden hareketle modern kıyafetleri kullandığını görmekteyiz. *“İhtiyar diplomat, yeni zamanların modasına uyarak golf pantolon, çift gözlük ve kasketli dostunun hususi otomobilinde tetkik seyahatleri yapmış, ayrıca Efes ve Bergama harabelerini de gezmişti.”* (Eski Hastalık, s.193) Batılılaşma çabası içinde Avrupa’nın her şeyini taklit eden Türk insanı moda olarak değerlendirdiği tüm dış görünüş özelliklerini adeta kopyala-yapıştır mantığıyla almaktan çekinmemiştir. Golf pantolonu, basket gibi bizim kültürümüzde var olmayan ancak Avrupa’yı tanıdıktan sonra öğrenilen bir spor kıyafetinin kullanılıyor olması dönem içinde bulunduğu asrileşme politikasının da bir sonucudur. *“İhtiyar diplomat, yeni zamanların modasına uyarak golf pantolon, çift gözlük ve kasketle dostunun hususî otomobilinde tetkik seyahatleri yapmış, ayrıca Efes ve Bergama harabelerini de gezmişti.”* (Eski Hastalık, s.193)

Öte yandan değişimin bilinçli olarak savunucusu olan karakterleri de romanlarda görmek mümkündür. Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* adlı eserinde yer alan Şahin Efendi bu özelliklere sahiptir.

“Zeynel Hoca, Şahin Efendi’nin sarığı çıkarmasını affedememişti. Onu görünce ısırmaya hazırlanmış yırtıcı bir hayvanın dişlerine benzeyen sivri, uzun dişleriyle güldü:

- *Hepsi tamam Hocam, bir şapkan eksik kalmış, dedi. Şahin Efendi, kalender ve şakacı tavrıyla:*
- *O da olur inşallah, dedi. Anadolu’dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim, ama sen göremezsin.”* (Yeşil Gece, s.17)

Şahin Efendi, değişimin bilinçli savunucusu olan ve gerek kılık-kıyafetle, gerekse düşünceleriyle toplumu yeniden diriltme peşinde koşan bir idealisttir. Vermiş olduğu mücadelelerden eserin sonunda yenik düşse de kahramanın şahsında yazar, yüceltilen ve doğru olanın nasıl olması gerektiği konusunda adımlar atabilen örnek bir karakter ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da erkek kıyafetindeki değişim devam etmiştir. Avrupa’da modaya ait unsurlar değiştikçe bu durum kısa süre içinde bizde de etkisini göstermiştir. “Cumhuriyet’ten sonra, caz devri başlayınca geniş omuzları bol vatkalı kruvaze ceket, bol paçalı pantolon moda olmuştu. Erkek kıyafetinde değişim 1925’li yıllarda moda olan çarliston dansıyla birlikte paçaların salınması için dizden aşı bollaşan, geniş paçalı pantolonlar gençler arasında moda olarak yayılmıştı.” (Özer, 2005: 377)

Bu dönemde erkekler de tıpkı kadınlar gibi Avrupa modasını takip etmektedirler. Öyle ki Halide Edip’in *Tatarcık* romanında anlatıcı, Sungur Balta’nın yanında bulunan erkekleri anlatırken kıyafetlerin moda dergilerinden adeta kopya edildiğinden bahsetmektedir. Avrupai tarz giyim, aynı zamanda bireylerin geçmişten kopmaları anlamına gelmektedir ki bu durum mazinin terk edilmesidir. Kıyafetle sağlanan bu değişim psikolojik açıdan Türk insanına modernleştiği algısını yerleştirmekte ve modern hayata adapte olmasını sağlamaktadır.

“Adnan, Beyoğlu’ndaki bu meşhur terziyi az daha öpecekti. Bu zamana kadar kendini dümdüz sanıyordu; meğer beli varmış!.. Meğer ceketin iki yakası da insanın yanağını iki taraftan aşağıya çeken iki muzip değilmiş!.. Fakat biraz mahzundu: Her ceketin başka bir kravatu olduğunu meşrutiyetin ilânından sonra öğreniyordu. Terzi ‘Kravat görünmemelidir’ deyince Adnan, göğsünden utandı. Yeşil boyunbağını boynundan çıkarırken eski tarih hocasının bir parçasından daha kurtuldu; rahat nefes aldı. Aynadaki adamdan ayrılamıyordu. Eski elbisesinin kabuğundan kurtulan adam sevimli hışiltı ile giydiği ipek astarlı ceketin içinde yürürken gövdesi hiçbir yere değmeyerek yuvarlanıyordu. Pantolon boru gibi durmuyor, bir uzviyetin asabî çizgileriyle sarkıyordu. Ve bu pantolonun üstünde vücudu çiçek sepeti gibi hafif hafif uçuyor, görünmeyen

kravatın tepesinde çehresi matlaşıyordu. Terziden çıktığı zaman nikbindi;...”
(Üç İstanbul, s.374)

Erkekler de tıpkı kadınlar gibi giysilerini tamamlayıcı çeşitli aksesuarlar kullanmaktadırlar. Bu aksesuarlardan bazıları; baston, yaka çiçeği, kol saati ve benzerleridir. Kadınlar kadar geniş bir yelpazeye sahip olunmasa da dönemin şartlarına uygun olarak bu aksesuarlar erkekler tarafından gidilen mekâna uygun olarak kullanılmıştır. Bu durum sadece modanın bir gereği olarak değil aynı zamanda zenginliğin de bir alameti olarak eserlerin iç dünyalarında gösterilmektedir.

İstanbul ve Ankara’da bürokrat ailelerin Avrupa’da çıkmakta olan mecmuaları neredeyse gününbirlik takip ediyor olmaları, ayrıca özellikle İstanbul’da var olan azınlıkların modayı sürükleyici yaşam tarzları, bizde de etkisini çok hızlı bir şekilde göstermiştir. Erkek kıyafetindeki değişimler de bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Ancak özellikle 1940’lı yıllardan sonra dünya genelindeki değişim rüzgârı içerisinde bu kılık kıyafet anlayışı da yavaş yavaş yerini modernizm anlayışının değişimine paralel olarak farklı bir anlayış içerisinde devam ettirmiştir. Artık erkek ve kadın giyiminde Batılı normlar, değişen sosyal dünyanın yeni akımlarına bırakmış endüstriyel gelişime bağlı olarak devam etmiştir.

2.1.2.2. Kadın giyimi

Batılılaşmanın bir süreç olması ve her yerde aynı seviyede gerçekleşmiyor olması toplum içinde birbirinden farklı; eski, yeni giyim tarzlarının bir anda görülmesine sebep olmuştur. Özellikle kadın kıyafetlerindeki çeşitlilik bu duruma en uygun örnektir. Üst düzey bürokrat aileleri ile ekonomik durumu iyi olanlar dışında kalan halk sefil denebilecek bir hayat sürülmekteyken; öte yanda baloların, çay partilerinin düzenlendiği toplantılar gerçekleşmektedir.

Osmanlı döneminde başlayan Batılılaşma çabası özellikle Avrupa’nın taklit edilme şeklinde tezahür ettiğinden, dış görünüme dayalı değişim kadınlarda daha çok etkili olmuştur. Dönemin toplumsal yapısı gereği dışarıda çarşafli dolaşan kadınlar, çarşafın altında son derece modern giysileri kullanmaktaydılar. “Cumhuriyet ile birlikte kadına verilen haklar ve kadının sosyal hayat içindeki konumunun artması moda anlayışının daha çok su yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Ancak; “Cumhuriyet ideolojisi ne

Avrupalılar kadar açık kıyafetleri ne de Araplar kadar kapalı çarşaf türünden kıyafetleri tasvip etmektedir. Türk kadınlarının ölçülü sade, basit ve rahat kıyafetler giymesini önermektedir.” (Özer, 2005: 115) Bu noktada daha pragmatist olan Cumhuriyet ideolojisi, anlayışı açısından doğru ancak uygulamalar noktasında eksik kalmıştır.

“Cumhuriyet sürecinin bir başka farklılığı da toplumsal alanda çağdaş ülkelerin yaşama biçimine benzer değişikliklerin yapıldığının Batılı ülkelere gösterilmesidir. Bu durumda Cumhuriyet insanının sokakta ‘medeni’ kıyafetleri giyerek bu amaca hizmet etmesi gerekmektedir. Ayrıca Cumhuriyet yönetimi geçmiş döneme ait mirastan kurtulmak için yeni topluma, yeni bir insan modeli sunmaktadır. Bunun için toplumsal bütünlüğün korunduğu ve gösterildiği bir ‘milli kıyafet’ tanımına ihtiyaç vardır. Nitekim Atatürk 28 Ağustos 1925 yılında Gelibolu’da yaptığı bir konuşmada millî kıyafeti; ‘Ayakta ıskarpın veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütememmîni olmak üzere başta siperli, şemslî serpuş’tur şeklinde tarif etmiştir. Sonuç olarak Cumhuriyet modernleşmesi, toplumsal yapının vitrini olarak kabul ettiği cadde ve sokakları, fötr şapkalı erkekler ve mantolu hanımların sunduğu Avrupa referanslı evrensel modanın gösterim haline getirmiştir. Bu anlamda toplumsal değişmeye paralel olarak değişen ve dolayısıyla modernleşen kıyafet, sosyokültürel mozağin tek renkli ifadesi olmuştur.” (Meriç, 2000: 106-107)

Cumhuriyet yönetiminin idari anlamda yaptığı inkılaplardan sonra kültürel anlamda değişimleri gerçekleştirebilmek adına adeta resmî bir kıyafet anlayışı getirdiğini söylemek mümkündür. Türk toplumunun medeni milletler seviyesine ulaşabilmesi için dış mekânda gözle görünür bir farklılaşmayı sağladığı ve modern dünyanın hızla değişen yapısına ayak uydurmakta önemli adımlar attığı bir gerçektir. Bu noktada kadın kıyafetindeki değişim oldukça önemlidir. Modernleşme serüveninde gerek iç mekânda gerekse dış mekânda kadın kıyafetindeki farklılaşma oldukça tartışmalı bir süreç izlemiştir. Karşı çıkanlar olduğu kadar destekleyenler; gazete ve dergiler aracılığıyla yol gösterenler çokça mevcuttur. Tüm bu değişimler sonucunda artık dış mekân sadece erkeğin değil, kadının da var olduğu bir ortam olmuştur.

İncelediğimiz 1923-1940 yılları arasında yaygınlaşmış romanlarda kadının moda anlayışında giyim kısmında görülen değişiklikleri rahatlıkla tespit etmek mümkündür. Nitekim modaya olan ilgi kadınlar için özellikle medenileşmenin en önemli göstergesi ve üstünlük belirtisi olmaktadır.

“Kocasını modadan bahsettiği zaman, işte Belkıs’ın büsbütün hırçın olduğu zaman... Bizde yanlış anlaşılan bir şey de moda’ydı; İnsan konuşurken, dururken, dinlerken, sorarken, bakarken o ayın, o haftanın nesli olmalıydı. İstanbul’da yalnız eldivenin modasını biliyorlardı; halbuki elin de modası vardı!..” (Üç İstanbul, s.393)

Moda kavramı ile Türk kadınının tanışıklığı sonrası Avrupa’da görülen her türlü yenilik gerek İstanbul’daki azınlıklar gerekse yazılı basının sürekli takip edilmesi adeta bir yarış havası içinde yaşanmaya başlamıştır. Kıyafet hususunda en ince detayların bile önemsenip değerlendirildiği bu dönemde elbiseden aksesuara, saç kesimine kadar Batılı normlar göz önüne alınmaktadır.

“Doğruiyol her Cuma günü olduğu gibi şık hanımlar ve beylerle doluydu. Her geçen onlara vilayetli bir çift gibi bakıyordu. Karşılarında, uzun ökçelerinin üstünde yalpa vurur gibi yürüyen, iki genç kadın onlara yaklaştı. Çarşafalarının etekleri dar, pelerinleri kısa, inik peçeleri inceydi. İkisi de geçerken Osman’a selam verdiler.

- Bunlar kim Osman?
- Asım Bey’in kızı Handan, Hüsnü Paşa’nın karısı. Öteki yeğeni.
- Ne kadar da Frenk karılarına benzemeye yeltenmişler. Rakım maymun taklidi yapsa daha çok benzetir.” (Sinekli Bakkal, s.312)

Kadın giyiminde başlayan değişim Osmanlı dönemi sokak hayatında önce kendini göstermektedir. Ve yapılan eleştiriler ile olmak istedikleri konuma yaklaşılmaya başlandığı da görülmektedir. Olmak istenen, “Frenk karılarının giyim tarzıdır.” Buna mukabil henüz yerleşik değerler tam olarak yok edilememiştir. Kadınların geleneksel kıyafetten uzak, dekolte giysileri tercih ediyor olması, ahlaki açıdan sıkıntılı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim bu çatışma unsurlarını *Muhabbet Tilsimi* adlı eserde görmekteyizdir.

“*Namus sahifesinde, tesettür bahsinde hiç bid’atlere tahammül etmez ve şaka götürmez mutaassıp bir eski Türk’tür. Bir gün, ince ipek çarşaflar dizlerde, baldırlar tene şefâfet veren mevhûm çorapların içinde dımdızlak... Kollar ve göğüs baloya giden madamlar gibi pudralı, süt beyaz meydanda. Peçe yüz örtmek için değil, başta bir nevi hotoz şeklini almış fazla bir ziynet... Birer karış ökçeler ayaklara, yüksek raftan bir şey almağa uzananların vaz’ını vermiş. İşte bu kıyafette aileden birkaç genç sokağa çıkarken daha harem kapısında Câzim Bey’e tesadüf etmişler. Câzim, hanımları harem avlusuna çevirerek yüzlerine haykırmış: - Eğer muradınız hakikaten erkekten kaçmak ise büyük analarınızın tesettür usulüne, an’anesine avdet ediniz. Yok, eğer sokağa büsbütün çıplak çıkmağa özeniyor iseniz işte o da böyle olur... Hiddet ve şiddetle hanımların çarşaflarını, peçelerini, çoraplarını parça parça etmiş.. Soygunları birer birer dışarı iterek: - Haydi bakalım, utanmayınız, çıkınız. Yirminci asrın son moda örneğini âleme gösteriniz. Moda, her şey dünyada bir tekerrürden ibarettir. Çünkü siz, cennetten de böyle kovulmuştunuz.. Çünkü her şeyin aslına rücuu ezelî bir kanundur. Felsefesiyle bar bar bağırması.” (Muhabbet Tılsımı, s.303-304)*

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu modern ancak bize uymayan giyim tarzı, kültürü sarsıcı ve geleneksel değerleri yıkıcı bir yapı arz etmesinden ötürü toplumsal hayatta ciddi rahatsızlıklar meydana gelmesini de sağlamıştır. “- Efendim, geçen hafta yine her vakit ki gibi son derece şık olarak gezerken tecavüz etmişler. Vakıa Ferhunde’cik herifin başına iki şemsiye indirmiş. Etrafa herife layık olduğu cezayı vermeyerek bu hâle alık alık bakan bir sürü hayvana haykırmış, söylenmiş. Fakat kaç para eder! Herif kabahatini bastırmak için şirretliğe kalkmış. Güya Ferhunde’nin kıyafetine itiraz ediyormuş gibi görünmeye çalışarak ağzı köpük içinde, gözleri dönmüş “Bu ne bu ne? Gâvursan git gâvurlar içinde yaşa...” diye ulumuş. Gürültüye yetişen polisler herifi alıp götürürlerken Ferhunde’nin kopardığı kıyametlere herif de en kaba küfürlerle mukabele etmiş.” (Genç Kız Kalbi, s.37)

Yeni tarz giyim özellikle sokakta önemli bir sorun olarak romanlarda yer alır. Yüzlerce yıllık kadının eve kapalı ve gizemli yapısı bir anda modernleşme adı altında gün yüzüne çıkınca toplumsal bir problem olmuştur. Özellikle gündelik yaşamın sokağa

yansıması, kadınlar açısından sürekli bir taciz edilme sorunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü toplum, bu sosyal hayata henüz hazır değildir.

“Avrupa’da kadınlar seçim hakkı, memuriyet hakkı istiyorlar... Biz ise onları burada refah hakkından ve saadetten değil hayat hakkından mahrum bırakıyoruz. Zira karanlık evlerinde yosunlanan kadınlar için hiç kimse yaşıyor diye iddia edemez. Evler böyle... Sokağa gelince, bugün namuslu bir kadın sokağa çıkmaya mecburiyeti, elim bir azap olarak bilir. Çünkü ancak temiz ve şık oldu mu, bütün erkekler mütecayizhane tavırlarla kendisini mütemadiyen rahatsız ederler. Bu tecavüzü lisan ve hatta el ile icraya kadar küstahlığı ileri götürenler de olur... Sonra da bazen, kadın olmak itibarıyla süse meclup olan zavallıların kıyafetlerine hücum olunur. Hükümet, ikide birde kim bilir nasıl garip fikirler ve cereyanlara mağlup olarak, bir hücumu teşvik edecek beyannamelerle bu hareketi kızıştırır... O zaman, biraz modaya muvafık bir kıyafetle sokağa çıkan kadınlar için her adımda küstah bir tecavüz muhakkaktır. Kadın, erkek, ihtiyar, genç, bey, ağa... Herkes... Kızlarını, karılarını aynı kıyafette sokağa çıkaran adamlar bile bu zavallıya lanet bakışı ile bakarlar. Bu ise hiç hayat değildir, yalnız bir işkence... Eğer ahlak ise bu yalnız kıyafetle meşrut değildir. Mesela, bol çarşaf giyen kadınların içinde kötülerini yok mudur? Şık bir kadın edep ve terbiye dairesine giderken, niçin itiraza düçar olsun? Dar çarşaf giyen kadınlar bence, bunu yalnız modaya ve süse vurgun olduğu için giyer; yoksa, eğer kendini göstermekse, eskiden hanımlarımızın giydikleri aşağısı bol fakat göğsü kâmilan açık feraceler daha mahdut olmak lazım gelir.”
(Genç Kız Kalbi, s.32)

Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi*’nden alınan paragrafta yeni tarz giyimin tamamen kadın fitratının bir özelliği olduğu ve asla ahlaksızlık olarak algılanmaması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Süslü olmak, güzel görünme isteği kadının mizacından kaynaklanmakta ve öyle giyinmektedir. Oysa kıyafetlerin ahlaksızlıkla ilgisi yoktur. Çünkü ahlaksızlık insanların beyninde gerçekleşmektedir. Çarşaf giymek yahut kapalı kapılar ardında olmak insanı ahlaklı yapmaz, görüşü önemle vurgulanmaktadır. Bu durum roman yazarlarının hem okuyucu kitlesi aracılığıyla topluma seslenme isteği hem de modernleşmenin öncüsü konumunda olmalarıdır. Ancak zaman zaman moda kavramının yanlış algılanmasının toplum içindeki komik ve bir o kadar gülünç olan

günlerine de vurgu yapmaktan geri durmamışlardır. Böylelikle hem sistemin eleştirisi yapılmakta hem de yol gösterme özelliği ve işlevi vurgulanmaktadır.

“Nihat’ın hele bu Sadi, büsbütün nefret ettiği bir adamdı. Onu ara sıra kordonda bir arabada karısı ile beraber hayvanı kendi sürerek geçtiklerini görmüştü. Fakat kadın öyle bir acayip kıyafetli o kadar çirkin bir açıklıkta, boyalar, gazlar, sürmelerle o kadar mülevves bir halde olduktan başka, kocası elinde sarı eldivenler ve kamçı, yanında oturan bu fahişe kılıklı kadınla nasıl sokağa çıktığını tayin etmek mümkün olmaksızın o kadar nasıl sokağa çıktığını tayin etmek mümkün olmaksızın o kadar gururla gidiyordu ki Nihat birdenbire nefretin her hissi, taaccübü, hayreti filan aşarak en derin bir istikraha çıktığını duymuştu.” (Halâs, s.39)

Cumhuriyetin kadınlar için, basit, sadece kullanışlı giyimi ideolojik olarak benimsemesinin yanında uç boyutlara varacak giyim şekillerine toplumun bakış açısı ‘fahişe’ veya ‘gavurlaşma’ şeklinde olmuştur.

“Zavallı medeni insanları en ziyade yakan iki bela vardır: Moda, fuhuş. Birtakım zavallılar her ihtiyaçlarından kesip bütün varlarını bu iki doymaz canavarın ağzına atarlar.” (Ben Deli miyim?, s.45) Hüseyin Rahmi’nin kaleminden dökülen bu cümlelerle medenileşmek ile ‘moda-fuhuş’ birbirlerine paralel olarak gösterilmektedir. Türk toplumuna dayatılan Batı düşünce yapısı ve gelişmişliğinin sebepleri üzerine kafa yormak yerine Batılı yaşama biçimidir ki zaten bu da moda ve devamında fuhuş kavramını dönemin şartlarında akla getirmektedir.

“Ninelerimiz, büyükannelerimiz hamama, kapalı girerlerdi. Ben şimdi yarı vücuduma kadar soyunarak pudralara, lavantalara bulandıktan sonra üç dört yüz liraya çıkan püften bir elbise içinde, kocamın gözleri önünde başka bir erkeğin kolları arasına atılıp elektrik ışıklarının pırıltıları altında baygın bakışlarla fırıl fırıl dönersem, karşı koyma şöyle dursun, medeni ağızların takdirlerini kazanacak yüksek bir marifet göstermiş olurum. Burada şarkı söylemekle orada bir piyanonun önünde çırılçıplak haykırmanın veya çapkınlığını giydiği frakın medeniliğiyle örten arzulu bir delikanlının soluklarıyla tütsülenerek dans etmenin farkını sizden sorarım...” (Meyhanede Kadınlar, s.301)

Batılılaşmanın kadını sosyal hayatın içine çeken yapısı sonrası alabildiğine özgürleşen ve özgürleştikçe bunu medenileşme göstergesi adı altına maskeleyen insanımız, kendi içinde ikiyüzlülük sergilemektedir. Bir tarafta medeni olma adına giyim kuşamda açıldıkça açılan bir yapı; öte yanda Avrupalı olma isteğinin geleneksel değerleri silip süpüren ve kendine yabancılaştıran ağır baskısı, bu iki yapı karşısında bocalayan Türk insanının yaşadığı ikilem roman dünyasındaki kahramanların şahsında sunulmaktadır. Öyle ki Halide Edip Adivar'ın *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserinde Diyarbakır'da kostümlü balo düzenleyen Mesture Hanım'ın Yeniçeri kostümüne dahi tahammülü yoktur.

“Mesture Hanım herkesin giyeceğini heyeti tertibiyeinin tesbit etmesini istiyordu. Ali Nuri Bey, zabitanın hususî fikirleri olduğunu, kostümelerini kendileri intihap edeceklerini söyledi. Mesture Hanım köhne ve örümcekle fikirleri temsil eden şeyler olmamasını temenni etti.

- *Köhne ve örümcekliden maksudınız nedir, Hanımefendi?*
- *Ne bileyim, mesela Yeniçeri, yahut köylü kıyafetleri!*
- *Avrupalılar kostümlü balolarında kendi eski kıyafetlerini, köylü kostümelerini giyiyorlar, hiç köhne olmuyorlar. Hele Şark'a ait olanları en şıkları ve en bedî fikirlieleri iltizam ediyor. Bizim eski kıyafetler ne zamandan beri köhne oldu?”* (Zeyno'nun Oğlu, s.303)

Modernleşmenin, kıyafet noktasında dahi geçmişi silip atmasıyla gerçekleşeceğine inanan bireyleri ortaya çıkarmış olması, eskiye dair ne varsa köhne ve örümcek kafalı olarak nitelendirilmektedir. Oysa Batı modernleşirken kendi tarihi gerçeklerine yabancılaşmaz aksine onlara sahip çıkarak modernleşir. Cumhuriyetin görünüşte medenileşen aydın kesimin içinde bulunduğu fikri çelişkinin örneğidir bu durum. Halide Edip için “Yazar, modern giyimi, idealize tiplerinde tasvip eder hatta öne çıkarırken, alafranga kadınların, aşırı süsler ve takılarla itici göründüklerini ifade eder. Bu kadınlar, sürekli abartılı kıyafetlerle tanıtılır ve Türk kadınına olumsuz örnek olarak sunulurlar.” (Küçükgörmüş, 2010: 219) Öte taraftan Halide Edip'in romanlarında idealize ettiği karakterler sade ve basit bir giyim tarzına sahipken, Batılılaşmayı dış görünüşle özdeşleştiren dönemin dejenere tipleri için süs düşkünlük, abartılı giysiler moda maskesi altında kullanılmaktadır. Tatarcık romanının başkarakteri olan Lale sade

giyimiyle ön plana çıkmaktadır. Öte yandan öğretmen olduktan sonra kendisine diktirdiği yeni elbisede dahi yine sadelik ve şıklık esastır. *“Tatarcık ilk defa yepyeni bir kostümle meydana çıktı. Hem de en âlâ şayaktan. Usta terzi elinden çıkmış yumuşak lacivert tayyörün içinde kızın endamı olanca yakışıklılığıyla kendini gösterdi. Ceketin devrik yakası içinden görünen, keten bluzların arasından yükselen genç boyun bir mermer direk gibi dimdikti. Başta ilk defa yana eğilen lacivert fötr bir şapka. Gerçi bunu sadece köyün haricinde giyiyor, fakat ne de olsa ilk adamakıllı şapkası.”* (Tatarcık, s.26)

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* adlı eserinde, Nevin, misafir gelen Mebrure’ye vermiş olduğu kıyafetler Batılılaşmayla görülen değişimi yansıtır. Mebrure, verilen bohçayı açtığı anda, ilk dikkatini çeken pembe renkli, ince yünlü, sade bir rop olur. Sonra tamamıyla yeni mavi ipekli bir kaşkorse ve daha sonra *“(…)muslinden bir dekolte, krepdöşinden turuncu kurdeleli bir kombinezon(…)”* (Sözde Kızlar, s.13) ve ipek çoraplar görür.

Sözde Kızlar’da, verilen çay partisine gelenlerden hareketle dönemin giyiminde görülen değişim sürecini, birçok kişiye olduğu gibi Belma’da da görmek mümkündür. Belma, *“(…)kiremit rengi elbisesi, boyalı yüzü, topukları pek yüksek iskarpinleri ve daima hareket halinde bulunan oynak vücuduyla(…)”*(Sözde Kızlar, s.39) dikkat çeken şahıslardandır.

Şimşek’te, köşke misafir gelen Behire kısa boylu, çok zayıf ve ince yapılı bir bayandır. Kendinde gördüğü eksikleri bastırmak için daima yüksek sesle konuşur ve abartılı kıyafetler giyer. Behire, *“(…)ufacık tefecik yaratıldığı için insanlar arasında göze az görünen vücudunun küçüklüğünü çok lakırdı söylemekle, bağırarak, büyük tavırlar yapmakla, çiğ renkli ve biraz garip esvaplar giymekle, herkesi çekıştirmekle telafi etmek istiyor denebilir.”* (Şimşek, s.45-46) Behire’nin tanıtılan özellikleri ile birlikte abartılı giyimi, Batılılaşma süreciyle görülen giyime örnektir.

Kadının giyimine bir diğer örnek Behire’nin değerlendirilişiyile verilir. Behire içkiye düşkün biridir. Partide içki olduğunu öğrenince, Pervin’in giyimini över. Bu övme sırasında giyimde Batılılaşma özellikleri görülür. *“Sana siyah daima iyi gidiyor. Kime yaptırdın bu rodunu? Dişleri çürük Rum terziye mi? Vallahi mükemmel yapmış. Var canım o kadında gusto var.”* (Şimşek, s.49)

Hüseyin Rahmi'nin *Tutuşmuş Gönüller* adlı eserinde yer yer eleştiriler daha yapıcı ve tutarlı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. *“Şimdiki biçimler için modele ne lüzum var a kızım! Şansız, şöhetsiz düm düdük şeyler. Çuval gibi bir şey yap. Yukarıdan üç, aşağıdan iki delik aç. Bunlardan başını, kollarını, bacaklarını dışarı çıkar. Al sana düttürü Leyla yeni moda elbise... Bir zamanlar kundaklanır gibi döne döne bir top kumaşın içine sarıldılar... Bir zamanlar etekleri uzattılar, süpür süpür yerlerde sürüdüler. Sokakların mundar tozlarını havaya kaldırdılar. Sonra kısalttılar, kısalttılar; diz kapaklarını geçti. Eteklerden her gün böyle bir-iki parmak eksile eksile bu açıklığın en sonu nereye varacağını düşünerek utanmaya başladım. Telli pullu oyuncu kıyafetlerine geldiler. Çingene karıları biçimde şalvar giydiler. Girmedikleri şekil, etmedikleri halt kaldı mı? Muharebeye gitmiyorlar diye İstanbul delikanlılarını nazara alacağınıza kısa bir hamam sileceğine bürünmüş gibi açık saçık sokağa çıkmaktan siz de arlansanıza...”* (Tutuşmuş Gönüller, s.136) Muharebe döneminde İstanbul'da insanların gündelik hayatlarına hiçbir şey olmamış gibi devam ediyor olmaları yazar tarafından eleştirilmektedir. Özellikle giyim konusunda asrileşme adına elbiselerin gittikçe kısılması, ahlaki açıdan sorgulanmaktadır. Oysa konu modernleşme olunca tüm bu eleştiriler boşa gitmektedir.

Yaşlılar giyim-kuşamlar ilgili eleştirilerini sıralarken değişen hayata ayak uyduran genç nesil, modernleşmenin gereği olarak gördükleri her şeyi yapmakta muktedirlerdir. Erkeklerin bu noktada teşvik edici etkileri mevcuttur. Fesli gidilen çay partileri ve balolarda kadın ve erkeğin bir arada olması elbiseleriyle ortama ve çağa ayak uydurma zorunluluğundan da kaynaklanmaktaydı.

“Hasan karşımda, terziden o akşam alıp giydiği smokiniyle, sert yakalı, beyaz gömleğiyle boynunu kımıldatmadan, eğilemeden, dimdik duruyor: “Kusura bakmazsın, değil mi Yıldız? İyi ol da inşallah hep beraber gideriz. Ne yapalım, bunlar yeni hayatın icabatından! Bereket versin Namık var, yoksa oralara nasıl gidilir, ne yapılır, hiç haberim yok. Kadınlar dekolte giyeceklermiş, sen de iyileşince tabii öyle bir elbise yaptırırsın, artık Avrupa kadınları gibi giyinmeye alışırsın... Sana bütün o bilmediğin hayatı göstereceğim, seni bir Avrupalı kadın gibi yaşatacağım Yıldız.” (Yalnız Dönüyorum, s.181)

Avrupalı kadın gibi yaşatmak dönemin gereği olarak ön plana çıkmaktadır. Cumhuriyetle birlikte kadın kıyafetlerinde görülen değişim İlbeyi Özer'in kaleme aldığı "Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşıma" adlı kitabında detaylandırılarak şöyle ifade edilmektedir:

"1925 elbise modalarında siyah hâkim olup yakası çiçekli kadife elbiseler, dar fistanlar, önü pileli gömlekler, yakası, kolları ve vatkaları İngiliz usulü kıyafetler kürkler modadır. Aynı yıl sonbahar moda elbiselerinde ise, beller yükseldi, etekler kollar bollaşmış, eteklerdeki süsler arkaya kaymış ve yeni renkler kullanılmaya başlanmıştır. 1928'e gelindiğinde elbise modelleri modaya uygun olarak gelişmişti. Kısa saç kısa fistan modası devam etmekte, giyilen etekler pembe, kavuniçi, muz rengi ve siyahtır. Aynı zamanda siyah 1928 yılının hâkim rengi olmuştur. Aynı yıl kürk modası kış elbiselerinin yanında yaz mantoları ve sarma başlıklar da moda olmuştur. 1928 kış modellerinde ise, "Bleu nuit" denilen koyu mavi krepten omuzda ve belde pilese püskül olarak üç cins kollar ayrı olarak yapılmış, hem gece hem gündüz giyilebilecek elbiseler moda olmuştur. Ayrıca Paris terzilerinin son elbise koleksiyonlarında ilk göze çarpan şey, eteklerdeki bolluktur. Bu bolluk, bazen geniş kloş godelerle veya yandan iki pli ile yahut çaprazlama büzgülerle iyi neticeler elde edilmiştir. 1929 son bahar modelleri, modanın hızlı değişiminde yeni şekillere bürüneceklerdir. Etekler kalça üstünde dar, altında ise kloşlarla, godelerle, plelerle, genişliyor. Kollar için geniş hafifçe kloş kürk kapaklar, yakada gayet büyük kürk yaka, modacılar tarafından kabul edilen yeniliklerdir." (Özer, 2005: 359)

Kıyafetlerin kumaşları bile bu dönemde değişimin bir göstergesidir. Avrupa'dan getirilen kumaşlar, farklı isimleriyle dönem insanı için şaşkınlık vericidir. "- A kızım şimdiki kumaşların türlü türlü adları var. Bellenir şey değil.. Bizim gençliğimizde yanardöner, mantin, gron, kaşmir dö kos, saten dö Liyon daha bilmem neler vardı. Bunlar oldukça cefaya dayanırlardı. Şimdikiler püften şeyler, sade fanteziye.. Düzcesi parayı sokağa atmak.. Şimdi fabrikalar işlemiyor diyorlar. Bu türlü türlü isimlerdeki mallar nereden çıkıyor? Galiba adlarını değiştirip eski kumaşları camekânlara koyuyorlar." (Tutuşmuş Gönüller, s.136)

Dönemin kadın gardırobunun en önemli özelliği çok çeşitli olmasıdır. Modayı takip eden kesim, monden ve zengin kesimdir. Bu zümre içerisinde yer alan kadınlar, gün içinde katıldıkları toplantılar için farklı kıyafet kullanmışlardır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde eğlence hayatı içerisinde önemli yer tutan çay ziyafetleri ve çay ziyafetlerinde giyilen kıyafetler buna örnektir. Balolarda giyilen tuvaletler kadar olmamakla birlikte çay ziyafetlerinde giyilen kıyafetler, dekolteli ve süslüdür. Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* adlı romanının kahramanlarından Belkıs'ın elbise modeli Viyana'dan sipariş edilen ve getirtilen boncuk işlemeli bir elbisedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu değişimler oldukça kısa sürede ancak sancılı bir Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminde gerçekleşmiştir ki geriye dönüp baktıklarında *“Balkan Muharebesi sıralarında idi, hocaların, hacıların gene azgınlıkları üzerlerinde idi, ortaya gene bir din, şeriat meselesi çıkarmışlar, kısa, dar giyenlerin çarşaflarını kesiyorlar, parçalıyorlardı. Çöl Güneşi daimi kahkahalarının arasında: Sahi neydi o maskaralıklar? Gözümün önüne geldi, şimdi. Fakat öyle uzak bir mazi ki, artık bir masal gibi geliyor, al bakalım, Zehra bir sigara daha, o güzel çocukluk günlerinin şerefine!”* (Çöl Güneşi, s.125)

Kadınlar modaya olan ilgisinin artmasındaki en önemli unsurlardan birisi de İstanbul'da yaşayan azınlıklardır. İngiliz, Fransız ve Alman azınlıklarının sosyal hayat üzerindeki etkisinin yanı sıra Rusya'dan göç etmek zorunda kalan ailelerin de etkisi hayli geniş olmuştur. Gerek dekolte giyimleri gerekse saç biçimlerindeki farklılık kısa zamanda Türk kadını üzerinde de etkisini göstermiştir.

“İstanbul'a gelirken canlarını kurtarma pahasına yanlarına hiçbir şey alamamış, pislik ve sefaletten, hastalıklar ve bitlenme baş göstermiş, özellikle kadınlar saçlarını kazıtıp, ne buldularsa başlarına geçirmişlerdir. Bu durum zaman içerisinde “Rusbaşı” adıyla veya “çan kesimi” adıyla kısa kesilmiş saç modeli, İstanbul hanımları arasında moda olmuştu, hatta kıyafetleri bile İstanbul hanımları arasında gelişen modaya ilham kaynağı olmuştur. Hâlbuki bir zamanlar gurur kaynağı olan uzun saçlar moda uğrana feda edilmiş, bu saçlar ki asırlardan beri kadınlığın sembolü olmuş ve şairler ile âşıklar tarafından şiirler yazılıp türküler okunmuştur. Gerçi kısa saç modası tüm dünyada kadının en azından erkek kadar toplumsal hayata girmeye başlamasıyla, kolaylıktan olsa gerek oldukça yaygın bir moda halini alacaktır.” (Özer, 2005: 68)

Saçı, kadının ziynet eşyası olarak gören ve bir teline nice âşıkların şiirler kaleme aldıkları dönemlerden artık kısa saç dönemine geçilmektedir. Bu durum modadan ziyade ekonomik durumu iyi olmayan Rus kadınlarının pislik ve sefaletten kurtuluş çözümü iken Türk kadını bunu bir moda unsuru olarak ele almış ve saçlarını kestirmekten çekinmemişlerdir.

“– İyi mi, dedi, ben hiçbirini beğenmiyorum. Zurafa kadınlar gibi hepsi saçlarını kesmişler. Bizim zamanımızda zurafa kadınlar saçlarını keserlerdi. Saç kadının ziynetidir. Ben ona şaşmıyorum: Birtakım benim gibi kocakarılar da saçlarını kesiyorlar da... Amma yalnız başkalarınıninkiler mi? Değil. Benimkiler de... Bacak kadar çocuklara söz geçmiyor. Benim kızlara o kadar söyledim, “Şu saçlarınızı ben ölünceye kadar olsun kesmeyin” dedim. Dinletemedim. O canım saçları görseydiniz! Oturdum, hep ağladım. Amma güzel oluyorlar mı? Hepsi maskaraya dönüyorlar. Ben hiçbirini beğenmiyorum!” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.16)

Aile büyükleri kısa saç modasına karşı olsalar da yenileşmenin önüne geçememekte ve Batılı olma adına yaşanan maskaralıklara ses çıkaramamaktadırlar. Otoritenin sarsılması beraberinde özgür hareket eden bireyleri öne çıkarmaktadır. Ve genç kızlar bu modaya ayak uydurmakta, bin bir zahmet sonucu uzattıkları saçlarını kesmektedirler.

Yakup Kadri, I. Dünya Savaşı yılları İstanbul’unu anlatırken kadınların değişimini moda adı altında dahi olsa ahlaki açıdan sorgulamaktadır. Bir özenti sonucu kısa saç modasının yaygınlaşması geleneksel yapımızdaki uzun saçlı kadın imgesinin kaybedilen bütün diğer değerler gibi gün geçtikçe kaybettiğimize de vurgu yapmaktadır. *“Leylâ’nın abanoz rengindeki gür, sık ve kıvrıkcık saçları, gerçekten o kadar çok kesilmişti ki, başı tıpkı bir haşarı oğlanın başına dönmüştü. Asi ve çılgın perçemler gözlerinin, şakaklarının, kulaklarının üstüne düşüyordu.”* (Sodom ve Gomore, s.70) Saçların kısa kesimi sonrası kadının adeta erkeğe benzeyen bir yapıya bürünmesi moda adı altında yaygınlaştığı; kadınların ise erkekleştiği yönünde mizahi yazılara da rastlamak mümkündür.

“Bir yandan da kadın kendi kıyafetini düzeltiyor. Buraya geldiği zaman uzun saçları vardı, bir gün Faika ile birlikte gittiler saçlarını kestiler. Biraz zaman sonra, bazı moda gazetelerindeki kadın başlarına döndü. Saçlar yapıldı! Korsa giydi. Göğsü yakarı kalkar gibi oldu. Eskiden yüzüne hiçbir şey sürmezken pudralamaya başladı. Dudaklar, tırnaklar yoluna girdi, az zamanda Faika Üsküdar’ın yoksul mahalle kızından, kendi cinsinde, bir salon kadını çıkardı. Bu arada İffet Hanım cigara içmeyi de öğrendi.” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.51)

Kıyafette yer alan dekolteler, dönemin gazetelerine uygun saç kesimleri, korse giyilmesi, tüm bunların hepsi Batılılaşma uğruna kadınların göstermiş olduğu değişimlerdir. Öyle ki çoğu zaman acı veren güzelleşme uğruna çekilen çileler eserlerin dünyasında karşımıza çıkmaktadır. *“Bizim çay ve dans günlerini bir burada olsan da görsen.. Evvelâ Mesture Hanım, boya içinde, Femina’nın en son ve garip bir modelinden fişkırmış gibi! Kadınları ince göstermek maksadıyla vücut bulan esvabının içine tıktırdığı mebzûl etleri her yerinden pırtlıyor...”* (Zeyno’nun Oğlu, s.249) Kadınların, zayıflığı bir moda olarak algılamaları sonucu bir yarış havası içerisinde, zayıflamanın türlü yolları denedikleri görülmektedir. Korse kullanımı bu noktada çoğu zaman gülünç unsurların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batılılaşma adına dönemin değişen kadın algısı artık eskinin balıketli diye adlandırılan vücut tipinden ziyade kadınlar için zayıflığı ön plana çıkarmıştır. Erkekler için de bu durum farklı değildir. Erkekler de atletik bir vücuda sahip olma adına türlü sportif faaliyetlere girişmişlerdir.

Medeni olmanın gereği olarak yapılan tüm bu iş ve işlemler ev kadını anlayışından salon kadını anlayışına geçişin ifadesidirler. *“Balo aynı zamanda güzel, kibar, gülünç ve bayağı idi. İstanbul’da geri, mutaassıp, görgüsüz aileler yanında şüphe yok ki evlerinde intizam bulunan, bir Avrupalı gibi yaşamasını, giyinmesini bilen aileler de az değildi; balo halkının büyük bir kısmı bu takımdandı; güzel giyinmişlerdi; vakur ve kibardılar. Gülünç tarafı, elbiseler dekolte olduğu halde başlar hâlâ açılmamıştı; saçlar uzunlu, kısı, renk renk tüllerle örtülmüş, alarus [Rus biçimi] sarılmıştı.”* (Yalnız Dönüyorum, s.264)

Rus kadınlarının sefaletten kесmek zorunda kaldıkları saçlarını örtmek amacıyla örttükleri başlarını moda unsuru olarak algılayıp kendi hayatlarına uygulayan Türk kadınların komik duruma düşmenin yanı sıra modernleşme ve medenileşme ölçütü olarak bunu topluma sunmuşlardır.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı eserinde de benzer örnekleri görmek mümkündür. Hürriyet adı altında gerçekleşen tüm değişiklikler aynı zamanda bizi biz yapan değerlerin de azalmasına ve gün geçtikçe kaybolmasına sebebiyet vermekte olduğu roman karakterinin sözleriyle okuyucuya aktarılmaktadır. Kadın ve erkeklerin değişim sürecinde geleneksel olandan sıyrılıp bir heves peşinde adeta Batının kuklası olmalarına da bu durum bir eleştiridir.

“- (...) şimdiki zaman adamlarında da akıl kaldı mı? Ben şu kadın aklımda kendimi onlara değişmem. Bir kadınların kıyafetlerine baksınlar. - Ne var ya, kadınların kıyafetleri fena mı? dedim. - İyi mi? dedi, ben hiç birini beğenmiyorum. Zurafa kadınlar gibi hepsi saçlarını kesmişler. Bizim zamanımızda zurafa kadınlar saçlarını keserlerdi. Saç kadının ziynetidir. Ben ona şaşmıyorum: Birtakım benim gibi kocakarılar da saçlarını kesiyorlar da.. (...) - (...) Şimdikilerde o korku, o saygı da yok. Amma yalnız başkalarınıninki mi? Değil. Benimkiler de.. Bacak kadar çocuklara söz geçmiyor. Benim kızlara o kadar söyledim: ‘Şu saçlarınızı ben ölünceye kadar olsun kesmeyin’ dedim. Dinletemedim. O canım saçları görseydiniz! Oturdum, hep ağladım. Amma güzel oluyorlar mı? Hepsi maskaraya dönüyorlar. Ben hiçbirini beğenmiyorum! Allahın bildiğini kuldan ne saklayayım. Bana sorarsanız, ben artık kadın kalmadı, diyorum. Niçin mi? Şimdiki kadınların hepsi birer erkek Fatma! Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro, sinema bunların. Gitmedikleri neresi var? Amma kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda bir kadın dar çarşafı sokağa çıksa, polisler çarşafını yırtarlardı. Bir kadın, bir erkek, bir arabaya binemezlerdi. Şimdi istersen omzuna al da gezdir, polisler başını bile çevirmiyor. Böyle de polis olur mu? Bunları hep o hürriyet yaptı. Bilmem siz de hürriyetçi misiniz?” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.16-17)

Tatarcık romanında, modern olmak adına sergilenen tüm maskaralıklar yenileşme adına mubah sayılsa da kendi değerlerimizden uzaklaşmış olduğumuz gerçeğine vurgu yapılmaktadır. “*Hasan’ın yalnız orak biçen, tabiat kadar güçlü gördüğü bu kız, Recep’e kadın tarafından görünüyor ve Lâle’yi kendisinin bir parçası, vücudunun ve gönlünün eşi hissettiği ânı bütün ayrıntısıyla yaşıyordu. Nasıl yassı kalçaların, uzun bacaklarına değişiyse kendinde artık söndüğünü sandığı heyecan uyanmış, nasıl ağzına, gözüne tuzlu sular dolmuş, kulakları uğuldamış, nasıl vücutlarını saran denizin yenilmez gücünü birlikte duymuşlardı!*

– *Modern... Olanca anlamıyla modern değil mi?*

Bunun Hasan’ın kulağına fısıldadı. Hasan gülerek lalası Şaban Ağa’nın Suadiye plajında kardeşi Muazzaz yüzerken her defa tekrarladığı cümleyi hatırladı:

– *Soyha emme de moderen...*” (Tatarcık, s.132)

Halide Edip’in *Tatarcık* romanında geçen bu ifadeler aslında Anadolu insanının yenileşme çabası içinde olan aydın kesimine bakışının bir ifadesidir. “–Soyha emme de moderen...” derken bu eleştiriyi aynı zamanda içerisinde barındırmaktadır.

Romanların dünyasında Türk kadınının olması gereken modern profili de çizilmektedir. Kıyafet bakımından zarif ancak o kadar da basit giyinen, sosyal hayat içerisinde erkeğin yanında yer alan ve ülkenin geleceği için çalışan kadınlar, modern ve ideal Cumhuriyet kadını olarak tasvir edilmektedir.

“*Şimdi şehirli Türk kızı hep böyle ince yüzlü, narin yapılı, asabî idi. Ekserisinin gözleri derin ve yeşil, tavırları atılgan, mükâlemeleri uyanık ve bazen alaycı idi. Kıyafetleri zarif ve basit, fikirleri azıcık mübalağaya, mizaçları heyecana, hülyaya mütemâyil olmakla beraber, zamanlarının genç erkeğinden daha fazla müstakil, daha az ukalâ ve cazip bir surette şımarık ve hususi idiler. Yeni ve müteceddid Türkiye’de en müterakki açık fikirli unsur bu genç kızlarsa, aynı kızlar memleketin en milli, en hakiki timsalleri gibi görünüyorlardı. Buna mukabil, yine şehirlerde asrılık cereyanında geri kalmak kaygısıyla hareketlerini, kıyafetini yeni zamana mübalağalı bir surette uydurmaya çalışan hoppa, orta yaşlı sun’i bir kadın örneği, bilhassa İstanbul’un kibar denilen içtimâî hayatında göze batacak derecede barizdi.*” (Zeyno’nun Oğlu, s.33)

Cumhuriyet ile birlikte kadının artık sosyal hayatın içinde yer alması giyim kuşam açısından önceki dönemlere nazaran bir sadeliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Üst düzey bürokrat, zengin kesim içerisinde balo, çay ziyafetleri gibi eğlenceler ve süslü kıyafetler devam ederken; aynı zaman diliminde Türk kadını değişen düzen içerisinde çalışma hayatının da verdiği gerekler doğrultusunda kıyafetini sadeleştirmiştir. Çünkü kıyafet kadının hareketlerini kısıtlamamalı, rahat hareket etmesine imkân vermelidir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki moda, bir tüketim ekonomisidir ve daha çok zenginliğin, şatafatın, göstergesidir.

Batılılaşma çabalarının kadınlar üzerinde özellikle “moda” başlığı altında etkili olduğu bir gerçektir. Osmanlının son dönemlerinde (özellikle Tanzimat sonrası) sokakta çarşafı dolaşırken çarşafın altında dönemin moda anlayışı doğrultusunda giyinmektedirler. Daha sonra çarşafın şeklinde bir takım yeni düzenlemeler yapılarak o da dönemin moda anlayışı doğrultusunda değiştirilmiştir. Özellikle Cumhuriyet sonrasında kadının sosyal hayat içinde yer almasıyla birlikte daha çok göz önünde olmaları ve yüzlerce yıllık ev hayatından salon kadını olma yönünde değişim geçirmeleri bir takım dengesiz giyimler ortaya çıkarsa da bu durum roman dünyası içinde çoğu kez eleştirilmiş ve görgüsüzlük olarak hicvedilmiştir. Öte taraftan yazarların eserlerinde ideal Cumhuriyet kadınının portresi, çağın gereklerine uygun, zarif fakat sade bir giyim anlayışı resmedilmiştir.

Kadının giyim dünyasında aksesuarlar da elbette ki vazgeçilmezlerdendir. Bu aksesuarlar dönemin değişen modasına göre şekillenmekle birlikte, eldiven, şapka, çorap, ayakkabı, çanta, kürk ve benzeri kıyafetler tamamlayıcı unsur olarak roman dünyasının içinde de kendisine yer bulmuştur. Sabahattin Ali’nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Macide karakteri “*Mevcut bir tek şapkasını eline alıp garip garip seyrettikten sonra başı açık gitmeye karar verir*” (*İçimizdeki Şeytan*, s.174) Benzer örneklere *Tutuşmuş Gönüller*, *Çöl Güneşi* ve incelediğimiz bütün romanlarda rastlamak mümkündür.

“- (...) *El âlem akşama sabaha yiyecek ekmek parçası düşünüyor siz hâlâ kumaşlan, modellen, tuvaletlen uğraşıyorsunuz. Ortada para yok diyorlar. Allah birdir inanmam.. Ökçesi kısa, çorabı kalın bana bir genç kadın gösteriniz sokakta.. O bir karış ökçeli narin ayakkabıları, o yaşmak gibi ince çoraplar erkeklerimize yani kocalara,*

babalara kaçâ mâl oluyor? Ve kaçâr gün dayanıyor? Ahlaksızlar, kötüler müstesna olmak üzere içimizden kaç kadın bu süsü fantezilerini kendi alınlarının teriyle kazandıkları paralardan tedarik edebiliyorlar? O memurelerin, ticaret evinde şurada burada çalışan kadınların üzerlerinde akrabalarından bir erkeğin himayesi olmasa vallah bu gün çoğu aç sokak ortalarında kalırlar.” (Tutuşmuş Gönüller, s.136-137) Şükufe Nihal’in Yalnız Dönüyorum adlı eserinde *“elbiseler dekolte olduğu hâlde başlar hâlâ açılmamıştı; saçlar uzunlu, kısalı, renk renk tüllerle örtülmüş, alarus sarılmıştı.”* (Çöl Güneşi, s.122) Bu aksesuarlarla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kültürel değişimlerin genelinde olduğu üzere Batılılaşma da bütün sosyal tabakaların içerisine zamanla sirayet etmiş ve süreç içerisinde farklılaşmalar göstermiştir. 1923-1940 yılları arasında yayımlanmış romanlarda özellikle giyim kuşam hususunda gerek alafranga kadınlar gerekse idealize edilen kadınlar ve geleneksel kadınlar birbirlerinden ne denli farklı olsalar da geçirdikleri değişim süreci açısından paralellik göstermektedirler. Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki hızlı değişim zaman içerisinde durağanlaşmıştır ve her üç kadın tipi için de modern kıyafetlere geçişin söz konusu olduğunu söylememiz mümkündür. Giyimdeki değişimler belli bir zaman aralığı içerisinde gerçekleştiğinden taşrada daha yavaş gerçekleşirken İstanbul ve Ankara’da bu değişim daha hızlı meydana gelmektedir. Taşrada toplumsal kontrolün daha fazla olması, modern kıyafetlerin giyilmesini yavaşlatan en temel sebeptir. Milli benlik, geleneksel kültürün kıyafete ahlakî bakımdan farklı anlamlar yüklemesi ve kadının birey olarak bu yüklenen anlama karşı durması kolay değildir.

Günümüzde kadının metalaştığı ve cinsel obje olarak kullanılmasından aydınlarımız dert yanarken, benzer sorunların dönemin şartları açısından değişik formlarda var olduğu ve aynı sorunların bugün devam ettiği, Batılılaşma çabasından hâlâ kurtulunamadığı gerçeğini göz önüne sermektedir. Kadının giyim kuşamından hareketle Batılılaşırken aynı zamanda bir tüketim toplumu haline getirilişimizin de tarihini görmemiz mümkündür.

2.2. Eğlence Hayatında Batılılaşma

Batılılaşma sürecinde değişen yaşam tarzına bağlı olarak eğlence anlayışı da değişmiştir. Farklı eğlence mekânlarının oluşmasına zemin hazırlayan Batılılaşma süreci Türk toplumunun Osmanlı dönemindeki eğlenme mekânlarıyla birlikte eğlence zevkinde de değişimi gerçekleştirmiştir. “Hamam, Meyhane, Kahvehane, Mesirelik, hane temelli geleneksel eğlence dünyasında yaşamını sürdüren Osmanlı toplumu Batı tarzı cafe, pastahane, tiyatro binası, otel, lokanta, gazino, bar, birahane, yazlık, havuzlu, kameriyeli bahçe, buluşma evi, kumar kulübü,’ gibi yeni eğlence mekân ve ortamlarıyla tanışır. Osmanlı eğlence dünyası, yavaş yavaş ‘Kâğıthane, Göksu Çayırı, Erenköy, Çamlıca, Direklerarası, Şehzadebaşı, Bendler, Adalar’dan, Beyoğlu’na’ kaymaya başlar. Bir bakıma eğlence dünyasında zaman yarı alafranga yarı alaturka akar hale gelir.” (Özdemir, 2007: 18) Roman dünyasında bu eski ve yeni yaşam tarzına bağlı eğlence anlayışı sık sık dile getirilmektedir. 1923-1940 yılları arasında yayınlanmış romanlarda Osmanlı dönemindeki eğlence mekânları ve anlayışı artık yerini modern unsurlara bağlı olarak tamamen yeni olana bırakmıştır. Dans partileri, balolar, çay partileri vb. eğlence tarzı olarak ön plana çıkmıştır.

2.2.1. Müzik

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Batıya yüzünü dönen Türk insanı için yenilikler ilk etapta devletin üst tabakası olan saray ve çevresinden başlamış ve zaman içinde halka doğru bir yönetim sergilemiştir. Yenilik hareketlerinin de adeta tepeden inme şeklinde gerçekleşmesi gerçekleşen yeniliklere karşı halk içinde bir önyargı oluşmasına sebep olmuştur. Sanatın koruyucu ve kollayıcısı konumunda olan bürokrat kesim ve saray, değişen bakış açısı karşısında yeniliklere açık olmuş ve özellikle musiki alanında Batının klasik müziği, operetleri öncelikle saray çevresinde sergilenmiştir. “Özellikle Liszt’in ülkemize gelişiyle piyanoda “ekol” kapsamında yeni bir boyut yer edinmeye başlar. Batı tekniğiyle yazan bestecilerimizin de katkısıyla Cumhuriyet dönemine girerken piyano eğitiminin ulaştığı düzey, çoksesli müzik anlayışı yenide olsa çok iyi boyuttadır. Bu süreçte icra ve akademisyenlik konularında yeni arayışların en iyi derecede sindirilebileceği bir zemin hazırlanmıştır.” (Aydın, 2003: 32) Batılı sanatkarların İstanbul’a davet edilmesi ve onların ülkemizde eser

vermelerinin teşviki, dönemin siyasî ve sosyal hayatında yaşanan değişimin göstergesidir.

Eğlence hayatının vazgeçilmezi olan müzik, özellikle Peyami Safa'nın ve Halide Edip Adıvar'ın üzerinde durduğu bir konudur. Müzikteki değişim, sosyal hayatın değişimine de tanıklık ettiğinden bu iki yazar tarafından eserlerinde özellikle üzerinde durdukları bir konu olmuştur.

Peyami Safa *Sözde Kızlar*'da, piyano diğer eserlerde olduğu gibi önemli müzik aleti olarak yer alır. Nevin ve Mebrure'nin bahçede dolaşmasından sonra piyano çalmak için içeri girerler. Piyano ve müzik üzerine yapılan sohbette, Mebrure'ye İzmir Amerikan Mektebinde piyano çalmayı öğrendiğini belirtir. Piyanoda hep alaturka müzikler çaldığını söyler. Piyano üzerinde duran "*Mon homme*" (Sözde Kızlar, s.17) parçasını görünce çok sevinir. Mebrure, bu parçanın İzmir'de olduğu zaman çıktığını söylemesi ile Nevin bu parçayı çalar. "*Mon homme*" adlı parçayı verilen çay partisinde çalının müzik parçaları içerisinde de geçtiği görülür. Bu parçanın haricinde "*Van sitep*" çalınan diğer bir parçadır.

Peyami Safa'nın *Şimşek* adlı romanda da düzenlenen partide en önemli müzik aleti piyanodur. Sacid, partide bulunanların ciddi münakaşaları bırakmalarını, piyano çalmalarını, içki içilmelerini ve eğlenilmesini ister. "20. yüzyıl başlarından itibaren toplumsal yaşamlardaki değişimler, eğlence müziğini ön plana çıkarmış, Batı etkisi giderek artmıştır. İstanbul'da konserler verilirken, konak ortamlarında Batı çalgılarından piyano, keman gibi aletleri çalmak yaygınlaşmış, Türk müziğinin yerine eğlence müziği alanında kantonlar, operetler ve benzeri müzikler almaya başlamıştır." (Özer, 2005: 401)

Batı çalgıları ve Batı müziği yaygınlaşırken geleneksel Türk müziğine de aynı oranda bir yabancılaşma başlamıştır. Daha sonraki süreçte sürekli bir "alaturka-alafranga" mücadelesinin var olduğunu görmekteyiz. İncelediğimiz romanlarda da özellikle Batılılaşma çabası içinde olan ailelerin Batılı alafranga müziğe yönelmeleri, bu arada yerli musikiye yabancılaşan ve onu eleştiren bir yapı sergilediklerini söylemek mümkündür.

“Esasında kişiler açısından düşünüldüğünde, alaturka ve alafranga müzik arasındaki tercihte, şahsî zevkin yahut eğitimin hükmü nerdeyse yok gibidir. Devletin siyasî, askerî, iktisadî vb. alanlardaki yaraları, çözümleri, tüm bunlardan kurtulma çaba ve kararları neticesindeki uygulamalarının toplum hayatına yansması ve insanların etiket, simge, statü, kimlik arayışı birleşerek bu durumu doğurmuştur. Nitekim romanlarımızda, alafranga müzikten yana olan bu tercih ve bu tercihin zevkten, eğitim ve terbiyeden, kısaca müziğin kendinden uzak sebep ve sonuçları sıkça işlenir. Çünkü bu hâl de asrileşme/Batılılaşma hareketinin, alafrangalaşma arzusunun sebep olduğu sakatlıklardan biridir.” (Gür, 2010: 273-274)

Bu noktada alaturka ile alafranga müzik arasında adeta bir tercih yapma zorunluluğunun yaşandığı görülmektedir. Türk halkı ikisi arasında seçim yaparak aynı zamanda modernleşme yahut gericilik noktasında bir sınavdan geçirilmek istenmektedir. Bu daha çok devletin resmi politika olarak Avrupalılaşmayı kendisine hedef seçmesinden kaynaklanmaktadır. Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* romanının başkarakteri olan Neriman’ın şahsında bu durumu şöyle belirtir: “Romanın kahramanlarından Neriman, zıtlıklar arasında gidip gelmektedir. Neticede zevk ve kültür planında yeni bir tercihi de gündeme getirir. Neriman Darülelhan’ın alaturka musiki kısmını beğenmez, hatta hor görür, buna karşılık alafranga kısmına devam etmek ister; uddan nefret ederken kemana sempati besler.” (Çelik, 1993: 107) Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* adlı eserinde Pervin karakterinin, alaturka-alafranga müzik hususundaki yaklaşımı dönemin değişen zevk dünyası hakkında da bilgi vermektedir. “*Oh halacığım rica ederim, bunların yerine alafranga bir iki hava lütfetseniz... Bilseniz piyano ile alaturka çalmak hiçbir şeye benzemez!*” (Genç Kız Kalbi, s.45) Bu durum sadece müzik dinleme noktasında değil aynı zamanda Batının klasik müziğine duyulan ilgi noktasında da kendisini gösterir. Batının klasik müziğinin önde gelen temsilcileri hakkında bilgi sahibi olmak ve bunların müzikleri üzerine konuşmak dönemin Batılılaşma taraftarları arasında önemli bir modadır. Batı medeniyetinin sanatçılarından Şopen, Şuman, Beethoven, Şöber, Çaykovski ve Brahms romanlarda yer yer zikredilmektedir. Buna mukabil Sabahattin Ali’nin *İçimizdeki Şeytan* adlı eserinde şu ifadeler dikkat çekicidir.

“Muharrir İsmet Şerif bu nevi münakaşalarda sükût etmeyi şanına yediremediği için derhal düşünceli tavrını bir yana atıp söze karıştı: “Sizde de mi bu manasız alaturka düşmanlığı? Doğduğumuz andan beri kulaklarımızı dolduran, ilk ses ahengi olarak kafamıza yer eden, bir hususiyeti ve bir klasiği olduğundan şüphe bulunmayan bu yerli müzik, bu öz malımız size de mi istihfafa layık görünüyor?.. Bu müziği yakından, ruhundan kavramayan bir insanın, ne kadar büyük istidadı, ne kadar müthiş bilgisi olursa olsun, kuvvetli, yerli ve sizin istediğiniz gibi modern bir müzik yaratmasına ihtimal var mıdır? Her yazımda bunları...

Bedri daha fazla tahammül edemeyerek tatlı bir gülümseme ile karşısındakinin sözünü kesti: “Büyük üstadım!” dedi. “Hafızanız pek zayıf galiba!.. Daha geçen gün bu mesele hakkında konuşmuştuk ve bu söylediklerinizi size ben anlatmıştım. Şimdi aynı şeylerin bana karşı müdafaası lüzumsuz değil mi?.. Bu mevzuu tazelemeyelim. Ben hiçbir müziğin, içerisinde güzel, kuvvetli, heyecanlı taraflar bulunan hiçbir sanat şubesinin şekil mülahazaları yüzünden düşmanı olamam. Sanat bir ifadedir; her devir, her medeniyet başka türlü duyar ve pek tabii olarak başka türlü ifade eder. Bence en iptidai zenci müziği bile sanat eseridir. Kaldı ki, bizim alaturka dediğimiz şeklin bir tekâmül seyri, fevkalade incelmış ve mükemmelleşmiş tarafları vardır. O ruhu ve o medeniyeti bırakırken onun ifade şeklini muhafaza edecek değiliz, lakin topyekûn inkâr da ancak barbarların kârıdır. Benim nefretim buralarda çalınan şeylere!... Bunlar alaturka değil, bunlar alafranga değil, her şeyden evvel müzik değil... Şark ve Garp müziğini birbirinden ayırmaya çalışmadan evvel her iki nev’in iyisini kötüsünden ayırmaya çalışmalıyız... Otuz kırk seneden beri bu memlekette yarım sayfalık bile güzel beste yazılmamıştır. Buralarda çalınan bayağılığın, âdemi iktidarın ifadesidir!”

İsmet Şerif, karşısındakini bir kabahat esnasında yakalamış gibi hararetlendi: “Ne demek?...Mesela Leylâ’nın okuduğu halk havalarını da beğenmiyor musunuz!” “Beğenmiyorum... Bu havalar yerindeyken güzel. Fakat piyasa ağzı şarkı söylemeye alışanların gırtlığından bütün iptidai ve has güzelliklerini kaybederek fırlıyor... Size onları sevdiren, bu suikaste rağmen muhafaza edebildikleri özlü taraflarıdır... Sonra şunu da ilave edeyim: Bunlar

hiçbir zaman mükemmel sanat eserleri değildir. Bunlar, ancak sanatkar malzemesidir... İki telle çalınan halk havalarını olduğu gibi alıp piyano ve klarnet refakatinde söylemek cinayettir!” (İçimizdeki Şeytan, s.165)

Toplumun her yapısında artık kendini iyiden iyiye hissettiren Şark-Garp ikiliği, sanat anlayışımız ve musikimizde de kendini göstermektedir. Müziğin bir medeniyet ürünü olduğu ve her medeniyetin kendi unsurlarını içinde barındırdığı gerçeğinden hareketle bizde yeni yeni duyulan ve özentî neticesinde yaygınlaşan alafranga müziğin farklı bir medeniyeti anlattığı gerçeği göz ardı edilmeden değerlendirilmeli görüşü az da olsa mevcuttur. Ancak ağırlıklı olarak kendi kültürümüzden vazgeçmemiz gerektiği fikrinin etkisiyle geleneksel müzikten de vazgeçilmesi düşüncesi yaygındır.

“-Azizim, sizlerin bu saçmalıklardan başka işiniz gücünüz yok mu, Allah aşkına? Dedi. Bütün gençler bu edebî illeti gevelemekten kurtulamayacak mısınız? Asri terbiye görüyorsunuz. Tahsilinizde hayat bilgilerine, müspet ilimlere fazla ehemmiyet veriliyor. Sizi maddî hayat adamı olarak yetiştiriyorlar. Öyle olduğu halde gene mehtapta oturup “dizlerine kapansam, kana kana ağlasam” diye alaturka şarkılar söylüyorsunuz.” (Kadıköyü’nün Romanı, s.105)

Sosyal hayat içerisinde Batılılaşma yönünde değişimin gün geçtikçe belirginleşen etkisi, alınan eğitim ve terbiye sonunda söylenen şarkılar, eski alaturka şarkılar olması bir eleştiri malzemesi olmuştur. Bu yeni yetişen nesilden beklenti Avrupa medeniyetinin ortaya çıkardığı ve modern olmanın unsurlarından sayılan alafranga şarkılar söylemek ve dinlemektir.

“Babam beni sık sık ecnebi dostlarının evine de götürürdü. Oralarda Garp musikisi dinlerdim. Babam kendi kendisine ıslıkla uzun uzun alafranga bir şey söylerdi, benim bunları merakla dinlediğimi görünce tekrar eder ve anlatırdı: “Bu, ... operasından. Bu, ... Operasından bir parçadır,” deydi... Zavallı babacığım, her fırsatta beni o köhne saltanat Türkiye’sinin geriliğinden kurtarmak, kafamı, ruhumu açmak için elinden gelini yapıyor, beni uyandırıyor.” (Yalnız Dönüyorum, s.203)

Modernleşen Türkiye’de aydın-entelektüel kesim, yetişmekte olan yeni nesli bu norm ve kurallar doğrultusunda yetiştirmeyi kendilerine vazife bilmekteydiler. Bu musikiyi anlamak demek “Saltanat Türkiye’sinin” bozulmuş yapısından kurtulmak anlamına da gelmektedir. Ve her alanda geçmişin reddi, doğmakta olan modern Türkiye’nin başlangıcı demektir.

Anadolu’da da Türk insanı Batı müziğiyle tanışınca bunu modernleşme unsuru olarak algıladığından dört elle sarılmıştır. Gramofonun yaygınlaşması dönem içinde komik sayılabilecek durumların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak tüm bunlar adeta ucube bir yaratığa dönüştürür gibi ne kendi kültürel yapısıyla ne de Batının normlarına uygun bir yaşantı ve eğlenceyi meydana getirmiştir. Ortaya çıkan sonuç Batı müziğini dinleyen fakat tam olarak neyi niçin yaptığının bilinçsizliğinde dolaşan bireylerin artmasına sebep olmuştur.

“Bizim Remzi Bey’in ailesi yerli zenginlerin hemen hemen bir modeli gibidir. Pek çoğu senenin büyük bir kısmını İstanbul’da geçirirler... Eksik olmasınlar İstanbul’a İstanbulludan çok fazla ehemmiyet verirler ve rağbet gösterirler. Giyinmek, yaşamak itibarıyla İstanbulludan fark edilmemek onlar için bir idealdir... Onun için diyebilirim ki burada İstanbul’dan daha fazla merasim ve etiket vardır...”

En akla gelmeyecek yerde İstanbul barlarının en yeni bir parçasının ıslıkla çalındığını işitip hayret edersiniz... En alaturka bir çardağın içinde yine en yeni bir elbise modelini görmek mümkündür... Hele gramofonlar utanç verecek derecede... Neredeyse çobanlar kaval yerine bellerine birer portatif gramofon asacaklar... Ben en ziyade ağustos böcekleriyle kurbağalara acıyorum. Biçareler ihtimal gramofonu kendilerini rekabet için bu diyara gelmiş bir acayip hayvan sanıyor, onun yırtıcı sesine ne yapsalar mukabele edemeyeceklerini anlayarak ümitsizliğe düşüyorlardır... Hâsılı bu memleket eski alaturka kabanın üstünde ekstra modern sayfiyesiyle şalvar üstüne frak giymiş bir insana benziyor.” (Bir Kadın Düşmanı, s.41)

Batılılaşmanın ilk dönemlerindeki genel görüntü, yukarıda da ifade edilen “şalvar üstüne frak giyen” insan gibidir. Beden olarak birbirine uymayan iki farklı medeniyetin alt unsurları olan giyim, kuşam, musiki üst üste getirildiğinde ortaya çıkan “gulyabani”den öte bir şey değildir. Batılılaşmanın bilincinde olan insanların bir komedi karşısında eleştirilerini roman dünyası içinde yazarlar, kahramanlarına ifade ettirmişlerdir.

“Gramofon bütün gece çalar, çılgin kahkahalar, çığlık çığlığa boğuşmalar içinde durmadan dans edilir, temelinden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı...” (Yaprak Dökümü, s.78)

Gramofonun gelmesiyle alafranga denilen Batının eğlence hayatının da evlere kadar taşınma süreci gerçekleşir. Gece boyu süren dans partilerinde her çeşit alafranga dansın modernlik adına sergilenmesi beraberinde ahlaki problemleri ve geleneksel aile yapısının çözme sürecini de getirmektedir. Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* adlı eserinden alıntılarımız yukarıdaki ifadede de anlaşılacağı üzere artık geleneksel değerler harap bir ev gibi temelinden sarsılmış yıkılmaya yüz tutmuştur. Beraberinde gelmesi gereken mutluluktan öte boşluğa sürüklenen insanların çokluğu, sonraki dönemlerde belirgin bir şekilde kendini gösterecek olan Batı ile Doğu arasında sıkışıp kalmış kimliksiz bireyleri var edecektir.

Batılı tarzda müzik eğitimi almak modernleşmenin bir ölçüsü sayıldığından devrin varlıklı aileleri çocuklarına piyano eğitimi aldirmaya başlamışlardır. *“Ah!.. Tanıştırmadım mı? Siz birbirinizi tanırırsınız da!.. Macide’yi bildin mi bakayım? Annenin büyük dayısının torunu ayol. Öyle ya, sen Balıkesir’den çıktığın zaman o daha şu kadarcıktı. Altı aydan beri bizde. Piyanoya çalışıyor, bir mektebe de gidiyor.”* (İçimizdeki Şeytan, s.21)

Piyano çalmak, klasik müzikten sohbetlerden bahsetmek toplum içinde insanların gelişmişlik düzeylerine işaret etmektedir. Eski müziği yermek, Batı müziğini överek göklere çıkarmak o denem için makbul bir düşünce şeklidir. Romanların dünyasından da bu tarz kahramanlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

“- Hanımefendi’ye Alman musikisinin, sizin çaldığınız kısımdan bir şey anlamadığımı söylüyordum.

- Fikri musikiyi biz pek anlamıyoruz.

Bu mevzu, Efendi’nin salahiyetle bahsedebileceği mevzu olduğu için kekelemeden söylüyordu. Devam etti:

- Fakat bizi Garp musikisinden ayıran bu fikriliği değildir. Çünkü Garp musikisinde de fikri olanı çok azdır. Asıl farkımız derunî tempomuz ve ahenk meselesidir.
- Garp musikisinin melodisi yoktur. Kanarya atılmıştı:
- Size öyle gelir. Fakat muhtelif melodileri bir araya katıp yaptıkları bu muğlak ahenk bence medeniyetlerinin en büyük, belki bir tek muvaffakiyeti. Bizdeki tek başına tekrar edilen, söylenen melodiler insana bir yalnızlık hissi verir. Alaturka şarkı söyleyen bir adam bana kendi içine hapsolmuş bir adam gibi gelir.” (Sinekli Bakkal, s.275)

Müzik, söyleyen yahut çalan kişinin ellerinde anlam bulurken aynı zamanda sembolik bir ifade olarak çağrıştırdığı değerler dünyasının da temsilcisi konumuna kahramanını itmiştir. Halide Edip Adıvar da bu noktadan hareketle, müzikle ithal edilen değerleri sembol olarak eserlerinde kullanmıştır. “Türk müziği geleneğinin Batı’ya eklemlenmesinde genel olarak “alafranga” olarak adlandırılan müzik türünün kendiliğinden medeniyeti ifade eden bir simge olarak alınılanmasından dolayı, bu yıllarda, Halide Edib gibi kültür alanında gerçekleşen değişimi takip eden yazarların, eserlerinde, Avrupa ve Amerika’dan ithal edilen değerleri iktidarın veya genel olarak değişimin simgeleri olarak” (Erlevent, 2005: 142) ele alınmaktadır.

Piyano, basit anlamda bir enstrüman olarak algılanmamalıdır. Piyano aynı zamanda yüklenmiş olduğu değerler bakımından Batılılaşma sürecinde kadınların eğitiminde ve ailelerin asrileşme serüvenlerinde yer alan, fetişleştirilen bir müzik aletidir. Gelişmişlik düzeyi olarak öne sürülen piyanonun evlerde bulunması asrileşen yahut asrileşme sevdasındaki ailelerin olmazsa olmazlarından olmuştur. Piyanonun karşısında geride bırakılan geleneksel zihniyeti temsilen udun yer aldığını görmekteyiz.

Kültür ve medeniyet değişiminin hedeflendiği bu değişim döneminde geleneksel değerlerin taşıyıcısı olarak değerlendirilen ud, arka plana atılmış ve görmezden gelinmiştir.

“Sinekli Bakkal’daki o aşağı hayat şartlarından sıyrılıp bu konağa yerleşir yerleşmez ilk düşüncesi yaşlı anasına sırf onun hizmetine bakacak bir hizmetçi tutmak ve kız kardeşine bir piyano alıp hemen piyano derslerine başlatmak oldu. Gerçi, Selim Necati Bey’in kız kardeşi Samiye bu konağa gelmeden önce musikiden büsbütün kısmetsiz değildi. Doğuştan bir istidat bu genç kıza o cehennemden bucağında bile kendi kendine ut çalıp şarkı söylemek imkânını vermişti.” (Hüküm Gecesi, s.99)

Ud çalıp şarkı söyleyen Samiye için piyano almak ve piyano dersleri aldirmek dönemin Batılılaşma modası içerisinde adeta elzemdir. Bu düşünce dünyası içerisinde piyano değişimin bir parçası olarak evlerin başköşesinde yer almaktadır.

Alaturka ve alafranga musiki arasındaki tartışmalar ilerleyen süreçte bir devlet politikası şekline bürünmüştür. 1926 yılında resmi eğitim kurumlarından çıkarılan alaturka musiki daha sonra 1934 yılında da radyo programlarından kaldırılmıştır. Bu durum diğer alanlarda da olduğu gibi bir devlet politikası olarak yürütülmekte ve yukarıdan aşağıya bir baskı kurularak gerçekleştirilmektedir. Değişim için bir zorunluluk olarak kabul edilen bu yasaklamalar Batının çok sesli müziğine halkı yönlendirmede hayli etkili olmuştur.

Alaturka musiki taraftarı olan insanlar bir seçim karşısında zorundalık içerisinde bırakılırken aynı zamanda kapanan bir devrin simgesi olmuşlardır. Alaturka musikinın bizim kültürümüze ait temel değerleri içerisinde barındırdığı gerçeği göz ardı edilince gün geçtikçe kişiliksizleşen ve ötekileşen bir toplumun oluşması kaçınılmaz olmuştur. Bunda tek sesli müzikten çok sesli müziğe geçişin etkileri elbette ki yadsınmamalıdır. Çünkü Türk insanının ontolojik olarak dünyayı algılayışını da temsil eden bu tek seslilik yerini yavaş yavaş çok sesli Batının alafranga müziğine bıraktıkça değişim belirgin hale gelmiş ve artık kendi gerçeklerinden uzak bir Türk toplumu meydana gelmeye başlamıştır.

Türk insanının içe dönük yapısı karşısında Batının dışa dönük insan tipi arasında yapılan bu mukayesede en temel nokta ahenk mevzuudur. Türk insanı yüzlerce yıllık ahenginden koptuğu için dengesiz ve bir o kadar kararsız bir şekilde yalpalamaktadır. Batının hızlı melodik yapısı, yaşayış biçimleriyle birebir bağlantılı olduğundan ilk etapta kulakları tırmalayıcı ve bize uymayan yapısıyla rahatsızlık verse de modernleşme adına her şey mubahtır.

“Hilmi, babasını işitmemiş gibi, kendi kendine:

- *Garb'ı Garp yapan musikileri... Onlarda hayat var, fen var...*
- *Bizimkinin ne kusuru var?*
- *Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan musikimizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti...*
- *Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde Frenk karılarından daha edepli, daha hanım... onların erkeğinde de, karısında da ben, yüzsüzlükten, açgözlülükten başka bir şey görmedim.*

Paşa durdu, öksürdü, sonra köpürdü:

- *Bir Müslüman milletin an'anesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun?*
- *Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamureler kâşanelerle dolu; mülk-i İslam baştanbaşa virane...” (Sinekli Bakkal, s.50)*

Türk aydını Batının gelişmişliğinin nedenlerine kafa yorarken aşağılık kompleksinin etkisi dışına çıkmadan her yönüyle üstünlüğü kabul ediş söz konusudur. Öyle ki, Batının gelişmişliğine sebep musikisi olarak dahi gösterilmiştir. Bunda Şark musikisinin ağır ve ahenkli yapısının şark insanını tembelleştirdiğini; Garp musikisinin ise Garp insanını çalışmaya yöneltici ve hareketli yapısı neden görülmektedir. Musikide var olan o ince ruhu kavrayamayan yeni nesil Türk aydını, materyalist bir anlayış içinde kendi geçmişini ve değerlerini reddederken Batının üstünlüğü karşısında diz çöküp itaatkâr konuma geçmekte beis görmemiştir.

Öyle ki musiki alanında Batının yetiştirdiği önemli isimleri bilmek, onların eserlerini seslendirmek gurur kaynağı olmuştur. *“Ne çok, ne çeşitli seçkin malumatı var. Bana bestekârlara dair öyle malumat verdi ki hayran oldum! Şopen, Şuman, Beethoven hakkında bilmediği yok. Onların hayatlarına, hususiyetlerine dair pek derin malumatı var... İstanbul’da her şey gibi musiki hayatı da yok olduğundan garbın o harikulade eserlerini dinlemek fırsatından mahrum kalmamak için ne fedakârlıklar yaptığını anlattı. Hususi, umumi bütün konserleri kaçırmadığı gibi şehrimizden geçen bütün meşahiri de dinlemiş olduğunu nakletti.”* (Genç Kız Kalbi, s.66)

Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanı ile Halide Edip Adivar’ın *Sinekli Bakkal* romanlarında musiki ön plana alınarak kurgulanmış ve alaturka-alafranga karşılaştırmasıyla Doğu-Batı mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayese yapılırken sona ermekte olan bir kültürün hüznü vedası sergilenmekte ve Batılılaşma adına yapılan yanlışlıklar, kaybedilen değerler detaylı bir şekilde ifade edilmektedir.

“Neriman birdenbire boşaldı. Sinirlendiği vakit iplik kadar incelen ve sık sık asabi titreyişlerin kopardığı hırçın bir sesle söylenmeye başladı: Öf... Bu elimdeki ut da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. Şunu Şamlı’ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetişmiyormuş gibi üstelik bir de Darüelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben kurtulsam. Hep ailenin tesir. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor. Bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası?... Yirmi gündür elime almıyorum, bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti... Darüelhan’dan da çıkacağım, yahut alafranga kısmına gireceğim. Zaten bizim kısmı lağvedeceklermiş. Allah razı olsun. Kendimden nefret ediyorum.” (Fatih-Harbiye, s.25)

Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* adlı romanındaki Neriman karakteri Darüelhan’ın alaturka kısmında okuyan ve dönemin modernleşme unsurlarının saldırısı altında Doğu-Batı arasında bocalamakta olan bir tiptir. Onun için eskiye dair her şey devrini tamamlamış, modası geçmiş ve çağın gereklerine uymayan unsurlardır. Eskiye dair alaturka musiki, çalgı aletleri artık geride bırakılması gereken ve yenileşmenin karşısında olan değerlerdir. Neriman, bu düşünceler içinde kendi hayat tarzına, uğraşlarına, giyim kuşamındaki eski biçimlere isyan etmektedir. Sevgilisinin yine

alaturka musiki ile ilgileniyor olması, babasının tasavvufi edebiyatı çok seviyor olması onlarla Neriman'ı çatışma ortamına sürükler. Bir çatışma ortamında bireysel gelişimini tamamlayan Neriman, geçmişin değerleriyle, gelişmişliğin unsurlarını birleştirmenin doğru olduğuna inanarak eser nihayetlendirilir.

Eserde alaturka-alafranga musikisinin kıyasından hareketle çatışma ortamı yaratılırken; bir diğer önemli soru işareti olan medenileşirken Batının sadece bilim tekniğini mi yoksa kültürünü de mi almalıyız sorusuna da cevap aranmaktadır.

“- Benim muhtelif kültürlere mensup musikilerin tekniklerine ait malûmatım yok; yalnız mücerret olarak halledilecek bir mesele vardır; yalnız mücerret olarak halledilecek bir mesele vardır: Teknikte garplılaşmakla iktifa mı etmeliyiz, yoksa kültürde de mi garplılaşmalıyız?

Ziya Bey'e, daha doğrusu onun kabul ettiği içtimaî nazariyeye göre her kültür (o buna hars diyor) millî kalmalıdır ve millî kalmaya mahkûmdur; tekniğe gelince, bu beynelmileldir; fakat bunlar müphem tabirlerdir. Her âlim, kültür meselesine başka başka medlûller tayin etmiştir. Ziya Bey ki (Dürkhaym) demektir, kültür kelimesini millî müesseselerin bir terkibi şeklinde kabul eder. Tabir meselesi.” (Fatih-Harbiye, s.25)

Ziya Gökalp'in görüşlerini benimseyen yazar, eserin içinde karakterlerine çatışma ortamı yaratırken aynı zamanda çıkış noktalarını da göstermektedir. Bu çıkış noktalarından en önemlisi milli kültüre ait unsurları kaybetmeden, beynelmilel olan teknik unsurların alınabileceği fikri okuyucuya eser üzerinden yansıtılmaktadır.

Halide Edip Adıvar *Sinekli Bakkal* romanında yazar, Rabia'nın şahsında özellikle musiki alanında eski ve yeni anlayış verilerek eskiden yeniye doğru geçiş sağlanmaktadır. Vehbi Dede geleneğin temsilcisi noktasında ele alınırken Peregrini ise modern dünyanın temsilcisi olarak değerlendirilmiştir. Rabia, ilk eğitimini Vehbi Dede'den almış ve süratle eski musikiye dair her özelliği öğrenmiştir.

“İmam’ın, tef meselesinde Rabia’nın tarafını tutması, çocuğu musiki derslerinde serbest bıraktı. Ye çocuk teften sonra ud, kanun, hemen alaturka sazların hepsini, Vehbi Dede’yi hayran bırakan bir sür’atle, kabiliyetle öğrendi. Bir zaman sonra telli sazları, hocası kadar maharetle çalmıyorsa bile, pek kendisine mahsus bir ateşle, heyecanla çalıyordu.” (Sinekli Bakkal, s.65)

Daha sonra Peregrini vasıtasıyla Batı müziği ile tanışan Rabia, o müziğin içinde de yine kendisine ait bir takım hususları bulmuş ve yönelimini Batı müziğine vermiştir. Bunda yaşam biçiminin değişmesiyle birlikte artık farklılaşan düşünce dünyasının insanlar üzerindeki etkisi de büyüktür.

“Karanlıkta uzun uzun bir ses inledi. Sırtın üstündeki taş binadan geliyordu. Bütün pencerelerinde aydınlık var.

- Bu ne, Osman?
- Org, Robert Kolej’de çalıyorlar.

Rabia, ilk defa org sesi işitiyordu. Ve bu ses içini kavradı. Şimdiye kadar dinlediği, hatta en çok sevdiği Garp musikisinde bile ekseri o staccato, o birbirinden ayrılan sesleri azıcık yadırgardı. Hâlbuki bunda, bir perdenin ötekine geçişi hissedilmiyor. Birbirine örülmüş gibi bağlanan mütemadi sesler... Kendi Kuran okuyuşunu hatırlatıyor.” (Sinekli Bakkal, s.50)

Batı müziğinde kendinden bir şeyler buluyor olması, Rabia’nın ruh dünyasındaki değişimin ve gelişimin bir göstergesidir. Bu dönüşüm bütün Türk milletinde olduğu gibi Rabia’nın şahsında geçiş sürecinin ifadesidir. Farklı milletleri, farklı kültürleri keşfeden Rabia, onlara ait müzik dünyasının içinde insana ait unsurlardan ortak bulduğu yüce değerleri özümsemiş ve geçiş esnasında sancılı bir süreç yaşamıştır. Tıpkı Türk milletinin içinde bulunduğu sıkıntılı ruh hali gibi...

“Rabia’ya, onlar, kendisinin henüz girdiği bir yolun karşı köşesini dönüp giden insanlar, biraz sonra göremeyeceği, işitemeyeceği geçiciler gibi geldi. Onlarla yılların hâsıl ettiği arkadaşlık birdenbire kırılmış gibiydi. Bu akşam gençlik ve tabiat kalbinin kapısını çalıyordu. Bahçeden uçan bir baden çiçeği yaprağı yanağına yapıştı.

Vehbi Dede:

- *Ne dedin, Peregrini? Bizim musiki ŧen değil mi?*

Kim demiş, diyordu.

Sonra, Rabia, iki elin usulle vurduğunu, Dede'nin:

"Esti nesim-i nev-bahar" ŧarkısını söylediğini işitti.

- Bu nasıl bahar ŧarkısı dostum? Cenaze marşı gibi bir ŧey... Beni dinle, bu Venedik'te gondollarda söylenir bir ŧarkı...

Piyanistin sesi kıvrak, ŧen bir hava söylüyor. Yalnız, o ŧarkı devam ederken Rabia, biraz yalnızlığını unutuyordu." (Sinekli Bakkal, s.134)

Geçmişe ait bütün güzellikler değişen hayat ile birlikte ömrünü romanlaşmış ve bir daha gelmemek üzere hayatımızdan çekilip gitmişlerdir. Artık yüzü Batıya dönük Türk insanı Rabia'nın şahsında kendisinde eksik gördüğü bütün unsurları Avrupa medeniyetinde arıyor olacak ve onunla gidermeye çalışacaktır. Bunun ne denli gerçekteleřeçēi ilerleyen yıllarla birlikte geride bırakılan büyük bir boşlukla anlaşılacak ve yeri doldurulmayarak hep bir yeri eksik bireyle yetişmesine sebep olacaktır.

Cumhuriyetle birlikte eski-yeni çatışması her alanda olduğu gibi yönünü belirlemiş ve yönünü yeniliklere dönerek ilerlemiştir. Bu noktada daha keskin çizgiler ortaya koyan Cumhuriyet devrimleri Türk musikisinin yasaklanmasına kadar ileri gidecek radikal kararlar alabilecektir.

"3 Kasım 1934 günkü emriyle, Türkiye Radyosu'nun yayınlarından da Türk musikisinin tamamen çıkarılması ve bu yasağın bir buçuk yıl sürmesi, Türk musikisine indirilen bir darbe olarak değerlendirilmiştir." (zer, 2005: 400) Böylelikle geçmişle tüm bağlarını koparan Cumhuriyet devri Türk insanı, modernleşme adına yeniliklere bütün kapılarını ačmıřtır. Ancak yasaklanan Türk musikisi ile birlikte bizi biz yapan binlerce yıllık değerler de kaybolmaya yüz tutmuş, nihayetinde geçmişinden kopuk; Batılı değerleri zmseymeyen dejenere bir Türk toplumunun yaratılmasına sebep olunmuştur.

2.2.2. Dans

1923-40'lı yıllar arasında yayınlanmış romanlarda çok rastlanılan dans, balo, çay partileri gibi eğlence hayatına ait unsurlar toplumsal yaşama dönük eleştirel bakış açısının ürünüdürler. Değişen yaşam biçimine bağlı olarak ortaya çıkan eğlence hayatı özellikle dans partileri ve balolarla kendisini iyiden iyiye hissettirmiş, kültürde gün geçtikçe artan ikizleşme belirgin bir hal almıştır. Bir tarafta geleneksel eğlence hayatı içinde vakit geçiren Türk insanı, öte taraftan Batılı eğlence tarzını benimseyen modernleşmeyi algılayış biçiminde dans ve balodan ön plana alan Türk insanı. Bu iki anlayış biçiminde bocalayan Türk halkı bir yandan modernleşmeyi istemekte, öte taraftan geleneksel değerleri terk etmekte zorlanmaktadır.

Sözde Kızlar'da, değişen eğlence hayatını ve yeni eğlencelere bakışı Mustafa Efendi'nin şahsında görürüz. Mustafa Efendi, çocukları Belma ve Salih'in yaşamlarını anlamakta zorlanır. Eğlence kavramının Batılılaşma süreciyle değişime uğradığını, kendilerinin daha farklı eğlenceler düzenlediklerini belirtir. Şimdiki gençlerin gece eve gelmemelerine anlam veremez. Kendi zamanlarında düzenlenen eğlencelerin farklı olduğu gibi, bu eğlencelerin büyüklere sezdirilmediğinden bahseder.

“— Canım ben de sizin bu türlü yaşayışınızı anlamıyorum vesselâm... bizim zamanımızda eğlenti başka türlü idi: Meselâ, bir Cuma günü. Alemdağı'na gitmeye hazırlanırdık. Üç gün evvelden masraf düzerdik. Patlıcan mevsimi halis Edremit yağından dolma doldurur, helva yaptırır, Haydarpaşa'dan bir muhacir arabası kiralar, yirmi kişi içine dolardık. Yanımıza hokkabaz Portakaloğlu ile çengilerini de alırdık, bir altına gelirlerdi. Binlikleri de halis Umurca ile doldurur, (Memo) şarkısını söyleye söyleye giderdik. Yer içer, eğlenir, her şeyi yapardık. Akşama eve döndüğümüz zaman ağzımızı nane ile yıkar, yine camiye gider, mahallenin ihtiyarlarının elini öper, hovardalığı hiç çaktırmazdık.” (Sözde Kızlar, s.77-78)

“Dans ve jimnastik hareketleriyle önceden çok fazla tanışmayan halk, böylelikle basın yoluyla bu tarz bir yaşam tarzını tanıma imkânı elde edecektir. Diğer taraftan, dans salgını mecmualarda geniş yer edinmesine rağmen aynı zamanda eleştirilecektir. Resimli Ay'da yayınlanan bir makalede “İstanbul'da dans, fakir zengin bütün ailelerin

namahremine kadar sokulan sarî bir hastalık halini aldı. Bu fırtına nereden ve nasıl geldi bilmiyoruz, fakat bugün her yerde, her cemiyette konuşulan, en hararetli mevzu bahis olan, kadın erkek herkesi en ziyade alakadar eden danstır” diye toplumu fazlaca meşgul ettiği üzerinde durulacaktır. Hareketin musikisi diye nitelendirilen dans, jimnastik gibi vücudu konuşturan hareketler gündemi o kadar meşgul eder ki dönemin dergilerinde kapak konusu olur ve birçok fotoğraflarla dans figürleri verilir.”(Özer, 2005: 99) Batılılaşma algısının yerleşmesinde halka doğrudan ulaşan ve halkı bilinçlendirme vazifesini üstüne almış gazete ve mecmualar oldukça etkili olmuştur. Bu gazete ve mecmualarda Batılı, modern bir insan olabilmek için balolarda, dans partilerinde nasıl davranılması gerektiği, ne giyilmesi gerektiği, adab-ı muaşeret kurallarına kadar türlü yazıların yer alması özellikle ekonomik durumu iyi, bürokrat aileler arasında yaygınlaşmıştır.

Bu yeni hayat, dönemin insanların başını döndürmektedir. Tanzimat yıllarına kadar İstanbul’da eğlence hayatı dendiğinde akla gelen temel husus saray ve çevresindeki özellikle din merkezli bayram eğlenceleridir. Erkek ve kadınların bir arada yer almadığı bu eğlencelerin hemen akabinde Batılı yaşam tarzına bağlı olarak kopya edilen danslı balolar kadın ve erkeğin bir arada eğlenmesi anlayışını getirmiştir. Bu duruma alışık olmayan Türk insanı nasıl davranması gerektiğini, ne yapması gerektiğini temelde gazete ve mecmualardan, daha sonra Avrupalı çeşitli vesilelerle gidip dönmüş olan aydınlardan öğrenilmektedir.

“Şevket Bey, gençliğinin birçok senelerini Avrupa’da sefaret kâtiplerinde geçirdiği, İstanbul’da da daima ecnebilerle düşüp katlığı için kibar hayat şartlarını bütün inceliğiyle biliyordu. Suarelerin tertibine, büfelerin tanzimine nezaret eder, yalnız tuvaletler ve dansların değil, tavır ve hareketlerin de kritiğini yapar, salonda yürümesini bilmeyenlere yürüme öğretirdi. Mahallede açılmış bir kulübe kısmen kendi kesesinden bir dans muallimi temin etmiş, fakir fukaraya fisebilillâh fokstrot ve tango dersleri verdirmişti.” (Eski Hastalık, s.35)

Avrupa’ya gitmiş, oradaki eğlence hayatını yerinde görüp dönmüş aydınlardan yanında dönemin gençlerine mecmuaların etkisi çok olduğu gibi aynı zamanda salon hayatını toplumsal alana yansıtan saray ve varlıklı aileler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte bu durum kabuk değiştirerek devam etmiştir. Nitekim Cumhuriyet yönetimi çeşitli dansların yapıldığı baloları Batılılaşmanın bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Eğlence hayatı açısından Cumhuriyet dönemi, Osmanlıdan miras devralsa da daha radikal değişimlerle bunu devam ettirmiştir.

“Eğlence, Osmanlı döneminden farklı olarak toplumun her kesiminde görülmeye başlamıştır. Cumhuriyet Batılılaşmasının en önemli farklılığı ise, Müslüman Türk aile yapısının Avrupaî tarz bir yaşam haline getirilmek istenmesidir. Bir anlamda Cumhuriyet batılılaşmasının bir devamı olmakla birlikte, değişen siyasî ve bunun getirdiği yeni sosyo-kültürel yapılanmalarla bir önceki dönemden tamamen ayrılmaktadır. Batı kaynaklı eğlence biçimleri, Cumhuriyet’in Batılılaşma adına yaşadığı değişimin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Başta devlet erkanının katıldığı cumhuriyet baloları, okullara konan dans dersleri, gazete ve dergilerdeki dans çeşitleri, metotları Batılı tarz eğlence şekillerinin topluma benimsetilmesi olarak görülür.” (Özer, 2005: 384)

Osmanlı’da saray ve çevresiyle sınırlı olan lüks eğlence hayatı Cumhuriyetle birlikte tüm bürokrat kesim aracılığıyla halka doğru yansıtılmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Ankara’nın bu noktada İstanbul’a göre oldukça acemi sayılabilecek yapısı, bürokratların gayretleri, matbuat hayatının yönlendirilmesi ve varlıklı ailelerin yönelimiyle başlamış ve zaman içinde İstanbul’u aratmayacak çay partileri, balolara ev sahipliği yapmıştır. Cumhuriyet idaresinin başkentliğini yapan Ankara, öncü rolünde tüm yeniliklerin uygulanma merkezi olacaktır.

“Bu, Ankara’nın ilk suarelerinden biriydi. O zaman, herkes, daha nasıl oturup kalkacağını, nasıl gezineceğini, nasıl dans edeceğini, gözlerini, ellerini, başını nasıl idare edeceğini hiç bilmezdi. Duvar kenarlarında küme küme hareketsiz hanımlara, kapı eşiklerinde manken gibi dimdik duran beylere ve büfe başlarında hiç konuşmaksızın, mütemadiyen içip çakıştıran toy ve mahcup gençlere rast gelinirdi. Dansa başlamak isteyen bazı heveslilerin, meydanda dönen çiftlerin çoğalmasını beklediği görülürdü. Herkes, birbirini “Haydi bakalım, haydi bakalım,” diye teşvik ederdi.” (Ankara, s.98)

Yakup Kadri'nin Cumhuriyet öncesi ve sonrasını yaşayan bir entelektüel olması toplumsal anlamda yaşanan değişimlerin insanımıza ne denli zarar verdiğini görmüş ve eserlerinde buna değinmekten de çekinmemiştir. “Cumhuriyet dönemindeki eserlerinde Yakup Kadri, bu toplumsal denetim mekanizmasını konu edinmiş ve Osmanlı zihniyetinin aşırı Batıcılığa gösterdiği aşağılayıcı ve alaycı tutumun aslında toplumsal normlara uymayan ya da onların dışında olana yönelik otoriter bir denetim olduğunu göstermeye çalışmıştır. Alafrangalığa gösterilen tepkinin ardında sadece tutuculuk olduğu düşünülmemelidir. Alafrangalık, belli bir tüketim biçiminin de göstergesidir. Alafranga yaşamak bir bakıma konforlu ve iyi yaşamaktır, alaturka ise bunun tam tersidir.” (Deren, 2002: 386)

Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı eserinden alınan bu metinde görüleceği üzere nasıl konuşacağını, nasıl oturup kalkacağını, nasıl dans edeceğini bilmemekte ancak Batılılaşma adına bu oyuna devam etmektedir. Ankara'da yüksek sosyete balo ve dans partilerinde eğlence hayatını sürdürmekte iken öte yanda halkın kendi eğlence yapısını devam ettirmektedir. “*Mehmet Ali, buraya geldiğimiz ikinci ayı civar köylerin birinden bir kız aldı. Bu, onun üçüncü evlenmesi olmakla beraber, kendisine, bir yeni güveye yapılan şeylerin hepsi yapıldı. Ah, ne ağır, ne sıkıntılı ve ne kadar kaba idi bu düğün! Mutlaka, Avrupa'da, bir cenaze alayı bundan daha ferahlıdır. Üç gün, üç gece süren bu tören esnasında, bana en acıklı görünün insan, Mehmet Ali'nin bizzat kendi oldu. Çünkü o, güveylik sıfatını takındığı günden itibaren, artık hiçbir işe yaramaz bir şey gibi oldu. Bir köşede oturmağa ve başkalarının geliş gidişlerini, oynayışlarını, yiyip içişlerini, giyinip kuşanışlarını kenardan seyretmeğe mahkûmdu. Garibi şu ki, gelinde ortada yoktu.*” (Yaban, s.33)

Yine bir aydının gözüyle taşrada gerçekleşen düğün ‘ağır, sıkıntılı ve kaba’ olarak nitelendirilmektedir ki burada halk-aydın arasındaki kopukluğun en bariz göstergesidir. Öte yandan halk da Ankara'da başlayan bu yeni hayat karşısında şaşkındır.

“--Ne var, bunu bilmiyecek be? İşte, ben deyivereyim: İçerde tango var,” dedi.

“--Tango mu? Ne dedin, tango mu? He, he, he...”

“--Tango da kim oluyor ki?”

Tıknaz adam, bunu, bir türlü anlamıyordu. Çünkü onun için tango kelimesinin ifade ettiği mana gayet müphem ve müphem olduğu kadar genişti. Bu, belki, bir ayinin, belki bir yemeğin, belki bir çalgının adı idi. Belki de bir insanın adı olabilirdi. İşin içinden çıkamayacağını anlayınca o da sırtmaya başladı.” (Yaban, s.111)

Milli mücadeleden yeni çıkmış bir halkın tango, balo, vals gibi kavramlara nedenli yabancı olduğu aşikârdır. Buna mukabil Cumhuriyetin kurucu üyeleri, idareci kesim modern olmak, muasır medeniyet seviyesine çıkmanın yapılan inkılâplarla beraber sosyal hayatta da gerçekleşecek değişimle birlikte başarılı olacağı kanaatindedirler. Bu düşüncelerinde aşırılığa gidildikçe halk ve idareci kesim arasındaki uçurum gün geçtikçe açılmıştır.

“Pertev: Hoş geldin azizim; fakat o kadar geciktin ki gelmeyeceksin zannettim. Senin hesabına teessüf ediyordum, dedi. Gelmemek mümkün mü? Hatta davet ettiğin için sana son derece teşekkür bile edeceğim. Yalnız. Rica ederim bana söyle; bu kadınların hepsi de Türk mü? Yoksa rüya mı görüyorum?

Pertev zarif bıyıklarının altında, beyaz ve tatlı dişleriyle tebessüm ederek: Ben sana söylemedim mi? dedi. Hayatımızda, inkılap mı, tekâmül mü her ne ise son seneler zarfında zuhura gelen bu tahavvüle sen de şaş, ben de şaşayım. Evet, azizim...

Bu rüya değil, gerçekten bir hakikat. Bu gördüğün kadınların hepsi de Türk, hem de birkaç sene evveline gelinceye kadar erkeklerle böyle dans etmek değil, bir tanesine rast gelince köşe bucak saklanan Türk hanımlarından. Buna ne dersin? Sadece bir harika!” (Karanfil ve Yasemin, s.11)

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen inkılâpları henüz sindirememiş olan Türk insanı için balo, dans partileri düzenlemek ve kadınlı erkekli bu dans partilerinde eğlenmek oldukça yenidir. Çok kısa sürede gerçekleşmiş olan bu değişim karşısında insanlar şaşkınlıklarını izleyememektedirler.

“Dans bittikten sonra Namık Bey, bir koltuğa oturdu: “Yıldız Hanım,” dedi, “siz ilk defa dans etmiyorsunuz? Ne kadar kabiliyetli olsanız, bu iş bu kadar çabuk olamaz.” Onlara döndü: “Olur şey değil, vallahi... Ben de hiç bilmeyen birisine öğretir gibi,

göstermeye başladım. Halbuki Yıldız Hanım hepimizden iyi... Hiçbir yanlış figür yapmıyor..." Ben dayanamadım, kahkahalarla gülmeye başladım. Hasan bana baktı: "Yoksa bizimle alay mı ediyor, küçükhanım? Sahiden biliyor musun? Yok canım, bilmez, nereden öğrenecek de bilecek? Vaktiyle hepimiz dans ediyor muyduk...Türkiye’de kim dans etmesini biliyordu ki Yıldız bilmiş olsun?!" Namık Bey itiraz etti: "Öyle deme, Hasan! Pekâlâ burada dans eden, hatta oldukça Avrupalı gibi yaşayan aileler az değildi." Namık Bey benim nerede dans etmeye alıştığımı mutlak öğrenmek istiyordu, cevap alamayınca rica etti, söyledim: "Çocukken, görüştüğümüz aileler, tanıştığım ecnebi arkadaşlar arasında dans edenler vardı, o zamanlardan biraz hatırımda bir şeyler kalmış olabilir." (Yalnız Dönüyorum, s.262) Dans etmenin Avrupalı gibi olma düşüncesini beraberinde getirdiği Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, dans edebilmek oldukça önemlidir. Batılılaşmanın en önemli unsurlarından biri olarak görülen balo ve suarelerde dans edebilmek bizdeki Batı algısının ne denli çarpık geliştiğinin de bir nişanesidir.

Genç Kız Kalbi’nde bir gezinti esnasında gördükleri çevredeki eğlence mekânları hakkında roman karakterlerinin düşüncelerine yer verilmektedir. "Gazinolarda laterna çalıyorlar, dans ediyorlar, orada toplanmış olanların hepsi de bir hay ve huyla eğleniyordu. Aşağıdan birtakım yeni arabalarla yeni kafileler geldikçe, bir taraftan da buradaki arabalarla kafileler dile doğru gidiyorlardı. Biz de tekrar hareket ettik; dile giden ince yolda neşe ile çıldırmış bir kalabalık arasında neşeli olmak için ve onların neşelerine muhtaç olmamakla beraber bu neşe ile saadetimin arttığını hissediyordum. Dile geldik. Behiç, "Üçüncü ve son durak yeri" dedi. Hıncahınç halkla dolu gazinonun önü sıra ile arabalarla çevrilmiş burada da laterna çalınıyor, genç erkekler, genç kadınlar dans ediyorlardı." (Genç Kız Kalbi, s.75)

Batıyı tanıırken onun düşünce ve fikri temellerinden ziyade sosyal hayatına kendisini kaptıran Türk aydını, gördüklerini kendi ülkesinden uygulama sevdasına düşünce hem çeşitli gariplikler meydana gelmiş hem de şekli unsurlar ön plana çıkarak arka planda var olan modernleşmenin asli unsurları göz ardı edilmiştir. Toplumun diğer kesimleri tarafından da genel kabul gören bu yanlış Batılılaşma anlayışı adeta domino etkisi yaratmış ve uzun süre bu şekilcilikten öteye geçilememiştir.

2.2.3. Balo

Cumhuriyet döneminin eğlence hayatına kazandırdığı en önemli husus hiç şüphesiz balolardır. Resmi bir politika olarak yaygınlaştırılan balolar, kısa süre içerisinde Anadolu'nun en ücra kasabalarına kadar devlet eliyle ulaşmış ve asrileşmenin bir göstergesi olarak dönemin idareci kesimi tarafından mekân farkı gözetilmeksizin gerçekleştirilme yoluna gidilmiştir. Baloların bu denli yaygınlaştırılması daha çok ideolojiktir. Kadın ve erkeğin aynı ortam içerisinde bulunması ve birlikte eğleniyor olması Cumhuriyet ideolojisinin gerçekleştirmek istediği bir yaşam tarzı olduğundan balolar bu anlamda önemsenmiş ve devlet eliyle yaygınlaştırılmıştır. Baloların; medeni olmanın, asrileşmenin bir göstergesi olarak topluma sunulması ise aynı zamanda muhalif düşünceleri bastırmanın bir yöntemidir.

“Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra ilk resmi balo 29 Ekim 1925 Cumhuriyet Bayramı kutlamaları çerçevesinde başkentte düzenlenmiş (...) Bu tarihten itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası’nın girişimi ve valilerin öncülüğüyle, ülkenin tüm merkezlerinde valiler tarafından verilen resmi balolar düzenlenmeye başlanmıştır.” (Özer, 2005: 393) Ancak balodan bîhaber olan Anadolu insanı ilk etapta ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı komik unsurlar yer yer mizahi üslupla romanların içerisinde kendisine yer bulmaktadır.

Memduh Şevkte Esendal’ın Ayaşlı ve Kiracıları adlı eserinde bu mizahi üslup karşımıza çıkmaktadır. “Bizim müdür Selime ile vekil bey Melek Hanımla dans ederek baloyu açtılar. Sonra ben müdürün karısı ile Fahri vekilin hanımı ile oynadık. Daha sonra herkes ayaklandı. Artık dans salonunda dans edecek değil, kımıldayacak yer kalmadı! Herkes gelinlerle oynamaya meraklı... Bize de birtakım hanımları dansa kaldırmak düştü. İçlerinden tanıdıklarım da var! Birçoklarını tanıştırmaya bile vakit kalmıyor...” (Ayaşlı ile Kiracıları, s.243) Dans, baloların vazgeçilmez bir unsurudur. Baloda ilk dansın ev sahibi tarafından yapılması ve akabinde diğer konukların dansa kalkmaları adeta bir ayin havasında gerçekleştirilmektedir. Medeni olma sevdasında olan Türk insanı dönüşümü bu balolarda adeta ne kadar çok dans ederse o denli asrileşeceği düşüncesiyle hareket etmektedir.

Balolara hazırlık ise ayrı bir önem taşımaktadır. Katılacak olan insanlar terzilere siparişler vermekte, dönemin moda merkezi olan Paris'ten kıyafetler getirilmektedir. Bu hummalı faaliyet dönemin önemli unsuru olan eğlence hayatında balolarda, suarelerde medeni olmanın bir ölçütü olarak boy gösterme isteğinin bir neticesidir. *“Bu kış, Noel ve yılbaşı balolarına, Ankara’da, her seneden daha zevkli bir hazırlanış vardı. Çünkü, bu eğlenceler, henüz açılmış olan Ankara Palas’ın büyük hall ve salonlarında yapılacaktı. Buranın bin kişiden fazla davetli alabileceği söyleniyordu. Onun için, birçok ailelerin daha iki ay evvelinden İstanbul terzilerine taşındıkları görülmeye başladı. Gerek Kaligurusi’de, gerek Fegara’da en son Paris modelleri Ankaralı hanımlar tarafından kapışılıyordu. Beyler, fraklarını ya daralmış ya eskimiş bularak yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. Yazık ki, bu artiklerin bir kısmını stoklar tükenmiş olduğu için bulmak kâbil olmuyor ve Beyoğlu’nun belli başlı mağazaları vasıtasıyla Avrupa’ya ısmarlamak lazım geliyordu. Bu sırada dans iskarpinlerinin fiyatı üç dört misline fırladı. Gerçi, yeni çıkan Adabı Muaşeret kitabında maskaratsız olmak şartıyla bağlı rugan iskarpinlere mesağ [izin] vardı. Lakin, zarafetin en ileri şartlarını yerine getirmek asriliğin ihmal götürmez bir şiarı telâkki olunuyordu. Suvarelerin başlayacağı tarih yaklaştıkça bu şevk hummalı bir galeyan halini aldı.”* (Ankara, s.110)

Düzenlenen bu balolar aynı zamanda aile hayatı içerisinde de çatlakların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Dönemin geleneksel kültür ve ahlaki açıdan çözülmenin zirvede olduğu bir özelliği yaşıyor olması bu tarz balo ve suarelerde yaşanan çirkinliklerin müsebbibidir. Henüz zihniyet olarak hazır olmayan Türk insanı için yaşanan bu değişimler o denli hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir ki henüz taşlar yerine oturmadığından sıkıntıların yaşanması da kaçınılmaz olmuştur.

“Hele, bu modern, bu alafranga eğlence gecelerinin ertesi, Selma Hanım, kendi içinin bu yeni ağaran manzarasını daha keskin bir vuzuh ile görebiliyordu. Bu vuzuh, ona, gene böyle bir suvarede, Hakkı Bey’in bir genç ecnebî hanımıyla vals esnasında gelmişti. Bu, Ankara’nın ilk suvarelerinden biriydi. O zaman, herkes, daha nasıl oturup kalkacağını, nasıl gezineceğini, nasıl dans edeceğini, gözlerini, ellerini, başını nasıl idare edeceğini hiç bilmezdi. Duvar kenarlarında küme küme hareketsiz hanımlara, kapı eşiklerinde manken gibi dimdik duran beylere ve büfe başlarında hiç konuşmaksızın, mütemadiyen içip çakıştıran toy ve mahcup gençlere rast gelinirdi. Dansa

başlamak isteyen bazı heveslilerin, meydanda dönen çiftlerin çoğalmasını beklediği görülürdü. Herkes, birbirini “Haydi bakalım, haydi bakalım,” diye teşvik ederdi. İşte, bir akşam, böyle üzüntülü ve çekingen bir hava içinde, Selma Hanım, Hakkı Bey’in kendisiyle yaptığı ilk danstan sonra, bütün bir boş salonu tuhaf bir çalımla geçerek, bir sefaret müsteşarının hanımı önünde mübalağalı bir reveranslı dönmeye başladığını gördü. Dans bitince, Hakkı Bey, madamın elini bir on altıncı asır şövalyesi edasıyla öpmüş, sonra alıp büfeye götürmüştü.” (Ankara, s.98)

Yakup Kadri’nin Ankara romanındaki Selma Hanım, eşi Hakkı Bey ile aralarındaki uçurumun gün geçtikçe açılmasını yine bu tertip edilen balo sonrasında açık bir şekilde gözlemleyebilmektedir.

Avrupalı eğlence hayatının bizde başlaması ile birlikte geleneksel eğlence hayatı ötelenip yok sayılırken bu duruma karşı çıkanların olduğunu da eserlerin dünyasında görebilmekteyiz. Yalnız, bu insanlar Batılı eğlence ile Doğu’ya ait eğlence unsurlarını harmanlamak istemekte, caz ile sazı aynı ortamda buluşturma gayretindedirler. Bunun örneğini Mehmet Rauf’un *Karanfil ve Yasemin* adlı romanında görmek mümkündür.

“Hayatımızda Avrupa usul ve adabını harfiyen tatbik etmek hem pek manasızdır, hem mümkün olmaz... Hem canım niçin? Bizim de kendimize göre bir hayatımız, bir adabımız, bir ananemiz yok mu? Bunları kaldırıp atacak mıyız?... Değil mi beyefendi?... Kendi zarif âdetlerimiz var. Onları niçin kâmilten terk edelim? Mesela ben çaylarda saz bulunmasına taraftarım. İsteyen dans etsin, isteyen saz dinlesin! Değil mi efendim? Bir daha çay verdiğim vakit tam takım bir saz getireceğim. Pek hoşuma gidiyor. Mesela evvelden çengilerimiz vardı, bunları yeniden ihya etmek ne güzel olur. Ne eğlenceli olur...” (Karanfil ve Yasemin, s.140)

Bu düşünce karşısında kendisini Batılı gören insanlar aşağılayıcı tavır takınmışlar ve geleneksel değerleri geri kalmışlığımıza sebep gördüklerinden bu tarz düşüncelere sahip olanları sonradan görme olarak nitelendirmişlerdir. Batılı olmayı, her şeyiyle Batılı olmak şeklinde değerlendiren bu insanların yukarıda bahsedilen eğlence ortamlarındaki halleri ise ayrı bir mizahi öge olarak romanlar aracılığıyla okuyucuya yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra adeta bir moda şekline bürünen balo ve eğlence geceleri

tertip etmek, en zengin ailelerden en yoksuluna kadar adeta bir zorunluluk haline gelmiştir.

“Leyla ile Necla artık muratlarına ermişlerdi. Senelerden beri hasretini çektikleri asri hayata nihayet kavuşmuşlardı. Ali Rıza Bey’in Bağlarbaşı’ndaki kendi gibi ihtiyar ve çürük evi eski mahrumiyetlerin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neşe ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu.

Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu. Aşağı sofa ile taşlık arasındaki camekân kaldırılmış, delik deşik duvarlar sarı yaldızlı bir kâğıt ile kaplanmıştı. Davet akşamları taşlıktaki su küpü, sofadaki yemek masası ve daha başka hırdavat eşya mutfığa taşınıyor, yukarıdan kilimler, iskemleler, süslü yastıklar indirilerek bir kabul salonu dekoru kuruluyordu.” (Yaprak Dökümü, s.78)

Dönemin yazarları, yanlış olarak gördükleri “her şeyiyle Batılı gibi olmak” düşüncesini eserlerinde eleştirmekten de geri durmamışlardır. Avrupa’nın içler acısı halini yerinde görüp ülkemize gelen aydınların, ülkemizdeki Avrupa sevdası karşısında gerçekleri dile getirmeleri bir tenkit unsuru olarak eserlerinde yer almaktadır. Yazarlar, bu karakterler ile ortamın bozulmuşluğu karşısında gerçekleri vurgulayarak okuyuculara yol gösterme işlevini üstlerine aldıklarını görmekteyiz.

“- Büyükanmem, yeni dansları eski kabakçı Araplarının oyunu kadar bile güzel bulmuyor. Hem bu danslar, ya Amerika vahşilerinden, ya da Amerika zencilerinden geliyormuş, hele cazband bütün bütün aşağı bir şey. Büyükanmem, ben gramafonda fokstrot çalarken saksafonunu fena çalınmış zurnaya benzetiyor. Zurna ile çalınırsa çok güzel olurmuş. Biz Dârülfünûn’da artık zeybek danslarını tercihe karar verdik. Tıbbiyeli arkadaşlar, geçen gün Avrupa’dan dönen bir genç hocalarının şerefine ocakta çay ziyafeti verdiler, edebiyat şubesinden bazılarımızı da davet ettiler. Bu genç muallim, asri Avrupalılar için ne söyledi bilerseniz, annemin asri dediği birçok şeylerine “köhne, örümcekli” dedi. “Eski medeniyetleri gibi Avrupa’nın gübre yığınları altına gömülmesine az kaldı!” dedi, hem bizim ne kadar asri diye aldığımız şeyler varsa, onların yüzünden Avrupa batacakmış, bizim hiç haberdar olmadığımız birtakım büyük şeyler, yarının yeni medeniyetine intikal edecekmiş.

Büyükanneme anlattım. O kadar sevindi ki, adamcağızın evli olup olmadığını tahkik ediyor, eğer bekârsa ben de artık evlenmemek için verdiğim kararı büyükannemin hatırı için bozacağım.

-Ya sen ne düşünüyorsun, Küçükhanım? Eğlendiğin bu asrilik sayesinde bir genç erkek kadar serbest olmadın mı? Mazlume güldü: -Filhakika, medeniyet nimetlerinin gençlere bu faydası oldu, ama daha çok bundan büyükler istifade ediyor. Bu balolar, tedansanlarda en çok bizim anneler eğleniyor, flört yapıyor ve dans ediyorlar. Hele Şişli gençleri hep onların inhisarında. Artık Doktor, Allah için söyle, bir tarafı nüzullü, yanakları sarkık, bir gözkapağı düşük diplomat eskilerinden başka bize kimse kalmazsa nasıl bir asrilikten hoşlanalım?” (Zeyno’nun Oğlu, s.32)

Avrupa’ya giden ve ahlaki açıdan oradaki çözümleri gözlemleyen Türk aydınlarından bazıları bizdeki Avrupa özentisi karşısında eleştirilerini dile getirmişlerdir. Azınlıkta kalan ve cılız çıkan bu sesler, Batı hayranı grupların çığlıkları arasında kaybolup gitmiştir. Cumhuriyet dönemi roman yazarlarının toplum içerisinde yaşanan aksaklıkları dile getirmeleri ve Batılı olma adına yaşanan aykırı hayatların karikatürize edildiği de gözlemlemektedir. Ancak tüm bunlara rağmen değişim için, Türk insanının modernleşebilmesi için sıkıntıların yaşanması gerektiği de yine Mehmet Rauf’un *Karanfil* ve *Yasemin* adlı eserinde yer alan Samim karakteri üzerinden okuyucuya aktarılmaktadır.

“Paşa, Samim’i görünce doktorla bahsi kesip:-Nasıl beyefendi, bu geceki âlem sizde nasıl bir tesir hasıl etti? Samim cevap verdi: -Sathi bakılırsa bu hayatın pek muzır bir saha-i memavi olacağı zannı hasıl olursa da bu pek çabuk zail oluyor! İnsan düşünüyor ki, beşer olmak münasebetiyle her yerde her hayatta fenalığa büyük bir meyl ve istidada malikiz... Mesela bizim kapalı eski hayatımızda fenalık men olunabiliyor muydu? Men olunamadıktan başka, bazı safhalarda rezalet derecesine kadar çıktığını işitiyoruz... Öyle ki, mesela anlattıklarına nazaran tesettür kemal-i tahakkümle cari iken bile Kağıthane âlemleri, Şehzadebaşı veya Kalpakçılarbaşı vakaları Avrupa’da karnavallarda bile irtikap edilmeyen maskaralıklara kadar varırmış... Böyle bir hayatta, insanın deminki bahsettiğim müsavi meyli hiç olmazsa temiz bir çerçeve, kibar

bir muhit içinde edep ve terbiye dairesinde hapsolunuyor... Hasılı, ben kendi hesabıma bu hayattan memnunun, çünkü biliyorum ki, bidayette alışıncaya kadar bir az aksasak bile, ancak bu hayat ile kurtulacağız... Medeni insanlar gibi yaşamayınca medeni olmak mümkün değildir...” (Karanfil ve Yasemin, s.51)

Kendisinin modern olduğuna inanan ve çevresindekileri, özellikle taşrayı, yine kıyafet, balo vb. unsurlarla Batılılaştıracağına inanan tipleri roman dünyası içinde eserlerde görmek mümkündür. Nitekim *Zeyno'nun Oğlu* adlı romandaki Mesture Hanım, bu özelliklere sahip bir karakterdir.

“Hulâsa, Şişli’de baloları, briçleri, tedansanları ile gıpta ederek bıraktığı âleme iptidai bir maharet ve zekâ ile kendi vaziyetini şayanı gıpta göstermeye muvaffak oldu. Fazla olarak kendisini Diyarbakır’a medeniyet götüren müteceddit ruhlu bir kadın gibi gösteriyordu. Gider gitmez bir defa “köhne ve örümcekli” düşünceleri kaldıracak, kendi etrafında kadınlı erkekli asri bir cemiyet toplayacak, çaylar verecek, briç ve poker oynatacak, dansı moda haline sokacak, Diyarbakır’da yeni hayatın bir çeşit kraliçesi olacaktı. Giderken gramofon götürüyordu. Fakat tesis edeceği sosyete kabiliyet gösterirse, İstanbul’dan bir cazband getirteceklerdi. Belki ekâbirden biri Diyarbakır’a gelirse, onun şerefine bir balo ile başlayarak, balo gibi medeniyetin en yüksek nimetini de Diyarbakır’a tattıracaktı.” (Zeyno’nun Oğlu, s.49)

Cumhuriyet ile birlikte özellikle eğlence hayatında görülen en önemli değişiklik kadın ve erkeğin birlikte eğlenme anlayışıdır. Kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesinden kastedilen Batılılaşmanın da etkisiyle aynı mekânın paylaşılmasından bir adım öteye taşınan dans edilebilmesidir. Bu bağlamda dans, adeta devlet tarafından teşvik edilmiş ve özlenen, beklenen asri hayatın bir ifadesi olarak bürokratik çevrelerce özellikle uygulanmaya çalışılmıştır.

Halide Edip Adıvar’ın *Zeyno’nun Oğlu* adlı eserinde yer alan Mesture Hanım karakteri, Batılılaşmayı yüksek sosyete içinde olmak ve taşrada yüksek sosyete kurmak açısından benimsediği için yaptığına inanan bir tarzda gayret göstermektedir. Eğlence hayatını taşraya taşıyarak orayı modernleştireceğine inanırken beraberinde tüm köhne

fikirleri yok edeceğini de düşünmektedir. Oysa kendisi ve temsil ettiği insan tipi olarak içeriği boş görüntüde modern bir birey olması münasebeti ile halktan uzak ve bir o kadar halkın nefretini kazanmış yapıdadır. Toplumdan kopuk olan bu tip, yenileşme karşıtlarınca da eleştiri yağmuruna tutulmuştur.

“Mesture Hanım herkesin giyeceğini heyeti tertibiyeinin tespit etmesini istiyordu. Ali Nuri Bey, zabitanın hususî fikirleri olduğunu, kostümelerini kendileri intihap edeceklerini söyledi. Mesture Hanım köhne ve örümcekle fikirleri temsil eden şeyler olmamasını temenni etti.

- Köhne ve örümcekliden maksudınız nedir, Hanımefendi?
- Ne bileyim, mesela Yeniçeri, yahut köylü kıyafetleri!

Avrupalılar kostümlü balolarında kendi eski kıyafetlerini, köylü kostümelerini giyiyorlar, hiç köhne olmuyorlar. Hele Şark’a ait olanları en şıkları ve en bedî fikirliileri iltizam ediyor. Bizim eski kıyafetler ne zamandan beri köhne oldu?” (Zeyno’nun Oğlu, s.303)

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde hayli yaygın olan eğlencelerden biri de kostümlü balolardır. Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* adlı eserinde Mesture Hanım karakteri kostümlü baloda Yeniçeri, köylü kıyafetlerinin bulunmasını ağabeyle karşı çıkmaktadır. Geçmişe dair ne varsa her şeyi reddeden bir anlayış karşısında Avrupa ile kıyas yapıldığında bile kendi değerlerini reddeden bir düşünce biçimi ile karşılaşmaktadır. Kendi tarihine, değerlerine tahammülü olmayan bu tip için kostümlü baloda dahi olsa eskiye dair ne varsa silinmeli ve bir daha ortaya çıkmamalıdır.

1923-40 arasında yazılmış diğer romanlarda da benzer baloların düzenlendiğini görmekteyiz. *“Tekaiüt olan Şevket Bey, gerçi kendisini anlamamakta inadeden Cumhuriyet hükümetine içinden dargındı. Fakat bu, onun yeni devrin tadını herkesten ziyade çıkarmasına mâni değildi. Evinde sık sık danslı çaylar, hatta balolar veriyor, hali vakti yerinde dostlarını da buna teşvik ederek muhitini sosyete hayatına alıştırmaya uğraşıyordu.” (Eski Hastalık, s.34)*

Dönem içerisinde ekonomik durumu iyi olan aileler danslı partiler vererek hem kendisi hem de çevresindekileri bu geri hayata alıştırmaya çalışmaktadır. Böylece herkes yavaş yavaş modern olunacak ve ülkemiz modern ülkeler arasında yer alacaktır.

Bu dönemin en belirgin özelliği olarak eğlence hayatında dahi bir ikiliğin yer aldığı görülmektedir. Doğu-Batı, alafranga ile alaturka hayat arasında sıkışıp kalmış olan Türk halkı bir yanda geleneksel değerlerini bırakmak istemezken, öte yandan modern eğlence unsurlarından da geri kalmak istememektedir. Bu durumun en belirgin işlendiği roman Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* adlı eseridir.

“Geçen hafta belediye reisi bize geldi: Perşembe akşamına bir asri düğünümüz var, dedi, güney bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki aza arkadaşlardan birinin kızı... İki aile arasında bir ihtilaf çıktı... Güney tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, biz araya girdik, bir bahçe eğlencesiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak, hem dans edilecek... -Alaturka sazla mı?

Belediye reisi güldü: - Ne münasebet! Mersin'den caz getireceğiz... O, ayrı; o ayrı... Eğlence programı tertip için bir komite teşkil ettik. Bu komiteye siz de dâhilsiniz. Bu şerefî esirgenememenizi şehir namına sizden ricaya memur ettiler beni...” (Eski Hastalık, s.50)

Eğlence hayatı için bile olsa bu ikili anlayışı Türk toplumunun Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş süreci içinde yaşanmış ve insanların ruh dünyalarında oluşan bölünmüşlüğü göstergesi olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar gelen sürece bakıldığında da bu ikiliğin toplumun ruh dünyasında hala devam ettiğini söylemek mümkündür.

“Gramofon bütün gece çalar, çılgin kahkahalar, çığlık çığlığa boğuşmalar içinde durmadan dans edilir, temelinden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı...” (Yaprak Dökümü, s.78) Gramofonun hayatımıza girmesiyle birlikte eğlence hayatımızda değişim başlamıştır diyebiliriz. Avrupa'dan getirilen plaklar, dönemin moda olan dans parçaları artık evlerde gramofon aracılığıyla yayılmaktadır ve gramofon modernleşen ailelerin vazgeçilmez aksesuarı olmaktadır.

Sosyal hayat içindeki bu çok seslilik insanların ruh dünyalarında da bölünmelere sebep olurken toplumsal ruhumuzun genetik kadroları artık yıkılmış yerine çok sesli, melodisi, ahengi olmayan bir insan topluluğu kalmıştır.

“Mükerrem’in ablası bu düğünü bir gardenparti tarzında tertip etmişse de bütün plânları alt üst olmuştu. Çünkü büyük hanımefendi, ince saz diye direnmiş, Mükerrem cazbantta ısrar etmiş, çocuklar Karagöz, yeni dâmat da hokkabaz dilemişti. Nihâyet kimse kırılmasın diye cümlelerin arzusuna hizmet edildi, düğün çorba oldu.” (Kadıköyü’nün Romanı, s.37)

Öte taraftan Cumhuriyet yönetimi Türk toplumunda gerçekleştirmek istediği yenileşme hareketini gerçek anlamıyla modernleşme noktasında ilerlemesini sağlayamamaktadır. Temel sebep inkılabı meydana getiren zihniyetin kurulduğu sosyal çevreyle olan uyumsuzluğundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü modernleşme olgusu sürekli yanlış anlaşılmış ve en bariz örneklerini düzenlenen balo ve dans partilerinde göstermiştir. Yakup Kadri’nin Ankara romanında bu duruma dikkat çekilir.

“Garb medeniyeti, Garp muaşeretini diyoruz lakin Garpta da işte, bu bizim beğenmediğimiz şeyler yapılıyor. Ankara’ya kim bilir hangi iş için gelmiş şu Alman mühendisinin bizim beylerden ne farkı var. Şu elçinin tavırları hareketleri, sizin kocanızın tavır ve hareketlerinin aynı değil midir? Orada da hep bu havalardan, hep bu danslardan başka ne var? Şimdi, iyi kötü bir cereyana kapılmış bütün bu insanların önüne çıkıp da ‘Efendiler, Garpçılık bu demek değildir. Garpçılığı bir eğlence tarzı telakki etmeyiniz. Garpçılık her şeyden evvel bir yapma yaratma, kurma, iletme ve işletme gücüdür. Bütün bu yaptığınız şeyler hep ondan sonra gelir.’ diye bağırarak olsanı âlemin keyfini kaçırmaktan ve bir ukala gibi görünmekten başka bir işe yaramazsınız.” (Ankara, s.155)

Oysa olması gereken, temelde yer alması gereken Batılılaşmaya Türk damgasını vurabilmektir. Eski ile yeniyi, gelenek ile çağın gerçeklerini ortak bir noktada özümseyen ve bunları harmanlayan bir kültür yerine, karmakarışık bir düzensizliğin teşekkül ettiği ortam, beraberinde aynı ruh haline sahip bireylerin yetişmesine sebep olmuştur. Eğlence hayatı içerisinde gerçekleştirilen balo, suare ve benzeri eğlenceler Türk insanının kültür iklimi içerisinde yaşanan ikilemi yansıtmalarının yanı sıra aynı zamanda modern olmanın bir gereği olarak algılanan bu eğlence hayatında yaşanan çarpıklıklar, eserlerin dünyasında dile getirilmişlerdir.

2.2.4. Çay partileri

Batılılaşma dönemi Türk insanının sosyal hayat içerisinde eğlence unsuru olarak balo tertip etmenin yanı sıra çay partilerinin verildiğini de görmekteyiz. Çay partileri balolara nazaran daha küçük çaplı gerçekleşmekte fakat eğlence anlayışı içerisinde müzik, dans varlığını korumaktadır.

Balo bahsinde de ele aldığımız üzere balolar, suareler, çay partileri gibi eğlenceler esasında ev toplantılarının ikram, müzik ve dans ile birleşerek alafranga hayata adapte edilmiş yeni şekillerinden öte bir husus değillerdir. Her ne kadar Cumhuriyet öncesinde kadınlı, erkekli eğlencelerin tertip edilmeye başlanması söz konusu olsa da Cumhuriyet bunu resmi bir politika olarak ele almış ve modernleşmenin olmazsa olmazları arasına yerleştirmişlerdir. İlk etapta gayri Müslimlerin etkin olarak yer aldığı bu davetlerde daha sonra Türk insanı boy göstermeye başlamış ve özellikle Cumhuriyet sonrasında Anadolu'nun en ücra kasabalarında bile bu tarz etkinlikler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu tür etkinlikler için mimari açıdan yeni oluşmakta olan ev anlayışı bile doğru orantılı olarak şekillenmekte ve evlerin salonları eğlencelerin tertip edilebileceği şekilde düzenlenmektedir. Eşyalar bile seçilirken bu eğlence ortamına uygun, Batılı normlar gözetilerek evlerin içi dekore edilmektedir. Bütün bunlar Avrupalı yaşam tarzının olmazsa olmazları olarak düşünülmüş ve değişen yeni yaşam tarzı gereğince yeniden düzenlenmiştir.

Bu tarz toplantıların içerisinde kumarın da gün geçtikçe yer almaya başlaması sohbet ortamının sona ermesine sebep olmuş ve bütün bunlar Batılılaşma adına yapıldığından herkes tarafından genel bir kabul görmüştür. Halide Edip Adivar'ın *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserinde Mesture Hanım, Diyarbakır'a giderken yanında götürdüklerinin yanı sıra medenileşme adına briç ve poker oyunlarını da götüreceğini ifade etmektedir.

“Hulâsa, Şişli’de baloları, briçleri, tedansanları ile gıpta ederek bıraktığı aleme iptidai bir maharet ve zeka ile kendi vaziyetini şayanı gıpta göstermeye muvaffak oldu. Fazla olarak kendisini Diyarbakır’a medeniyet götüren müteceddit ruhlu bir kadın gibi gösteriyordu. Gider gitmez bir defa

“köhne ve örümcekli” düşünceleri kaldıracak, kendi etrafında kadınlı erkekli asri bir cemiyet toplayacak, çaylar verecek, briç ve poker oynatacak, dansı moda haline sokacak, Diyarbakır’da yeni hayatın bir çeşit kraliçesi olacaktı.” (Zeyno’nun Oğlu, s.49)

Aynı şekilde Reşat Nuri Güntekin’in *Eski Hastalık* adlı eserinde de bu tarz eğlence ortamları içerisinde kumara yer verildiğini görmekteyiz. Bu durum Batılılaşma adına üst düzey bürokrat kesim yahut zengin kesimin örnek aldığı ve gerçekleştirmekten mutluluk duyduğu bir eğlence tarzıdır. “*Enise Hanımın üstü örtülü itirazlarına rağmen, kasabada büyük bir eve yerleşildi, yüksek memur aileleri, yeni müesseselere İstanbul’dan gelmiş gençler, arasına Silifke’ye uğrayan hatırlı misafirler için bir salon açıldı. Dansediliyor, briç oynanıyor, Züleyha, evvelki istihfaflarını unutarak, neşe ile bu salonu idare ediyordu.*” (Eski Hastalık, s.131)

Eğlence hayatı içerisinde balolar geniş çaplı bir hazırlık gerektirdiğinden zaman zaman otellerde, barlarda gerçekleştirilmektedir. Oysa çay partileri daha çok ev içi eğlencelerdir. Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* adlı eserinde Mesture Hanım’ın Diyarbakır’a alafranga hayatı götürme isteği, orada gerçekleştireceği çay partileri ile gerçekleşecektir. Nitekim Diyarbakır’a gittikten sonra ilk yapacağı iş en kısa sürede bir danslı, eğlenceli bir çay partisi düzenlemektir.

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* romanında, Nevin’in düzenlediği çay partilerinin davetlilerinden olan Behiç’in, bu çay partilerine bakışı verilir. Behiç, düzenlenen bu çay partilerinin tek düzeliğinden sıkıldığını görürüz. “*Monşer, sana bir şey söyleyeyim mi, artık çay davetlerinden, aniverselerden, parti döplezirlerden bıktım. Her zaman aynı simalar, aynı sözler, aynı oyunlar, aynı tuvaletler... Ne bir yeni zekâ, ne bir yeni eğlence, ne bir yeni hâdise...*” (Sözde Kızlar, s.37)

İncelediğimiz romanlarda “çay, çay ziyafeti, çay âlemi, danslı çay” gibi çeşitli isimlerle yer alan ev toplantıları, envai çeşit ikramlarla donatılmış büfe yahut masaları, içkileri, dans ve kumarıyla esasında adıyla zihinde uyandırdığından çok daha zengin ve keyifli bir eğlence türüdür.

Mehmet Rauf'un *Halâs* adlı romanında 'gato'larla, "*pastalarla, bisküvilerle, reçellerle, havyar, tavuk vesair çerezlerle müzeyyen*" bir çay masası görülür. Ancak çay vakti geçtikten sonra aperatif düşkünü misafirlere içki ikramı başlar. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* adlı romanının kahramanı olan Leylâ'nın evinde verilen bir çayda da masadan kalkıldıktan sonra bazı konukların içmeye başladıkları, ev sahibesi olan Leylâ'nın annesi "*Buyurun rica ederim.. Bir şey almaz mısınız?. A, mutlaka bir damla alacaksınız..*" (*Sodom ve Gomore*, s.22) diye içki hususunda misafirlerini teşvik ettiği görülür.

Çaylardan önce asıl eğlence, gerçekleştirilen danslar ve oynanan çeşitli oyunlardır. Nitekim incelediğimiz romanlarda yer alan hemen hemen bütün çay partilerinde dans edildiğini, yine pek çoğunda da kumar oynandığını görürüz. Adeta bir ayin havasında sürekli tekrar eden bu döngü neredeyse bütün çay partilerinde benzer şekilde gerçekleşmektedir. Hatta bu duruma bağlı olarak bazı çaylardan "danslı, briçli" diye bahsedilir. Nitekim Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanının kahramanı olan Selma Hanım ve ikinci eşi Hakkı Bey'in "*danslı, briçli bir çay*"a katıldıkları, *Hakkı Bey'in "evvelâ ev sahibi hanımla, sonra (...) Müsteşarının haremîyle bir tango yaptıktan sonra, evin sâkin bir köşesinde hazırlanmış olan briç masalarından birine oturdu"*ğu görülür. (*Ankara*, s.105)

Bu çay partilerine ev sahipliği yapan aileler, eğlence öncesinde adeta bir yarış içerisinde türlü hazırlıklar içerisine girerler. Özel davetiye hazırlamaktan tutun da, dönemin önemli müzik gruplarının çağrılmasına kadar her husus dikkatli ve titiz bir planlama süreci içerisinde çay partileri düzenlenmektedir. Öte taraftan bu çay partilerine davetli konuklar da yine çeşitli hazırlıklar içerisine girmektedirler. Elbiseler özenle seçilmekte ve adeta bir şıklık, güzellik yarışı konuklar arasında var olmaktadır.

Geleneksel yapıyı muhafaza eden ailelerin bile bu değişime ayak uydurma çabalarını yine incelediğimiz romanlarda görmek mümkündür. Reşat Nuri'nin *Eski Hastalık* adlı eserinde emekli olmuş olan Şevket Bey yeni idarenin eskiye olan olumsuz bakışından rahatsız olsa da yaşanan hayata adapte olmaktan da vazgeçmemektedir. "*Hafta tatillerini yine Erenköy'ündeki köşkte geçiriyordu. Tekâüt olan Şevket Bey, gerçi kendisini anlamamakta inat eden Cumhuriyet hükûmetine içinden dargındı. Fakat bu, onun yeni devrin tadını herkesten ziyade çıkarmasına mâni değildi. Evinde sık sık danslı*

çaylar, hatta balolar veriyor, hali vakti yerinde dostlarını da buna teşvik ederek muhitini sosyete hayatına alıştırılmaya uğraşıyordu.” (Eski Hastalık, s.34) Şevket Bey’in bu çabası sadece kendisinin düzenlediği eğlencelerle sınırlı kalmaz. Değişim içerisindeki sosyal hayata çevresindeki insanların adapte olmaları için de çeşitli çalışmalar içerisine girmekten çekinmez. “Şevket Bey, gençliğinin birçok senelerini Avrupa’da sefaret kâtiplerinde geçirdiği, İstanbul’da da daima ecnebilerle düşüp katlıği için kibar hayat şartlarını bütün inceliğiyle biliyordu. Suvarelerin tertibine, büfelerin tanzimine nezaret eder, yalnız tuvaletler ve dansların değil, tavır ve hareketlerin de kritiğini yapar, salonda yürümesini bilmeyenlere yürüme öğretirdi. Mahallede açılmış bir kulübe kısmen kendi kesesinden bir dans muallimi temin etmiş, fakir fukaraya fisebilillâh fokstrot ve tango dersleri verdirmişti.” (Eski Hastalık, s.35)

Bu tarz eğlenceler, aynı zamanda ahlaki anlamda çöküntünün yaşanmasına fırsat sağlayan ortamlardır. Bu ortamlarda içkinin de etkisiyle kendinden geçen dans tutkunu bireyler ilerleyen zaman diliminde her türlü çirkinliği sergilemekten de çekinmeyeceklerdir. “Bu gördüğün, göbeğine kadar çıplak, kulaklarının memesine kadar boyalı kadın, beş sene evvel kocasına hayatta iken, kapalı, hatta namuslu bir kadındı. Kocasını ölünce, kadın sanki bir rüzgâra tutuldu, sanki deli oldu gibi bir şey... Kıyafetler değişti, saçlar, gözler, dudaklar boyanmaya başladı, alafranga hayata girdi. Fransızca dersler için hocalar, matmazeller tutuldu... Evini bütün erkek misafirlere açtı, danslar öğrendi, ziyafetler, çaylar vermeye başladı. Hasılı kadın mihverinden fırladı. Ötmeye, uçmaya başladı... Günahı boynuna... Filanın, filanın metresidir diyorlar ama... Bütün hayatı girdap içinde yuvarlanmakla geçiyor... Şimdi âdet etti, her kış başında bir, Büyükada’ya sayfiyeye gitmeden evvel de bir büyük tertip senede iki çay ziyafeti veriyor... Fakat ne kadar çalışsa nafîle... Benzeyemez ki... Evi en karışık adamlarla, en şüpheli kadınlarla dolar, boşalır... O, bu kadarının farkında olmayarak kendisini paşalarla bir ayar tutmakta zevk bulur... Kadının aklı fikri, evini yeni hayatın merkezi haline getirmekte. Sonra kendini paşalarla pek samimi göstermek için deli olur. Mesela gördüğün gibi, erken gelerek çarşafını çıkarıp aileden ve teklifsiz dostlar arasında görünmek için her şeyi yapar.” (Karanfil ve Yasemin, s.41) Yeni hayatın merkezinde olmak, düzenlenen etkinliklerde yer almak dönem insanının modernleşme sevdasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Benzer şekilde Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eserinde de evde verilen partilerde yaşanan rezillikleri Ali Rıza Bey'in gözlemiyle modernleşme çabaları anlatılmaktadır. *"Görünüşte delicesine eğleniyor, bir gürültü bir kıyamettir gidiyordu. Bir yanda evin sakat döşemelerini çöktirtircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneyerek horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar, yahut yerlerde dört ayak üstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anırlıyorlardı. Fakat Ali Rıza Bey bu alabildiğine eğlenmek ve delilik etmekten başka bir şey istemiyor gibi görünen insanlar arasında türlü türlü entrikalar ve facialar yakalamakta gecikmedi. Gizli gizli yahut yüzüstü bir açıklıkla sevişenler, birbirini aldatanlar, kıskananlar, baştan çıkarmaya çalışanlar..."* (Yaprak Dökümü, s.94)

Bütün bu sergilenen çirkinliklere yazarların eleştirel bakışları yine kaleme aldıkları eserin içerisinde yer almaktadır. *"- Bey birader, diyordu. Allah seni inandırсын, ben gece âlemlerinde öyle karılar gördüm ki, çırilçıplak ve edep yerleri tabak gibi açık olduğu halde saçlarını örterler. Çünkü ne olsa Müslümandırlar. Bunlar sözümona namuslu aile kızları. Sonra, hepsi bir aileden... Yani kardeş demek... Böyle olduğu halde kollar, göğüsler açık, erkeklerle kucak kucağa dolaşıyorlar. Kurmuşlar gramofonu, vallahi billâhi dans oynuyorlar. Kodoş babaları, kocaları iftiharla onları seyrediyorlar... Sonra, dişili erkekli yılcık riyalleri gibi çift çift ortadan kayboluyorlar, bahçenin karanlık köşelerinde kim bilir ne halt etmeye gidiyorlar? Yani, bunları ağaçlardan seyredenler insan... Bizim de canımız var. Birkaçı şöyle bir içeri girip, "Bize de yok mu?" deseler, hatta karılardan biri ikisini kapıp şöyle zeytinliklere doğru götürseler onlar haklı, biz haksız... Hadi jandarmalar, mahkemeler, hapisler... Fakat eskilere bunların hepsi vız gelirdi, velâkin şimdikilerde kan kalmadı."* (Gizli El, s.65)

Danslı, içkili bu eğlence ortamları okuyucuya aktarılırken hem yeni hayatın genel karakteristiği hem de bu ortamın eleştirisi roman dünyası içerisinde karşımıza çıkmaktadır. *"O akşam İsmet Hanım da bizde kaldı. Yemekten sonra yeni hayatın dedikodusu yapıldı, dans âlemlerinde çarçabuk şöhet alan isimler ortaya atıldı, birkaç hafta içinde kıskançlık yüzünden birbiriyle bozuşan karı kocalar, yıkılan evler sayılıp döküldü."* (Yalnız Dönüyorum, s.187)

Dönem içerisinde devrin önemli matbuat hayatı halkı bu Batılılaşma çabası içerisinde yalnız bırakmamakta, ardı ardına adabı muaşeret kuralları yayınlamakta ve bu tarz eğlence ortamlarında nasıl durulacağı, nasıl eğlenilmesi gerektiği hususunda bilgilendirmektedir. Böylece bütün okuyucular modernleşmenin nasıl gerçekleşeceğinin de öğrenmiş bulunmaktadır.

SONUÇ

Yirminci yüzyıl, Türk toplumu için büyük ve sancılı değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuş, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca İslam coğrafyasına hükmeden ve Hristiyan Avrupa'yı kontrol eden gücü, bu yüzyılla birlikte artık tamamen sona ermiştir. Oluşan boşluğu yeni siyasî yapılanmalar şekillendirmiş, yeni dünyanın fiziki ve siyasî atlası yeniden çizilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin on yedinci yüzyıldan itibaren durağanlaşan askerî yapısı, kaybedilen antlaşmalarla birlikte yaşanan askerî ve siyasî mağlubiyetler, bilim ve teknikte gerçekleşen yeniliklere karşı sergilenen kayıtsızlık, çöküşün başlıca sebepleri arasındadır. On yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıl başlarına kadar seyreden süreç, hemen bütünüyle Osmanlı Devleti'nin aleyhine işlemiş; süreci devletin lehine çevirmeye yönelik ekonomik, kültürel ve politik gayretler sonuçsuz kalmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeşermeye başlayan Avrupaî Türk edebiyatı, Batıyla olan sosyal, politik ve kültürel münasebetlerin akislerinin açıkça görülebileceği bir alan olmuştur. Tanzimat'ın ilk dönemindeki Batılılaşmaya sınır tayin edebilme çabaları, Servet-i Fünûncuların sınırsız Batılılaşma istekleri, Milli Edebiyat'ın toplum hayatında oluşan düzensizlikleri dile getirişleri ve çözüm yolları arayışları bu macerayı Cumhuriyet'in ilanına kadar getirmiştir. Fakat Cumhuriyet'in ilanı Batılılaşma meselesinin sistematik olarak ele alındığı ve ölçülendirildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile politik anlamdaki yeni anlayışa bağlı olarak edebiyat ve özelde roman türü, Batılılaşmayı kendine has ölçülerle işlemeye başlamıştır. Sosyal sorumluluk sahibi aydınlar, yeni bir dünya görüşüne sahip Cumhuriyet'in ülkü ve ideal sahibi genç nesilleri yetiştirme politikasına eserleriyle destek vermişlerdir. Batılılaşmanın Osmanlı ile başlayan serüveni Cumhuriyet ile yeni bir ivme kazanmıştır. Artık iki yüz yıl süren Batılılaşma isteği son merhalesine ulaşmış, Batılı gibi olmanın karşısında fakat moderniteyi yakalama isteği içerisinde çabalayan bir anlayış hâkim olmuştur.

Cumhuriyet dönemi içerisinde 1923–1940 yılları arasında yayınlanmış romanlara baktığımızda ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi sosyal hayatı ve yaşanan değişimlerin anlatıldığını görmekteyiz. Özellikle yanlış Batılılaşmanın kişi ve

karakterler üzerinden dönemin sosyal hayatı içinde yaşanan çarpık ilişkiler anlatılmakta ve Cumhuriyet'e kadar geçen sürede Türk insanının farklılaşan düşünce dünyası aktarılmaktadır. Öte yandan Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Cumhuriyet'in inşasında birebir görev almış, değişime birinci elden tanık olmuş yazarların kaleminden Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Anadolu insanının mücadelesi dile getirilmiştir. Cumhuriyet'in tepeden inme, baskıcı Batılılaşma anlayışı ile zoraki ve bir o kadar sathi kalan modernleşme çabası; dönem aydınları tarafından eleştirilmekte ve Batılılaşma olgusunun nasıl olması gerektiği yine roman dünyası üzerinden anlatılmaktadır.

Türk edebiyatının ilk roman örneklerinden itibaren, toplumda gerçekleşen değişimin konu edildiğini görmekteyiz. Doğu-Batı çatışmasının ortaya çıkardığı tipler üzerinden bu durumun yansıtıldığı dikkat çekmektedir. Topluma örnek bir model sunma yahut yanlış eğilimleri karikatürize ederek eleştirme yoluyla bir yönlendirme yapıldığı da görülmektedir. Yanlış yönelim ve davranışlar, toplumun dikkatine sunulmuş ve bu yanlışlara düşülmemesi adına neler yapılacağı veya yapılması gerektiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu, her dönem ve yazarda aynı oranda olmasa da Doğu-Batı çatışması içinde yaşanan kültür ve kimlik karmaşası, fonu oluşturan unsurlar aracılığıyla eserlere yansımıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türk romancılarının Batılılaşma kavramına bakışlarını “Kurgudan Kurumsal Hayata Geçiş” ve “Kurgudan Eğlence Hayatına Yöneliş” olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Cumhuriyet dönemi sosyal hayatının siyasî ve ekonomik meselelerden ziyade daha çok kültürel açıdan daha çok etkilendiği dikkat çekmektedir.

Türk insanının bir tüketim nesnesi olarak algıladığı kültürel hayatı sonuna kadar sömüren bir anlayışla değerleri alt üst eden yaşam tarzı karşısında Anadolu insanının şaşkınlığını yine kurgu dünyasında görmekteyiz. Batılılaşmanın arzu edilen bilim ve fikir dünyasında gerçekleşmeden, gündelik hayatın sığılığı içinde sıkışıp kalması ve belki de en önemlisi taklidî alafrangalaşmanın izleğinde devam etmesi Cumhuriyet döneminin en büyük problemi olmuştur. Aynı zamanda roman yazarı olan dönem aydınının şikâyeti de her türlü değeri tüketmeye dönük bir sosyal yapının kurulmakta olmasıdır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, “Ankara”, “Sodom ve Gomora”, “Hüküm

Gecesi” gibi eserlerde, siyasî ve sosyal hayatın çürümüşlüğü göstermesi açısından önemlidir.

Cumhuriyet’in, kadınları sosyal hayatın içine çeken yapısı içerisinde, tanımış olduğu hak ve özgürlükler ile gerçekleştirdiği inkılâplar toplum hayatını oldukça etkilemiştir. Çünkü değişim en çok kadınlar tarafından yaşanmıştır. Sosyal hayata biçim verecek olanların yine kadınlar olacağından hareketle kadının eğitiminde görülen yenileşmeler topluma katkı sağlayacak niteliktedir. Eğitimden iş hayatına kadar kadınlar birçok iş kolunda artık kendilerine yer bulmaktadırlar.

Roman dünyası içerisinde Doğu-Batı çatışmasını yaşayan birçok karakterle karşılaşırız. Özellikle Peyami Safa’nın eserlerinde bu çatışma belirgin bir şekilde irdelenirken yazarın bir senteze ulaşma hedefinin olduğunu görmekteyiz. Yakup Kadri ve Halide Edip gibi devrin önde gelen yazar ve aydınlarının da benzer bir şekilde eserlerinde bu anlayışa yer verdiklerini söylemek mümkündür. Toplum içinde karakter karmaşasının yaşandığı ve çok ruhlu bir insan profilinin yaygınlaştığı göz önüne alındığında roman yazarlarının Cumhuriyet dönemi Türk insanı için çizdikleri hedefler oldukça gerçekçidir.

Batılılaşmanın getirdiği değişim, geleneksel yapıdan gelen insanın düşünce yapısıyla çelişir. Çelişki eski-yeni çatışmasını oluştururken, bir yönüyle de milli kimlik-Batı çatışmasını belirginleştirir. Doğu kültürüne ait bireyin Batılılaşması kendi kültürüne yabancılaşması demektir. Bu durum bireyde dışlanmışlık duygusunu oluşturarak çatışma ortamlarının oluşmasına neden olur. Çatışma ortamı milli şuurlar, milli kültür kavramlarını öne çıkararak yerleşmesine zemin hazırlar. Milli Edebiyat döneminde belirginleşen bu düşünce, Cumhuriyet sonrası köklü değişimlere zemin hazırlar.

Batılılaşmanın tam anlamıyla gerçekleştirilememesi, Batının fikir, ekonomi ve bilimsel yönünden ziyade; yaşayış ve eğlence hayatına yönelik olmasından kaynaklanır. Geleneksel yaşamdan çıkarak serbest bir yaşama yöneliş, yıkılan ve bozulan bir yapının oluşmasına yol açar. Dönemin romanlarında bu süreç ele alınarak; Batı yaşamının gerçek yüzü verilmeye çalışılır. Bireylerin yaşadığı düşüşler vurgulanarak, Batı medeniyetinin çöküşü belirginleştirilir.

Evlilik sürecinden aile hayatına, giyim-kuşamdan dilin kullanımına kadar hayatın içinde Batılılaşmanın getirdiği düşüş ve yükseliş karakterler üzerinden okuyucuya verilirken, ideali, ülküsü olan yeni neslin önemi sürekli vurgulanmaktadır. Çünkü geçmişin yanlışları karşısında yarınlara yön verecek olan bu yetişmekte olan genç nesildir.

Doğu-Batı, Eski-Yeni, Alaturka-Alafranga mücadelesi kimi zaman musiki, kimi zaman eşya, kimi zaman ise eğlence hayatı anlayışıyla okuyucunun gözleri önünde aksettirilir. Her düşüncede, her harekette sürekli bu ikilinin mücadelesi vardır. Doğu yerine Batının tercih edildiği, Eski'nin atılıp Yeni'nin alındığı, Alaturka yaşamın dışlanıp Alafranga hayata özenildiği roman dünyasında çokça işlenirken aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi sosyal hayatının nasıl bir değişim ve gelişim sürecinden geçtiğini görmek adına da bu durum önemlidir.

Cumhuriyet Dönemi romanına genel olarak baktığımızda sorgulayan, doğruyu arayan, doğruyu ararken geleneksel yapıdan gelen bizi biz yapan değerlere zarar vermeden gerçekleştirilen bir arayış belirginleşir. Batılılaşmayla yanlışa yönelen birey, bu yanlışlıkların kötü sonuçlarıyla yüzleştirilir. Türklük, vatan, millet gibi kavramların dert edinilip, üzerine düşünüldüğü görülür.

Batılılaşmanın bir sel gibi engel tanımaz etki süreci içerisinde doğru adımlar atmak için çabalayan Cumhuriyet rejiminin sosyal, siyasî ve ekonomik hayatta vermiş olduğu mücadele ve henüz taşları tam olarak yerine oturmamış bir devletin ayakta kalma mücadelesi 1923–1940 yılları arasında yayınlanmış romanlarda belirgin bir şekilde yer almaktadır. Günümüzde yaşanan her türlü sosyal, siyasî ve kültürel problemin temelini Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden bugüne bir domino etkisi gibi gelmiş olduğu göz önüne alındığında bugünü anlayabilmek adına o günleri anlamak oldukça önemli olacaktır. Bu doğrultuda kaleme aldığımız tezimiz, yaklaşık doksan yıla yaklaşan bir süreçte yaşananların temelinde var olan çatışma unsurlarını sergilemesi adına önemlidir. Müreffeh yarınlara ulaşabilmek için geçmişi bilmenin zorunluluğu içerisinde Cumhuriyet'in ilk dönem aydınlarının eserlerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi ve yeniden yorumlanması elzemdir.

KAYNAKLAR

A) İNCELENEN ROMANLAR

- ADIVAR, Halide Edib, (2005), **Kalp Ağrısı**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı, S. Yeşim Kalpaklı), Özgür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul
- _____, (1999), **Vurun Kahpeye**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı, Gülbün Türkgeldi), Özgür Yayınları, 4.Baskı, İstanbul
- _____, (2006), **Zeyno'nun Oğlu**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı, S. Yeşim Kalpaklı), Özgür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul
- _____, (2007), **Sinekli Bakkal**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı, S. Yeşim Kalpaklı), Can Yayınları, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (1993), **Tatarcık**, Atlas Kitabevi, 12.Baskı, İstanbul
- ALİ, Sabahattin, (2010), **Kuyucaklı Yusuf**, (Kitap Editörü: Ayfer Tunç), Yapı Kredi Yayınları, 42.Baskı, İstanbul
- _____, (2010), **İçimizdeki Şeytan**, (Düzeltili: İncilay Yılmazyurt), Yapı Kredi Yayınları, 17.Baskı, İstanbul
- EROL, Safiye, (2007), **Kadıköyü'nün Romanı**, Kubbealtı Neşriyatı, 4.Baskı, İstanbul,
- ESENDAL, Memduh Şevket, (2003), **Miras**, (Yayıma Hazırlayan: Muzaffer Uyguner), Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ankara
- _____, (2007), **Ayaşlı ile Kiracıları**, Bilgi Yayınevi, 13.Baskı, Ankara
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (2007), **Gizli El**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2010), **Damga**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul

- _____, (2009), **Dudaktan Kalbe**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2009), **Akşam Güneşi**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2010), **Bir Kadın Düşmanı**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2010), **Yeşil Gece**, (Yayına Haz.: Asaf Taneri), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (1998), **Acımak** (Eski ve Yeni Harflerle), (Hazırlayan: Yılmaz Kurt), Ankara
- _____, (2010), **Yaprak Dökümü**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2009), **Kızılıcak Dalları**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- _____, (2010), **Gökyüzü**, (Danışman: M. Fatih Kanter), İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, (1995), **Meyhanede Kadınlar**, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), Özgür Yayınları, 8.Baskı, İstanbul
- _____, (1926), **Ben Deli miyim?**, Atlas Kitabevi, İstanbul
- _____, (2005), **Billur Kalp**, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), Özgür Yayınları, 5.Baskı, İstanbul
- _____, (2009), **Tutuşmuş Gönüller**, Everest Yayınları, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (2003), **Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?**, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), Özgür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul

- _____, (2003), **Muhabbet Tilsımı**, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), Özgür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), **Şeytan İşi**, Everest Yayınları, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (2000), **Eşkiya İinde**, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), Özgür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2007), **Hüküm Gecesi**, İletişim Yayınları, 11.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), **Sodom ve Gomore**, İletişim Yayınları, 22.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), **Yaban**, İletişim Yayınları, 57.Baskı, İstanbul
- _____, (2007), **Ankara**, İletişim Yayınları, 24.Baskı, İstanbul
- KARAY, Refik Halid, (1992), **Yezidin Kızı**, (Hazırlayan: Ender Karay), İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul
- KUNTAY, Mithat Cemal, (2009), **Üç İstanbul**, Oğlak Yayıncılık, 8.Baskı, İstanbul
- NİHAL, Şukufe, (2008), Romanlar (1926-1938) İkinci Kitap: **Renksiz İstirap**, (Yayıma Hazırlayan: Yaprak Zihnioğlu), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), Romanlar (1926-1938) İkinci Kitap: **Yakut Kayalar**, (Yayıma Hazırlayan: Yaprak Zihnioğlu), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), Romanlar (1926-1938) İkinci Kitap: **Çöl Güneşi**, (Yayıma Hazırlayan: Yaprak Zihnioğlu), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul
- _____, (2008), Romanlar (1926-1938) İkinci Kitap: **Yalnız Dönüyorum**, (Yayıma Hazırlayan: Yaprak Zihnioğlu), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul

RAUF, Mehmet, (2002), **Karanfil ve Yasemin**, (Yayına Hazırlayanlar: Berire Umaz, Pınar Güven), İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul

_____, (2006), **Genç Kız Kalbi**, Elips Kitap, 1.Baskı, Ankara

_____, (1998), **Kurtuluş (Halâs)**, (Yay. Haz.: Metin Martı), Arma Yayınları, 2.Baskı, İstanbul

_____, (2008), **Define**, (Yayına Haz.: Tuba Şimşek), Antik Kitap Yay., 2.Baskı, İstanbul

_____, (2003), **Kan Damlası**, (Yayına Haz. Tuba Şimşek), Timaş Yay., 1.Baskı, İstanbul

SAFA, Peyami, (1999), **Şimşek**, Ötüken Neşriyat, 10.Baskı, İstanbul

_____, (2007), **Sözde Kızlar**, Alkım Yay., 6.Baskı, İstanbul

_____, (2000), **Mahşer**, Ötüken Neşriyat, 13.Baskı, İstanbul

_____, (2000), **Cânân**, Ötüken Neşriyat, 10.Baskı, İstanbul

_____, (2000), **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu**, Ötüken Neşriyat, 33.Baskı, İstanbul

_____, (2000), **Fatih-Harbiye**, Ötüken Neşriyat, 19.Baskı, İstanbul

_____, (1999), **Bir Tereddüdün Romanı**, Ötüken Neşriyat, 14.Baskı, İstanbul

B) KİTAPLAR

- AKTAŞ, Şerif, (1991), **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yay., Ankara
- AKYÜZ, Kenan, (1995), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- ALANGU, Tahir, (1965), **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman**, İstanbul Matbaası, İstanbul
- ANDI, M. Fatih, (2004), **Roman ve Hayat**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul
- ARSLAN, Fatih, (2009), **Öykünün Sesini Kısımak**, Salkımsöğüt Yay., Erzurum
- AYTÜR, Ünal, (1977), **Henry James ve Roman Sanatı**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
- AYVAZOĞLU, Beşir, (1997), **Geleneğin Direnişi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- BAKIRCIOĞLU, N. Ziya, (1997), **Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı**, Ötüken Yay., İstanbul
- BERKES, Niyazi, (2007), **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Kaynak Yayınları, İstanbul
- _____, (2008), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Yayına Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, 12. Baskı, İstanbul
- _____, (1965), **İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, Yön Yayınları, No:1, Basım yeri belirtilmemiş
- BİLEN BUĞRA, Hatice, (2007), **1914’lerden 1940’lara Türk Resim ve Romanında Gerçekçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul

- BOURNEUR, Roland ve REAL, Quellet, (1989), **Roman Dünyası ve İncelemesi**, (Çev. Hüseyin Gümüş), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- BUDAK, Ali, (2008), **Batılılaşma ve Türk Edebiyatı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul
- BOZDOĞAN, Sibel ve KASABA, Reşat, (2005), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Tarih Vakfı Yayınları, 3.Baskı, İstanbul
- COŞKUN, Sezai, (2004), **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara
- ÇELİK, Hüseyin, (2000), **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- ÇETİŞLİ, İsmail, (2000), **Metin Tahlillerine Giriş Roman-Hikaye**, Kardelen Yay., Isparta
- DOĞAN, Mehmet, (1997), **Batılılaşma İhaneti**, İz Yay., İstanbul
- ECO Umberto, CARRİERRE Jean Claude, DELUMEAU Jean, GOULD Stephen Jay, (2001), **Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler**, (Çev. Necmettin Kamil Sevil), YKY, İstanbul
- ELÇİ, Handan İnci, (2003), **Roman ve Mekan-Türk Romanında Ev-**, Arma Yay. İstanbul
- ENGİNÜN, İnci, (1983), **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Dergah Yay., İstanbul
- _____, (2001), **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul
- ERCİLASUN, Bilge, (1981), **Servet-i Fünûn’da Edebi Tenkit**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- ESEN, Nüket, (2006), **Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar**, İletişim Yay., İstanbul

- EVİN, Ahmet Ö. (2004), **Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi**, (Çev. Osman Akınhay), Agorakitaplığı Yay., İstanbul
- FAROQI, Suraiya, (2000), **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam** (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Baskı, İstanbul
- FORSTER, E. M., (1982), **Roman Sanatı**, (Çev. Ünal Aytür), Adam Yay., İstanbul
- GEÇTAN, Engin, (1999), **İnsan Olmak**, Remzi Kitapevi, İstanbul
- GİRARD, René ,(2001), **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat**, (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yay., İstanbul
- GOLDMAN, Lucien, (2005), **Roman Sosyolojisi**, (Çev. Ayberk Erkey), Birleşik Yay., İstanbul
- GÖÇGÜN, Önder, (1993), **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- GÖLE, Nilüfer, (1993), **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul
- GRUEN, Arno, (2005), **İçimizdeki Yabancı**, (Çev. İlknur İgan), Çitlembik Yay., İstanbul
- GÜNDÜZ, Osman, (1997), **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema I – II**, MEB Yayınları, İstanbul
- GÜRBİLEK, Nurdan, (2007), **Kör Ayna Kayıp Şark**, Metis Yay.,İstanbul
- HALMAN, Talat Sait, (2006), **Türk Edebiyatı Tarihi**, (Gen. Edt.: Talat Sait Halman), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C.4, 1.Baskı, 215-274, İstanbul
- İLHAN, Attila, (1996), **Hangi Batı?**, Bilgi Yayınevi, Ankara

- KABAKLI, Ahmet, (1994), **Türk Edebiyatı (Hikaye ve Roman)**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., C.5., İstanbul
- KANDİYOTİ, Deniz, (1997), **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar**, Metis Yayınları, İstanbul
- KANTARCIOĞLU, Sevim, (2004), **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Akçağ Yayınları, Ankara
- _____, (2008), **Yakınçağ Tarihimizde Roman (1908-1960)**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- KAPLAN, Mehmet, (1999), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, Dergâh Yay., İstanbul
- _____, (1996), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, Dergah Yay., İstanbul
- KAVAZ, İbrahim, (1999), **Sait Faik Abasıyanık**, Şule Yayınları, İstanbul.
- _____, (2005), **Belgelerle Akif Paşa Hayatı ve Eserleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- KAVCAR, Cahit, (1985), **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara
- KILIÇ, Selami, (2005), **Türk Devrimi ve Fikir Temelleri (II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e)**, Kaynak Yayınları, İstanbul
- KORKMAZ, Ramazan, (2004), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, (Editör: Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara
- _____, (1997), **Sabahattin Ali İnsan ve Eser**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- _____, (2004a), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Türksoy Yayınları, Ankara

- KÖKLÜGİLLER, Ahmet, (2009), **Batılılaşma veya Çağdaşlaşma (Nedir, Ne Değildir?)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- KUDRET, Cevdet, (1987), **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, I**, Varlık ve İnkılâp Yayınevleri, İstanbul
- KURNAZ, Şefika, (1996), **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, MEB Yay., İstanbul
- LEWIS, Bernard, (2008), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yay. Güncel İngilizce 3.Edisyon Çevirisi, Ankara
- MARDİN, Şerif, (2007), **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, (Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul
- _____, (1997), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul
- MERİÇ, Nevin, (2000), **Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi** (Âdâb-ı Muâşeret), Kaknüs Yayınları, İstanbul
- MİLLAS, Herkül, (2000), **Türk Romanı ve Öteki Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**, Sabancı Üniversitesi Yay. İstanbul
- MORAN, Berna, (2002), **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, İletişim Yay., İstanbul
- _____, (2001), **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yay., İstanbul
- NACİ, Fethi, (1981), **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- _____, (1992), **Roman ve Yaşam**, YKY, İstanbul
- OKAY, Orhan, (2005), **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay., İstanbul
- _____, (2008), **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- ORTAYLI, İlber , (2007), **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitapları, İstanbul
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, (1999), **Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi**, TDV Yayınları, Ankara
- ÖZER, İlbeyi, (2005), **Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma** (İstanbul’da Sosyal Değişimler), Truva Yayınları, İstanbul
- ÖZCAN, Tarık (2005), **Şair ve Sözün Mahşeri Oktay Rifat**, Akçağ Yay., Ankara
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, (1985), **Türkçede Roman**, Burhanettin Matbaası, İstanbul
- _____, (1941), **Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Maarif Matbaası, İstanbul
- PAKER, K. Oya, (2005), **Günlük Düşünce Modernlik, Din ve Laiklik**, Vadi Yay., Ankara
- PARLA, Jale, (2000), **Don Kişot’tan Bugüne Roman**, İletişim Yay., İstanbul
- _____, (2006), **Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İletişim Yay., İstanbul
- _____, (2005), **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İletişim Yay., İstanbul
- PARLATIR, İsmail, (1987), **Tanzimat Romanında Kölelik**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara
- SENNET, Richard, (2002), **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (Çev. Serpil Durak – Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- SEVÜK, İsmail Habib, (Tarihsiz), **Tanzimat Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul
- STEVIK, Philip, (1988), **Roman Teorisi**, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Yay., Ankara
- ŞENGÜL, Üstün, (2008), **Batılılaşma (Tenkit ve Tahlil)**, Berikan Yayınevi, Ankara,

- TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1997), **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul
- _____, (1992), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz., Zeynep Kerman), Dergâh Yay., İstanbul
- TEKİN, Mehmet, (2001), **Roman Sanatı-I**, Ötüken Yay., İstanbul
- TEZCAN, Mahmut, (1981), **Kuşaklar Çatışması**, Kadioğlu Matbaası, Ankara
- TİMUR, Taner, (2002), **Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İmge Kitabevi, Ankara
- _____, (2001), **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara
- TUNAYA, Tarık Zafer, (2004), **Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay. İstanbul
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1998), **Değişme – Kültür ve Sosyal Çözülme**, Birleşik Yay., İstanbul
- ÜLKEN, H. Ziya, (1998), **İnsani Vatanseverlik**, Ülken Yayınları, İstanbul
- WELLEK, R. ve WARREN, A., (1983), **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara
- YALÇIN, Alemdar, (2002), **Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)**, Akçağ Yayınları, Ankara
- YAVUZER, Haluk, (1996), **Ana-Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- YETİŞ, Kazım, (2007), **Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- YILMAZ, Durali, (1997), **Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu**, Akçağ Yay., Ankara

_____, (1986), **Roman Sanatı ve Toplum**, Ötüken Neşriyat, İstanbul

_____, (1976), **Romanımız ve İnsanımız**, Nakış Yayınevi, İstanbul

C) MAKALELER

AKTAR, Cengiz, “Olmayan Avrupa Düşüncesi Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 269-274

AKPINAR, Soner, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında ‘Alafrangalık’ Teması” **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1 / 4, Summer 2008

ALKAN, A. Turan, “ ‘Amerika’nın Yeniden Keşfi’ ya da Çağdaşlaşma ‘Challenge’ına Karşı İslâm’ın Bir Cevabı Var mıdır?”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 10-14

ALTAN, Mehmet, “Batılılaşmanın Sosyo-politik Temelleri, Düşünsel ve Toplumsal Yapısı”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 141-146

ALVER, Köksal, “Üç İstanbul Romanı Üzerine Sosyolojik Okuma Denemesi”, **İlmi Araştırmalar**, İstanbul, 2002, S.15,

_____, “Züppe ve Züppeliğin Toplumsal Boyutu”, **Hece**, Aralık 2008, S.144, s. 72-80

_____, “Züppeliğin Sosyolojisi: Türk Romanında Züppe Tipler Örneği”, **Hece**, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002, S.65-66-67, s. 252-266

ANDAY, Melih Cevdet, “Batıya Beğendirmek”, **Batılılaşma veya Çağdaşlaşma Nedir Ne Değildir?**, (Derleyen: Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009

ANDI, M. Fatih, “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”, **Yeni Türk Edebiyatı Tarihi**, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, S.8, 2006, s.165-201

- ARMAĞAN, Mustafa, “Prof. Dr. Mehmet Aydın ile İslâm ve Modernlik İlişkileri Üzerine Bir Konuşma”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 28-34
- ATALAY, A., “Türkiye’de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor”, **Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi**, 2007, C.2, S.2, s.24-29
- AYDIN, Abdulhalim, “Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2003, C.17, S.2, s.105-131
- AYDIN, Suavi, “Ekrem Akurgal”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 390-402
- AYTAŞ, Gıyasettin, “Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler I”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2002, C.22, S.1, s.133-148
- AYTAŞ, Gıyasettin, “Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler-II”, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 22/3, 2002, s. 199-220
- BELGE, Murat, “Batılılaşma: Türkiye ve Rusya”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 43-55
- _____, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay. C.1, s.260-264
- BERK, Özlem, “Batılılaşma ve Çeviri”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 511-520
- BERKES, Niyazi, “Batı’dan Gelen Düşünceler”, **Batılılaşma veya Çağdaşlaşma Nedir Ne Değildir?**, (Derleyen: Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009, s.

- BERKTAY, Fatmagül, “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 275-284
- BORA, Tanıl, “Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslâmcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 251-255
- BULAÇ, Ali, “İslâm’ın Modernliği Eleştirisi”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 36-37
- CANGİZBAY, Kadir, “Kültür-Medeniyet Kutuplaştırmacılığı ya da Amiyane Bilgi’nin Bi Tuzağı”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 43-54
- CEYHAN, Nesimi, “İkinci Meşrutiyet Devri Türk Hikâyesinde “Din Duygusu” ve “Dini Müesseselerin Tenkidi”, **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, 2007, S.4, s.137-149
- CEYLAN, Tuncay, “Batı ve Batılılaşma Eleştirisi”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 13, Güz 2002, s. 57-72
- CHAMBERS, Polkland, “Straford Canning ve Tanzimat”, (Tercüme: İlyas Kılıçaslan), **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 95-102
- (Yazar belirtilmemiş), “Batılılaşma” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İletişim Yayınları, 1983
- ÇALIK, Mustafa, “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 36-38
- ÇELİK, Yakup, “1920-1960”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C.4, 1.Baskı, İstanbul, 2006, s. 215-274,

- ÇERİ, Bahriye, “Yakup Kadri’nin Gözüyle Avrupa Medeniyeti ve Medeni Olmayan Avrupalılar”, **Hürriyet Gösteri**, S. 252, Ekim 2003, s. 74-78
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Halide Edip Adıvar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 88-93
- ÇİĞDEM, Ahmet, ““Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 68-73
- DEMİR, Ömer, “Antimodernist Büyük Masallar”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 18-20
- DEMİRALP, Oğuz, “A.Hamdi Tanpınar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s.24-35
- DEMİREL, Tanel, “Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değinmeler”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 218-221
- _____, “Mümtaz Turhan”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 228-238
- DEMİRTAŞ, Barış, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007/2, Yıl:8, S.13, s.389-408
- DEREN, Seçil, “Kültürel Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 382-389
- DİREK, Zeynep, “Felsefede Modernleşmeci Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 428-440

- DİREK, Zeynep, “Türkiye’de Varoluşçuluk”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 441-451
- DOĞANAY, Mehmet, “Bir Mekân Unsuru Olarak İstanbul’un Ahmed Mithat Efendinin Romanlarına Tesiri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, Ağustos 2006, S.15, s.95-108
- EMİL, Birol, “Nasıl Bir Çağdaş Türk Eğitimi”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 18-25
- EMRE, İsmet, “Batılılaşma Sürecindeki Türk Romanında Eşitsizlik”, **Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri**, Sivas, 2003, S. 3, s.337-359
- GÖLE, Nilüfer, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 56-67
- GÜLTEKİN, Nevin – ONSEKİZ, Dilşen, “Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2005, C.20, S.1, s.137-144
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “Batılılaşma”, **DİA**, V, İstanbul, 1992, s. 148-152
- HOCAOĞLU, Durmuş, “Çağdaşlık Çağdaşlaşmak ve Modernleşmek”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 71-85
- HOCAOĞLU, Durmuş, “İlter Turan ile Çağdaşlaşma Üzerine Mülâkat”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 64-70
- IŞIN, Ekrem, “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”, **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, C.9, S.51
- İREM, Nazım, “Mustafa Şekip Tunç”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 256-268

- KAHRAMAN, Âlim, “İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e (1908-1922) Türk Romanı”, **Hece Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara, 2002, S.65/66/67, s. 53-57
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 125-140
- KALIBER, Alper, “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 107-124
- KAPLAN, Yusuf, “ “Patetik” Bir Deneyimi Anlamlandırmak”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 22-26
- KARAGÜL, Mehmet, “Çağdaş Dünya Nereye Gidiyor?”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 91-94
- KARAMAN, Hayreddin, “ Kimliğimizin İki Unsuru ve Çağdaşlık”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995, s. 5-6
- KAYA, Mahmut, “Modernizm ve Düşündürdükleri”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 16-17
- KAVAZ, İbrahim, “Necip Fazıl Kısakürek’in Hikâyeciliği ve Hikâyelerinde Temalar”, **Yedi İklim**, Ekim 1993, S.43, s.5-14.
- _____, “Varlık Tabakaları İçinde Sanatın Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 1993, C.6/1, s.179-188.
- _____, “Yazar-Eser İlişkisi Açısından Edebi Metnin Değeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 1991, C.5/1, s.217-231
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Çağdaşlaş(ama)mak”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 33-35

- KODAMAN, Bayram, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çağdaşlaşma Sorunları”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2005, s.149-158
- KONUK, Osman, “Türk Sosyolojisi ve Türk Romanı:Paralel Bir Okumaya Giriş”, **Sosyoloji Yıllığı, Baykan Sezer’e Armağan**, Kızılelma Yay., 2004, s.485-491
- KÖROĞLU, Erol, “Türk Romanında Batıcılığın Yeri”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 499-510
- KUNT, Esen – SAPAZ, Şehsade, “Batı ve Öteki”, **Kültür Üniversitesi Sanat Yönetimi Bölümü Dergisi**, İstanbul, 2005/1, s.55-63
- KUTLUER, İlhan, “Asri mi Olmalıyız, Muâsır mı?”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 9-10
- MACİT, Nadim, “İslam Düşüncesinde Değişim Süreçleri -Türk Modernleşmesi Örneği”, **Hollanda Türk Akademisyenler Vakfı’nda 21 Aralık 1999 tarihinde verilen seminer**
- MARDİN, Şerif, “Batıcılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, 1983, s.245-250
- MERİÇ, Cemil, “Avrupa’nın Yeni İhraç Metâi”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 113
- _____, “Batılaşma”, **Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, 1983, s.234-244
- MUTMAN, Mahmut, “Şarkiyatçılık/Oryantalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 189-211
- OKTAY, Cemil, ““Çağdaşlaşma’yı Tanımlamak”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 86-90

- OKUMUŞ, Ejder, “Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1956)”, **Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S.4, s.9-36
- OSKAY, Ünsal, “Çağdaşlaşma Kavramının Modernleşme Sorunlarını Düşünmemizdeki Yanlılığı”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 39-42
- _____, “Modern Topluma Geçişte Rousseau”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 103-111
- OSMA, Kıvanç, “Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sivas, Mayıs 2006, C.30, No:1, s.89-107
- ÖZCAN, Tarık, “Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ocak 2002, C.12, s.87-95
- _____, “Romanda Sosyal Ortam”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, C.10, S.2, s.99-109
- ÖZDEMİR, Nebi, “Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi”, **Milli Folklor**, 2007, S.73, s.12-22
- ÖZEL, Mustafa, “Modernlik, İlerleme ve İslâm”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 42-45
- ÖZERVARLI, M. Said, “Müslümanlar, Batı ve Modernlik”, **İzlenim Dergisi**, S. 27, Kasım 1995 s. 12-15
- ÖZLEM, Doğan, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 452-464
- ÖZTÜRK, Faruk, “Cumhuriyet ve Ütopya”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, III, İstanbul, 2002, s. 487-498

SAĞLAM, Ömer, “Millî Kültür Batılılaşma ve Kültürel Yozlaşma”, **Diyanet Aylık Dergi**, S. 144, Haziran 2000, s. 51-57

SANAL, Haydar, “Batılılaşma”, **DİA**, V, İstanbul, 1992, s. 148-186

SAZYEK, Hakan, “Cânan’da Batılılaşma Açısından Aile”, **Türk Dili**, LV/433, Ocak 1988, s. 37-41

SEZER, Baykan, “Çağdaşlaşma Batı Dünya Egemenliğinin Günümüzdeki Tasası”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 5-9

TAHİR, Kemal, “Batılılaşma”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s.112-113

TOKER, Nilgün-TEKİN, Serdar, “Baticı Siyasî Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: ‘Kamusuz Cumhuriyet’ten ‘Kamusuz Demokrasi’ye”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Baticılık**, III, İstanbul, 2002, s. 82-87

TOKER, Şevket, “Batılılaşma ve Alafrangalık”, **Ege Üniversitesi E.F.T.D. ve E. Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 1985, S. 4, s.79-109

TUNAYA, Tarık Zafer, “Batılılaşmada Temel Araştırmalar ve Yaklaşımlar, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.1, s.238-239

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Türkiye’nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri”, **Felsefe Dünyası**, 1963, S.28, s.33-37

YAVUZ, Hilmi, “Çağdaşlaşma ve Eurotarıh”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 55-58

_____, “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Baticılık**, III, İstanbul, 2002, s. 212-217

YENİ TOPLUM, “Attilâ İlhan ile Çağdaşlaşma Üzerine Soruşturma”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 15-17 (Durmuş Hocaoglu)

YENİ TOPLUM, “Hayreddin Karaman ile Çağdaşlaşma Üzerine Mülâkat”, **Yeni Toplum Fikir Dergisi**, S.1, Mayıs-Haziran 1992, s. 26-32 (Durmuş Hocaoglu)

YILDIRIM, Ercan, “Batılılaşmanın Doğurduğu Seküler Yaşam”, **Hece Öykü**, Ankara, 2006, S.13, s.97-113

_____, “Değişen Toplum Yabancılaşan Birey”, **Hece Öykü**, Ankara, 2005, S.12, s.68-83

YILMAZ, Levent, “Şark’ın Sonbaharı: Geçmiş Ölürken”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, III, İstanbul, 2002, s. 239-250

D) TEZLER

- ABALI, Nurullah, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003
- ALPASLAN, Aytekin, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Romanlarında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007
- AYDIN, Beste, *Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma Sürecinde Piyanonun Konumu*, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003
- AYTEMİZ, Beyhan Uygun, *Halide Edip Adivar ve Feminist Yazın*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001
- BAYRAK, Özcan, *Milli Edebiyat Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1908-1923)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2009
- BÜLBÜL, İbrahim, *1923-1940 Romanında Nesil Çatışması*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997
- CAN, Zeki, *Ziya Gökalp ve Batılılaşma*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1998
- ÇELİK, Günay, *Peyami Safa'da Din ve Modernizm*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1993

- DENİZ, Faruk, *Türkiye’de Batıcılık Tasavvurunun Gelişimi ve Dönüşümü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005
- DURAN, Elif, *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Kadın*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009
- ERLEVENT, Damla, *Halide Edip Adivar’ın Son Dönem Romanlarında İstanbul’da Gündelik Hayat ve Müzik*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005
- GÜR, Çilem Tercüman, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Bir Sosyal Değişme Olgusu Olarak Moda (1923-1940)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010
- KANTER, Beyhan, *Servet-i Fünûn Edebiyatı Romanlarında Aile, Kadın ve Çocuk*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2009
- KANTER, M. Fatih, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008
- KARABULUT, Mustafa, *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008
- KAYGANA, Mehmet, *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1919-1944 Yılları Arasındaki Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008

- KÜÇÜKGÖRMEN, Gülcan Celayir, *Halide Edip Adivar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010
- LEE, Nan A, *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996
- NAMLI, Taner, *Tanzimat Devri Türk Romanında Sosyal Tenkit*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010
- ORÇAN, Mustafa, *Batılılaşma Sürecinde Türk Tüketim Toplumunda Değişim*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002
- SERDAR, Ali, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Cinsellik*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Faruk GÜLER, 1977 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini tamamladıktan sonra 2001 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Elazığ'da öğretmen olarak göreve başladı. 2001 yılında başladığı yüksek lisans eğitimini "Cemal Süreya'nın Şiirlerinin Tematik ve Yapı Bakımından İncelenmesi" başlıklı teziyle 2004 yılında tamamladı. Evli ve bir kız babasıdır. Halen öğretmenlik görevini sürdürmektedir.